UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ISSN 1811-2668
Categoria B

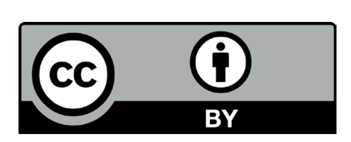
STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

Fondată în anul 2007

Revistă științifică cu acces deschis,
supusă unui proces de dublă recenzare

Chișinău
CEP USM 2023

Nr. 4(174)
2023

Indexată în bazele de date

Universitatea de Stat din Moldova, 2023

CZU: 94:637.1(478)"15/18" **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_01**

DIN ISTORIA ALIMENTAȚIEI POPULAȚIEI DIN ȚARA MOLDOVEI (SFÂRȘITUL SEC. AL XVI-LEA - ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA): LACTATELE

Alina FELEA
Institutul de Istorie, USM

Cercetarea se referă la regimul alimentar al populației din Țara Moldovei în perioada sfârșitul secolului al XVI-lea- începutul sec.al XIX-lea. În special în perioada liberă de post, un rol important în rația cotidiană îl aveau laptele și produsele lactate (smântâna, untul, brânza, cașul etc.). Prezența acestora pe masă erau condiționate și de activitatea tradițională economică a populației din Țara Moldovei, în care creșterea animalelor ocupa un rol de frunte, susținută și de cererea produselor lactate pe piață. Produsele lactate erau comercializate, ceea ce a stimulat crearea cășăriilor și actvitatea brânzarilor. Diferite tipuri de surse remarcă consumul lactatelor de către toate categoriile de populație. Prețurile la aceste produse depindeau, în mare parte, de calitatea lor.
Cuvinte-cheie: *alimentație, lactate, Țara Moldovei, brânză, cașcaval, unt, smântână.*

FROM THE HISTORY OF THE FOOD OF THE POPULATION IN THE PRINCIPALITY OF MOLDOVA (THE END OF THE 16TH CENTURY - BEGINNING OF THE 19TH CENTURY): DAIRY PRODUCTS

The research refers to the dietary regime of the population of Moldova in the period from the end of the 16th century to the beginning of the 19th century. Especially during the fasting period, an important role in the daily ration was played by milk and dairy products (cream, butter, cheese, etc.). Their presence in the diet was also conditioned by the traditional economic activity of the population of Principality of Moldova, in which animal husbandry played a leading role, also supported by the demand for dairy products on the market. Dairy products were traded, which stimulated the creation of dairies and the activity of cheesemakers. Different types of sources note the consumption of dairy products by all categories of the population. The prices of these products depended, to a large extent, on their quality.
Keywords: *food, dairy, Principality of Moldova, the end of 16th century – the beginning of the 19th century, cheese, butter, cream.*

Un rol important în alimentaţia tuturor categoriilor de locuitori din Ţările Române, în special în perioada liberă de post, îl aveau laptele și produsele *lactate* (smântâna, untul, brânza, cașul etc.). Activitatea tradițională economică a populației din Țara Moldovei, în care creșterea animalelor ocupa un rol de frunte, a fost un factor decisiv pentru prezența laptelui și produselor lactate în rația alimentară, iar cererea produselor lactate pe piață, au stimulat crearea cășăriilor și actvitatea brânzarilor.

Tradițional toată populația din Țara Moldovei, indiferent de categoria socială, consuma cotidian lapte (fie laptele de vacă, laptele de oaie, de capră sau de bivoliță) și produse lactate. Contemporanii epocii notau în legătură cu aceasta, că unui țăran, pentru a-şi întreţine familia, îi era suficient să aibă o vacă sau două, căci „[...] dacă are o vacă sau două, socoteşte că are destulă hrană pentru ei şi pentru copiii săi, pentru că unele vaci dau 40 sau cel puţin 24 de măsuri de lapte pe zi” [1]. Unii călători străini, care fie au vizitat Țările Române, fie au trăit un timp mai îndelungat în ele, remarcau consumul cotidian al lactatelor. Astfel, Markos Antonios Katsaitis, în călătoria sa prin Moldova din 1742, în contextul relatării despre produsele alimentare, dar făcând referire la ospitalitatea și bunăvoința moldovenilor, menționa: „brânza, untul și laptele sunt dăruite de bunăvoie, gratuit în întreaga Moldovă și în Valahia” [2, p. 291]. Giovanni Bartolomeo Frontali, călugăr minorit conventual, care a fost în Moldova între 1742 și 1763, remarca: „atunci când au mămăligă și lapte se socotesc fericiți”, subliniind că aveau foarte des la masă „lapte, zăr și coraslă”, dar n-a uitat să sublinieze că românii nu le mâncau în post [Ibidem, p. 356]. Relatând despre alimentația românilor din Transilvania, care era asemănătoare cu cea din Principatul Moldovei și Valahia, spunea că „mămăliga

o mestecă apoi cu brânză”. Această opinie este confirmată și de Ruggiero Giuseppe Boscovici, care în 1762 susținea că laptele alături de mămăligă „este singura lor hrană” [Ibidem, p. 509], iar Domenico Sestini, arheolog și numismat italian, relatând despre alimentația în Țara Românească, povestea despre mămăliga „cu lapte sau cu caș”, care „E mai bună atunci când e fiartă în lapte decât în apă”, dar spune că mămăliga poate fi prăjită și în unt [3, p. 343]. Produsele lactate se foloseau pentru prepararea anumitor bucate și copturi. Paul din Alep, vorbind despre sărbătoarea Paștelui, amintește că pe lângă ouă vopsite și încondeiate, carne de miel și de porc, se mânca cozonac sfințit, numit de călător *pâine cu unt topit și brânză* (sublinierea noastră - A. F.) [4, p. 68].

Un rol aparte îl aveau *brânzeturile* tradiționale, care constituiau o varietate. Însă, în opinia cercetătorilor, „în mediul rural tradițional erau mai apreciate produsele de vacă și de oaie, în detrimentul celor de capră” [5, p. 742]. Brânza era un produs obținut prin „prelucrarea și coagularea cu ajutorul cheagului a laptelui” [6, p. 516]. Stepan Ignaz Raicevich, secretar al domnului Alexandru Ipsilanti, relatând despre Principatul Moldovei și Valahia de la sfârșitul sec. al XVIII-lea, relata despre modul de preparare a brânzei, cașului și a cașcavalului: „Laptele se strânge numai când oile sunt la munte. Este prefăcut îndată de ciobani într-un fel de brânză, puțin consistentă, numită (brânză) albă, pe care o vând negustorilor stabiliți în apropiere cu brânzăriile lor, unde extrag untul[1] din ea și o prefac într-o brânză, numită cașcaval, care are forma și gustul celui care se face în Sicilia. Se mai face și o (altă) brânză de un format mai mare și dintr-un fel de pastă, foarte bună la gust, numită caș de munte, din care cea mai mare parte se consumă în Transilvania” [7, p. 493-494]. Astfel călătorul constată că cașcavalul și brânza preparată în Moldova este de o calitate înaltă, gustoasă, fiind compartată cu cea din Sicilia. De o altă părere era Jean Louis Carra, care în *Istoria Moldovei și Valahiei cu o privire asupra stării actuale a Moldovei și Valahiei*, în 1777, descriind ramura creșterii animalelor, sublina: „Stânele aici sunt (destul) de însemnate, dar se țin mai mult pentru laptele din care se face un unt (prost) și o brânză (proastă)” [Ibidem, p. 247], ceea ce poate fi doar o apreciere particulară.

Sursele din Țara Moldovei menționează mai multe feluri de brânză: brânză dulce, brânză zburată[2], brânză sărată, caș, urdă, cașcaval etc. „Brânză de oi sărată gata” este pomenită la 8 ianuarie 1796 într-un zapis de-al lui Ștefan Roset care vinde „runcul[3] Stâneștilor”, dar face înțelegere să poată paște oile ca și în alți ani, și drept recompensă oferă 160 oca[4] de brânză [8, p. 303]. Cașul, un produs „obținut din lapte de oaie, vacă sau capră, închegat și stors de zer” [9, p. 516], este amintit în zapisul stolnicului Constantin Stârce de la 29 ianuarie 1765, în care se spune că s-a înțeles cu turcul Mola Ali, ca să ia caș „,... de la mini într-acest an, de la toate cășăriile cari or face” [10, p. 170]. Brânza de oi era de diferită calitate, proaspătă sau sărată, astfel în *Nartul orașul Iași* din 1792, era pomenită „brânză proaspătă, ... brânză de oi bună, ... cașcaval” [11, p. 120]. Cașcavalul, o „varietate de brânză fină, preparată din caș de lapte de oaie sau vacă, produs dospit, fiert, frământat sau/și uneori afumat” [12, p. 516], putea avea formă de roată. În spațiul românesc se cunoștea cașcavalul Pamezan, pomenit la 22 martie 1754 într-un catastif de datorie ardelean: „4 loț parmazan caș...” [13, p. 67-68].

Deoarece laptele și produsele lactate sunt alimente care se alterează ușor, ele trebuiau prelucrate corespunzător și păstrate în anumite condiții. Laptele proaspăt fie era fiert și consumat, fie se punea la prins în ulcioare, ulcele și putinele, care se depozitau în beciuri. Brânza, pentru a fi menținută bună de consumat un timp mai îndelungat, de obicei, era sărată și conservată în sărămură. Brânza putea fi pusă în ulcele[5], după cum se menționează într-o inscripție: „14 olce brânză am dat eu preotul Ursu pentru Ion Bălanu, cumnatului meu, să știe” [14, p. 566]. Totodată brânza, urda[6] și laptele erau depozitate și transportate în putini de diferită capacitate, bărbențe[7],

[1] Alcătuitorii volumului CSȚR consideră că călătorul ar vorbi de zerul din care se face urdă.

[2] Brânză făcută din lapte fiert la care se adaugă zer, cheag sau lapte acru.

[3] Curătură.

[4] 1 oca- unitate de măsură de greutate, cu valorile de 1260 de grame (în Transilvania), 1271 de grame (în Valahia) și 1291 de grame (în Moldova) și de capacitate (în Țara Româneacă = 1 litru și 520, în Moldova = 1 litru și 288.

[5] Ulcea- vas mic de lut, oală mică.

[6] Derivat al laptelui, obținut prin fierberea zerului gras rămas de la prepararea cașului sau de la alegerea untului.

[7] Un vas de lemn (de brad) făcut din doage, se utiliza pentru păstrarea laptelui, brânzeturilor, dar și a altor produse, precum mierea, peștele sărat, icrele sărate și, mai rar, băuturile alcoolice.

iar brânzeturile mai puteau fi păstrate și în burdufuri[8]. Bărbența avea o capacitate de trei vedre[9]. În 1744 în contextul vinderii de către Ion Dodu a părții de moșie din Câmpullung Moldovenesc, în prețul vânzării se menționează „6 berbință brâ(n)ză și 2 berbință lapte”, costul cărora era „brânza d(r)eptu 12 lei și laptele 1 leu”. La 9 iulie 1809 Iordache Beiuș, vechilul Ilincăi Paladi, o informează pe logofeteasă că „am triimies acum o putină mari cu urdă din 107 ocă să s(e) mănânce în ogradă și 19 ocă brânză, la o putinică” [15, p.105], deci subliniind că aceste produse sunt pentru lucrători.

Untul, produs care se obținea prin baterea smântânii în putinei, probabil se consuma mai rar, deoarece pentru prepararea lui se folosea o cantitate mai mare de materie primă și era un produs scump, care se comercializa foarte bine. Sursele pomenesc de untul proaspăt și untul sleit, care erau alimente cotidiene în tainul populației. Iaurtul a fost amintit de un anonim turc din sec. al XVIII-lea, care relata că din Bugeac se duce „la Constantinopol lapte, iaurt” [16, p. 274]. Povestind despre Chilia, menționa că la poarta „SuKapusi” oamenii zilnic aduceau lapte și iaurt. Sublia, totodată, că în „brațele Dunării” iaurtul era minunat [Ibidem, p. 276]. Iaurtul se păstra și se vindea în putinele [Ibidem, p. 276].

Consumatori ai produselor lactate, în perioada liberă de post, erau și călugării mănăstirilor. Astfel, Mănăstirea Galata în Catastiful averii sale din 25 noiembrie 1588 enumeră „1 berbențe de ‹b›rândze, 8 putine de brândze, 2 foi brânzî de oi, 1 putine de unt” [17, p. 52]. Mănăstirile se asigurau pe sine cu brânzeturi, dar aveau grijă și de alimentația lucrătorilor, precum de cea a angajaților de Mănăstirea Sfântul Spiridon din Iași la culesul viilor de la Triponești în 1778, cheltuindu-se „30 bani pentru ....” [18, p. 506]. Surplusurile de lactate de la mănăstiri se vindeau. Astfel Mănăstirea Secul în 1742 încasează pe untul de vacă 15 lei, iar Mănăstirea Neamț vindea untul cu 1 vadră cu 2 lei și jumătate. Pe brânză Mănăstirea Pângărați avea venit de 10 lei, din „dijma din munte”, iar Mănăstirea Secul pe comercializarea brânzei are venit de 36 lei [19, p. 269].

Curtea domnească era, la fel, un mare consumator de lactate avea atât pentru uzul famiiliei domnești și a Curții, cât și pentru servirea soliilor, în special la conacele destinate pentru popas. La 7octombrie 1742 este dată poruncă domnească „vornicilor de bârsani” de la Cașin și Soveja „să caute 20 cași de cei mari și 20 burdufe de brânză de ce bună, ca să fie pentru masa gospod, și îndată să trimită brânza și cașii aice” [20, p. 267]. Tot în acea zi este dată poruncă vornicului de Câmpulung, Solomon Șetrar, „să caute acolo la Câmpulung 20 putini de brânză bună, ca de 3 vedre una, să fie pentru masa gospod. și să o ia să o trimită aice” [Ibidem, p. 266]. La 27 iulie 1742 se dădea indicație ca pentru mâncarea deseatnicilor, pe lângă alte produse „ce să vă tâmpla la lăcuitori” să se dea brânză și lapte [Ibidem, p. 155].

Conacele la care se opreau domnul și doamna țării, demnitarii Imperiului Otoman și solii erau aprovizionate cu produse lactate, acestea fiind produsele constant pomenite în *Sămile Vistieriei Țării Moldovei*. Din datele *Sămilor Vistieriei* pot fi constatate și felurile de lactate preferate, acestea fiind variate, dar se pot stabili și prețurile la lapte și la produsele lactate în acea perioadă. Alimentul constant menționat este untul, apoi cașcavalul, o singură dată a fost pomenit iaurtul și de 2 ori laptele. În Sămi se întâlnește și una dintre puținele mențiuni în care este pomenită smântâna. În 1764 produsele enumerate mai sus erau consumate în fiecare zi de luni, miercuri, joi, vineri și sâmbătă, iar pentru ziua de marți „2 lei – 6 ocă unt” , date „la conacci-bași, la tuiungi-bași i beșle-aga la vechil-harci” [21, p. 302-303].

Uneori produsele lactate se furau și/sau pentru ele se judecau, precum s-a întâmplat în 1662 în satul Dolhești, când un oarecare Tudor împreună cu Pavel, ginerele său, au recunoscut că din cauza foamei - „fiind lipsă” au furat de la Apostol, din locul păstrării produselor, brânza, pe lângă alte produse [22, p. 197]. Un alt caz a fost menționat între 1 septembrie 1678 și 31 august 1679, când un oarecare Ursul, fiul lui Goian din Burdușeni, a recunoscut că „sântu vinovat dumisale sulgerului Tănasie cu nește brânze ce om mâncat” și a emis zapis prin care se angaja să-i dea lui Tănasie sulger o parte din Burdușești, „din siliște, și din țarină, și dintr-altă, și din fânețe și dintr-apă și din tot vinitul” [Ibidem]. La 12 ianuarie 1765 a fost remarcat un alt caz de judecată, când Miclești, jicnicerul Sandul și șătrarul Sandul, s-au judecat cu evreul Isac Sora, care pentru „brânza de oi și de vaci” dăduse „174 de bani i cu zăharu, și cu colanu de fir de câti

[8] Sac făcut din piele netăbăcită, uneori din stomacul unui animal (capră, oaie, bivol), în care se păstra sau se transporta brânză.

[9] O vadră - veche unitate de măsură a capacității, folosită pentru lichide, a cărei mărime a variat, după regiuni și după epoci, între 10 și 12 ocale. Zece ocale în litri erau 15,2 în Moldova și 12,88 în Țara Românească.

dramuri” [23, p. 545], totodată Isac avea cășărie și a plătit pentru brânză câte 2 parale oca [Ibidem]. Cășăria „cu cele de penpregiurul lor” a fost amintită în *Contractul de arendă* a unor moșii ale Ilincăi Palade din 28 august 1809 [24].

Persoanele care se ocupau cu prepararea sau vânzarea brânzeturilor se numea brânzari. Un Dumitru brânzar este pomenit la 1 iunie 1690 în contextul vinderii unui loc de casă [25, p. 286]. La 20 octombrie 1706 „Dumitrașco brândzarul” era enumerat printre martorii la o vânzare [26, p. 284]. La 25 mai 1751 a fost menționat printre martori Ion brânzar [27, p. 419].

Lactatele erau de diferită calitate, puse în diferite vase, vândute în diferite unități de greutate, respectiv **costul** lor și vama impusă varia. În cuantumul mortasipiei din Iași din 1 septembrie 1740 - 31 august 1741 se menționa că se lua „4 bani de putină cu brânză ce se vinde cu darădicata” [28, p. 305]. În 1744 în contextul vinderii de către Ion Dodu a părții de moșie din Câmpullung Moldovenesc, în prețul vânzării se menționează „6 berbință brâ(n)ză și 2 berbință lapte”, costul cărora era „brânza d(r)eptu 12 lei și laptele 1 leu”. Deci, dacă calculăm aproximativ cantitatea de brânză și prețul 1 berbență de brânză, observăm că o berbânță conținea circa 38 kg 730 gr de brânză ce costa 2 lei, sau aproximativ 2 parale kilogramul sau 1, 33 parale oca. La 1 aprilie 1756 prin Hotărârea domnească se stabilea plata mortasipiei: „10 bani de carul sau căruța cu brânză” [29, p. 7]. Tarifele vămii mari din Iași (iulie 1761- 18 martie 1764) stabileau „brânza cântariu 50 bani, cașcaval de car 50 lei, unt cântariul 44 bani” [Ibidem, p. 337].

În iunie 1763 din Vistieria țării s-au plătit „22 lei pe 110 ocă untu ce-au dat stol(nicul) Beldiman isprav(nicul) de ți(u)tul Iaș(u)lui la conacul măr(itului) Hamza pașii de la Ciuciulești” [30, p. 207]. În 1764 pentru o zi ședere la conacele din ținutul Cuvurlui a „măriei sale Mehmet pașa ce-au mersu la Hotin” s-au cheltuit „11 lei 80 bani – 35 ocă untu, câte 40 bani; 36 bani – 3 ocă cașcavalul; 1 leu – 20 ocă iugurtu; 12 bani-smântână” [Ibidem, p. 302-303]. La Conacul de la Ocna s-au cheltuit „10 lei -30 ocă unt; 18 bani – 3 ocă lapt(e)” [Ibidem, p. 303-304]. La 29 ianuarie 1765 cașul costa 92 lei miia de ocă de cașcaval [31, p. 170]. În *Ponturile Vămii domnești* din 1 ianuarie 1776 era stipulată plata pentru cașcaval și unt: „Iznașă zahere ce este pentru trebuința capanului împărătesc va plăti vamă după ... cașcavalul de car cinci lei și șasezeci bani, untul cantariul 44 bani” [32, p. 2], prevederi care practic se repetau în *Punctele slujbele vămilor din Țara Moldovei* din 1808, în care se menționa: „Eznașii zahere ce iaste pentru trebuința cabacului împărătesc va plăti vamă după cum s-a urmat și mai înainte... cașcavalul de un cântar 5 lei 60 bani, untul cantario 44 bani” [33].

În iunie 1776 pentru alimentația lui „sinior Petreson” în drumul din Galați până la Hotin prin „mâna mehmedariul Ali aga zaimul” s-au cheltuit „2 lei 60 bani pe 5 ocă unt câti 20 parale” [34, p.524]. În octombrie 1776, pentru șederea de la 4 conace din ținutul Iași (Nasileuți, Năvăreț, Răzina și Oprișeni) s-au dat „50 lei pe 200 ocă unt, câti 10 parale oca” și s-au mai cheltuit la conacul de la Zberoaia, „12 lei 60 bani pe 50 ocă unt câte 10 parale; 36 bani pe 4 ocă brânză proaspătă câte 3 parale; 12 bani pe 1 ocă smântână; 15 bani pol unt proaspăt” [Ibidem, p. 520]. La conacul de la Ocna s-au dat „12 lei 60 bani – 50 ocă unt, câti 10 parale; 102 bani – 6 ocă brânză, câti 60 parale” [Ibidem, p.522]. În decembrie 1776 – 100 ocă unt care „s-au trimis la Bender la dum(nealui) culchehaesi pren mâna dum(nealui) vel sărdar” au costat 37 lei 60 bani, câte 15 parale oca [Ibidem, p. 517]. Tot în 1776 pentru cheltuielile de alimentație la conacele în care au poposit solul rus Repnin și „pașa și zaim” s-a dat „271 lei 2 bani pe 671 p(o)l ocă untu, adecă 132 câte 54 bani și 539 pol câte 45 bani; 10 lei 90 bani pe 380 ocă lapte, adecă 50 ocă de la bacal-bașa câte 6 bani, 330 de la isprav(ni)ci, câte 3 bani”. Deci, în anul 1776 prețul untului a variat între 20 parale pentru 1 ocă în iunie și 10 parale pentru 1 ocă în celelalte luni, probabil diferența în preț poate fi explicată prin perioada de vară când era mai greu de păstrat lactatele. Prețul smântânei era de de 12 bani pentru 1 ocă, iar în ceea ce privește brânza avem menționat că oca de brânză proaspătă a costat 3 parale, iar brânza câte 60 parale, probabil în primul caz vorbindu-se despre brânza de vaci, iar în al doilea de brânza de oi. Laptele a costat între 3 și 6 bani pentru o ocă. În *Nartul orașul Iași* din 1792, în care erau fixate prețurile pentru anumite produse se menționa: „6 parale oca brânză proaspătă, 10 parale oca brânză de oi bună, 22 parale unt sleit, 12 parale oca cașcaval” [35, p. 120]. La 1 martie 1795 într-un izvod de plată a datoriilor răposatului Iancu Greceanul se menționa că acesta avea datorie de 100 de lei „pentru neşti brânză de oai” pe care - i datora lui „Lupul jid(o)v zet Haicăi jid(o)va ce-i din Galați” [Ibidem, p. 307].

În 1785 în februarie prețurile la unt se deosebeau: de la 92 la 96 bani pentru 2 ocă de unt, dar și 90 bani pentru 3 ocă unt [36, p. 588-589]. În „Ponturile vânzării venitului anual al podurilor din Iași” din 1 iulie 1797 se menționa că se va plăti „una polpara să ia de ...căruța care va intra în Ieșu cu unt” [37].

O putinică mică de iaurt la sf. sec. al XVIII-lea costa 5 parale și asigura necesitatea alimentară a unei familii timp de aproximativ o săptămână [38, p. 276]. În 1809 Ștefan Ciornei a încheiat contract cu Hasan turc Capanlău „să-i vândă zece mii oci de cașcaval” cu 450 lei mia [39, p. 239].

În **concluzie**, în perioada menționată, laptele și produsele lactate erau alimente cotidiene în tainul populației din Țara Moldovei, fiind în mare parte disponibile tuturor categoriilor. Utilizarea acestor produse alimentație demonstrează continuitatea tradițiilor locale, reieșind din ocupațiile tradiționale ale populației. Elitele își completau rația cu brânzeturi importate de tipul parmezanului. Prețurile produselor lactate varia în dependență de calitatea acestora.

Referințe:

CANTEMIR, DIMITRIE. Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei. Studiu introd., notă asupra ediției și note de Valentina și Andrei Eșanu. Traducere din limba latină și indici de Dan Slușanschi. București: Institutul Cultural Român, 2007.
2. Călători Străini despre Ţările Române. Vol. IX, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1997.
3. Călători Străini despre Ţările Române. Vol. X, partea 1, îngrijit de M. Holban, M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu (red. responsabil). Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 2000.
4. Călători Străini despre Ţările Române. Vol. VI, partea I, îngrijit de M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, partea II, îngrijit de Mustafa Ali Mehmet, București: Editura Ştiinţifică, 1976.
5.Istoria românilor, vol.IV. Univers Enciclopedic, 2016.
6. MARIN, MIHAELA. Din terminologia brânzeturilor românești, în Lucrările celui de-al cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică, București, 27-28 septembrie 2013, București, 2015.
7. Călători Străini despre Ţările Române. Vol. X, partea 1, îngrijit de M. Holban, M.M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu (red. responsabil). Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 2000.
8.Studii și documente cu privire la istoria românilor. Vol. VII, Cărți domnești, zapise și răvașe, partea a III-a, ed. De Nicolae Iorga, București, 1904.
9. MARIN, MIHAELA. Din terminologia brânzeturilor românești, în Lucrările celui de-al cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică, București, 27-28 septembrie 2013, București, 2015.
10. Ioan Neculce, Buletinul Muzeului Municipal Iași, IX-1.
11. Documente privitoare la istoria orașului Iași. Vol. IX, Acte interne (1791-1795), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2007.
13.Studii și documente cu privire la istoria românilor. Vol. XII, Cercetări și regeste documentare: Scrisori din arhiva grecilor Sibiului, din arhiva protopopiei neunite a Făgăraşului şi din alte locuri / N. Iorga . Bucureşti: Atelierele grafice SOCEC & Comp., Societate Anonimă, 1906.
14. Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei: un corpus/ I. Caproşu, E. Chiaburu. Vol. I (1429-1750), Iaşi: Casa Editorială Demiurg, 2008.
15. Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812 (1 iulie 1809-14 aprilie 1810), volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila, 2019.
16. Călători Străini despre Ţările Române. Vol. IX, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1997.
17. Documente privitoare la istoria orașului Iași. Vol. I, Acte interne (1408- 1660), editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Iași: Editura Dosoftei, 1999.
18. Documente privitoare la istoria orașului Iași. Vol. VII, Acte interne (1771-1780), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2005.
19. BOGDAN,I. Sămile mănăstirilor de țară din Moldova pe anul 1742, în Buletinul Comisiei istorice a României, publ. de Ioan Bogdan, vol.I, București, 1915.

20. Condica lui Constantin Mavrocordat. Vol. II, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008.
21. Sămile Visteriei Ţării Moldovei, publ. de Ioan Caproşu. Vol. I, 1763-1784, Iași, 2010.
22. CHELCU, C. Pedeapsa în Moldova între normă și practică. Studii și documente, Iași, 2015, nr. 11, p. 197.
24.Studii și documente cu privire la istoria românilor. Vol. VI, Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a II-a, de N. Iorga. București, 1904.
25. Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812). Selecție și prefață de Alexei Agachi, Ion Varta. Selecție de Valentin Constantinov, Larisa Svetlicinâi, Tatiana Varta, Chișinău, 2012.
26. Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi. Vol. II, Acte interne (1661-1690), editate de Ioan Caproşu. Iaşi: Editura Dosoftei, 2000. 35.Documente privitoare la istoria orașului Iași, vol.III, nr. 311, p. 284.
27. Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi. Vol. V, Acte interne (1741-1755), editate de Ioan Caproşu. Iași: Editura Dosoftei, 2000.
28.Condica lui Constantin Mavrocordat. Vol. I, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, (în continuare Condica I), Iași, 2008, nr. 413, p. 305.
29. Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi. Vol. VI, Acte interne (1756-1770), editate de Ioan Caproşu. Iaşi: Editura Dosoftei, 2004.
30. Sămile Visteriei Ţării Moldovei, publ. de Ioan Caproşu. Vol. I, 1763-1784, Iași, 2010.
31. Ioan Neculce, Buletinul Muzeului Municipal Iași, IX-1.
32. Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi. Vol. X, Acte interne (1796-1800), editate de Ioan Caproşu. Iași: Editura Dosoftei, 2007.
33.Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812). Selecție și prefață de Alexei Agachi, Ion Varta. Selecție de Valentin Constantinov, Larisa Svetlicinâi, Tatiana Varta, Chișinău, 2012.
34. Sămile Visteriei Ţării Moldovei, publ. de Ioan Caproşu. Vol. I, 1763-1784, Iași, 2010.
35. Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi. Vol. IX, Acte interne (1791-1795), editate de Ioan Caproşu. Iași: Editura Dosoftei, 2007.
36. Sămile Visteriei Ţării Moldovei, publ. de Ioan Caproşu, vol. I, 1763-1784, Iași, 2010.
37. Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi. Vol. X, Acte interne (1796-1800), editate de Ioan Caproşu. Iași: Editura Dosoftei, 2007.
38. Călători Străini despre Ţările Române. Vol. IX, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1997.
39. Uricariul sau colectiune de diferite acte care pot servi la istoria romanilor , de Th. Codrescu, vol. IV , Iasi, 1891.

Date despre autor:
Alina FELEA, doctor în istorie, conferențiar cercetător, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: afelea44@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7449-0001

Notă: *Studiul a fost realizat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.36 Evoluția istorică a Moldovei din Antichitate până în Epoca Modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice. Partea I.*

Prezentat la 01.02.2023

CZU: 94:272-9(498)(092) https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_02

CERCETĂRILE LUI NICOLAE IORGA PRIVITOARE LA BISERICA ROMANO-CATOLICĂ DIN VECHIUL REGAT AL ROMÂNIEI

Fabian DOBOȘ

Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași

Acest articol prezintă în mod concis contribuția marelui istoric român la istoria Bisericii Romano-Catolice din Vechiul Regat al României, sporindu-i interesul pentru manuscrisele catolice din arhivele ecleziastice ale celor două eparhii de București și Iași. Mai mult, ilustrează disputa dintre Nicolae Iorga și alți istorici, cu privire la primele scrieri în limba română.

Acest studiu evidențiază interesul lui Nicolae Iorga pentru trecutul Bisericii Romano-Catolice din Vechiul Regat al României, întrucât a analizat documente inedite din arhivele bisericești din Iași și București, precum și documente din străinătate.

Un alt paragraf al acestui articol accentuează relația strânsă dintre Nicolae Iorga și Arhiepiscopul Raymund Netzhammer, care se degradase în timpul Primului Război Mondial, când prelatul a fost acuzat de istoric de „germanism”.

Cuvinte-cheie: *Nicolae Iorga, Biserica Catolică, București, Iași, Regatul României, Raymund Ntezhammer, Carol I, Carol Auner, Primul Război Mondial, Nunțiatura Apostolică din România.*

THE RESEARCHES OF NICOLAE IORGA ON THE ROMAN-CATHOLIC CHURCH IN THE OLD KINGDOM OF ROMANIA

This article concisely presents the contribution of the great Romanian historian in the Roman-Catholic Church`s history from the Old Kingdom of Romania, enhacing his interest in the Catholic manuscripts from the ecclesiatical archives of the two dioceses of Bucharest and Iași. Moreover, it illustrates the disputation between Nicolae Iorga and other historians, regarding the first writings in Romanian.

This study highlights Nicolae Iorga's interest in the past of the Roman-Catholic Church from the Old Kingdom of Romania, as he analyzed unpublished documents from the ecclesiastical archives of Iași and Bucharest, as well as documents from abroad.

Another paragraph of this article accentuates the close relation between Nicolae Iorga and Archbishop Raymund Netzhammer, which had degraded during the First World War, when the prelate was accused by the historian of „germanism”.

Keywords: *Nicolae Iorga, Catholic Church, Bucharest, Iași, Romania Kingdom, Raymund Ntezhammer, Carol the First, Carol Auner, First World War, The Apostolic Nunciature from Romania.*

Argument

Printre preocupările științifice ale marelui savant s-a numărat și studiul istoriei Bisericii Romano-Catolice din Vechiul Regat al României. Acest lucru este lesne de înțeles și pentru faptul că Regele Carol provenea dintr-o familie catolică. Mai mult, Nicolae Iorga era convins de faptul că istoria României nu poate fi înțeleasă pe deplin decât printr-o cunoaștere exhaustivă a istoriei catolicismului de aici.

În paginile următoare vom prezenta pe scurt aportul marelui istoric la aprofundarea studiului despre Biserica Romano-Catolică din Vechiul Regat al României, subliniind interesul său pentru manuscrisele catolice din arhivele bisericești ale celor două dieceze: București și Iași. De asemenea, vom aminti despre disputa dintre Nicolae Iorga și diverși istorici, vizavi de primele scrieri în limba română.

1. Nicolae Iorga și capitala Moldovei

Istoricul Nicolae Iorga a rămas profund atașat de orașul unirii, Iași, care a găzduit importante momente din viața sa. Această legătură sufletească a fost reciprocă, întrucât aparițiile marelui savant la Iași au fost mereu salutate ca o adevărată sărbătoare de către locuitorii urbei, care i-au adus marelui istoric recunoștința bine meritată.

Iorga a afirmat deseori că s-a simțit mereu legat sufletește de orașul Junimii, mai mult decât de orice oraș din țară [1, 5].

Documentele din arhivele ieșene ilustrează interesul pe care Nicolae Iorga l-a purtat Iașului, în calitate de profesor universitar, președinte al Ligii pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor, președinte al Comisiei Monumentelor Istorice, membru în Parlamentul României în anii Primului Război Mondial [2, p. 160].

În capitala Moldovei, Nicolae Iorga s-a regăsit în toată plenitudinea capacităților sale. Astfel, într-o scrisoare din 30 iulie 1937, adresată în calitatea sa de președinte al Ligii pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor, primarului orașului Iași, Iorga arăta: „Iașul este mai mult decât o fostă ilustră capitală a Moldovei, între zidurile sale sălășluiesc comori de artă și istorie națională pe care nicio altă urbe a României de azi nu le stăpânește cu atâta îmbelșugare. Iașul este prin sine un muzeu național și o datorie sfântă ne îmbie la strădunța neobosită și continuă a îngrijirii ca monumentele sale istorice să nu fie înăbușite, desprinzându-se în toată strălucirea neîntunecată pe orizontul trecutului lor" [3, p. 10].

Totodată Nicolae Iorga a fost preocupat de salvarea și păstrarea monumentelor ieșene. Astfel, în calitate de președinte al Comisiei Monumentelor Istorice, scria președintelui Epitropiei generale a Casei Spitalelor „Sfântul Spiridon" din Iași: „Salvarea de la ruină a mănăstirilor și schiturilor de pe cuprinsul onoratei epitropii a bisericii „Sfântul Spiridon" Iași, fiind o îndatorire ce după lege rămâne pe seama acelei onorate Eforii, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a lua sub îngrijirea Dumneavoastră vechile biserici, pentru a scăpa de la ruină monumentele noastre istorice, care alcătuiesc o podoabă a țării" [4, p. 10].

„Inimă a spiritualității românești, Iașul și universitatea sa și-a adus prinosul lor de recunoștință, onorându-i astfel geniala spiritualitate și neobosita activitate pe tărâmul luptei naționale" [5, p. 11].

2. Nicolae Iorga și catolicii din arhidieceza de București, la începutul secolului al XX-lea

La București, Nicolae Iorga a avut relații strânse atât cu arhiepiscopul Raymund Netzhammer, care l-a vizitat pe marele istoric la Vălenii de Munte, pe 12 mai 1910 [6, p. 280], dar și cu marele istoric, preotul canonic Carol Auner, care i-a pus la dispoziție numeroase documente, luând naștere o colaborare rodnică, ce a durat până la sfârșitul vieții părintelui. Astfel, în anul 1916, Iorga a publicat în ziarul său *Neamul românesc* articolul „Trei dispăruți", în care recunoștea meritele științifice și culturale ale lui Carol Auner, care publicase până la acea dată lucrări importante privind istoria Bisericii Catolice din Vechiul Regat (cărți, studii și articole, acestea din urmă fiind găzduite de *Revista Catolică*, publicație în limba română a Arhiepiscopiei Romano-Catolice București, fondată în anul 1912 de către arhiepiscopul Raymund Netzhammer). În articolul său, Iorga menționa: „În Biserica Latină din România, s-a produs în ultimele decenii o însemnată mișcare culturală. Studiile adâncite și precise ale părintelui Auner[1], formarea în seminariile catolice a unei pleiade de catolici români, care, ca preotul Ferenț[2] din Iași, cu toate asperitățile criticii sale tendențioase, servesc râvnita cunoaștere a trecutului nostru, apariția și publicația îngrijită a *Revistei Catolice*, chiar cărțile germane, mai mult despre antichitățile noastre, ale arhiepiscopului însuși [Raymund Netzhammer – n.n.] sunt puternice dovezi".

Din păcate, relația istoricului Iorga cu arhiepiscopul Raymund Netzhammer s-a deteriorat în contextul Primului Război Mondial, când prelatul a decis să rămână la București pentru a-și păstori credincioșii, în timp ce Iorga s-a refugiat la Iași. După terminarea războiului, Iorga l-a atacat pe arhiepiscop în presă solicitându-i demisia, acuzându-l de „germanism". Cu toate acestea, prelatul l-a apreciat pe marele istoric, recunoscându-i valoarea culturală și științifică.

Istoricul Nikolaus Netzhammer menționa faptul că Nicolae Iorga a avut o atitudine dușmănoasă față de arhiepiscopul Raymund Netzhammer, chiar și după ce marele prelat părăsise România (1924), în pofida

[1] Dintre numeroasele cărți și articole publicate de Carol Auner, amintim: Câteva momente din începuturile Bisericii Române, Blaj, 1902; Schiță istorică a coloniilor maghiare din Moldova, Budapesta, 1908; Începuturile Episcopatului de Bacău, în „Revista Catolică", nr. 2/1912, București; Episcopia Milcoviei, în „Revista Catolică", nr. 4/1912; Episcopia de Siret, în „Revista Catolică", nr. 2/2013; Episcopia catolică a Argeșului, în „Revista Catolică", nr. 3/1914; Episcopia de Baia, în „Revista Catolică", nr. 1/1915; Moldova la soborul de la Florența, în „Revista Catolică", nr. 2/1915; Clădirea catedralei „Sf. Iosif" din București, în „Revista catolică", nr. 1/1916.

[2] Dintre publicațiile părintelui Ioan Ferenț, amintim: Epoca teutonă sau catolicismului în Moldova, în „Cultura Creștină", Anul IX, Blaj, 1920; Iar franciscanii la Milcov, în „Cultura Creștină", Anul XIV, 1925; Epoca cumană, în „Cultura Creștină", 1922-1925; Cumanii și episcopia lor, Blaj, 1931.

faptului că cei doi se întâlniseră în 1938 la Congresul internațional de științe istorice din Elveția. Scria Nikolaus Netzhammer: „Cu toate că uneori nu putea să ignore și să nu recunoască și să aprecieze acțiunile culturale și științifice ale lui Netzhammer în folosul României, arhiepiscopul catolic de origine germană era pentru politicianul și liderul Partidului Național Democrat cu mult dinainte de Primul Război Mondial ținta unor atacuri polemice și denigratoare, la care nu a dorit deloc să renunțe nici după Primul Război Mondial. Se părea că-i convenea de minune atunci când polemica liderului de partid se articula pe fondul autorității omului de știință, așa după cum nici în scrierile sale științifice nu putea să renunțe la polemici”[7, p. 48-49].

În anul 1922, Iorga a intensificat atacurile la adresa arhiepiscopului Netzhammer, publicând în ziarul *Neamul românesc* un articol denigrator, acuzându-l pe arhiepiscop de faptul că în timpul ocupației germane (1916-1918) ar fi intenționat să pună stăpânire pe mitropolia ortodoxă, organizând procesiuni care porneau de la reședința sa din str. Esculap (Palatul Hornstein, actuala reședință a Nunțiaturii Apostolice din București) și se îndreptau „împotriva Bisericii Ortodoxe” [8, p. 49]. În realitate, Iorga ignora caracterul procesiunii „Corpus Domini”, catolicii care participau la această celebrare având traseul următor: catedrala „Sfântul Iosif, Str. General Berthélot, Palatul Hornstein, toate aceste locații fiind foarte departe de dealul Mitropoliei! Ideile denigratoare ale marelui istoric au fost preluate, în mod tendențios, de unele ziare, sub pretextul că afirmațiile sale erau *ipso facto* corecte și credibile.

Tot în anul 1922, ziarul *Albina*, editat de Nunțiatura Apostolică din România, a menționat un vechi articol al lui Nicolae Iorga, care susținea că în bisericile romano-catolice din Dieceza de Iași, predicile se făceau exclusiv în limba română, în timp ce nu se întâmpla același lucru în bisericile din Arhidieceza de București, unde, conform opiniei sale, preluată de ziarul *Albina*, liturghiile erau în germană [9, p.1099]. În realitate, conform unor statistici prezentate Congregației „De Propaganda Fide”, în același an, de către arhiepiscopul Netzhammer, predicile la catedrala „Sfântul Iosif” se țineau alternativ în română, germană și franceză [10, p. 1181-1182]. Această critică a făcut parte din acuzațiile oficiale aduse de Sfântul Scaun arhiepiscopului, care au stat la baza demisiei sale din 3 iulie 1924 [11, p. 1281].

În mod surprinzător, exagerând, Nicolae Iorga a făcut o recenzie laudativă lucrării *La Romania, la Russia e l’Italia*, publicată în 1928, la Milano, de către arhitectul italian, rezident în România, Cesare Fantoli[3], în cuprinsul căreia autorul aducea acuzații nefondate la adresa arhiepiscopului Netzhammer, a parohului catedralei, pr. Carol Auner, și a membrilor clerului.

Ducând la paroxism antipatia sa față de arhiepiscopul Raymund Netzhammer, Nicolae Iorga l-a atacat deseori pe marele prelat chiar de la tribuna parlamentului Românei [12, p. 1198, 1213].

3. Nicolae Iorga și manuscrisele catolice românești

Istoricul Nicolae Iorga este unul dintre marii editori de documente privitoare la istoria României, acesta aplecându-se cu acribie și asupra documentelor bisericești, fiind familiarizat cu acestea în urma studierii documentelor publicate de Eudoxiu de Hurmuzachi (*Documente privitoare la Istoria Românilor*), Bogdan Petriceicu Hașdeu (*Arhivă istorică a României*), colecția *Uricarul*, editată de Teodor Codrescu, revista *Columna lui Traian*, condusă de Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Istoria Diecezei române greco-catolice a Oradei Mari*, scrisă de Ion Ardeleanu și lucrarea lui Guilielmus Schimidt, *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus et rei romano-catholicae res gestae*.

În jurul anului 1900, marele savant a decis să publice documente din Arhidieceza de București și Dieceza de Iași, obținând în acest scop aprobarea episcopului de Iași, Mons. Dominic Jaquet, și apoi a arhiepiscopului de București, Francisc Xaveriu von Hornstein [13, p.28]. Pentru a descoperi cât mai multe documente a consultat și arhivele bisericii Bărăția și din Câmpulung, el fiind pasionat și de istoria conventurilor franciscanilor observanți din Târgoviște și Râmnicu Vâlcea. Iorga a fost plăcut impresionat de ordinea arhivei de la Câmpulung, ordonată de marele istoric catolic, preotul canonic Carol Auner [14, p. V-VI].

La Iași, a cercetat cu predilecție documentele Misiunii fraților franciscani conventuali, păstrate în arhiva diecezană, inventariate în aceeași perioadă de către istoricul preot Ioan Ferenț, confiscate apoi abuziv de către regimul comunist, în anul 1974 și depuse la Arhivele Statului Iași, *Pachetul 1078*, din colecția *Documente*.

[3] A fost arhitectul Palatului Cisar din București, actuala reședință arhiepiscopală.

În mod deosebit, Nicolae Iorga a fost interesat și de rapoartele agențiilor consulare franceză și austriacă de la București și Iași, cu privire la istoria catolicilor din cele două dieceze, documente pe care le-a consultat la Academia Română, fiind impresionat de calitatea acestora, afirmând că „formează cel mai îmbelșugat și prețios material pentru istoria politică, dacă se poate zice astfel a catolicismului, în Țara Românească mai ales, dar și în Moldova" [15, p. VII].

Documentele din cele două arhive diecezane au fost completate cu altele, care i-au fost puse la dispoziție de Emanuel Lahovary, Ioan Bianu, acesta din urmă aducând documentele de la Congregația „De Propaganda Fide" din Roma. Nicolae Iorga a apreciat în mod special aceste documente, deoarece ele „prezintă un interes mai viu și mai întins pentru cine studiază istoria poporului nostru însuși" [16, p. VII].

4. Nicolae Iorga și primele scrieri în limba română

Marele istoric a luat parte la o dezbatere științifică privitoare la începuturile literaturii în limba română. Astfel, în anul 1900, într-un amplu studiu intitulat „Cercetări istorico-filologice", profesorul de slavistică Ilie Bărbulescu afirma că Biserica Romano-Catolică se afla la originea primelor scrieri în limba română, apărute în secolul al XV-lea. Este vorba despre așa-zisele *texte rotacizante* sau *maramureșene* (Codicele Voronețean, Psaltirea Șcheiană, Psaltirea Voronețeană și Psaltirea Hurmuzaki) [17, p. 5].

Două decenii mai târziu Ilie Bărbulescu publica articolul intitulat „Catolicismul iar nu hussitismul inițiator al scrierii limbii române" în care respingea teoria hussitismului și pe cea a luteranismului, reiterând rolul Bisericii Catolice în apariția primelor texte literare românești [18, p. 8].

Reacțiile specialiștilor la această teorie nu au întârziat să apară. Astfel, Nicolae Iorga a susținut teoria hussită cu privire la apariția textelor rotacizante, menținându-și până la moarte opinia conform căreia numai hussitismul încurajase mișcarea culturală în limba națională. Potrivit teoriei sale, prozelitismul hussit a contribuit la scrierea de cărți și manuscrise bisericești în Maramureș – așa-zisele texte rotacizante [19, p. 8]. Mai mult, Iorga afirma în mod eronat faptul că Biserica Romano-Catolică se manifestase împotriva limbii naționale și că nu aprobase niciodată folosirea limbii poporului. Bărbulescu l-a supus criticii pe marele savant, considerând teoria sa eronată, lucru explicat prin faptul că Iorga nu cunoștea cu exactitate istoria Bisericii Catolice Universale.

Potrivit lui Bărbulescu, care în anul 1928 a publicat lucrarea „Curente literare la români în perioada slavonismului cultural", Nicolae Iorga și-ar fi bazat teoria pe analogia că hussitismul ar fi fost introdus la slovaci, de exemplu, prin limba națională, ceea ce în opinia lui Bărbulescu era un fals, deoarece limba slavă a hussiților slovaci era ceha. Căzând în această confuzie, concluzionează Bărbulescu, Iorga a conchis în mod eronat că hussitismul ar fi fost introdus la noi prin Maramureș, fără a aduce însă probe istorice. Conchide Bărbulescu: „Catolicismul care se propagă și el, deja înainte de ivirea hussitismului la noi, prin limba națională spre a ne atrage în sânu-i, provoacă traducerea în limba română a acelor texte rotacizante (…). Biserica Catolică, în lupta-i contra Pravoslaviei, ajunse a deștepta conștiința națională românească în veacul al XIV-lea, contribuind prin mijloacele ei, pe de o parte să întemeieze principatele, iar pe de altă parte, să stârnească mișcarea literară română a textelor rotacizante" [20, p. 10].

Teoria catolică privind apariția primelor traduceri în limba română i-a adus savantului Ilie Bărbulescu adversitatea lui Nicolae Iorga și a altor filologi români [21, p. 13].

Nicolae Iorga a descoperit în anul 1898 la Göttingen faimosul manuscris *Asch 223*, în limba română, pe care l-a prezentat într-o ședință a Academiei Române, la 28 martie 1898 [22, p.197-203]. Cu acel prilej, marele istoric afirma următoarele: „Biblioteca din Göttingen posedă un manuscris neașteptat din toate punctele de vedere. E o gramatică românească, o gramatică românească din secolul al XVIII-lea, posterioară numai gramaticii lui Eustatie Brașoveanul". În mod eronat, Nicolae Iorga îl indica drept autor al gramaticii pe un profesor de limbi străine sau un ofițer rus din armata rusă a împărătesei Ecaterina a II-a.

Contrazicându-l pe Nicolae Iorga, cercetătorul român Ștefan Pașca, îi atribuia în anul 1935 paternitatea manuscrisului misionarului franciscan italian în Moldova pr. Francisc Anton Minotto [23, p. 79]. În sprijinul idei sale, cercetătorul Ștefan Pașca menționa faptul că misionarul Minotto a avut preocupări privind graiul vorbit de populația „moldovenească" și publicarea de gramatici și dicționare româno-italiene, pentru ca misionarii veniți în România să poată învăța mai repede și corect limba română.

În anul 1960, cercetătorul român Mircea Seche confirma teoria lui Pașca, contrazicându-l pe marele

istoric, comparând activitatea misionară a lui Minotto cu cea a lui Silvestru D'Ameglio [24, p. 151].

Cel care a făcut lumină asupra identității manuscrisului descoperit de Iorga a fost marele lingvist italian Giuseppe Picillo, care în 1987 a scris o lucrare importantă despre manuscrisul *Asch 223*, despre care spunea că era „un document foarte rar al limbii vorbite în Moldova în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, scrisă de către misionarul Anton Maria Mauro”. Picillo evidenţia importanţa lucrării destinată misionarilor din Moldova, care conținea noțiuni gramaticale nenormative, un bogat repertoriu de expresii uzuale, moduri de vorbire tipice ale limbii vorbite în epocă, fraze convenționale pentru diferite împrejurări, termeni populari și regionali, grupați în câmpuri semantice. Manuscrisul *Asch 223* a fost redactat de Anton Maria Mauro, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, într-o determinată zonă a Moldovei, probabil la Răchiteni, unde a păstorit mulți ani [25, p. 80].

Concluzie

În final, putem concluziona susținând că marele savant s-a aplecat cu deosebită atenție asupra trecutului Bisericii Romano-Catolice din Vechiul Regat al României, acesta studiind inclusiv izvoarele nepublicate care se găsesc în arhivele bisericești ale diecezei de Iași, respectiv arhidiecezei de București, dar și documente din străinătate.

Din nefericire, raportul strâns pe care Nicolae Iorga îl avusese cu arhiepiscopul Raymund Netzhammer s-a deteriorat în contextul Primului Război Mondial, prelatul fiind acuzat de marele istoric de „germanism”. Cu toate acestea, documentele și studiile publicate de Nicolae Iorga despre Biserica Romano-Catolică rămân pentru cercetători adevărate izvoare, care dacă sunt cercetare și interpretate obiectiv pot ajuta la redactarea istoriei Bisericii Catolice din Vechiul Regat al Românei.

Referințe:

1. Ungureanu, Gheorghe. Nicolae Iorga, școlar la Liceul Național din Iași, În: *Anuarul Liceului Național Iași*, Iași, 1941-1942.
2. *Documente din arhive ieșene, vol. III (Documente literare)*, ediție și note de Dumitru Ivănescu, București, Editura Minerva, 1988.
3. Dănuț, Doboș, Nicolae Iorga în documente din arhivele ieșene, În: *Neamul românesc*, 1994, nr. 14.
4. Dănuț, Doboș, Nicolae Iorga în documente din arhivele ieșene, În: *Neamul românesc*, 1994, nr. 14.
5. Dănuț, Doboș, Nicolae Iorga în documente din arhivele ieșene, În: *Neamul românesc*, 1994, nr. 14.
6. Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2005.
7. Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2005.
8. Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2005.
9. Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2005.
10. Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2005.
11. Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2005.
12. Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2005.
13. Dănuț Doboș, coord., *Tasso din Savona. „Sfântul din Răchiteni”*, Ed. „Sapientia”, Iași, 2020.
14. Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria romînilor*, vol. I, București, Editura Ministeriului de Instrucție, 1901.
15. Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria romînilor*, vol. I, București, Editura Ministeriului de Instrucție, 1901.
16. Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria romînilor*, vol. I, București, Editura Ministeriului de Instrucție, 1901.

17. Dănuț Doboș, *Savantul Ilie Bărbulescu și cercetările sale privind Biserica Romano-Catolică și începutul literaturii în limba română*, În *Buletin istoric*, 2005, nr. 6.
18. Dănuț Doboș, *Savantul Ilie Bărbulescu și cercetările sale privind Biserica Romano-Catolică și începutul literaturii în limba română*, În *Buletin istoric*, 2005, nr. 6.
19. Dănuț Doboș, *Savantul Ilie Bărbulescu și cercetările sale privind Biserica Romano-Catolică și începutul literaturii în limba română*, În *Buletin istoric*, 2005, nr. 6.
20. Dănuț Doboș, *Savantul Ilie Bărbulescu și cercetările sale privind Biserica Romano-Catolică și începutul literaturii în limba română*, În *Buletin istoric*, 2005, nr. 6.
21. Dănuț Doboș, *Savantul Ilie Bărbulescu și cercetările sale privind Biserica Romano-Catolică și începutul literaturii în limba română*, În *Buletin istoric*, 2005, nr. 6.
22. Nicolae Iorga, Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor, În: *Analele Academiei Române*, secția Istorică, seria a II-a, București, 1899; citat în Dănuț Doboș – *Anton Despinescu, Preocupări culturale la Misionarii din Moldova (sec. XVII-XX)*, În: *Buletin istoric*, 2003, nr. 4.
23. Ștefan Pașca, Manuscrisul italian – român din Göttingen, În: *Studii italiene*, vol. II, București, 1935; citat în Dănuț Doboș – *Anton Despinescu, Preocupări culturale la Misionarii din Moldova (sec. XVII-XX)*, În: *Buletin istoric*, 2003, nr. 4.
24. Mircea Seche, Schiță de istorie a lexicografiei române, vol. I, București, 1966.
25. Dănuț Doboș – Anton Despinescu, Preocupări culturale la Misionarii din Moldova (sec. XVII-XX), În: *Buletin istoric*, 2003, nr. 4.

Date despre autor:
Fabian DOBOȘ**,** doctor, conferențiar universitar, facultatea de teologieRomano-Catolică a Universității „Al. I. Cuza" din Iași
E-mail: fabiandobos@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-4563-3745

Prezentat la 15.02.2023

CZU: 316.334.56(478-25)"1918/1939":81`373.21 https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_03

DE LA MEMORIE LA IDENTITATE. TOPONIMIA CHIȘINĂULUI INTERBELIC

Lidia PRISAC

Universitatea de Stat din Moldova

Identitatea orașului interbelic a fost în strânsă corelare cu spațiul, a ceea ce reprezenta urbea prin esență, și ceea ce asigura mentalității colective stabilitate. Pentru a se putea defini și legitima comunitatea interbelică și-a păstrat în memorie imaginea spațiului propriu, pentru că fiecare comunitate decupa spațiul într-o manieră a sa, își stabilea liniile, granițele, fiind accesibil pentru cei care se regăseau fideli în el, dar interzis pentru ceilalți. Per ansamblu, Chișinăul avea o marcă identitară desprinsă din fizionomia fostului imperiu. Spectaculos prin natura și felul său deosebit de a fi, Chișinăul avea acele fațete care aminteau totuși (de la străzile largi, spectrul multietnic al populației etc.) de existența unei comunități cosmopolite desprinse dintr-un spațiu urban multicultural atât de contrastant cu periferia orașului. Treptat, în contextul administrației românești, Chișinăul a împletit în istoria sa caracteristici ale românității vizibile mai ales la nivel de toponimie stradală.

Cuvinte-cheie: *memorie, identitate, spațiu, străzi, toponimie, Chișinău, perioada interbelică.*

FROM MEMORY TO IDENTITY. THE TOPONYMY OF THE INTERWAR CHIȘINĂU

The identity of the interwar city was in close correlation with the space, of what the city essentially represented, and what ensured the stability of the collective mentality. In order to be able to define and legitimize the interwar community, it kept in memory the image of its own space, because each community carved out the space in its own way, established its lines, borders, being accessible to those who found themselves faithful in it, but forbidden for others. As a whole, Chișinău had an identity mark detached from the physiognomy of the former empire. Spectacular by nature and its special way of being, Chișinău had those facets that still reminded (from the wide streets, the multi-ethnic spectrum of the population etc.) of the existence of a cosmopolitan community detached from a multicultural urban space so contrasting with the outskirts of the city. Gradually, in the context of the Romanian administration, Chișinău has woven into its history the characteristics of visible Romanization especially at the level of street toponymy.

Keywords: *memory, identity, space, streets, toponymy, Chișinău, interwar period.*

Orașul – formator al memoriei și identității

Viața societății interbelice chișinăuiene a fost în strânsă legătură cu spațiul, a ceea ce reprezenta urbea prin esență, producându-se, dacă vreți, o configurare și continuitate în timp a spațiului în care se trăia. Spațiul era cel care asigura mentalității colective stabilitate. Pentru a se putea defini și legitima comunitatea interbelică și-a păstrat în memorie imaginea spațiului propriu, pentru că fiecare comunitate decupează spațiul într-o manieră a sa, își stabilește liniile, granițele, având o „consistență” aparte, spațiul fiind accesibil pentru cei care se regăseau fideli în el, dar interzis pentru ceilalți – în care se „închid” fapte, evenimente, amintiri, tradiții comune. Valoarea spirituală a spațiului este legată și de memoria lui. Evenimente, trăiri, așteptări colective, toate sunt legate de locul care există, care generează sentimentul stabilității și, legat de acesta, un anumit sentiment protector al securității, iluzia continuității de-a lungul timpului, dar și a regăsirii trecutului în prezent [1, p. 40].

Timp de câțiva ani, după intrarea Basarabiei în componența României, la Chișinău au continuat să figureze pentru străzi denumirile vechi, din perioada precedentă, chiar dacă au fost tentative de a oferi unora dintre ele denumiri noi [2, p. 4]. În 1919, primarul Vladimir Hertza, în cadrul unei ședințe în care prezenta un referat despre meritele lui Alexandru Cotruță (1828–1905), propunea ca strada Leovskaia să fie numită în cinstea politicianului și funcționarului de stat Al. Cotruță [3, p. 4].

Toponimia ca marcă identitară

Abia peste cinci ani după unire, la 29 februarie 1924, conform ordinului Ministerului de Interne, tuturor străzilor din Chișinău (în total 114 străzi și stradele) li se atribuiau denumiri noi [4], iar în 1932, în cadrul

unei ședințe a Comisiei Interimare din subordinea Primăriei Chișinău, se lua decizia, în vederea meritelor naționale, de a da numele lui Ion Pelivan, Vladimir Cristi și Paul Gore la trei străzi [5, f. 8v].

În corespundere cu noul ordin, spre exemplu, str. Armenească din partea nouă a orașului a fost denumită un timp Cetatea-Albă, ulterior, a fost denumită în cinstea Mareșalului Pietro Badoglio[1], iar cea din partea veche a orașului – Gh. Asachi [8, p. 233]. Cu toate acestea, din inerție, atât populația, cât și administrația românească le zicea Armenească (Армянская) și Veche Armenească (Старо-Армянская), așa cum apar în documente [9, f. 164]. Același lucru, de aderență a populației la denumirile vechi, îl confirmă în scrierile sale și Ștefan Ciobanu, care menționa că „străzile Chişinăului, chiar cele centrale”, aveau câte două-trei denumiri, „ce e drept, orăşenii, care ţin foarte mult la tradiţie, respectă mai mult denumirile ruseşti” [10, p. 42].

Potrivit lui Petre Cazacu „târgul vechi și târgul nou” nu reprezenta tot Chișinăul, „ce fel de oraș fără mahalale?”, Chișinăul având „mahalaua rusească, bulgară, Pietrăria, Melesteu, Gățăoanii, Malină Mare, Malină Mică, Valea Curvei, Petrecani, Râșcanu, Valea Buicanii, Valea Dicescului, Rohatca Sculenilor, a Orheiului, a Benderului, a Hânceștilor” [11, p. 275]. Ulterior, la 25 septembrie 1925, odată cu aprobarea Decretului Regal cu privire la noua organizare administrativă a României, în jurisdicția administrativă a Chișinăului au intrat și satele Cosinzeni (Costiujeni), Muncești, Petricani, Poșta Veche, Tătărași, Visterniceni, Schinoasa și Haritonovca [12, f. 8].

Cu referire la redenumirea străzilor în corespundere cu normele de românizare, Gheorghe Bezviconi, în 1936, venea cu o serie de critici în adresa celor care și-au asumat schimbările la nivel de toponimică stradală a orașului Chișinău. Astfel, în conținutul revistei *Din trecutul nostru*, acesta menționa faptul că „toponimia veche moldovenească a străzilor, așa de importantă istoricului nostru, s-a înlocuit de parveniții actuali cu nume mai românești decât românii”, venind și cu câteva exemple în acest sens, cum ar fi trecerea denumirii străzilor: medelnicerul V. Rosetti-Bălăneascu (Balanovscaia) în Grigore Alexandrescu; șambelanul Iancu Balș în N. Bălcescu; Burgomistrul Stavru Dimu (Stabrievschi) în Bugeac; primarul D. Mincu în Gh. Coșbuc; Alecul Grecul în Tache Ionescu; Vel-căpitanul M. Kațiki în B.P. Hasdeu; Vtoroi-visternic Iordache Sallos (Salovscaia) în Al. Cotruță; căminarul Iancu Pruncul în Iancu Văcărescu; serdarul Iancu Varfolomei în Mărești; Vasile Purcel în Movila lui Purcel; medelnicerul Antonii (Antonovscaia) în Anton Pann; Sărdarul F. Macarescu (Mihailovschii) în Vasile Stroescu; Negustorul Gh. Haralamov în Sf. Haralambie; proprietarul Țapu în Bacăului; Gavriil Cojocaru în Cojocarilor etc. [13, p. 27].

Gheorghe Bezviconi semnala faptul că erau și alte nume istorice, care demonstrau „o așezare treptată a unor elemente după naționalitate, profesiune etc.”, dar care nu au fost menținute. Potrivit acestuia, „o simfonie întreagă de romantism răsună din nomenclatura, care peste un centenar semnala anumite etape din viața Chișinăului. Emigrările de după Eterie, dar și mai înainte, prezența Orientului autentic la Chișinău au creat denumiri ca: Asiatică – Român” (vai de ea!); Armenească – Gh. Asachi; Grecească sau a Siriei – Plevnei; Tioibaș – Al. Vlahuță; Irinopolului (de la Mitropolitul Grigorie al Irinopolului) – Sf. Vineri; Sariei, Turcească, Sârbească, Bulgărească, Evreiască etc.” [*Ibidem*].

În continuare, Gheorghe Bezviconi sublinia faptul că nu era necesar ca denumirea unor străzi și stradele să fie preschimbate precum a fost cea Căzăcească care a trecut în Grivița; Catelniță în Traian; Băilor în Oituz; Săpunăriei sau Murdară în Bucovinei („mare cinste!”, după cum subliniază autorul); Fariseilor în Banatului; Înălțării în Gr. Ureche; Iacov (Hâncu?) în Gh. Lazar; Lancaster în Iacov Hâncu; Cimitirului (după vechiul cimitir evreiesc), mai apoi a Văduvelor, ulterior trecând în I. Sârbu; Livezilor în Ecaterina Teodoroiu; Olăriei în Mihai Sturza; Obștească în Mărășești; Kamenolomnaia (a carierei de piatră) în Dragoș-Vodă; Sinagogilor în Decebal; Capelei (Ciasovennâi) în Ion Neculce; Mijlocitorilor (Maclerschii) în Maramureșului; Caraimilor în Mircea cel Mare; Popilor în Miron Costin; Titu în Titu Maiorescu; Fără nume (Bezâmeannâi sau Petrovschii) în Murafa etc. [*Ibidem*, p. 30].

Acesta mai menționa faptul că „abia câteva nume” fuse-se traduse și însușite „de apostolii-conducători ai Chișinăului” – Begucii-Izvorului, Mazarachi, Sârbească, Buna Vestire etc. „Să nu creadă cineva că str.

[1] Pietro Badoglio (1871–1956), politician și ofițer italian, a comandat forțele armate italiene în cel de-al Doilea Război Italo-Abisinian/Etiopean (1935–1936), în urma acestuia, pentru merite deosebite, a fost înnobilat de Benito Mussolini cu titlul de duce de Addis Abeba. A fost prim-ministru al Italiei în a doua parte a celui de-al Doilea Război Mondial. Vezi mai multe: [6; 7].

Fântânilor, prin care s-aduce apa din cişmelele de la Mazarachi, a obţinut pe drept şi spre bine numele poetic: Fântâna Blânduzei! Mai ales în partea veche a oraşului, acele stradele încâlcite şi murdare trebuiau să păstreze nomenclatura lor istorică, căci popularizarea numelui mai nou nu s-a făcut pentru cinstirea lui, iar aspectul străzii Asiatice nu s-a românizat odată cu denumirea nouă” [*Ibidem*].

Gheorghe Bezviconi accentua faptul că „[…] O ignoranţă mai elocventă decât preschimbarea denumirilor străvechi româneşti a unor străzi nu putea să se demonstreze. Comisiile de mai târziu şi ele n-au avut competenţa de a reveni asupra unor hotărâri prosteşti de românizare a unor nume ca Balş şi Rosetti”. În ceea ce priveşte însă străzile principale ale oraşului, în partea superioară a lui, denumirea lor, potrivit lui Gh. Bezviconi, desigur trebuia să fie schimbată, dar mai raţional decât s-a făcut. Spre exemplu, Strada Viilor ar fi trebuit să-şi menţină numele, întrucât „de-aici se-ncepeau viile încă de pe vremurile împăratului Alexandru I, care – se zice – privind Valea Buiucanilor, ar fi exclamat: „Elveţia mea”. O altă stradă cea a Fierarilor, „era încă vreo câteva decade în urmă un şir de fierării pe Bariera Renilor”, apoi i s-a zis a Ismailului şi apoi a Hânceştilor. „Numele de Reni a trecut unei străzi paralele, iar – de Ismail, unei alte străzi. Partea de sus a oraşului se zicea pe atunci – a Gurii Galbene”. Aici, aminteşte Gh. Bezviconi, „se plimbau cetăţenii în mijlocul morilor de vânt, a livezilor şi a hârtopurilor, care se-ncepeau de la str. Leovei (G-l Berthelot) şi se-ntindeau până la Cimitirul Central şi viile apropiate” [*Ibidem*, pp. 30-31].

Dacă s-ar fi făcut „o repartizare raţională a străzilor după nume ce s-ar putea de preschimbat, cum au făcut-o şi ruşii […]”, conchidea Gh. Bezviconi, ar fi rămas „destule străzi pentru fruntaşii Basarabiei, ca Hasdeu şi Stroescu, dar şi fruntaşii României întregite”. Însă, sublinia autorul, „la Chişinău trebuie să existe o stradă a poetului Puşkin şi alta – a guvernatorului Feodorov, creatorul Chişinăului nou, care a păstrat după proiectul din 1834 toate denumirile moldoveneşti ale străzilor, desfiinţate de parveniţii actuali. Sunt nume ruseşti, dar indispensabile pentru Chişinău, precum numele contelui Kiselev la Bucureşti!”. Măcar o parte a străzii Sinadino trebuia, potrivit lui Gh. Bezviconi, „să poarte numele acestei familii, care a zidit pe str. Sinadino biserica *Sf. Pantelimon* (1892), a condus la înflorire Banca Municipiului şi a dat doi primari însemnaţi ai oraşului”. Alte stradele, precum cele ale Fântânilor (M. Eminescu şi V. Alecsandri), str. Iaşilor (denumită de ruşi în Jucovschi), str. Ostrogului (Închisorii vechi, zisă Balş, după azilul Balş, a cărui clădire s-a înstrăinat Şcolii Normale), – toate aceste străzi, potrivit lui Gh. Bezviconi, ar fi trebuit să păstreze denumirea lor şi în partea superioară a oraşului [*Ibidem*, p. 31].

Celor care pretindeau ca străzile să le poarte numele, Gh. Bezviconi îi îndemna să se învrednicească de această onoare – „Cei care doresc să aibă o stradă botezată cu numele lor, n-au decât s-o creeze. N-ar cadra ca la orice combinaţie politică străzii Mitropolitului Gavriil Bodoni-Bănulescu să i se dea numele […] viitorului prim-ministru! Iar când unui mareşal nu i s-a încredinţat formarea guvernului, acelaşi primar a […] revocat dedicaţia străzii […]” [*Ibidem*].

În anul 1937, la peste zece ani de la redenumirea străzilor din 1924, era aprobat şi publicat un nou *Tablou al străzilor din cuprinsul municipiului Chişinău* [14], conţinutul căruia indica asupra denumirilor noi şi vechi ale străzilor din Chişinău. În dreptul denumirilor noi a străzilor (expuse în ordine alfabetică) erau fixate denumirile vechi (ruseşti cu litere latine), inclusiv suburbiile şi mahalalele. Spre exemplu, potrivit datelor de arhivă, mun. Chişinău cuprindea suburbiile Haritonovca, Petricani, Poşta Veche, Visterniceni (Râşcanovca), Drumul Munceşti, satul Munceşti, Costiujeni, Schinoasa, Bariera Sculeni, Valea Buiucani, satul Buiucani, Valea Dicescul, Sf. Vineri, Malina Mare, Malina Mică, Melestiu, Fulgureşti, Tăbăcăria Nouă, Tăbăcăria Veche, Botanica, Frumuşica, Cioreşti şi Negreşteni [15, f. 12].

Deja, în anul 1939, reieşind din faptul că unele străzi din cuprinsul oraşului continuau să poarte numele persoanelor în viaţă, iar altele aveau una şi aceeaşi denumire pentru două sau trei străzi, iar în suburbiile municipiului se găseau mai multe drumuri care nu aveau nici o denumire – se cerea schimbarea nomenclatorului străzilor, iar pentru drumurile din suburbii care nu erau botezate să li se dea denumire. Astfel, potrivit referatului şi tabloului Biroului Planului Sistematizării şi Cadastrului municipal, erau propuse următoarele schimbări pentru şapte străzi, după cum urmează: Principele Mihai (cu nr. 23 după plan), fosta Inzovschi în Puşkin; General Averescu (cu nr. 55 după plan), fosta Izmailovscaia în Mareşal Averescu; Dumitru Munteanu-Râmnic (cu nr. 60 după plan), fosta Mihailovscaia în Mihai Viteazul; Dumitru Cantemir (cu nr. 71 după plan), fosta Gospitalinaia în Ion Cristi; celor două străzi Evreiască (cu nr. 74-a şi 79 după

plan) fostele Sinagogovscaia să fie denumite Evreiască Bâc și Maramureș; Ion Ghica (cu nr. 84-a după plan), fosta Starâi Bazar în Fântâna Blânduzei [16, p. 4].

Tot în anul 1939, în corespundere cu tendințele timpului, unele nume de străzi ale Chișinăului au fost modificate, apărând, spre exemplu, bd. Regele Carol II.

Potrivit unui memoriu datat cu anul 1940, care cuprinde și câteva date statistice referitoare la străzile și drumurile municipiului Chișinău, cunoaștem că orașul dispunea de 118 străzi cu o lungime totală de 93 km, dintre care 75 km erau pavate, iar 18 km – naturale. Suburbiile orașului, în număr de nouă, aveau 154 de străzi cu o lungime totală de 141 km. Satele, intrate în componența municipiului, în număr de șase, erau străbătute de 128 de străzi cu o lungime totală de 43 km și 41 de drumuri de câmp cu o lungime totală de 90 km. În întreg municipiul se aflau 433 de străzi și drumuri cu o lungime totală de 367 km [17, f. 85].

Memoria colectivă vs memorie individuală despre Chișinăul interbelic

Într-un număr al revistei *Din trecutul nostru*, pe anul 1936, la cei 18 ani de la unire, dar și cu ocazia celor 500 de ani pe care urma să-i împlinească Chișinăul, Gh. Bezviconi, profund nemulțumit de politicile administrației românești în capitala Basarabiei, scria: „S-a anunțat „o lună" a Bucureștilor și a altor orașe […]. Credeam (!) că o să fie însă și *un an* al Chișinăului, când, cu reducere pe cale ferată, să vină sute, mii de vizitatori, ca să vadă „al doilea oraș al țării". Să vină ca să privească progresul, ce l-a făcut în ultimii 18 ani de la Unire, al doilea oraș al României Mari. Și tristă ironie: Ce să arătăm vizitatorilor?".

În continuare, Gh. Bezviconi, puncta gradat instituțiile și edificiile din Chișinău care mai mult suferise de pe urma administrației românești, decât avuse-se de câștigat. Astfel, istoricul Gh. Bezviconi menționa în ordine crescătoare următoarele clădiri și instituții: „(1) „Palatul Cultural", ruina intențiilor frumoase ale centrului, care în 18 ani n-a zidit în „al doilea oraș al țării" *nicio clădire*? (2) Să arătăm „Muzeul Național", Muzeul zemstvei de odinioară, care în loc să se dezvolte, se chircește? (3) „Teatrul Național", Cercul Nobilimii de altă dată, azi cu lacăt la ușă și-n parte refăcut pentru percepția comunală? (4) „Auditorul lui Pușkin", focarul culturii de ieri, ruină arsă transformată într-un garaj de automobile? (5) Ori „bibliotecile" și „arhivele" locale, și ele în ghilimele? (6) Liceele „M. Eminescu" și „Al. Donici", deposedate de clădirile lor? Fundațiile și palatele, hotelurile, bloc-hausurile și monumentele, ce […] *nu s-au clădit încă*? (7) Universitatea ce nu există, pe când avem patru universități în țară, unde studiază cu greu, pierzând banul Basarabiei, o bună parte a tineretului nostru? Facultățile de teologie și agricultură (cu-n picior la Iași), ce nu se bucură de protecția statului, ca să ajungă temelia Universității basarabene? (8) Impozanta Bancă a Municipiului, de la care n-a rămas decât […] clădirea și cecurile-hârtie? (9) În fine, industriile Basarabiei – ruinele morilor lui Zoti, Ghebrih, fabricile incendiate și falimentate din valea Bâcului etc. – toate moștenite de la o domnie […] vitregă și pe care n-am fost vrednici să le păstrăm […]. (10) Uzina noastră electrică, de la finele secolului trecut? (11) Apa noastră, cu calcar și amoniac, cea mai proastă din tot largul Europei și care ne lipsește în cantitățile necesare? (12) „Canalizarea", care, mai ales în valea Bâcului, dezvoltă malaria și alte boli? (13) Starea antisanitară și ruinele părții de jos a Chișinăului […]? (14) Boalele sociale și microorganismele – pentru cercetări speciale – ce ne-au adus falǎ? Sanatoriul Costiugeni, altă dată – model în Europa, iar astăzi aproape ruinat și care nu mai primește bolnavi sau Școala de Viticultură, o creație fericită a timpurilor […] vitrege? Să arătăm pe cerșetorii de la toate colțurile străzilor, câinii à la Constantinople, periferiile orașului – nepavate, neluminate, lipsite de apă? Sau casele boierești, într-un stil istoric, în care se adăpostesc cârciumile, cluburile și băncile, pe când foștii proprietari ai palatelor cerșesc și ei, desculți și flămânzi […]. Nopțile albe (à la Petersburg), când luna plină (de n-ar fi eclipsă!) e singura lumină a orașului? […] Splendidul drum, zis „Valea Farmecelor" neșoseluit nici astăzi, unde apar nălucile Caucazului – o mahala nepăzită de gardienii publici?" [13, pp. 1-4].

Gh. Bezviconi aducea critici și apostolilor „naționalismului" și ai „culturii" care s-au îngrijit mai ales de căpătuirea proprie decât de soarta Chișinăului (degradat constant spre finele perioadei interbelice) și a Basarabiei. Astfel, Gh. Bezviconi puncta: „să expunem „ziarele" și „operele" acestor „apostoli", a căror rezultat îl vedem în alte părți, pe când cumularzii, cu zeci de mii lei leafă, apartamente, luminat, încălzit, chiar servitori și mâncare de la stat, alcătuiesc casa exponenților Basarabiei, trustul de exploatare „culturală" pe acțiuni a provinciei? Să expunem pe toți Tibacu et Co., care au trădat țara, vânzând sângele nostru; pe toți Roșianu et Co., care ne-au condus și cultele, pe toți miniștrii și parlamentarii, care niciodată n-au vorbit la

parlament sau au apărat provincia noastră? Pe toți afaceriștii, directorii, nacialnicii și pomoșnicii cine ştie de unde căzuți pe capul nostru și care vor fi decorați cu ocazia semi-mileniului Chișinăului […]”. Și totuși, încheie Gh. G. Bezviconi, „semi-mileniul Chișinăului este o ocazie fericită pentru noi, căci avem prilejul măcar *să ne deplângem soarta*. Chișinăul – *centrul natural al Basarabiei*, prin căile ferate și șoselele, ce-i lipsesc – merită o atenție încordată a guvernului”. Comparată cu Sardinia Italiei, Gh. Bezviconi solicita pentru „capitala ,,Sardiniei românești” o preocupare de soarta ei, la fel cu aceea ce-o acordă un Mussolini Sardiniei italiene. „Numai, destul cu vitregia și centrismul stupid, căci altfel va continua […] înmormântarea Chișinăului! – Astăzi, când București – ventuza țării – suge vlaga și întrece toate limitele de creștere, Iașul e încurajat de stat, Cernăuții se dublează, Craiova crește pe văzute, iar orașele din Transilvania pășesc într-un ritm european […] Chișinăul moare sau […] este mort!” [*Ibidem*].

La un an distanță, în 1937, și istoricul George Dorul Dumitrescu sublinia faptul că „Chișinăul merita o soartă mai bună”, cuvinte cu care îl întâmpina „oricine” care poposea numai o singură oră în orașul basarabean. Din păcate aceste cuvinte, potrivit relatărilor lui George Dorul Dumitrescu, nu au rămas decât „o goală enunție sentimentală”, nedepășind decât rareori un singur punct din programul integral al promisiunilor electorale. Cu drept cuvânt și adevărat, confirma istoricul, că localnicii se plâng că orașul moare. „Îi simți agonia. Lentă, sfâșietoare ca toate agoniile și dureroasă pentru cei ce văd, tocmai prin farmecul lui, atâtea posibilități de reînviere. Numai puternicii existenței lui nu prind nimic de veste, nu văd nimic. O blestemată apă a morților îneacă parcă mai întâi inimile […]. În ceea ce mă privește, îi voi purta Chișinăului totdeauna o amintire caldă […]. M-am trudit să strâng în cartea mea tot ceea ce caracterizează mediul, aspectul, sufletul, viața orașului, tot ceea ce îl diferențiază de celelalte târguri românești […] [18, p. 18].

Investițiile realizate în infrastructura orașului în anii 1930 vin, totuși, să tempereze în anumit fel observațiile acestor contemporani sceptici care doreau sincer o dezvoltare mai pregnantă a celui de-al doilea oraș al României.

Considerații finale

La începutul perioadei interbelice, Chișinăul avea o marcă identitară, cu pretenții de măreție, desprinsă din fizionomia fostului imperiu al romanovilor. Spectaculos prin natura și felul său deosebit de a fi, Chișinăul avea acele fațete care aminteau totuși (de la străzile largi, spectrul multietnic al populației, la limbajul citadinilor) de existența unei comunități cosmopolite desprinse dintr-un spațiu urban multicultural atât de contrastant cu periferia orașului, monolită în totalitate din punct de vedere etnic și cultural. Treptat, pe parcursul celor peste 20 de ani de administrație românească, Chișinăul a împletit în istoria sa, prin ascensiunea noilor și decăderea vechilor elite, caracteristici ale românității și noilor tendințe, vizibile mai ales la nivel de toponimie stradală. Spațiul de regăsire, poate chiar orașul iubit al atâtor neamuri, de la evrei, ruși, ucraineni, la armeni și alte comunități, Chișinăul a scos la iveală experiența dificultăților zilnice de a fi diferit în raport cu restul urbelor din cadrul României întregite.

Referințe:

NICOARĂ, Simona. *Istorie și imaginar. Eseuri de antropologie istorică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, 263 p.

POŞTARENCU, Dinu. *Străzile Chişinăului. Denumiri vechi şi actuale*, Chişinău, Civitas, 1998, 16 p.

Бессарабская жизнь, 8 января 1919, с. 4.

Tabloul străzilor oraș. Chișinău cu noile denumiri conform Ordinului Ministerului de Interne din 29 februarie 1924, cu nr. 2011, Chișinău, Tipografia „Dreptatea”, 1927, 7 p.

Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Naționale (Infra – ANA, DGAN), F. 1404, inv. 1, d. 6 (V), f. 8v.

ZAMFIROIU, L. *Relații diplomatice româno-italiene. 1918–1940*, București, Editura Tritonic, 2011, 240 p.

CORLĂTEANU-GRANCIUC, Silvia. *Vizita Mareșalului Pietro Badoglio în Basarabia în toamna anului 1926 și semnificația acesteia pentru relațiile româno-italiene*. În: *Latinitate, Romanitate, Românitate*, Conferinţa ştiinţifică internaţională, ediţia a 6-a, Chişinău, 3–5 noiembrie 2022, Chişinău. Programul și rezumatele comunicărilor /coord.: Liliana Rotaru, Sorin Domițian Şipoş, Chişinău, Lexon-Prim; Oradea, Ratio et Revelatio, 2022, pp. 354-367.

PRISAC, Lidia. *Strada Armenească din Chișinău. Reconstituire istorică și identitate urbană*. În: *Identităţile Chişinăului*, ediţia a III-a, 1–2 octombrie 2015, Chişinău, Republica Moldova, Culegere de studii/Coord.: S. Musteață, Chişinău, Editura Arc, 2016, pp. 225-236.
ANA, DGAN, F. 680, inv. 1, d. 5, f. 164.
CIOBANU, Ștefan. *Chișinăul*, Chișinău, Museum, 1996.
CAZACU, Petre. *Chișinăul*. În: *Viața Românească* (București), an. XIII, nr. 8, august 1921, pp. 264-280.
ANA, DGAN, F. 339, inv. 1, d. 1897, f. 8.
Semi-mileniul Chișinăului. În: *Din trecutul nostru.* Revistă istorică, Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia (Chișinău), an. IV, nr. 31-34, aprilie–iunie 1936, pp. 1-27.
Tabloul cu denumirea străzilor din cuprinsul municipiului Chișinău aprobat de primărie pentru anul 1937, Chișinău, Tipografia S. Munteanu, 1937, 16 p.
ANA, DGAN, F. 339, inv. 1, d. 2486, f. 12.
Deciziuni municipale. În: Monitorul municipal Chișinău, nr. 20, 15 octombrie 1939.
ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 981, f. 85.
DUMITRESCU, George Dorul. *Scrisoare Chișinăului. Tristeți și bucurii din Chișinăul meu.* În: *Gazeta Basarabiei* (Chișinău), an. III, nr. 639, 25 decembrie 1937, p. 18.

ANEXE

Denumirea străzilor atunci și acum [4; 14; 2, pp. 6-12].

1924–1940; 1941–1944	**începând cu anul 1989**
str. Alexandru cel Bun; Bd. Regele Carol II (sectorul str. Alexandru cel Bun de la str. Mareșal Badoglio și până la Spitalul Central, 22 mai 1931), str. Alexandru cel Bun (porțiunea de la str. Mareșal Badoglio până la Gară)	**Bd. Ștefan cel Mare** (16 iulie 1989) și Sfânt (20 iulie 1990)
str. Mihai Eminescu	**str. Luceafărul** (28 decembrie 1989),
str. Veronica Micle (25 iulie 1991)	
str. Vasile Alecsandri	**str. A. Corobceanu** (22 iulie 1992)
str. Regele Ferdinand I	**str. 31 august 1989** (20 iulie 1990)
str. Ion I.C. Brătianu	**str. București** (20 iulie 1990)
str. Mihail Kogălniceanu	**str. Mihail Kogălniceanu** (20 iulie 1990)
str. General Berthelot	**str. A. Sciusev**
str. Ion Heliade Rădulescu	**str. A. Bernardazzi**
str. Viilor, str. Ion Inculeț (din 1924), str. Sfatul Țării (împreună cu Fundătura Nouă, 13 mai 1939)	**str. A. Mateevici** (25 iulie 1991)
str. Carol Schmidt	**str. Mitropolit Varlaam** (porțiunea dintre str. A. Pușkin și str. Ismail); **str. Mitropolit Dosoftei** (porțiunea dintre piața D. Cantemir și str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni) (20 iulie 1990); **str. N. Anestiade** (sectorul str. Mitropolit Varlaam, de la str. Ismail până la hotelul Cosmos) (21 septembrie 1995)
str. Ștefan cel Mare	**str. Columna** (22 iulie 1992), **str. N. Starostenco** (sectorul str. Columna de la str. Ismail până la hotelul Cosmos) (21 septembrie 1995)
str. Sf. Haralambie, 27 martie (9 aprilie 1933)	**str. Alexandru cel Bun** (20 iulie 1990)
str. Orhei, str. Dr. Th. Ciorbă (22 martie 1937)	**str. Mihai Viteazu** (25 iulie 1991)
str. Balș, str. Arhiepiscop Gurie, str. Mitropolit Gurie, str. Alexandru Codruță (3 octombrie 1939)	**str. A. Lăpușneanu** (25 iulie 1991)
str. Dimitrie Cantemir, str. Ion Cristi (3 octombrie 1939)	**str. Toma Ciorbă**

str. Principele Nicolae	**str. Mitropolit Petru Movilă** (20 iulie 1990)
str. Principele Carol, str. Marele Voievod Mihai (22 mai 1931)	**str. S. Lazo**
str-la Stibikov	**str. C. Stere** (20 iulie 1990)
str. Unirii (între str. Ion Inculeț și bd. Regele Carol II), str. Vladimir Hertza (de la bd. Regele Carol II în jos)	**str. Sfatul Țării** (20 iulie 1990)
str. Cuza-Vodă	**str. Maria Cebotari** (20 iulie 1990)
str. Iașilor, str. Profesor N. Iorga (între str. I. Inculeț și bd. Regele Carol II, 22 mai 1931), str. Constantin Argentoianu (de la bd. Regele Carol II în jos, 22 mai 1931), str. General Vasile Rudeanu (sectorul de la str. Alexandru cel Bun în jos până la str. Ștefan cel Mare, 16 septembrie 1933), str. Iașilor (13 mai 1939), str. Armand Călinescu (5 decembrie 1939)	**str. Nicolae Iorga** (nr. 1-25), str. Tricolorului (nr. 29-până la sfârșit) (25 iulie 1991)
str-la Mărăști	**str-la Teatrului** (22 iulie 1992)
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni, str. Constantin Prezan (între str. I. Inculeț și bd. Regele Carol II, 6 mai 1932), str. Universității (de la bd. Regele Carol)	**str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni** (20 iulie 1990)
str-la Nicolae Filipescu	*dispărută*
str. Regele Carol I	**str. A. Puşkin**
str. Regina Maria	**str. Vlaicu Pârcălab** (18 iunie 1990)
str. Mihai Viteazul, str. Dumitru Munteanu-Râmnic (partea de jos, de la str. Alexandru cel Bun, 28 iulie 1931), str. Mihai Viteazul (3 octombrie 1939)	**str. Mihai Eminescu** (28 decembrie 1989)
str. General Er. Broșteanu	șos. Hâncești (18 iunie 1990), **str. Vasile Alecsandri** (4 mai 1994)
str. Cetatea-Albă, str. Mareșal Pietro Badoglio	**str. Armenească**
str. General Dragalina	**str. Bulgară**
str. Tighina, str. I.G. Duca (22 ianuarie 1934)	**str. Tighina** (20 iulie 1990)
str. Albert Thomas, str. General Averescu (1927), str. Mareșal Averescu (3 octombrie 1939)	**str. Ismail**
str. Chilia, str. Albert Thomas (1927)	**str. L. Tolstoi**
str. Alexandru Sturdza	**str. Ciuflea** (20 iulie 1990)
str. Costache Negruzzi	**str. I. Vasilenco** (22 iulie 1992)
str. Titu Maiorescu	**str. Titu Maiorescu** (25 iulie 1991)
str-la Murafa	**str. Sf. Petru** (25 iulie 1991)
str-la Nistrului	**str. Ioan Doncev** (18 iunie 1990)
str. Hodoroja	**str. Andrei Hodorogea** (22 iulie 1992)
str. Movila lui Burcel	**str. Movila lui Burcel** (25 iulie 1991)
str. Dragoș-Vodă	**str. I. Zaikin**
str. Sf. Gheorghe	**str. Sf. Gheorghe** (25 iulie 1991)
str. Căpriana	**str. Căpriana** (25 iulie 1991)
str. Petru Rareș (de la Piața Sf. Ilie până la sfârșit), str. Lascăr Catargiu (între str. Ștefan cel Mare și piața Sf. Ilie)	**str. Petru Rareș** (20 iulie 1990)
str. Al. Vlahuță	**str. Al. Vlăhuță** (25 iulie 1991)

str. B.P. Hașdeu	**str. Bogdan P. Hașdeu** (22 iulie 1992)
str. Iancu Văcărescu	**str. I. Pruncul** (22 iulie 1992)
str. Anton Pann	**str. Anton Pann** (22 iulie 1992)
str. Fântâna Blanduziei, str. Fântâna Blanduzia,	
str. Ion Ghica (desființată prin contopirea la 3 octombrie 1939 cu str. Fântâna Blanduzia)	**str. Fantanului** (25 iulie 1991)
str-la Alecu Russo	*dispărută*
str. Mihail Sturdza	**str. Olarilor** (25 iulie 1991)
str-la Take Ionescu	*dispărută*
str. Alexandru Donici	**str. Sf. Andrei** (25 iulie 1991)
str-la Sf. Andrei	**str-la Sf. Andrei** (25 iulie 1991)
str. Sf. Ilie	**str. Sf. Ilie** (25 iulie 1991)
str. Ecaterina Teodoroiu, str-la Ecaterina Teodoroiu	**str. Grădinilor, str-la Grădinilor** (25 iulie 1991)
str. Buna-Vestire	**str. Buna-Vestire** (25 iulie 1991)
str. Principele Mihai, str-la Pușkin (9 iunie 1931), str. Poetul Pușkin (3 octombrie 1939)	**str. Colina Pușkin** (25 iulie 1991)
str. Paul Botezat	**str. A. Botezatu** (22 iulie 1992)
str-la State Dragomir	**str-la A. Botezatu** (4 mai 1994)
str. T. Râșcanu	**str. Arhanghelul Mihail** (25 iulie 1991)
str-la Evreiască	**str. Bălți** (25 iulie 1991)
str. Ion Neculce	**str-la Capelei** (4 mai 1994)
str. Serdarul Măzărachi	**str. Măzărachi** (25 iulie 1991)
str-la Ion Sârbu	**str. Gheroghe Sion** (22 iulie 1992)
str-la Teodor Vârnav, str-la Carpați	**str. Cramei** (22 iulie 1992)
str. Cahul	**str. Cahul** (25 iulie 1991)
str. Nicolae Bălcescu	*dispărută*
str. Grigore Ureche	**str. Gr. Ureche** (25 iulie 1991)
str. Iacob Hâncu	**str. Iacob Hâncu** (25 iulie 1991)
str. Sf. Vineri, str-la Mărășești	**str. Octavian Goga** (25 iulie 1991)
str. Octavian Goga (prin contopirea la 23 mai 1939 str. Sf. Vineri și str-lei Mărășești)	**str. Junimea** (22 iulie 1992)
str. Avram Iancu	**str. Avram Iancu** (25 iulie 1991)
str. Alexandru Cotruță, str. Pavel Svinin (23 mai 1939)	**str. Moara Roșie** (22 iulie 1992)
str. Alexandru Cotruță, str. Mihail Stroiescu (23 mai 1939)	**str-la Z. Arbore** (22 iulie 1992)
str. George Coșbuc	**str. Mincu** (28 decembrie 1989),
str. Gheorghe Coșbuc (25 iulie 1991)	
str. Bugeac	**str. Șipotelor** (22 iulie 1992)
str. Sârbească	**str-la Sârbească** (25 iulie 1991)
str. Vasile Cârlova	**str. Belousov** (25 iulie 1991)
str. Miron Costin	**str. Rabbi Țirilson** (22 iulie 1992)
str. Petru Maior	**str. Petru Maior** (25 iulie 1991)
str. Cojocarilor	**str. Cojocarilor** (25 iulie 1991)
str-la Ion Creangă	**str. Ioan Botezătorul** (22 iulie 1992)
str. Plevnei	**str. T. Șevcenko**
str. Traian	**str. C. Stamati** (22 iulie 1992)

str. Romană, str-la Romană	**str. Romană** (25 iulie 1991)
str. Veniamin Costachi	*dispărută*
str. Gh. Lazăr	**str. A. Hâjdeu**
str-la General Stan Poetaș	**str. Habad-Liubavici** (22 iulie 1992)
str. Gh. Asachi	**str. Piața Veche** (22 iulie 1992)

Planul Chișinăului interbelic reconstituit parțial după un plan elaborat în noiembrie 1939 [2, pp. 6-12].

Date despre autor:
Lidia PRISAC, doctor în istorie, cercet. șt. coordonator, Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: lidiaprisac@yahoo.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3406-3670

Prezentat la 05.02.2023

CZU: 94:351.778.3(478-25)"1918/1939" **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_04**

SISTEMUL DE APROVIZIONARE CU APĂ AL CHIȘINĂULUI INTERBELIC

Ion Valer XENOFONTOV
Universitatea de Stat din Moldova

În articolul de față se abordează una din problemele esențiale ale activității edilitare ale Chișinăului interbelic: sistemul de aprovizionare al urbei cu apă. Pe baza documentelor de arhivă, a rapoartelor oficiale, a literaturii de specialitate s-au analizat componentele unui obiectiv strategic al celui de-al doilea oraș al României întregite, după numărul populației. S-au studiat factorii externi și interni ce au stat la baza activității industriale de asigurare cu apă a locuitorilor orașului Chișinău. S-au cercetat cadrul geografic, structura geologică a spațiului vizat, activitatea Uzinei de Apă și Canalizare, conducta de apă, sistemul de canalizare, personalul implicat în asigurarea cu apă, proiectele de modernizare în domeniul vizat etc. Studiul are în vizor și activitatea edilitară, care a abordat de pe poziții administrative subiectul în cauză. Dacă în anii 1920 se constată o utilizare a vechii infrastructuri urbane, create încă în Basarabia țaristă, atunci în anii 1930 se constată o înviorare a investițiilor în dezvoltarea infrastructurii de asigurare cu apă a Chișinăului.

Cuvinte-cheie: *Uzina de Apă și Canalizare, conductă de apă, sistem de canalizare, interbelic, Chișinău, Basarabia.*

WATER SUPPLY SYSTEM OF INTERWAR CHISINAU

This article deals with one of the essential problems of the building activity of interwar Chisinau: the city's water supply system. On the basis of archival documents, official reports, and literature, we analyzed the components of a strategic objective of the second largest city in Romania, according to the number of population. The external and internal factors that were at the basis of the industrial activity of providing water to the inhabitants of Chisinau were studied. The geographical framework, the geological structure of the area concerned, the activity of the Water and Sewage Plant, the water pipeline, the sewage system, the staff involved in water supply, the modernization projects in the area concerned, etc. The study also focuses on the building activity, which approached the subject from an administrative position. While in the 1920s the old urban infrastructure, created in Tsarist Bessarabia, was used, in the 1930s there was a revival of investment in the development of Chisinau's water supply infrastructure.

Keywords: *Water and Sewage Factory, water pipe, sewage system, interwar, Chisinau, Bessarabia.*

Preliminarii

În România interbelică a existat un decalaj între procesul de urbanizare și cel al modernizării infrastructurii urbane, al rețelelor de transport, comunicații, utilități, servicii sanitare etc. Potrivit Legii pentru organizarea administrației locale din 3 august 1929 erau considerate de interes local comunal în deosebi „chestiunile privitoare la edilitate, construcţiuni de clădiri publice şi particulare, deschideri de drumuri şi de pieţe, alimentarea cu apă, canal, iluminat; sistematizarea comunei, înlesnirea circulaţiunii pe drumuri, străzi, pieţe, cheiuri şi alte artere" (art. 104) [1]. În pofida prevederilor legislative, spre 1940 deficitul de infrastructură a generat probleme sociale complexe. Astfel, din 175 orașe din țară, 104 nu aveau alimentare cu apă, 121 erau fără canalizare și 21 nu dețineau uzine electrice. Existau probleme majore privind iluminatul stradal și asigurarea necesității citadinilor [2, pp. 46-47].

Activitatea edilitară a Chișinăului poate fi împărțită în două perioade distincte. Prima a durat în anii 1920 și se caracterizează pe activități de reparare, întreținere și utilizare a vechii infrastructuri create în cadrul Imperiului Rus sau de creare a unor părți de lucrări de strictă necesitate a vieții cotidiene în oraș. Cu această moștenire orașul se menținea pe linia de plutire nu putea însă avansa și se ralia la cerințele orașelor europene. La mijlocul anilor 1930 deja se pune problema modernizării și înzestrării municipiului cu instalațiile necesare unei dezvoltări normale igienice și urbane. Autoritățile locale încep să ducă tratative cu diferite întreprinderi ce acționau la nivel național pentru a propune proiecte de ameliorare edilitară.

Potrivit unor estimări de la mijlocul anilor 1920, realizarea unor construcţii edilitare şi de modernizare ale oraşului ar fi costat municipalitatea între 700 mil. şi 1 milrd. lei [3, p. 2].

O Comisie Specială a Primăriei formată din Ion Costin, primar, Nică Iosif, ajutor de primar, Emanuel Malamudman, consilier municipal, Nicolae Ţâganco şi Matislav Podoabă, ingineri comunali au vizitat între 6 septembrie şi 17 septembrie 1934 următoarele oraşe din ţară: Bucureşti, Braşov, Ploieşti, Constanţa, Galaţi şi Brăila. Au fost studiate la faţa locului organizarea şi exploatarea următoarelor întreprinderi şi servicii de utilitate publică: uzine electrice, abatoare, hale, băi, servicii de salubritate, de pavare şi asfaltare [4, f. 172]. Concluziile Comisiei erau că mun. Chişinău „trebuie să iasă din impas şi să păşească la manifestarea iniţiative în ceea ce priveşte prosperitatea şi dezvoltarea întreprinderilor sale producătoare de venituri, mai cu seamă că oraşul nostru are absolută şi urgentă nevoie de un şir de construcţiuni noi şi de mărirea întreprinderilor existente. Aceasta cu atât mai mult, că mun. Chişinău nu este împovărat cu niciun fel de datorii” [5, f. 176].

Drept urmare, au fost stabilite legături cu diferite societăţi specializate în activităţi edilitare. În 1934, Societatea Anonimă Română de Construcţii, Poduri şi Pavaje din Bucureşti îşi oferea serviciile contra sumei de 200 mil. lei. Se propunea edificarea unei noi uzine electrice, executarea de pavaje de asfalt şi refacerea din piatră cioplită, construirea a două piscine, a halei centrale, a canalizării centrului, extinderea Uzinei de Apă. Toate aceste lucrări urmau să fie executate pe parcursul a 2 ani. Din raţionamente economice reieşea şi ordinea executării. În primul an şi în primul rând trebuiau construite ştrandurile şi Uzina Electrică pentru a deveni producătoare de venit. Urmau succesiv şi concomitent, în marja posibilităţilor, o parte din pavaje. În al doilea an, terminarea succesivă şi totală a acestor lucrări. Funcţionarii Primăriei Chişinău au considerat că ordinea de execuţie era greşită din punct de vedere tehnic. Nu se poate face asfaltul înainte de construirea liniilor subterane de apeduct, canalizare sau electrice. De aceea s-a propus următoarea ordine de execuţie: aşezarea tuturor liniilor subterane, mărirea Uzinei de Apă, construirea Uzinei Electrice şi asfaltarea trotuarelor. În al doilea an – hale, asfalt şi eventual – ştrandul. Pentru plata lucrărilor se propuneau contractarea a două împrumuturi de către mun. Chişinău. Un împrumut de la Casa de Depuneri sau Casa Naţională de Economie şi Cercuri Poştale, în valoare de 50 mil. lei. Acest împrumut urma să servească Primăriei Chişinău pentru plata lucrărilor ce urmau să fie executate. Al doilea împrumut îl oferea însăşi Societatea, în valoare de 150 mil. lei. Pentru acest împrumut Primăriei Chişinău i se propunea să achite o dobândă de 7% pe parcursul a 15 ani. Acest proiect însă a fost abordat cu reticenţă de funcţionarii Primăriei Chişinău şi nu a fost pus în aplicare [6, ff. 3-6, 14-18].

În sesiunea ordinară din anii 1934–1935 a Parlamentului României a existat o iniţiativă a Adunării Deputaţilor, în Comisia Administrativă şi Secţiuni de autorizare a contactării a 200 mil. lei pentru modernizarea activităţii edilitare [7, f. 309].

Ambianţa geografică

Aflat în partea centrală a unei structuri geologice din sud-estul Europei, baza mun. Chişinău a fost formată din plăci de granit şi gnaisuri din epoca arhaică, dispuse la o adâncime de cca 1 150 m sub nivelul mării. Partea superioară a acestei structuri geologice este reprezentată de roci sedimentare din erele siluriană, devoniană, paleogenului şi neogenului. De la nord la sud mediul urban este înzestrat de un strat de recife mediosarmatice. Straturile argilo-nisipoase, prezente pe întreg teritoriul urbei, au o adâncime de la 2 până la 30 m [8, p. 10].

Per ansamblu, teritoriul Chişinăului, în perioada interbelică, continua să rămână un nesecat zăcământ de materiale de construcţie: var, calcar, piatră brută de construcţie, argilă, nisip şi pietriş. Din volumul total al apei potabile, cca 20% reveneau apelor subterane. În straturile acvatice sarmatice persistau şi ape minerale [8, p. 10]. Adâncimea primei pânze de apă depindea de grosimea nisipurilor, descrescând în direcţia spre Bâc şi în aceiaşi direcţie scăzând şi calitatea bună a apei (fiind îmbogăţită treptat de săruri). Totodată creştea în această direcţie şi procentul de materie organică în apă, scurgându-se apele murdare din partea superioară a oraşului [9, p. 22].

De obicei, erau trei straturi de nisip şi, prin urmare, trei pânze de apă, fiecare pânză conţinând o apă de bună calitate, însă cu un debit mic (40–50 m^3 pe zi). Fântânile ordinare din oraş se alimentau de obicei din aceste pânze, apa în fântâni variind în calitate, deoarece la aceasta se adăuga apa din pânza freatică şi, astfel,

se infiltra materia străină, apa având proprietatea de-a se altera și din punct de vedere bacteorologic, toate aceste momente, se evidențiază, cu atât mai mult, cu cât se efectua apropierea de terasa Bâcului. Această terasă era prezentată de Florov prin depozite aluviale de nisip, care erau pretutindeni răspândite și conțineau o pânză de apă, care alimenta fântânile mici de pe terasă. Apa era moale, însă proastă din punct de vedere bacteriologic (ca și toate fântânile ordinare din partea inferioară a orașului) [10, pp. 23-24].

La începutul perioadei interbelice, N. Florov adunase peste 40 de analize a apelor din diferite fântâni din Chișinău și constatase că apa din calcarul sarmatianului mijlociu avea o duritate foarte ridicată, care trecea cu mult limitele admise. Din aceste ape se alimentau fântânile apeductului din Chișinău, prin urmare chestiunea alimentării orașului cu apă potabilă încă nu avea, pentru timpurile acelea, o rezolvare reușită. În schimb, apa din depozitele de tranziție era moale și bună [11, p. 24].

Uzina de Apă și Canalizare

După Unire, toate orașele din Basarabia aveau un sistem de aprovizionare cu apă rudimentar. În niciun oraș apa nu era filtrată. Doar Chișinăul avea o instalație de apă din 1892 care a costat locuitorii 430 000 ruble.

Instalația de apă era insuficientă pentru citadini, simțindu-se în permanență lipsa de apă. Apa de izvor era pompată cu două instalații Worthington de 24 și 26 cai-putere și alte două electrice de câte 80 cai-putere și 2 rezervoare a 1200 m^3 construite din cărămidă. Era distribuită în oraș printr-o rețea de conducte. Apa se comercializa cu 3,5 lei suta de vedre la 2 050 de abonați [12, pp. 9-10].

În anii 1914–1920 pe terenul Casei Invalizilor din suburbia Visterniceni se afla o fântână artezanală. Cu ajutorul unor instalații tehnice se exploata atât pentru trebuințele grădinăriei pe loc și servea, totodată, ca mijloc auxiliar pentru stațiunea de apă a comunei. În 1927 această fântână era îngunoită [13, f. 133].

În 1920, se propunea ca alimentarea cu apă a orașului, care reprezenta 1/4 – 1/5 din consumul total de energie electrică, s-ar reduce la o cantitate destul de importantă, prin instalarea motoarelor cu abur sau pompe cu abur și astfel s-ar ușura mult sarcina mașinilor de la Uzina Electrică [14, f. 377v].

În 1924, în domeniul apei și canalizării din Chișinău activau următoarele persoane: Nicolai Artininc (str. Mitropolit Gavriil, nr. 9), Șloma Bilenchis (str. Pușkin, nr. 15), Ușer Guper (str. Schmidt, nr. 32), Arin Cleiman (str. Buicani, nr. 21), Călinjinâi, Caplanschi și Bernștein (str. Alexandru cel Bun, nr. 98), D. Dimant (Buican, nr. 16), Alexan. Haricov (Hajdeu, nr. 35), Șmil Meindedrun (Ograda Armenească), Prusian (str. Bucovinei, nr. 57), Men. Sobelman (str. Haralambrie, nr. 51), Dmitri Sibov (str. Kievskaia, nr. 42) [15, f. 31].

Uzina de Apă din Chișinău a fost construită în 1892 [16], fiind amplasată pe un teren de 8 543 m^2 situat pe str. Gh. Coșbuc, colț cu str. H. Bălcescu. Era înconjurată cu gard de zid cu grătar de fier, dinspre biserica Mazarache, cu gard de zid al bisericii, iar restul cu gard de lemn al Uzinei. Clădirea principală a Uzinei de Apă avea o suprafață de 380,7 m^2 și era din piatră cu acoperiș de țiglă „Marsilia", dușumelele din plăci de faianță în sala de pompă și în camera pentru fântâna arteziană nr. 1, din beton la strungărie. Restul, în antreu, camera instrumentală (de scule) și locuința șefului Uzinei (patru camere, bucătărie și closet) – dușumele din lemn vopsit [17, ff. 217-218].

În 1932, Direcția apelor și canalelor din Chișinău era alcătuită din 23 de persoane, fiind remunerată cu suma anuală de 1 599 000 lei. Director era ing. Ilarie Arhanghelschi, șef de birou principal era Ion Barcaravici. Direcția era constituită din patru birouri: Biroul de constatare, Biroul Uzinei de Apă, Biroul abonament de apă, Biroul de canalizare. Uzina de Apă și Canalizare avea următoare subdiviziuni: Atelierul rețelei apeductive, Atelier de reparație și verificarea apometrelor, Supraveghetori de turnuri de presiune, Distribuitori de apă, Rețeaua de canalizare, Uzina de repompare. Personalul Uzinei de Apă și Canalizare era constituit din 55 de persoane: patru mașiniști, opt ajutori de mașiniști, trei ungători, un strungar, 15 lăcătuși, trei ajutori-lăcătuși, nouă distribuitori, doi monteuri, patru supraveghetori, un șef de echipă, un curtagiu, doi păzitori [18, ff. 34-36]. Spre 1940, directorul Uzinei de Apă era inginerul E. Ursu, ajutor – Șt. Papazian, șeful rețelei – ing. C. Hariteu, șeful cancelariei – G. Meghii, Biroul abonamentelor – I. Sușunianț [15, p. 9].

În anii 1934–1935, la Uzina de Apă activau 52 de persoane, inclusiv un curtagiu, un şef de echipă, patru maşinişti, şase ajutori de maşinişti, un strungar, un prim lăcătuş, câte opt lăcătuşi clasa I şi clasa II, trei ajutori de lăcătuşi, doi montori, patru ungători, şase distribuitori de apă, cinci supraveghetori la turnul de apă şi trei paznici. Directorul Uzinei era inginerul Ilarie Arhanghelschi [19, p. 195].

La mijlocul anilor 1930, Primăria a început construirea fântânilor în suburbiile Botanica, Tabacaria Veche, Poşta Veche, Buiucani, Bariera Sculeni şi pe str. Hodoroja, prin antrepriză. Aceste fântâni erau absolut necesare pentru localnici, deoarece aprovizionarea cu apă din fântânile rudimentare prezenta un focar permanent de infecţie mai ales primăvara, atunci când reapăreau epidemiile [20, f. 206].

În 1934, Societatea Anonimă Română de Construcţii, Poduri şi Pavaje din Bucureşti propunea extinderea Uzinei de Apă prin construcţia a două fântâni arteziene. Lucrările erau evaluate la cca 7 mil. lei [21, f. 4]. La mijlocul anilor 1930, Uzina de Apă a fost înzestrată cu aprovizionare de apă din fântâna nr. 3. Au fost create gherete ce serveau la distribuirea apei. S-a construit 1 796 m de magistrală apeductivă şi 159 de branşamente noi. Apa livrată era împărţită în mai multe categorii de tarife: general (12 lei m^3) – 461 398 m^3; comercial (16 lei m^3) – 60 796 m^3; sanitar (10 lei m^3) – 643 810 m^3; pentru gherete (12,8 lei m^3) – 30 796 m^3; preţ de cost (8 lei m^3) – 3 262 m^3; pentru apa scursă (0 lei m^3) – 15 623 m^3; pentru instituţiuni comunale (0 lei m^3) – 158 851 m^3. De la 1 aprilie până la 31 decembrie 1936, Uzina a livrat 1 026 989 m^3 apă, utilizând pentru motoare 781 261 kW/h. Din cantitatea respectivă de apă apometrii celor abonaţi au indicat cifra de 794 542 m^3. Restul apei a fost utilizat la stropirea străzilor, incendiilor, precum şi la pierderile de reţea [22, pp. 135-138]. Venitul net al Uzinei de Apă era de cca 2,5 mil. lei [23, f. 17].

În şedinţa din 3 octombrie 1939 a Consiliului Municipal s-a decis alocarea sumei de 12 467 lei Uzinei de Apă pentru reparaţia instalaţiei şi caloriferului de la sera mare comunală [24, p. 4].

Recent, cercetătoarele Mariana Şlapac şi Alla Ceastina au publicat „Planul de situaţie al imobilului Primăriei municipiului Chişinău. Uzina de apă”. Documentul include edificiile complexului edilitar situat la intersecţia străzilor Nicolae Bălcescu şi Fântâna Blanduziei. „Planul de situaţie al imobilului Primăriei municipiului Chişinău. Turnul de Apă din str. General Brătianu” prezintă Turnul de Apă nr. 2, amplasat într-un rond circular la intersecţia străzilor General Brătianu şi Mihail Eminescu. Un releveu reprezintă Turnul de Apă nr. 1, amplasat la colţul străzilor Ion Inculeţ şi Mareş Prezan. Desenele tehnice au fost elaborate de Gh. Botezatu ş.a. [25, p. 100].

Conducta de apă

Din perspectivă geologică, Chişinăul se află deasupra unui lac subteran. O groapă săpată la o adâncime de un metru te putea duce spre surse de ape generând, deseori, igrasie pe pereţii caselor şi inundând pivniţele. În pofida acestei constatări, nu se putea vorbi de cantitatea şi calitatea apei din oraş. Apele de suprafaţă nu puteau fi utilizate, deoarece în ele se revărsau dejecţiile şi diferite resturi menajere. La fel, în izvoarele subterane pătrundeau mizeria din gospodăriile citadinilor. Chişinăul avea 49 de fântâni arteziene şi ordinare. Unul din cei care au făcut acele fântâni a fost N. P. Pasecenco [26, Fasc. 2 şi 3, p. 46]. Cişmeaua de la Biserica Măzărache era numită *Izvorul Fontala* sau *Fontalul Orăşenesc* (pe zi ieşea din calcarul aflat la suprafaţă 430 m^3 de apă) sau de fântâna arteziană veche (3450 m^3 pe zi) şi cea nouă (2600 m^3 pe zi prin pompare) [27, pp. 15-33, 46; 28, p. nr. 5-6, 1936, pp. 68-79, (II) anul V, nr. 9, 1936, pp. 41-47; 29, pp. 92-94].

Potrivit dr. Nic. N. Moroşan, cel mai vechi sondaj acvifer din Basarabia era fântâna arteziană din Curtea Tribunalului din Chişinău (str. Regina Maria, colţ cu str. Mihai Eminescu). A fost săpat în anul 1887. Avea o adâncime de 285 m, ajungând la depozitele cretacice. La fel, la Chişinău se afla şi cel mai adânc sondaj acvifer din Basarabia. Se afla în curtea Administraţiei Accesului (str. Carol Schmidt), fiind săpat până la 332 m. Apa era caldă, cu un gust rău, „încât animalele nu vroiau să o bea”. Celelalte fântâni arteziene erau mai puţin adânci. Doar unele aveau 50-74 m adâncime. Calitatea apei era „mulţumitoare” [30, p. 41].

În urma unor cercetări realizate în anii 1920, N. Florov constată patru pânze acvifere în Chişinău: pânza de la nisipurile postpliocene; câteva pânze din depozitele de tranziţie; câteva pânze de calcarul sarmaţianului mijlociu şi pânza din depozitele cretacee. Pânzele din postpliocen şi din depozitele de tranziţie avea un debit foarte mic. Oraşul se alimenta din calcarul sarmaţianului mijlociu. Totuşi, apa era insuficientă şi avea o duritate prea mărită [31, p. 31].

N. Florov venea cu o alternativă de rezolvare a problemei aprovizionării oraşului cu apă. O soluţie era utilizarea pânzei din cretaceu. Aceasta avea o apă moale (duritatea 8,5). Nu se cunoştea însă debitul acestei ape. Se putea combina apa din cretaceu cu apa din sarmaţian. O altă soluţie vine cu asigurarea calitativă şi cantitativă a apei, însă solicita costuri mari, dar nu imposibilă. Aprovizionarea cu apă din Nistru, punctul cel mai apropiat de Chişinău fiind Vadul lui Vodă [32, pp. 32-33, 46-61].

În linii generale, apa din Chișinău a fost apreciată ca fiind insuficientă și „cu calcar și amoniac, cea mai proastă din tot largul Europei" [33, pp. 1-4]. La adâncimea de 70 m apa era dură și nu putea fi consumată. Conținea cca 60% de săruri dizolvate. La adâncimea de 200 m era potabilă conținând cca 30–35%. „Această a treia rețea de apă procură Chișinăului apa de băut, o apă acceptabilă, dar care nu e totuși cea mai desăvârșită" [22, p. 91].

Apa era supusă analizei în Laboratorul de igienă al Serviciului sanitar al mun. Chișinău. Dr. Siminel, medicul-șef al mun. Chișinău, solicita pentru recoltarea probelor de apă din fântânile de la suburbiile municipiului, Laboratorului de igienă să i se elibereze sticle goale sterilizate, urmând ca sticlele cu apă să fie păstrate într-o ladă cu gheață în timpul transportării la Laborator [34, f. 33].

În anul 1926 a fost prevăzută suma de 2,5 mil. lei pentru mărirea rețelei de apă. A fost organizată o licitație, aprobată de Ministerul de Interne și de Consiliul Tehnic Superior. Primarul Chișinăului Sebastian Teodorescu nu a semnat însă contractul din mai 1926 până la 31 decembrie 1926, semnându-l atunci când deja nu mai era perioada de lucru [35, f. 15].

În vederea aprovizionării citadinilor cu apă s-a recurs la funcționarea a două fântâni arteziene. Acestea însă aveau un debit insuficient. În vara anului 1935 au început lucrările de creare a celei de-a treia fântâni. Apa era de calitate superioară, având duritatea de 26. În zona de suburbie, unde nu ajungea rețeaua apeductivă s-au săpat fântâni arteziene.

Problema aprovizionării citadinilor cu apă a rămas una recurentă pe parcursul întregii perioade interbelice. S-a proiectat aducerea apei de băut prin conducte de la Nistru. Proiectul a fost estimat însă a fi unul foarte costisitor [22, pp. 91-93].

Canalizarea

În anul 1913 pentru suma de 2,3 mil. ruble de aur (echivalentul a 150 mil. lei în 1935) a fost elaborat un proiect de canalizare a precipitațiilor atmosferice, precum și al apelor managere și industriale după sistemul „tot la canal". În contextul războiului acest plan însă n-a fost realizat.

După Unire, niciun oraș din Basarabia nu dispunea de o rețea completă de canalizare. Doar în Tighina existau pe două străzi canale de scurgere de la apa de ploaie în Nistru. Aceste canale au costat 180 000 ruble. Și la Chișinău existau două canale. Unul a costat 20 000 ruble și altul – 124 000 ruble. Apa din ambele canale deversa prin gravitație în râul Bâc [12, pp. 10-11].

Având în vedere necesitatea absolută a canalizării, Primăria Chișinău a decis să construiască în primul rând canalizarea pentru apele menajere. Urma să se construiască treptat, canalizarea pentru apele de ploi să fie amânată, construind astfel două sisteme de canalizare separate (sistem divizor).

Imagini penibile cu străzi inundate de la cele mai mici ploi care barau circulația pietonilor și a vehiculelor făceau parte din cotidianul unui oraș lipsit de o strategie edilitară clară în acest sens.

Despre faptul că atunci când ploua, satele și orașele se pomeneau într-o izolare unele de altele se vorbea și la sfârșitul anilor 1930. „Chiar cei din Chișinău numesc capitala Basarabiei «sat mare»" [36, p. 17]. Sistemul precar de canalizare a fost pus pe seama poziției orientale a Chișinăului, „sau poate că grija curățirii târgului a fost lăsată în seama aerului care, mulțumită lărgimii, lungimii și regularității, mătură străzile fără greș, precum și în a ploilor cărora de asemenea le este îngăduit să le spele cu ușurință" [37, pp. 1-2].

Până la mijlocul anilor 1930, Primăria a executat canalizarea în partea de sus a orașului, a construit colectorul principal cu debușeu în afară de oraș, iar în 1935 a construit colectorul de canalizare pentru partea de jos a orașului. Prin canalizarea municipală se scurgea 54% din cantitatea de apă consumată de populația orașului din apeductul municipal. Pentru aceste lucrări s-a cheltuit suma de 20 mil. lei. Se mai solicitau încă 9,96 mil. lei ca orașul să fie în întregime înzestrat cu canalizarea apelor managere și industriale. Astfel, se preconiza construirea magistralelor în partea de sus (2,5 mil. lei) și de jos (3,5 mil. lei) a orașului, terminarea colectorului de jos (460 000 lei), construirea uzinei de repompare nr. 2 și amenajarea ei (3,5 mil. lei) [38, ff. 15-16].

La începutul anilor 1930, Biroul de canalizare al Direcției apelor și canalelor din Chișinău era format din cinci persoane. Șeful rețelei de canalizare a mun. Chișinău era Petre Nevzorov, șef Biroul cl. II era Chiril Ianovschi, conductori tehnici erau Victor Ușacov și Alexadandru Tereșcenco, iar impiegat cl. III Tamara Poroseci. Personalul Rețelei de canalizare a Uzinei Apă și de Canalizare era formată din supraveghetorul Anton Condratiev și șeful de echipă Vasile Malearevschi [39, ff. 34v-36].

În 1932, s-a lărgit rețeaua de canalizare în Chișinău, a apeductului [40, p. 39], iar venitul global de la canalizare a fost de 700 000 lei [41, f. 3v]. La mijlocul anilor 1930 s-a proiectat o canalizare generală pentru ploi. Societatea „Edilitatea” a construit colectorul de canalizare din partea de jos a urbei. Pentru cele 2 013 m s-a achitat 3 010 156 lei. Primăria a decis să construiască magistrale de canalizare pe o lungime de 2 205 m, prețul fiind estimat la suma de 682 000 lei. În vederea asigurării acestui deziderat proprietarii urmau să contribuie cu 1/3 din cheltuieli, în loc de 50% cum se practica în alți ani. Pentru această investiție, participanții la cheltuieli urmau să fie scutiți pe parcursul a trei ani de taxele pentru utilizarea canalizării. Totodată, au mai fost construite 4 282 m de magistrală și în alte zone ale orașului.

O problemă majoră a urbei era construirea canalizației în sectorul de comercializare a peștelui din Piața Nouă. Zona era lipsită de canalizare și de asfalt. Murdăriile stricându-se la suprafață infectat și locurile vecine, producând nemulțămirea comercianților. În vederea soluționării problemei în cauză autoritățile municipale au alocat la 1 iulie 1933 suma de 29 000 lei. Devizul estimativ pentru construirea canalizării prevedea tuburi de beton de canalizare, inclusiv transportarea lor la locul lucrărilor; săparea șanțului pentru așezarea tuburilor de canalizare, astuparea lor, baterea pământului cu maiul în straturi de 0,30 m grosime și depărtarea restului de pământ rămas de prisos; așezarea tuburilor de canalizare și racordarea lor cu mortar de ciment; săparea gropilor pentru recipient la adâncimea de 3,0 m în locurile indicate de planul de situație și în conformitate cu modelul-tip 7, adică din cărămidă așezată cu mortar de ciment în proporție de 1:3, completat cu toate accesoriile prescrise de tip cu pereții tencuiți cu mortar de ciment 1:3 și cu fundul betonat cu beton în proporție de 1:3:5; construirea fântânilor de control de cărămidă sau inele și construcția de beton cu așezarea grătarelor de fontă pentru gura de scurgere a apelor murdare (conform tipului) completat cu toate accesoriile prescrise și cu fundul betonat de beton în proporție 1:3:5 la adâncimea de 1,25 m (1 bucată) și la adâncimea de 2,1 m (1 bucată); construirea ventilației din recipientul „A” cu țevile de beton (diametrul de 100 mm) până la pereții și pe pereții clădirii din tablă zincată, cu așezarea lor pe pereții clădirii mai sus acoperiți cu orificiul de ventilație (1 bucată); restaurarea pavajului în locurile desfăcute în timpul lucrărilor [42, ff. 39-42].

Taxa de utilizare a canalizării era de 2 lei pentru 1 m^3 apă, prețul de scurgere al unui 1 m^3 fiind de 1,10 lei. Potrivit dispozițiunilor regulamentare pentru abonații la apeduct și canalizare, începând cu 1 octombrie 1934, proprietățile situate în perimetrul străzilor Alexandru cel Bun, Ion Inculeț, Principele Nicolae și General Broșteanu au fost impuse la taxa de canalizare (de 2 lei m^3 de apă consumată) indiferent dacă aveau sau nu canalizare. Această taxă a fost aplicată de la 1 iulie 1936 și în zona de sus a orașului. Este vorba de străzile Ion Inculeț, Orhei, Sf. Haralambie, Sf. Gheorghe, Avram Iancu, Al. Sturdza, Albert Tomas, Ion Inculeț [22, p. 136].

În 1934, Societatea Anonimă Română de Construcții, Poduri și Pavaje din București propunea servicii de executare a canalizării centrului (zis orașul nou) contra sumei de 30 mil. lei. Canalizarea urma să servească atât scurgerii precipitațiilor atmosferice, cât și locuințelor de pe terenul aferent. Ulterior se preconiza construcția ramificațiilor apeductive și de canalizare a acestora. Canalizarea era prevăzută pentru arterele principale și debușa în afara orașului. Veniturile rezultate erau planificate să fie de cca 3 mil. lei anual, sumă estimată a fi una exagerată de către autoritățile municipale [43, f. 4, 6, 16].

Dacă pe parcursul anului 1934–1935 cantitatea de apă scursă prin magistralele canalizării a fost de 548 789 m^3, reprezentând cca 54% din totalul apei furnizate consumatorilor, atunci în anii 1935–1936 a constituit 592 207 m^3, echivalentul a 59%. Dacă în cursul anului 1934–1935 rețeaua de canalizare a inclus 50 de noi abonați, atunci pentru cursul anului 1935–1936 erau 58 de abonați noi. În anii 1934–1936, Primăria a încasat pentru serviciile de utilizare a rețelei de canalizare 1 688 834 lei, în afară de 229 048 lei pentru lucrări de canalizare [22, pp. 93-95].

Considerații finale

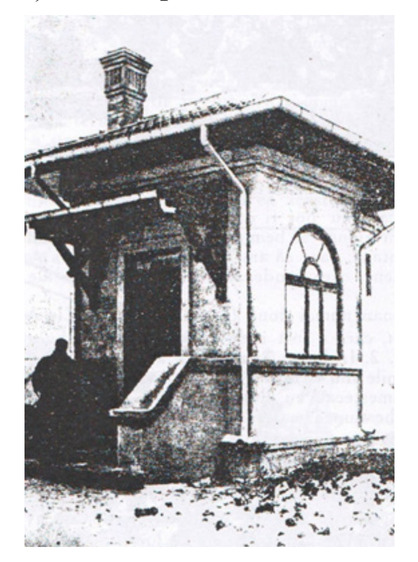
Activitatea edilitară în domeniul asigurării cu apă a fost racordată la interesele publice ale citadinilor, a necesităților de modernizare a capitalei Basarabiei. Dacă în anii 1920 se constată o utilizare a vechii infrastructuri urbane, create încă în perioada țaristă, atunci în anii 1930 se constată o înviorare a investițiilor în dezvoltarea infrastructurii orășenești, inclusiv a celei periferice. Comparativ cu veniturile bugetare ale municipiului Chișinău constatăm faptul că, totuși, prea puțin s-a investit în proiecte majore de schimbare a vieții urbane. Nu s-au avut în vizor proiecții edilitare clare, de bătaie lungă, cu investiții materiale.

Referințe:

1. *Legea nr. 167 din 3 august 1929 pentru organizarea administraţiunii locale*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 170, 3 august 1929.
2. ZAMFIR, Cătălin. *Istoria socială a României*, ediția a II-a, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2019, pp. 46-47.
3. MALIN, Ion. *Spre modernizarea orașului Chișinău*. În: *România Nouă*, an. III, nr. 97 (320), 26 septembrie 1926, p. 2.
4. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Naționale (infra: ANA, DGAN), F. 1404, inv. 1, d. 1467, f. 172.
5. *Ibidem*, f. 176.
6. *Ibidem*, ff. 3-6, 14-18.
7. *Ibidem*, f. 309.
8. *Chișinău. Enciclopedie* /Editor: Iurie Colesnic, Chișinău, Museum, 1997, p. 10.
9. FLOROV, Nicolae. *Date asupra apelor subterane în Basarabia și în special în Chișinău.* În: *Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău*, 1929, Fasc. 2 și 3, p. 22.
10. *Ibidem*, pp. 23-24.
11. *Ibidem*, p. 24
12. SFINȚESCU, Cincinat I. Orașele Basarabiei (din punct de vedere edilitar). Comunicare prezentată la Congresul de la Iași din 9–12 octombrie 1919, București, 1919, pp. 9-10.
13. ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 846, f. 133.
14. *Ibidem*, F. 723, inv. 1, d. 43, f. 377v.
15. *Anuarul Oraşului Chişinău*, p. 31.
16. CECAN, Raisa. *Uzina de apă Chișinău. Фабрика воды Кишинэу (1892–2012)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită. Издание 2-е, пересмотренное и дополненное. S.A. „Apă-Canal Chișinău", Chișinău, Proart, 2012, 232 p.
17. Arhivele Naționale ale României (infra: ANR), F. 1404, inv. 1, d. 978 (II), ff. 217-218.
18. *Ibidem*, F. Ministerul de Interne. Direcția Administrației Locale, d. 36/1932, ff. 34-36.
19. TABUNCIC, Sergiu. *Contribuţii la chestiunea alimentării cu apă a oraşului Chişinău (secolul al XIX-lea – mijlocul secolului al XX-lea)*. În: *Anuarul Institutului de Istorie al Moldovei* (Chișinău), nr. 4, 2015, p. 195.
20. ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 1467, f. 206.
21. *Ibidem*, f. 4.
22. *Activitatea edilitară a Consiliului municipal din Chișinău. Campaniile 1934–1935–1936 sub primariatul d-lui I.T. Costin*, Chișinău, 1937, 228 p.
23. ANA, DGAN, F. 1404, inv.1, d. 1467, f. 17.
24. *Deciziuni municipale*. În: *Monitorul Municipal Chișinău*, nr. 20, 15 octombrie 1939, p. 4.
25. ȘLAPAC, Mariana; CESTINA Alla. *Sistemul de alimentare cu apă a orașului Chișinău în secolul al XIX-lea*. În: *Dialogica.* Revistă de studii culturale și literare, nr. 1, 2022, p. 100.
26. FLOROV, Nicolae. *Date asupra apelor subterane în Basarabia și în special în Chișinău.* În: *Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău*, 1929, Fasc. 2 și 3, p. 46.
27. *Ibidem*, pp. 15-33, 46.
28. MOROȘAN, Nic. N. *Alimentarea or. Chișinău cu apă și un nou sondaj acvifer; diferite sondaje însemnate de aiurea*. În: *Viața Basarabiei* (Chișinău), Revista lunară: duplex Chișinău-București, Tipografia „Tiparul Moldovenesc" (I), anul V, nr. 5-6, 1936, pp. 68-79; (II) anul V, nr. 9, 1936, pp. 41-47.
29. TABUNCIC, Sergiu. *Repere istoriografice pe marginea primelor utilități de apă-canal ale orașului Chișinău*. În: *RIM*, nr. 4 (108), 2016, pp. 92-94.
30. MOROȘAN, Nic. N. *Alimentarea or. Chișinău cu apă și un nou sondaj acvifer; diferite sondaje însemnate de aiurea*. În: *Viața Basarabiei* (I), anul V, nr. 5-6, 1936, pp. 68-79; (II) anul V, nr. 9, 1936, p. 41.
31. FLOROV, Nicolae. *Date asupra apelor subterane în Basarabia și în special în Chișinău.* În: *Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău*, 1929, Fasc. 2 și 3, p. 31.
32. *Ibidem*, pp. 32-33, 46-61.
33. *Semi-mileniul Chișinăului*. În: *Din trecutul nostru*, an. IV, nr. 31-34, aprilie–iulie 1936, pp. 1-4.

34. ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 1457, f. 33.
35. *Ibidem*, d. 3, f. 15.
36. *Cuvântarea d-lui Firică*. În: *Basarabia Economică*, an. 19, nr. 7, 1937, p. 17.
37. TEODORESCU, Ion C. *Impresii din Basarabia*. În: *Lumina*, an. II, nr. 425 și 433, 5 și 13 noiembrie 1918, pp. 1-2.
38. ANA, DGAN, F. 1404, inv.1, d. 1467, ff. 15-16.
39. ANR, F. Ministerul de Interne. Direcția Administrației Locale, d. 36/1932, ff. 34v-36.
40. WEINBERG, A.S. *Chișinăul în trecut și prezent. Schiță istorică*, Chișinău, 1936, p. 39.
41. ANR, F. Ministerul de Interne. Direcția Administrației Locale, d. 36/1932, f. 3v.
42. ANA, DGAN, F. 1404, inv.1, d. 947, ff. 39-42.
43. *Ibidem*, d. 1467, f. 4, 6, 16.

Fântâna arteziană nr. 3 din mun. Chișinău [22, p. 91].

O poză de grup cu edilii, autoritățile și invitații la Uzina de Apă și Canalizare, cu prilejul sfințirii Fântânii arteziane nr. 3 [22, p. 91].

Date despre autor:
Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: ionx2005@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-5993-1235

Prezentat la 12.05.2023

CZU: 271-7(498)"1941/1944" **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_05**

ORTODOXIA BASARABEANĂ ÎN TIMPUL GUVERNĂRII ANTONESCIENE (1941-1944)

Adrian Nicolae PETCU
Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București

După eliberarea Basarabiei de sub ocupația sovietică, ca și în cazul Bucovinei de nord, Conducătorul statului român a dispus o organizare aparte față de restul țării în scopul unei administrări mai eficiente a celor două provincii românești. Ion Antonescu s-a implicat profund, inclusiv în organizarea bisericească, având în vedere inițiative precum: desființarea Mitropoliei Basarabiei și a Facultății de Teologie din Chișinău, recrutarea unui personal clerical cu zel misionar, alegerea altor episcopi sau ralierea autorităților ecleziastice la acțiunea statului de reformare administrativă, economică și socială a provinciei. Cât a reușit din toate acestea autoritățile antonesciene, este o întrebare la care vom încerca să găsim un răspuns prin expunerea noastră, bazată pe surse de arhive inedite și memorialistice și presa laică și bisericească din perioada respectivă, toate acestea într-o interpretare interdisciplinară în contextul epocii.
Cuvinte-cheie: *Basarabia, ortodoxie, Ion Antonescu, Mitropolia Basarabiei.*

BESSARABIAN ORTHODOXY DURING ANTONESCU'S RULE (1941-1944)

After the liberation of Bessarabia from Soviet occupation, as in the case of northern Bukovina, the Romanian head of state ordered a separate organization from the rest of the country for the purpose of a more efficient administration of the two Romanian provinces. Ion Antonescu was deeply involved in the church organization, considering initiatives such as: the abolition of the Metropolitan Church of Bessarabia and the Faculty of Theology in Chisinau, the recruitment of clerical staff with missionary zeal, the election of other bishops or the rally of ecclesiastical authorities to the action of administrative reform and social of the province. How much the Antonescu authorities succeeded in all this is a question to which we will try to find an answer through our exposition based on sources of unpublished and memorial archives and de secular and church press of that period, all in an interdisciplinary in the context epoch.
Keywords: *Bessarabia, Orthodoxy, Ion Antonescu, Mitropolis of Bessarabia.*

Istoria Ortodoxiei basarabene din prima jumătate a secolului al XX-lea este un subiect istoriografic poate prea puțin cercetat pentru ceea ce reprezintă în trecutul recent al Bisericii Ortodoxe Române, care, după cum știm, a cunoscut numeroase provocări într-o perioadă marcată de multe schimbări politice, economice și sociale în care s-au succedat într-un timp foarte scurt. Fie și numai dacă luăm în considerare situația Ortodoxiei românești pe parcursul a zece ani, 1938-1948, vom constata că s-au succedat patru regimuri politice diferite (carlist, legionar, antonescian și prima perioadă a comunismului), fiecare venind cu propriile reguli politice și ideologia complet schimbată.

În demersul de față ne propunem să schițăm tabloul istoric al Ortodoxiei basarebene în timpul guvernării antonesciene, în vremea căreia România a fost aliată a Axei și s-a implicat în Războiul din Est început împotriva Uniunii Sovietice.

Dincolo de scopul declarat al părții române, acela de a-și recupera teritoriile pierdute în vara anului 1940, apoi de a continua războiul alături de Germania nazistă până la capitularea Rusiei sovietice, considerăm că un capitol important este reprezentat de situația în care s-a aflat Biserica basarabeană în această perioadă. Pentru acest lucru, am efectuat o amplă documentară în arhive și biblioteci, unde am identificat o serie de detalii documentare necesare completării orizontului istoriografic. Au fost consultate arhive provenite de la cabinetele mareșalului Ion Antonescu și viceprim-ministrului Mihai Antonescu și Ministerul Educației și Cultelor, aflate în păstrarea Arhivelor Naționale Istorice Centrale. Alături de acestea, numeroase informații au fost găsite în presa centrală din epocă (ex. „Curentul") și în periodicele bisericești centrale și eparhiale (ex. „Biserica Ortodoxă Română" sau „Telegraful Român"), dar și în cele religioase cu preocupări teologice („Viitorul"), acte oficiale ale statului român („Monitorul Oficial") sau în memorialistica unor clerici, precum Constantin N. Tomescu, profesor la Facultatea de Teologie Chișinău-Cernăuți, sau Paul Mihail, preotul

Bisericii „Soborul Vechi”, ctitorul Muzeului religios basarabean și directorul Școlii de cântăreți bisericești, toate din capitala Basarabiei.

Printre aspectele deseori întâlnite în cercetările noastre se regăsesc probleme legate de cele două refugii din Basarabia, refacerea vieții sprituale din Basarabia, cazul mitropolitului Gurie Grosu suspendat din funcția bisericească, situația învățământului teologic, alegerile pentru scaunele de episcopi sau persecuția bolșevică asupra clericilor basarabeni rămași sub ocupația sovietică.

Mai trebuie spus faptul că, la data cedării Basarabiei în vara anului 1940, Ortodoxia din acest vechi ținut românesc era organizată administrativ-canonic în: Mitropolia Basarabiei, cu Arhiepiscopia Chișinăului și Episcopia de Ismail-Cetatea Albă, respectiv Episcopia Hotinului, sufragană Mitropoliei Bucovinei. La conducerea Mitropoliei Basarabiei se afla Arhiereul Efrem Enăchescu Tighineanul, în calitate de locțiitor, iar Episcopia de Ismail era păstorită de Episcopul Dionisie Erhan. Episcopia de Hotin nu avea titular, deoarece Episcopul Tit Simedrea fusese ales mitropolit al Bucovinei.

Problema refugiaților basarabeni a fost una extrem de dificilă pentru statul român amenințat în vara anului 1940 cu dezagregarea teritorială. Alături de basarabeni, nevoiți să-și părăsească locurile de baștină au fost bucovinenii, cei din Cadrilater sau ardelenii din din nord-vestul Ardealului.

După oficializarea ultimatumului sovietic, însuși patriarhul Nicodim a început strângerea unei colecte în bani pentru ajutorarea clericilor basarabeni care treceau Prutul. Inițiativa i-a fost urmată de Casa Clerului din București, Consiliul Central Bisericesc, Primăria Capitalei și Arhiepiscopia Bucureștilor, încât în câteva zile s-au strâns peste 1 milion de lei. De asemenea, au fost parohii care au demarat colecte de bunuri și au ținut concerte pentru strângerea de bani. Clericii basarabeni urmau să fie primiți în câteva locații filantropice bisericești și în Internatul teologic din București. Din sumele de bani strânse au fost ajutați inclusiv intelectuali basarabeni, iar călugării și călugărițele au ajuns la mănăstiri, precum Cernica, Antim și Țigănești. O circulară pentru ajutorarea fraților basarabeni a lansat și mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, prin care îi chema pe clericii din eparhie să sprijine cu bani, prin Consiliul eparhial, și material, prin Crucea Roșie. De asemenea, preoții erau solicitați să întocmească tabele cu familiile dispuse să primească în îngrijire pe copiii basarabeni [1, pp. 1-2].

Ulterior, clericii refugiați au fost repartizați ca preoți ajutători în eparhii, în proporție de 10 % din numărul parohiilor, în urma unei selecții făcute de o comisie condusă de arhiereul-vicar Emilian Antal, care a colaborat cu reprezentanții Ministerului Cultelor. Potrivit datelor publicate în oficiosul „Biserica Ortodoxă Română”, dintr-un total de 368 clerici refugiați, repartizarea s-a făcut astfel: Arhiepiscopia Bucureștilor-88; Arhiepiscopia Iașilor-53; Arhiepiscopia Olteniei-44; Arhiepiscopia Sibiului-32; Episcopia Aradului-5; Episcopia Argeșului-24; Episcopia Dunării de Jos-15; Episcopia Hușilor-21; Episcopia Oradiei-4; Episcopia Romanului-25; Episcopia Timișoarei-7; Episcopia Clujului-11; Episcopia Constanței-16, respectiv Episcopia Caransebeșului-7 [2, pp. 590-594][1]. Ulterior, cifrele s-au modificat, deoarece numărul preoților refugiați a crescut la 413, cu următoarea situație: Arhiepiscopia Sibiului-40, Episcopia Timișoarei-38, Episcopia Clujului-32, Episcopia Caransebeșului-16, Episcopia Oradiei-12, Episcopia Aradului-9, Mitropolia Ungrovlahiei-121, Episcopia Romanului-37, Episcopia Argeșului-29, Episcopia Hușilor-27, Episcopia Buzăului-25 și Episcopia Dunării de Jos-15 [4, p. 4].

Deși, Biserica se confrunta cu un deficit de personal clerical, deoarece cel existent nu reușea să acopere necesitățile pastorale (parohii puține și vacante), guvernul român a considerat că preoții refugiați pot completa doar parohiile vacante sau se pot atașa pe lângă cele deja titularizate, însă cu condiția aplicării unei reguli a cumulului. Încă din perioada crizei economice se venise cu ideea interzicerii cumulului de funcții, mai ales în cazul clericilor care ocupau atât oficiul parohial, cât și un loc la catedră. Această regulă a revenit în atenția guvernanților la momentul venirii valului de refugiați, pentru ca, în cazul nostru, să se obțină locuri pentru clerici care trebuiau să slujească sau să suplinească catedrele din învățământ.

Cu toate acestea, în aprilie 1941, consilierul Alexandru Nicoreanu de la Arhiepiscopia Bucureștilor cerea impertaiv Ministerului Cultelor o nouă repartizare a refugiaților, „în raport cu mărimea fiecărei

[1] În ziarul bisericesc „Telegraful Român” s-a publicat lista preoților basarabeni și bucovineni numiți în parohiile din Eparhia Sibiului [3, p. 3].

eparhii”, întrucât mulți clerici basarabeni „gravitau” mai mult în jurul Bucureștilor. De asemenea, se cerea Ministerului Finanțelor recunoașterea parohiilor propuse de Arhiepiscopia Bucureștilor la care să fie numiți „numai preoți refugiați”, cărora oricum statul le plătește salariul („nu se îngreunează bugetul actual”), astfel încât să se acopere din deficitul pastoral cu care se confrunta Biserica [5, p. 8].

În septembrie 1941, situația clerului din Basarabia eliberată părea satisfăcătoare pentru autoritățile antonesciene. Potrivit unui raport înaintat mareșalului de către subsecretarul de stat pentru Culte, Ion D. Sandu, aflăm următoarele: „Din Basarabia s-au refugiat 597 de preoți, dintre care 12 preoți refugiați prin Germania. Dintre aceștia s-au reîntors în Basarabia 563 de preoți, iar din restul de 34, 10 preoți au rămas încadrați în patria veche, iar 24 au fost opriți de a se reîntoarce până la noi dispozițiuni. O parte însemnată a preoțimii a rămas sub ocupație sovietică în mijlocul credincioșilor, făcându-și datoria cu primejdia vieții. Ei și-au câștigat dragostea credincioșilor care i-au susținut cu mari jertfe sub prigoana bolșevică. Aceștia au fost lăsați să slujească mai departe la altare, urmând ca situația lor să fie clarificată de către comisia anume instituită pentru judecarea funcționarilor care au rămas sub ocupația sovietică. Cei care au avut o purtare demnă vor fi reintegrați în posturile avute. Au fost și unele defecțiuni în sânul preoțimii basarabene, din fericire foarte puține. Aceștia au fost îndepărtați pentru totdeauna din cler” [6, f. 1].

Totuși, situația reflectată mai sus nu rezolva deficitul privind numărul și titularizarea parohiilor. Problema completării vacanțelor parohiale se va rezolva parțial, doar pentru provinciile Basarabia și Bucovina de nord câteva luni mai târziu, când în urma unui raport al ministrului Radu Rosetti, mareșalul va semna Decretul-lege nr. 363 din 4 februarie 1942 [7, pp. 743-744][2]. Situația reglementa parțial o problemă mult reclamată de clerul ortodox român mai ales în perioada interbelică, acum ameliorată în cadrul planului guvernamental de refacere a provinciilor care fuseseră sub ocupație sovietică.

Alți preoți basarabeni s-au angrenat în activitatea publicistică intensă, așa cum făcuseră în perioada interbelică. De pildă, preoții Vasile Țepordei și Sergiu Roșca, care în anii `30 colaboraseră la revista clericilor misionari, „Misionarul”, iar după începerea Războiului din Est au scris mult la ziarele „Raza” și Basarabia” [10, p. 6851], care practic se aflau în subordinea Ministerului Propagandei și care, mai apoi, vor constitui capete de acuzare ale justiției militare sovietice împotriva lor.

Nu la fel s-a întâmplat în cazul celor rămași sub ocupația sovietică. Mulți au cunoscut *martirajul*, fie la sosirea ocupanților, fie la retragerea lor. Un caz devenit de notorietatea după eliberarea Basarabiei a fost al preotului Teofan Ignatovici, din localitatea Babina, județul Hotin. La momentul retragerii sovieticilor, în ziua de 7 iulie 1941, preotul Teofan și soția lui au fost uciși în chinuri groaznice. Li s-a tăiat nasul, bărbia, degetele, iar cadravele au fost aruncate în afara satului. Deja în iulie 1942 se făcea pelerinaj la mormintele celor doi și se săvârșeau slujbe religioase, manifestări la care participau inclusiv autoritățile române [3].

Acest caz, alături de altele, au constituit motive ca în perioada care a urmat eliberării Basarabiei să se manifeste un interes în descoperirea acestor martiri ai Bisericii Basarabene sub persecuția comunistă de sorginte moscovită. La 3 decembrie 1943, arhiereul Efrem Enăchescu, locțiitorul scaunului de Chișinău, lansa Circulara nr. 16649, cu următorul conținut: „În timpul ocupației sovietice (1940-1941) mulți clerici basarabeni și numeroși creștini devotați Bisericii au fost martirizați, schingiuiți sau deportați de stăpânirea ateistă. În vederea întocmirii unui Martirolog al Bisericii basarabene, vă invităm a proceda de urgență la adunarea datelor necesare cu privire la acești clerici și credincioși, stabilind cu precizie când, unde și în ce împrejurări au suferit aceștia din cauza prigoanei dezlănțuite de cei fără Dumnezeu. Preoții vor face descrierea pe baza mărturiilor și declarațiilor date în scris de rudele, vecinii și consătenii celor care au suferit din cauza bolșevicilor” [12, pp. 21-22].

Deoarece la puțin timp s-a consumat retragerea din Basarabia, este puțin probabil să se fi constituit dosarele acestor martiri basarabeni, lucru care nici până astăzi nu s-a realizat. Totuși, în urma unei cercetări sumare, din cauza lipsei un acces la sursele de arhivă, s-au putut identifica peste 50 de clerici, din care nominalizăm

[2] Primele parohii în Basarabia s-au înființat prin Decizia ministerială nr. 52333 din din 30 septembrie 1942 în județul Tighina, tot acum bugetându-se o serie de posturi vacante de preoți și cântăreți din județele Lăpușna și Orhei [8, p. 9615]). O altă listă de numiri în posturi de parohi și de cântăreți în Basarabia s-a procedat la începutul lunii octombrie 1942 [9].

pe: Alexandru Baltagă, Teodor Bunescu, Teofan Ignatovici, Alexei Drajinschi, Gheorghe Maleavin, Gheorghe Munteanu, Porfirie Șoimu, Gheorghe Tudorache sau Mina Țăruș [12, pp. 68-71, 752-772].

Învățământul teologic era reprezentat de Facultatea de Teologie din Chișinău și seminariile de la Chișinău, Bălți și Ismail. După cedarea teritoriului Basarabiei, Facultatea de Teologie s-a mutat la Iași, de altfel, aceasta făcând parte încă de la înființare (1926) din universitatea din capitala moldavă. Însă, activitatea ei devenea incertă.

La 15 iulie 1940, decanul Nicolae Popescu-Prahova cerea ministerului de resort ca statul român să facă demersurile pentru recuperarea arhivei și bibliotecii rămase la Chișinău în urma evacuării neanunțate și a presiunilor statului sovietic. Cererea lui a rămas fără niciun ecou, deoarece la 9 septembrie revenea asupra acestei probleme, când Ministerul Afacerilor Străine răspundea că arhiva se află la Inspectoratul școlar din Chișinău și că, pentru recuperarea ei, conducerea facultății să se adreseze direct Legației sovietice din București[13, ff. 207, 229-230].

La 19 iulie, Consiliul profesoral al facultății a decis în unanimitate continuarea activității la Iași, în clădiriile facultăților de Drept și Litere, iar internatul să funcționeze în localul fostului Gimnaziu „Alexandru cel Bun”. Cu aprobarea rectoratului, demersul celor de la Teologie a fost înaintat ministrului Educației.

Între timp, la 4 august 1940, profesorii de *Exegeza Noului Testament și Ermeneutică Biblică,* cu tot cu catedră*,* și Exegeza Vechiului Testament, adică Gala Galaction, respectiv Vasile Radu se transferau la Facultatea de Teologie din București [14, ff. 7-17].

Situația facultăților de teologie refugiate (Chișinău și Cernăuți) a intrat în atenția Bisericii, care a cerut autorităților îndrituite măsuri pentru funcționarea lor. În ședința Sinodului Permanent din 16 august 1940, ținută la Mănăstirea Neamț, și în urma consultării cu reprezentanții celor două facultăți, patriarhul Nicodim cerea ministerului de resort ca ambele școli să funcționeze în continuare, cea de la Cernăuți la Universitatea din Cluj, iar cea de la Chișinău la Iași, în cadrul Universității „Mihăilene”. De asemenea, s-a decis ca, în urma transferării lui Gala Galaction, catedra de Noul Testament să fie restituită facultății din Chișinău [13, ff. 215-216].

Ulterior, în ședința din 4 octombrie 1940, Consiliul profesoral al Facultății de Teologie din Chișinău, i-a numit ca suplinitori, la catedra de *Vechiul Testament* pe preotul profesor Cicerone Iordăchescu, iar pentru *Noul Testament* pe arhimandritul Iuliu Scriban [14, ff. 55-56, 62]. Astfel, în anul universitar 1940-1941, Facultatea de Teologie din Chișinău a funcționat în clădirile Universității din Iași [15, pp. 588-589].

La eliberarea și reorganizarea Basarabiei, cum era firesc, facultatea trebuia să se întoarcă la Chișinău. Însă, când s-a pus problema reorganizării Basarabiei [16], la nivelul guvernului se discuta de o eventuală desființare a facultății. În ședința de guvern din 11 aprilie 1941, generalul I. Antonescu susținea că la Facultatea de Teologie din Chișinău „era un mare cuib comunist”, aluzie la cazul profesorului Petre Constantinescu-Iași, care în anii 1934-1936 fusese cercetat și judecat pentru susținerea mișcării muncitorești stipendiată de Uniunea Sovietică. În replică, Nichifor Crainic a afirmat că a fost singurul caz din facultate, fără a avea vreo susținere. Mai mult, Crainic arăta că facultatea de teologie din Chișinău „a avut un mare rol în românizarea preoțimii („noi i-am învățat pe preoți românește”)” [17, p. 187][3]. După acest dialog, subiectul a rămas în suspensie.

Problema a fost reluată în ședința de guvern din 23 iunie 1941, când Radu Rosetti, ministrul Educației, propunea ca Facultatea de Teologie din Chișinău să nu fie reînființată, „pentru că, susținea el, avem deja prea multe facultăți de felul acesta” [17, p. 613]. La 3 iulie 1941, ministrul Rosetti anunța în ședința de guvern că generalul I. Antonescu îi aprobase propunerea de desființare a facultății, ca școli teologice rămânând doar seminarul din capitala Basarabiei, celelalte două, din Bălți și Ismail, fiind „suprimate” [18, p. 11]. O lună mai târziu, însuși Episcopul Partenie Ciopron, locțiitorul de la Bălți, va solicita menținerea seminarului, însă fără succes [19, f. 27][4].

Motivele invocate de ministrul Rosetti era două. Încă din 18 iunie 1941, el arăta Conducătorului Statului că, după eliberare, vor fi probleme de ordin logistic (clădiri și dotări) și că sunt mulți candidați la preoție,

[3] I. Antonescu spunea la fel și în cazul Facultății de Agronomie din Chișinău.

[4] În această perioadă au mai fost desființate și alte seminarii teologice, precum cele de la Cernica sau Curtea de Argeș, pentru motive de ordin politic (implicarea unor elevi în activitatea Mișcării legionare).

care cu studiile absolvite aşteaptă să fie hirotoniţi [20, f. 94]. Potrivit profesorului C. N. Tomescu, motivul principal pentru care R. Rosetti pleda la desfiinţarea facultăţii era de a-i folosi întreaga clădire în scopul mutării Liceul Militar, lucru care s-a şi întâmplat [15, p. 589].

Ulterior, prin Decretul-lege nr. 2847 din 11 octombrie 1941, Facultatea de Teologie din Chişinău era desfiinţată, urmând ca personalul didactic, administrativ şi de serviciu să fie împărţit între facultăţile de Teologie de la Bucureşti şi Cernăuţi [21, p. 6378][5].

La 21 octombrie 1941, profesorul Constantin N. Tomescu înaintează un memoriu către Senatul universitar, prin care protestează asupra acestei măsuri, spunând: „De la această facultate au ieşit opere de seamă. [...] Profesorii şi studenţii s-au scoborât în lumea satelor basarabene şi au răscolit jarul sufletului românesc, pe care stăpânirea de un secol a imperiului moscovit a căutat să-l acopere cu spuză. Astăzi, mai mult ca ieri, este necesară această facultate de la Chişinău" [22, p. 144]. De asemenea, faţă de argumentul ministerului cum că nu este o clădire pentru această şcoală, el propunea ca facultatea să fie mutată în alte clădiri din Chişinău sau să rămână la Iaşi. I s-a raliat profesorul Ioan Gh. Savin, care reuşise să-i convingă şi pe alţi profesori din ţară să determine ministerul să renunţe la măsura desfiinţării [22, pp. 144-145]. Totodată, potrivit însemnărilor sale, profesorul C. N. Tomescu ar fi fost în audienţă la mareşal pentru a-i cere revocarea măsurii. Deşi mareşalul acceptase ideea refacerii facultăţii, ministrul Rosetti s-a opus motivând că liceul militar funcţionează inclusiv cu internat [15, p. 590].

Mai apoi, în şedinţa Sf. Sinod din 25 octombrie 1941, mitropolitul Moldovei, Irineu Mihălcescu, a propus ca în locul facultăţii să se înfiinţeze o Academie teologică care să funcţioneze în clădirea fostei facultăţi din Chişinău, dar să fie sub oblăduirea directă a mitropoliei. Propunerea nu era întâmplătoare, deoarece se discuta inclusiv desfiinţarea Mitropoliei Basarabiei, încât eparhiile de Chişinău şi Ismail urmau să ajungă sub ascultarea Mitropoliei Moldovei. După discuţii, a rămas ca mitropolitul să formuleze propunere în scris Sfântul Sinod [23, p. 36].

El arăta că mareşalul promisese că facultatea va fi reînfiinţată la momentul în care se va găsi o clădire, până atunci fuzionând cu cea de la Cernăuţi şi, astfel, va funcţiona în localul fostei Universităţi din capitala Bucovinei.

Ulterior, la 24 decembrie, Arhiereul Efrem, locţiitorul de la Chişinău, trimitea un memoriu ministrului Culturii Naţionale în care arăta importanţa pe care o avea facultatea de Teologie din Chişinău pentru Ortodoxia basarabeană şi cerea revenirea acesteia pe lângă scaunul eparhial, mai ales în contextul eliberării Basarabiei: „Credem că menţinerea Facultăţii de Teologie în oraşul Chişinău martirizat de comunişti va contribui la reînviorarea lui şi la ridicarea spirituală a populaţiei româneşti din întreaga provincie" [24, ff. 3-3v].

Subsecretarul de stat al Cultelor, Ion D. Sandu nu a pus nicio rezoluţie pe acest memoriu, în schimb, în acelaşi dosar se găsesc documente privind întregirea catedrelor şi a titularilor săi pentru facultatea de Teologie de la Cernăuţi, unde o parte dintre profesorii de la Chişinău ajunseseră (ex. Cicerone Iordăchescu, Constantin N. Tomescu).

Însă, pentru că profesorii şi studenţii insistau asupra problemei, în martie 1942 mareşalul a trimis o comisie de anchetă, în urma căreia a ameninţat cu trimiterea în lagăr pe motive de activitate politică [22, pp. 145-147]. În felul acesta problema desfiinţării Facultăţii de Teologie de la Chişinău a fost clasată.

Un caz care a bulversat mult viaţa bisericească din România, dar mai ales pe cea din Basarabia a fost cel a suspendării din scaun a *mitropolitului Gurie Grosu*. Privită în epocă drept o răzbunare a regelui Carol al II-lea executată de Partidul Liberal aflat la guvernare, „cazul Gurie" s-a prelungit şi în timpul regimului de autoritate, apoi în cel legionar, cu un proces în finalul căruia bătrânul prelat a câştigat. Însă, situaţia nedreaptă a bătrânului mitropolit, suspendat de la conducerea Mitropoliei Basarabiei, s-a prelungit până la instaurarea guvernării antonesciene.

Ştiindu-se îndreptăţit de justiţie, mitropolitul Gurie îşi manifesta grija părintească faţă de fiii duhovniceşti din ţară. La 27 martie 1941 slujea un Tedeum la Biserica mănăstirii Antim, alături de clerici basarabeni şi în

---

[5] În acelaşi act normativ se prevedeau: desfiinţarea Şcolii de Arhivistică de la Bucureşti, reînfiinţarea Facultăţii de Agronomie din Chişinău, mutarea Politehnicii de la Iaşi la Cernăuţi şi comasarea Academiei de Muzică religioasă din Bucureşti cu cea de Muzică şi artă dramatică, tot din Capitală [21, p. 6378].

prezența unor intelectuali de peste Prut [25]. Pe 29 iunie 1941, la îndemnul Patriarhiei Române, mitropolitul Gurie s-a rugat alături de basarabeni la Biserica mănăstirii Antim pentru izbânda oştirilor aliate împotriva ocupanților bolşevici şi pentru eliberarea Basarabiei [26]. Probabil spera că se va întoarce între păstoriții săi. Pentru aceasta, potrivit lui Constantin N. Tomescu, se pare că mitropolitul chiar a fost într-o audiență la Conducătorul Statului, unde i s-a promis întoarcerea în eparhie cu fastul cuvenit [27, pp. 171-72].

Între timp, în sesiunea din iunie 1941, Sfântul Sinod ia act de „absolvirea de orice vină” a mitropolitului de către Înalta Curte de Casație şi îi ridică suspendarea de la exercitarea funcției [28, p. 4]. Însă, deoarece sesiunea sinodală s-a închis brusc la ordinul Conducătorului Statului (apăruse un scandal în urma invalidării alegerii eparhiale pentru Argeş), Sinodul nu a mai încheiat procesul-verbal de repunere în drepturi a mitropolitului, situație care practic îi bloca revenirea pe scaunul vlădicesc de la Chişinău. Cu toate acestea, o lună mai târziu, ministrul Rosetti arăta într-o şedință de guvern: „Nu putem să întrunim tot Sinodul pentru acestă verificare de proces-verbal” [18, p. 11]. Tot în şedința de guvern din 3 iulie 1941, ministrul Rosetti propunea ca scaunul de la Bălți să fie suplinit de către mitropolitul de la Cernăuți, având în vedere că fusese titular al acestei eparhii. De asemenea, susținea ca Episcopia de Ismail să fie desființată şi comasată cu cea de Chişinău. Propunerile nu au fost aprobate, totul rămânând în studiu pentru reorganizarea celor două provincii [18, pp. 11-12].

Deoarece cerea insistent punerea în drepturi şi nu accepta să-şi dea demisia, mitropolitul a fost atenționat de către oficialii antonescieni că nu este agreat de către Conducătorul Statului. La 4 august 1941, mitropolitul cerea printr-o scrisoare deschisă să i se permită revenirea pe scaunul vlădicesc şi să înceapă misiunea de reevanghelizare a ținutului de peste Nistru (în virtutea titulaturii de „exarh al plaiurilor”). La 6 august 1941, Subsecretariatul de Stat pentru Culte şi Arte solicită Patriarhului Nicodim numirea unui locțiitor de episcop care să fie trimis să slujească în Eparhia Chişinăului, în felul acesta mitropolitul Gurie fiind eludat din planul guvernamental de refacere a Basarabiei [29, f. 166].

Situația mitropolitului Gurie avea să fie tranşată în şedința de guvern din 6 septembrie 1941. La anunțul ministrului Rosetti că vlădicul Gurie refuză să plece din funcția de mitropolit, mareşalul are o izbucnire la adresa acestuia: „Îl trimit în lagăr de concentrare. [...] Dacă dl. Gurie nu se astâmpără, în 24 de ore intră în lagăr. Dacă nu se încadrează în noua noțiune de stat, îl bag la lagăr” [18, p. 603].

Aşa se face că, mitropolitul Gurie rămânea victima politicienilor liberali de altădată şi, mai nou, chiar a responsabililor antonescieni care nu îndrăzneau să exprime vreo opinie diferită de cea a Conducătorului Statului.

În această perioadă, în mediul bisericesc se vehicula informația că în Basarabia vor fi trimişi ca ierarhi Arhiereul Efrem la Chişinău şi Dionisie Erhan la Ismail. Apoi, la 15 septembrie 1941, presa centrală din România anunța că mareşalul „a binevoit a accepta” demisia episcopului Dinosie Erhan, „pentru vârsta sa înaintată” [30]. La 21 septembrie 1941, în presa bisericească apărea ştirea că şi titularul Episcopiei de Ismail „se retrage datorită vârstei înaintate” [31, p. 4; 32, p. 4].

Potrivit oficiosului „Biserica Ortodoxă Română” aflăm că la 1 octombrie 1941 mitropolitul Gurie „s-a retras din scaunul de Arhiepiscop al Chişinăului şi Mitropolit al Basarabiei”, în aceeaşi zi cu Episcopul Dionisie Erhan, retras din scaunul de la Ismail. La 24 octombrie 1941, Sinodul „a luat act de comunicarea primită de la Ministerul Culturii Naționale şi al Cultelor”, nicidecum de la cei doi prelați, încât aceştia urmau să fie pensionați şi să-şi aleagă câte un loc de retragere la o mănăstire, precum Putna sau Dragomirna, în cazul lui Gurie Grosu, în timp ce Dionisie Erhan deja locuia la Suruceni [33, pp. 615-616].

Începând cu data de 1 octombrie 1941, mitropolitul era pensionat, urmând ca de la 1 aprilie 1942, să primească o rentă viageră, situație reglementată prin Decretul-lege nr. 52 din 10 ianuarie 1942. Acelaşi act normativ prevedea o rentă viageră şi pentru Episcopul Dionisie Erhan, fostul eparhiot de Ismail [34, p. 177].

La 14 noiembrie 1943, proin-mitropolitul Gurie Grosu a trecut la cele veşnice în Spitalul Brâncovenesc din Capitală [35, pp. 605-611].

Pensionarea forțată a mitropolitului Gurie a venit „la pachet” cu desființarea Mitropoliei Basarabiei. În şedința din 23 octombrie 1941 a Sfântului Sinod, printre alte probleme „de competența” Ministerului Cultelor, ministrul Radu Rosetti propunea „reducerea Mitropoliei Basarabiei la rangul de Arhiepiscopie” [23, p. 21]. Problema nu a fost tranşată de către sinodali şi nici propunerea nu a fost pusă în aplicare de

către Mareșal. În noiembrie 1941, problema desființării/comasării unor eparhii din Basarabia era amânată la dispoziția mareșalului, pentru a fi discutată în viitorul Consiliul de Stat [36, p. 217].

După eliberarea Basarabiei de sub ocupația sovietică, eparhiile basarabene au fost păstorite astfel: Arhiepiscopia Basarabiei de către Arhiereul Efrem Enăchescu, Episcopia Cetatea Albă-Ismail de Episcopul Policarp Morușca al Americii și Episcopia de Bălți de către Episcopul Partenie Ciopron al Armatei.

Însă, avangarda Bisericii după eliberarea Basarabiei a fost reprezentată de către Episcopul Partenie Ciopron, care se afla alături de Armata Română pe front. El a fost întâiul episcop român care a văzut atrocitățile bolșevicilor săvârșite în perioada ocupației, cel care a redeschis primele biserici și a slujit poporului abia dezrobit de urgia roșie.

Ulterior, în înțelegere cu Ministerul Cultelor, centrele eparhiale basarabene au trimis în teritoriul eliberat pe consilierii eparhiali și pe protopopi pentru „a cerceta situația fiecărei biserici și a raporta" problemele pastorale [37, p. 4]. Pe de altă parte, în țară s-au demarat colecte care să sprijine refacerea vieții religioase din Basarabia, patriarhul Nicodim donând 500.000 lei, iar clerul din Eparhia Bucureștilor suma de 9 milioane de lei. Aceste colecte în bani se adăugau celor materiale pentru ostașii de pe front.

Ulterior, la îndemnul și sub conducerea mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului, în perioada 5-25 septembrie 1941 s-a desfășurat o misiune religioasă în scopul trezirii conștiinței românești și a credinței creștine după perioada de opresiune comunistă. Misiunea l-a avut în frunte pe mitroplitul de la Sibiu, însoțit de ierarhii sufragani, Andrei Magieru al Aradului, Nicolae Popovici al Oradiei, Vasile Lăzărescu al Timișoarei și Veniamin Nistor al Caransebeșului, la care s-au alăturat 56 de preoți ardeleni [38]. Pentru o activitate misionară cât mai eficientă, teritoriul Basarabiei a fost împărțit în cinci regiuni, unde aveau să meargă episcopi și preoți. S-au slujit liturghii, s-au donat cărți bisericești tipărite de Mitropolia Ardealului și cărți pentru bibliotecile sătești înființate cu sprijinul Astrei, toate în cantitate de aproape un vagon, iar la fiecare predică ținută de clericii ardeleni credincioșii basarabeni erau încurajați să-și redeschidă bisericile și să-i ajute pe slujitori în acțiunea de redescoperire a credinței creștine [39, pp. 156-158].

După șase luni de la eliberarea Basarabiei se publicau primele realizări pe frontul pastoral-misionar. Despre activitatea depusă de locțiitorul scaunului de la Hotin, Episcopul Partenie Ciopron, se arăta că s-au redat cultului peste 100 lăcașuri de cult, clericii refugiați și cei rămași sub ocupație, după un examen canonic, au fost repuși în funcție, s-au redeschis școlile eparhiale de la mănăstiri destinate elevilor de la sate, numeroși basarabeni au revenit la dreapta credință după părăsirea sectelor, s-au reparat catedrala episcopală din Bălți și clădirile eparhiale (tipografie, fabrica de lumânări și reședința episcopală), s-au făcut colecte pentru ajutorarea săracilor și ostașilor de pe front, iar pentru intensificarea activității preoțești s-a convocat un congres misionar [40, p. 1].

În Eparhia de Ismail, unde din 7 septembrie 1941 slujea Episcopul Policarp Morușca, viața religioasă a reînviat cu aceeași intensitate misionară. Mulți basarabeni convertiți la secte au revenit la dreapta credință, periodicele, *Cuvântul Adevărului* și *Buletinul Eparhial*, au fost relansate și s-au efectuat numeroase vizite canonice în parohii. De asemenea, a fost reparată tipografia eparhială, aceasta fiind singura din sudul Basarabiei, s-a repus în funcțiune fabrica de lumânări, s-au distribuit obiectele necesare cultului în bisericile din eparhie [41, p. 4; 42, p. 4]. Toate acestea s-au putut realiza după o circulară trimisă clericilor din Eparhia Ismailului de către vlădicul Policarp la puțin timp după instalare. În cele 19 puncte, episcopul-locotenent cerea fiecărui cleric să-și reia postul avut înainte de 28 iunie 1940, cu excepția celor care sunt cunoscuți de colaborare cu regimul de persecuție bolșevică; limba de slujire în toate bisericile este română, excepție făcând comunitățile cu prezență slavă, unde parte din slujbe se va săvârși în slavonă; bisericile afectate de război sau profanate de către bolșevici trebuiau restaurate și redate cultului, după spălararea prestolului, proscomidiarului și stropirea bisericii cu apă și ulei sfințite și rostirea unor rugăciuni; procurarea Sf. Antimis, acolo unde lipsește, pentru săvârșirea Sf. Liturghii; lăcașurile de cult vor fi dotate cu lumânări din ceară curată și cu icoanele necesare cultului divin; preoții vor stărui ca pruncii nebotezați să fie încreștinați, tinerii căsătoriți sub regimul de ocupație să fie cununați în biserică și morții să fie prohodiți cum se cuvine, după obținerea documentelor de la Starea civilă; preoții sunt obligați să refacă registrele mitricale și să amenajeze cimitirele; li se cerea preoților să fie atenți la perceperea taxelor și a venitului de epitrahil, fiind sancționați cei care cer „taxe exagerate" sau alte pretenții de ordin material; „preoțimea este obligată" să-i

îndrume pe părinți să-și trimită copiii să învețe carte și să demareze catehizarea; clericii să se organizeze în cercurile pastorale pentru a reînvia misionarismul; oficiile parohiale trebuiau să întocmească rapoarte detaliate privind starea bunurilor din parohie în timpul ocupației și după eliberare, dar și sumele necesare restaurării lor [43, ff. 161-166].

O *problemă de canonicitate* a privit validitatea slujirii clericilor basarabeni rămași sub ocupația sovietică și a actelor săvârșite de Episcopului Alexie de Tula, eparhiot al Basarabiei din această perioadă. În ședința Sfântului Sinod din 3 decembrie 1942, s-a luat în discuție validitatea hirotonirii a doi diaconi în treapta preţească, Mihail Levițchi și Gheorghe Şerban, din Episcopiile Hotinului, respectiv de Ismail. Chestiunea a rămas în suspensie până ce Sinodul urma „să cunoască situația canonică a Episcopului rus Alexie Tula” [44, p. 18].

O altă situație a privit uzurparea calității de preot a unui cântăreț Gheorghe Sofonțev, din Episcopia Hotinului, care săvârșise ierurgii, îmbrăcat în ornate clericale sau a preotului Talaleu Luputenco de la parohia Marșiniți, aceeași eparhie, care a abjurat credința. În cazul primului, Sinodul a decis să fie exclus din treapta de cântăreț, în timp ce al doilea a primit un canon de pocăință din partea chiriarhului [44, p. 17].

Probleme se ridicau și în cazul cununiilor, care în timpul ocupației sovietice se săvârșiseră doar la oficiul stării civile. Din acest motiv Arhiepiscopia Chișinăului s-a văzut nevoită să nu recunoască aceste cununii, până la stabilirea unor condiții de acceptare după canoanele Bisericii [45].

Catedrala mitropolitană din Chișinău, simbol al spiritualității basarabene a cunoscut furia persecuției bolșevice. După declanșarea războiului, în retragere, trupele sovietice au profanat, apoi au incendiat marea biserică. La fel au procedat cu Reședința mitropolitană, Casa Eparhială și clădirea Facultății de Teologie, grav afectate [46]. După eliberarea Chișinăului, Armata Română, prima autoritate românească aflată în Basarabia, a avut inițiativa reparării catedralei, prin înființarea unui comitet în frunte cu generalul Corp de Armată Nicolae Ciupercă, ajutat de alți înalți ofițeri și intelectuali basarabeni, care a lansat o listă de subscripție [23, pp. 486-488]. Patriarhul Nicodim a donat în numele Arhiepiscopiei Bucureștilor suma de 100.000 lei.

La 31 octombrie 1942, în prezența Regelui Mihai, a Reginei-mame Elena, a Conducătorului Statului, a viceprim-ministrului Mihai Antonescu și a unui sobor de ierarhi, format din Episcopul Policarp Morușca, Episcopul Partenie Ciopron al Armatei și Arhiereul Efrem Tighineanul, catedrala fost sfințită.

Alături de aceasta, alte numeroase lăcașuri de cult din Basarabia au fost profanate, închise sau transformate în clădiri cu destinație străine cultului religios. De pildă, Biserica Armatei din Chișinău a fost transformată în sală de spectacole. După eliberare, aceasta a fost refăcută de către Inspectoratul de Jandarmi Chișinău, iar la 1 aprilie 1942 resfințită de către Episcopul Partenie Ciopron al Armatei [47].

Alegerile eparhiale din ianuarie 1944 au fost ultimele dinaintea ocupației sovietice. Acestea nu au fost lipsite de un scandal, datorate ingerințelor statului care dorea alegerea acelora pe care îi considera potriviți vremurilor incerte care se prefigurau. Guvernul antonescian își exprimase dorința să fie aleși episcopi din rândul „celor mai vrednici dintre candidați, subliniind în același timp că va ține seamă de dorința patriarhului Nicodim”. Liderul țărănist, dr. Nicolae Lupu, dorea ca arhimandritul Filaret Jocu să fie ales la Argeș, după ce alegerea îi fusese invalidată la alegerile din iunie 1941. Guvernul îl dorea ales pe Arhiereul Emilian Antal, în timp ce Patriarhul îl avea în vedere pe Arhiereul Iosif Gafton Sinaitul. Guvernul a achiesat pentru Arhiereul Iosif, în timp ce, Filaret Jocu urma să fie ales la Bălți.

În aceste jocuri de culise se implică și mitropolitul Nicolae Bălan care se pare că dorea să-i împingă la Mitropolia Basarabiei pe Episcopul Nicolae Popovici al Oradiei și la Ismail pe Episcopul Policarp Morușca, prelatul ardelean sugerând faptul că ai săi candidați, dar și cel pentru Bălți, trebuie să dea o declarație conform căreia, în caz de ocupație sovietică, vor rămâne în eparhiile lor. Mihai Antonescu a considerat oportună ideea care condiționa alegerea eparhioților basarabeni, în timp ce patriarhul a propus să candideze cei doi locțiitori, Arhiereul Efrem Enăchescu și Episcopul Policarp Morușca. Acesta din urmă a refuzat să dea o declarație în sensul sugerat de mitropolitul ardelean, Arhiereul Efrem a răspuns evaziv, iar Filaret Jocu a acceptat. Totuși, acesta din urmă nu era agreat de către reprezentanții Episcopiei Hotinului.

În ziua anterioară alegerii mitropolitului Basarabiei, 11 ianuarie 1944, Mihai Antonescu a anunțat pe patriarh că renunță la ideea de a condiționa alegerile, susținând că guvernul îi va susține pe candidații propuși de patriarh.

În locul lui Policarp Morușca a fost propus Arhimandritul Antim Nica, vicarul Misiunii bisericești din Transnistria, preferat de patriarh și agreat de guvern. Rămâneau să mai candideze Efrem Enăchescu pentru Chișinău și Episcopul Partenie Ciopron al Armatei pentru Bălți, ambii susținuți de către guvern. Însă, cu puțin timp înainte de alegeri, Episcopul Partenie își retrage candidatura, deoarece Marele Stat Major ceruse ca el „să rămână în cadrele Armatei". În locul său, reprezentanții Episcopiei Hotinului au propus pe arhimandritul Benedict Ghiuș, însă fără acordul patriarhului și al viceprim-ministrului [48, ff. 28-33].

La 12 ianuarie, cu 103 voturi din 134 exprimate, în scaunul de Arhiepiscop de Chișinău și Mitropolit al Basarabiei a fost ales Arhiereul Efrem Enăchescu Tighineanul, ardelenii votând împotrivă [49, ff. 40-47; 50, pp. 101-105].

Deși nu era de baștină din Basarabia, Efrem Enăchescu devenise un ierarh iubit de basarabeni. Avea „autoritate morală și spirituală" în rândul clerului, reușise să repună în funcțiune toate structurile eparhiale, reparase peste 100 de biserici și altele 25 construise numai în cursul anului 1943, a ridicat 38 case parohiale, iar 138 a reparat, la fel în cazul a 20 de mănăstiri, unde a înființat orfelinate și ateliere meșteșugărești. Din veniturile eparhiei a acordat o serie de burse elevilor merituoși ai școlilor eparhiale, a organizat biblioteca eparhială și pe cele parohiale, pe care le-a înzestrat „cu cărți de valoare", a tipărit „un mare număr de cărți de rugăciuni și de propagandă religioasă și morală", a acordat „o deosebită atenție predării învățământului religios în școli", a lansat „Caravana misionară"-un autobuz care să contribuie la „propaganda religioasă și națională la sate, prin cinematograf, colportaj și conferințe" și altele, încât toate s-au făcut „în tăcere și fără reclamă, în adevărat spirit creștin". Conform raportului guvernatorului Basarabiei, aflăm că în ziua de 28 decembrie 1943, membrii Consiliului Eparhial și Adunării Eparhiale de la Chișinău i-au cerut susținerea la guvern pentru alegerea Arhiereului Efrem în scaunul mitropolitan [51, ff. 3-6], lucru care s-a întâmplat în ianuarie 1944.

La 14 ianuarie, cu 106 voturi din 118 exprimate, în scaunul de Episcop de Ismail-Cetatea Albă a fost ales arhimandritul Antim Nica, vicarul Misiunii Ortotodxe Române din Transnistria și asistent la catedra de Teologie Pastorală de la Facultatea de Teologie din București [52, ff. 61-69; 50, pp. 105-108][6]. La 23 ianuarie a fost hirotonit în treapta arhierească de către mitropolitul Irineu Mihălcescu, Mitropolitul Efrem Enăchescu și Episcopul Policarp al Americii în Catedrala mitropolitană din Chișinău [50, pp. 117-120].

În cazul alegerii de la Bălți lucrurile s-au complicat. Deși declarase lui M. Antonescu că nu va accepta să candideze, în urma balotajului cu Filaret Jocu (61 pentru Ghiuș și 40 pentru Jocu, din 124 de voturi) și a reluării scrutinului, la 13 ianuarie 1944 Benedict Ghiuș a fost ales Episcop de Hotin (63 voturi). La puțin timp, în fața Comisiei canonico-juridice, prezidată de mitropolitul Nicolae Bălan, pentru că afirmase că nu va candida, alesul Benedict Ghiuș a susținut că se va supune deciziei Sfântului Sinod. Mitropolitul Nicolae Bălan încheie procesul-verbal cu rezoluția că alegerea lui Benedict Ghiuș este validă, cu toate ingerințele exercitate înaintea votului, făcând referire la implicarea guvernului. Ședința sinodală care a urmat și care trebuia să valideze rezoluția comisiei canonice s-a desfășurat la tensiuni maxime inclusiv cu participarea lui M. Antonescu și a ministrului Ioan Petrovici. Viceprim-ministrul l-a acuzat pe mitropolitul ardelean de ofensă și l-a amenințat că îl va da în judecată pentru acest comportament. În final, la presiunea guvernului, alegerea pentru Episcopia Hotinului a fost invalidată [52, ff. 48-60, 78-158].

Alegerile eparhiale s-au desfășurat pe fondul amenințării sovietice crescânde. Din jurnalul preotului Paul Mihail aflăm că pe străzile Chișinăului se vedeau blindatele germane și panica refugiului își făcea simțită prezența. La 3 martie 1944, sovieticii au declanșat ofensiva de primăvara, trupele Armatei Roșii reușind să străpungă frontul de pe Bug, apoi Nistrul și Prutul în nord. Cu mari sacrificii trupele Axei reușesc să stabilizeze frontul la Lvov, iar pe teritoriul românesc pe linia Iași-Chișinău-Cetatea Albă. Episcopia Hotinului căzuse în mâinile sovieticilor. Aceasta a fost situația până la 20 august 1944, când sovieticii au declanșat o nouă ofensivă, urmată la scurt timp de momentul de la 23 august 1944.

Spre deosebire de refugiul din vara lui 1940, acum autoritățile antonesciene s-au ocupat îndeaproape pentru o retragere organizată după o strategie bine pusă la punct, sub numele de cod „Operațiunea 111",

[6] Antim Nica se bucura de aprecierea mitropolitului Nicolae Bălan, după cum putem constata în articolul de fond semnat de preotul-profesor Dumitru Stăniloae în periodicul „Telegraful Român", an XCII, nr. 4, din 23 ianuarie 1944, cu titlul Cununa de spini.

dar care în multe situații nu a fost aplicată corespunzător. Oricum se preconiza o retragere temporară, motiv pentru care teritoriul căzut în mâinile dușmanului nu trebuia lipsit de populație românească. Astfel, principalii piloni instituționali (preot, învățător și funcționarii cu interese locale), care nu făceau parte din cadrele Armatei, trebuiau să rămână pe loc. Funcționarii care trebuiau să supravegheze mutarea bunurilor urmau să se refugieze într-o zonă din vestul țării bine precizată.

Acțiunea de evacuare a început în martie 1944, în funcție de proximitatea frontului. Cei plecați din zona frontului, care între timp se stabilizase, urmau să se întoarcă la posturile lor [53].

Eparhia Chișinăului era pe jumătate ocupată de trupele sovietice, iar Chișinăul se afla în tensiunea refugiului. Din jurnalul preotului Paul Mihail aflăm despre atmosfera din capitala Basarabiei, despre panica ce domina orașul, febra refugiului și al evacuării bunurilor condiționată inevitabil de problema transportului.

Singura eparhie rămasă sub administrația românească era Cetatea Albă-Ismail, al cărei titular demarase o amplă activitate pastorală menită să cultive sentimentul național și loialitatea pentru Biserica Ortodoxă Română. Acesta a vizitat parohiile și mănăstirile, s-a preocupat îndeaproape ca parohiile să aibă preoți, a slujit inclusiv în cadrul unităților militare de pe linia frontului, a editat periodicele eparhiale, a organizat conferințe pastorale, unde a dat îndrumări clericilor, a asigurat asistența religioasă și realizarea de colecte pentru răniții din spitalele militare, a avut în atenție o mai bună administrare a bunurilor de inventar și de exploatare a sesiilor parohiale și eparhiale [54].

Al doilea refugiu a fost marcat de spulberarea crezului că Basarabia va mai fi eliberată de bolșevism. Numeroși basarabeni au cunoscut din nou drumul pribegiei. Între aceștia au fost mulți clerici care încercau să scape de furia persecuției sovietice. O frescă asupra atmosferei refugiului din 1944 găsim în jurnalul preotului Paul Mihail, din care redăm fragmente esențiale: „*22 februarie 1944*, Ședință la Mitropolie, unde s-a cetit dispoziția Directoratului Culturii Naționale și Cultelor, că în caz de năvălirea războiului, preoții și învățătorii rămân pe loc, iar bunurile se evacuează. După cetire, mitropolitul Efrem, jovial și cu zâmbetul său caracteristic, declară textual: „Eu sunt oltean, nu mă leagă de pământul acesta decât slujba. Eu plec, voi, localnicii, sunteți datori a rămâne”. De la cei patru consilieri, cinci protopopi, revizorul eparhial și eu s-au auzit murmure și s-au spus cuvinte sub nivel vlădicesc. Până seara agitație în rândurile preoților din oraș și întocmirea unui memoriu ca să fie trimis la Sinod.

23 februarie, O lungă audiență la directoratul Culturii Naționale, prof. Titus Hotnog [...]. Privitor la evacuare și tot zgomotul ce se face, cuvintele sale sunt „un haos în sus și în jos”. Cu nădejdea că dispozițiile date sunt provizorii și nu se vor realiza.

24 februarie, Presiunea frontului de la Răsărit continuă. Pe la circumscripțiile de poliție s-au deschis liste pentru evacuarea populației civile. [...] Agitat și amărât [...].

25 februarie, Plâng și mă tânguiesc, că toți cunoscuții și-au trimis bagajele și averea și eu tot nădăjduiesc în forța neamului și ajutorul lui Dumnezeu și n-am trimis din cele ce am adunat. Azi am sfârșit de împachetat colecțiile Muzeului, în total 25 lăzi și un cufăr mare în care s-au așezat cele mai scumpe veșminte [...].

28 februarie, Genia a plecat la Iași cu o parte din lenjerie [...]. Astă-noapte am fost prădați iarăși de cineva care ne cunoaște și între altele ne-au luat și ceasul de părete. Mă doare. Seara, am citit Canonul Sf. Andrei Criteanul, la care a venit și familia comisarului Vasile Rusu, care a găsit Cazania pierdută în 1940 [...].

2 martie, M-am prezentat în audiență la colonelul Dobjanschi și l-am rugat să evacueze Muzeul Religios împreună cu averea primăriei. Mi-a făgăduit. L-am invitat să vină și să suie în clopotnița bisericii de lemn, împlinită până în vârf. Seara aceasta am petrecut-o în clopotnița bisericii de lemn, din care am văzut 13 biserici ale orașului. Eram așa de bucuros. De acum în veac clopotele ei vor suna biruința neamului, laudă lui Dumnezeu și pomenirea eroilor și a ctitorilor. Aerul și orizontul larg m-au liniștit și împăcat [...].

6 martie, Bucurie că Biserica de lemn e aproape gata și poporul care trece pe stradă o vede și se închină făcându-și semnul crucii [...].

13 martie, Ofensiva sovietică în creștere spre Nistru. Am obținut aprobarea de la Guvernământ pentru un vagon spre a evacua Muzeul. Pe străzi convoaie mari cu refugiați transnistrieni, căruțe pline cu copii, având piei crude ca acoperământ pe coviltir. Groaznică priveliște, care a continuat și noaptea la lumina felinarelor [...].

16 martie, Sovieticii au tăiat calea ferată în Transnistria. La gară, panică, militarii ocupă vagoanele cu

forța. Stive de bagaje și de coletărie. De la Arhiepiscopie s-a primit ordin de închiderea Școalei de cântăreți și facerea examenului de diplomă [...].

17 martie, După-amiază am numerotat toate lăzile Muzeului și sunt gata de expediere. Seara vestea că sovieticii au intrat în Soroca. În oraș animație îngrozitoare. Dr. Tarhon de la Guvernământ mă vestește că autorizația pentru vagon se face prin București și că reglarea lui se va întârzia [...].

19 martie, Toată noaptea în picoare. Sute de căruțe cu refugiații din Transnistria au trecut prin oraș. Înfiorător exod. Animale care răgeau, copii care plângeau, tropotul cailor și duruitul căruțelor măreau groaza în puterea nopții. Dumnezeiasca Liturghie slujită în lacrimi, cu toți credincioșii. Până la 2 pm mereu am mărturisit și împărtășit sute de credincioși veniți din toate părțile. Seara am avut două botezuri grabnice, dornici ca să plece creștini de aici [...].

21 martie, Toată noaptea în picioare, privind îngrozitoarea retragere. Gura încleștată și amar. Dimineața la Guvernământ nu aflu decât câțiva funcționari. [...] Mă înapoiez la locuință pe străzi umplute de tancuri și armată, într-un vacarm îngrozitor. Odăile au rămas pustii. Am împărțit patul pe care am dormit și altele la elevii care rămân aici. Cu ei merg și fac curățenie în biserică, așez totul în regulă, sărut Sf. Cruce îmbrăcată în mijlocul bisericii [...]. Am împărțit toate lucrurile casnice la cei ce veniseră cu lacrimi. Am reintrat în biserică, am așezat la proscomidie registrele de naștere, cununie, decedați, ale parohiei, am sărutat Sf. Prestol sfințit de mitropolitul Veniamin, cu lacrimi și tânguire am ieșit [...]. E ora 12, am poftit pe dna. Maria Mazurenco, care a jurat că va rămâne credincioasă Bisericii și pe pragul bisericii i-am încredințat cheile de la Soborul Vechi și Muzeul Religios, spre păstrare până la reîntoarcere [...].

Este ora 1 și gara Visterniceni este o masă de capete și bagaje. Încep să mă rog pe la trenurile militare, la plutonieri și ofițeri să mă ia în vagon [...]. Ajung la căpitanul dr. Alexandrescu de la spitalul 611, care mă cunoștea. Îl rog călduros cu lacrimi să mă ia. Doctorul învoiește să mă adăpostească într-un vagon cu cai și soldați [...].

22 martie, La amiază trenul sanitar ajunge la Ungheni. Din urmă ne ajunge trenul cu 65 vagoane descoperite cu evacuații din Chișinău. Ca să scap de teroarea din vagonul militar, mă urc într-un vagon al trenului care sosise. Începe o ploaie măruntă și deasă care ține până seara. Priveliște de plâns. Un eșalon cu mii de oameni: mame cu copii, bătrâni, femei, bagaje sub ropotul ploii reci și a vântului de la răsărit. Trecerea Prutului s-a făcut cu însemnarea semnului Sf. Cruci și oftat [...]. În amurgul serii, trenul a ajuns la Socola, m-am coborât cu cele două bagaje, am găsit un căruțaș de lemne care contra a o mie de lei mi-a adus bagajele, eu neputând a mă așeza fiind hainele ude. Am mers pe lângă căruțaș, am ajuns în camera caldă la nașa Eugenia Baderău. Acolo am plâns cu toții pentru tot ce a rămas în pământul natal" [55, pp. 173-182].

Dincolo de tragismul atmosferei, preotul Paul Mihail spera că se va reîntoarce curând la baștina sa. Spera, cum sperase cu patru ani înainte. Speranța se împlinise un an mai târziu. Însă al doilea refugiu a fost cel care l-a despărțit de pământul natal. Probabil aceeași speranță va fi fost și în gândurile celorlalți preoți basarabeni nevoiți să se refugieze din fața amenințării bolșevice.

Amenințați cu „repatrierea" de către autoritățile sovietice de ocupație din România [56], aceștia au rămas, slujind Bisericii și Neamului până la moarte. Situația lor s-a reglementat abia spre sfârșitul anului 1944. În urma Deciziei Ministerului Cultelor și Artelor nr. 40.010, începând cu data de 1 decembrie 1944, preoții și cântăreții „din fostele chiriarhii din Basarabia și Bucovina de Nord" erau numiți la mai multe eparhii din țară. Potrivit listei publicate în *Monitorul oficial* au fost încadrați 290 de clerici (preoți, diaconi, ieromonahi) și 993 de cântăreți, pe eparhii repartizarea fiind astfel: Arhiepiscopia Bucureștilor-21 clerici și 177 cântăreți; Arhiepiscopia Iașilor-10 clerici și 79 cântăreți; Arhiepiscopia Craiovei-25 clerici și 235 cântăreți; Arhiepiscopia Sibiului-47 clerici și 10 cântăreți; Episcopia Argeșului-16 clerici și 117 cântăreți; Episcopia Aradului-36 clerici; Episcopia Buzăului-13 clerici și 53 cântăreți; Episcopia Constanței-8 clerici și 54 cântăreți; Episcopia Caransebeșului-41 clerici și 28 cântăreți; Vicariatul de Alba Iulia-25 clerici; Episcopia Dunării de Jos-3 clerici și 1 cântăreț; Episcopia Hușilor-11 clerici și 7 cântăreți; Episcopia Oradiei-23 clerici; Episcopia Romanului-11 clerici și 121 cântăreți, respectiv Episcopia Timișoarei-22 clerici și 11 cântăreți. Acestora li se adăuga personal administrativ din fostele centrele eparhiale [57, pp. 7741-7760].

Dacă ar trebui să formulăm fie și niște *scurte concluzii preliminare*, am putea spune că trecutul Bisericii Basarabene în timpul guvernării antonesciene este flancată de două borne cronologice: de momentul eliberării

de sub bolşevism şi de cel al revenirii bolşevismului. Apoi, dincolo de excesele şi ingerinţele politicii antonesciene, trebuie spus că Basarabia a reprezentat una dintre marile preocupări ale Conducătorului Statului, în sensul unei refaceri model. Alături de autorităţile statului, cu patriotism şi abnegaţie, Biserica a contribuit din plin la refacerea spirituală şi materială acestei provincii după pustiitoarea ocupaţie sovietică. Biserica a întărit credinţa şi a aprins sentimentul naţional, dovedindu-se o instituţie fundamentală a românismului dintre Prut şi Nistru.

Cele de mai sus constituie doar un excurs asupra unui episod din trecutul bisericesc basarabean recent, urmând ca investigaţiile istorice să continue pentru o expunere cât mai fidelă cu realitatea istorică.

Referinţe:

1. Telegraful Român, an LXXXVIII, nr. 29-30, 14 iulie 1940, Sibiu.
2. Biserica Ortodoxă Română, an LXVIII, nr. 7-8, iulie-august 1940.
3. Telegraful Român, an LXXXVIII, nr. 35-36, 25 august 1940.
4. Telegraful Român, an LXXXVIII, nr. 42, 13 octombrie 1940.
5. Viitorul, an XXIX, nr. 7-8, aprilie 1941, Bucureşti.
6. Arhivele Naţionale Istorice Centrale (ANIC), fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri (PCM), dosar 276/1941.
7. Monitorul oficial, partea I, nr. 30, 5 februarie 1942.
8. Monitorul oficial, partea I, nr. 257, 3 noiembrie 1942.
9. Curentul, an XV, nr. 5259, 6 octombrie 1942.
10. Monitorul oficial, partea I, nr. 261, 2 noiembrie 1941.
11. Curentul, an XV, nr. 5180, 19 iulie 1942.
12. PETCU Adrian Nicolae, Studiu introductiv. În: *Martiri pentru Hristos, din România, în perioada regimului comunist*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2007.
13. ANIC, fond Ministerul Culturii Naţionale şi Cultelor (MCNC), dosar 880/1940, ff. 207, 229-230.
14. ANIC, fond MCNC, dosar 869/1940.
15. TOMESCU Constantin N., *Jurnal din viaţa mea*, Silvia Cărlăteanu-Granciuc şi George Enache ed., Cartdidact, Chişinău, 2018.
16. PETCU Adrian Nicolae, Problema realipirii provinciilor Basarabia şi Bucovina de nord în stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri-guvernarea Ion Antonescu (1941-1944). În: *Diplomaţia pentru Marea Unire,* Stela Cheptea şi Silviu B. Moldovan coord., Iaşi, Editura Presa Bună, 2020, pp. 275-290.
17. Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri-Guvernarea Ion Antonescu, vol. 3 (aprilie-iunie 1941), M. D. Ciucă, M. Ignat şi A. Teodorescu eds., *Arhivele Naţionale ale României*, Bucureşti, 1999.
18. Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri-Guvernarea Ion Antonescu, vol. 4 (aprilie-iunie 1941), M. D. Ciucă şi M. Ignat eds., Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2000.
19. ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Artelor (MCA), dosar 219/1941.
20. ANIC, fond MCA, dosar 226/1941.
21. Monitorul oficial, partea I, nr. 247, 17 octombrie 1941.
22. DOBOŞ Dănuţ, *Universitatea captivă,* vol. 1, Editura Vasiliana 98, Iaşi, 2019.
23. Biserica Ortodoxă Română, Partea oficială-Supliment, Şedinţele Sf. Sinod 1941.
24. ANIC, fond MCNC, dosar 1315/1942.
25. Curentul, an XIV, nr. 4712, 28 martie 1941.
26. Curentul, an XIV, nr. 4804, 2 iulie 1941.
27. TOMESCU Constantin N., *Arhipăstorul Gurie Grosu al Basarabiei*, ediţie, notă şi postfaţă de D. Valenciuc şi I. Valenciuc, Editura Arhiepiscopiei Sucevei şi Rădăuţilor, Suceava, 2017.
28. Telegraful Român, an LXXXVIII, nr. 26, 22 iunie 1941.
29. ANIC, fond MCA, dosar 2/1941.
30. Curentul, an XIV, nr. 4879, 15 septembrie 1941.
31. Telegraful Român, an LXXXVIII, nr. 31, 27 iulie 1941.
32. Telegraful Român, an LXXXVIII, nr. 39, 21 septembrie 1941.
33. Biserica Ortodoxă Română, an LIX, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1941.

34. Monitorul oficial, partea I, nr. 9, 12 ianuarie 1942.
35. Biserica Ortodoxă Română, an LXI, nr. 10-12, octombrie-decembrie 1943.
36. Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri-Guvernarea Ion Antonescu, vol. 5 (octombrie 1941-ianuarie 1942), M. D. Ciucă și M. Ignat eds., *Arhivele Naționale ale României*, București, 2001.
37. Telegraful Român, an LXXXVIII, nr. 30, 20 iulie 1941.
38. Curentul, an XIV, nr. 4869, 5 septembrie 1941.
39. BRUSANOWSKI Paul, Mitropolitul Nicolae Bălan și misiunea Bisericii românești în Basarabia și Transnistria, în anii celui de-al Doilea Război Mondial. În: *Revista teologică*, an XV (87), nr. 3, iulie-septembrie 2005.
40. Telegraful Român, an XC, nr. 9, 1 martie 1942.
41. Telegraful Român, an XC, nr. 30, 26 iulie 1942.
42. Telegraful Român, an XC, nr. 37, 13 septembrie 1942, p. 4.
43. ANIC, fond MCA, dosar 128/1941.
44. Biserica Ortodoxă Română, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1942, Partea oficială, Supliment-ședințele Sfântului Sinod.
45. Curentul, an XIV, nr. 4882, 18 septembrie 1941.
46. Curentul, nr. 4832, 30 iulie 1941.
47. Curentul, an XVI, nr. 5439, 8 aprilie 1942.
48. ANIC, fond Dudu Velicu, dosar 205.
49. ANIC, fond PCM, dosar 15/1944, vol. 1.
50. Biserica Ortodoxă Română, an LXII, nr. 1-3, ianuarie-martie 1944.
51. ANIC, fond MCA, dosar 5/1944.
52. ANIC, fond PCM, dosar 15/1944, vol. 1.
53. PETCU Adrian Nicolae, Drama refugiaților basarabeni și bucovineni din 1944 între neajunsurile războiului și hotărârile mai-marilor lumii. În: *Mihai Plămădeală, Refugiul. Deznădejde și speranță,* ediție îngrijită și studiu introductiv Adrian Nicolae Petcu, Muzeul Istros și Editura Istros, Brăila, 2012, pp. 14-40.
54. *Mărturisiri înaintea marii încercări.* Conferințele preoțești din Episcopia Cetății Albe-Ismail (iulie 1944), George Enache, Valentin Minodor Iordan, Alin Marius Savin eds., studiu introductiv, note și comentarii de G. Enache, Chișinău, 2018.
55. MIHAIL Paul, *Jurnal (1940-1944)*, ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, Paideia, 1998, pp. 173-182.
56. PETCU Adrian Nicolae, Preoții basarabeni și bucovineni în atenția Securității. În: *Caietele CNSAS,* an II, nr. 1(3)/2009, București, pp. 147-178.
57. Monitorul oficial, partea I, nr. 278, 30 noiembrie 1944.

Date despre autor:
***Adrian Nicolae PETCU*,** Consilier superior, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București
E-mail: anportodoxia@gmail.com
ORCID: 0009-0007-0381-9803

Prezentat la 20.05.2023

CZU: 378.147(478)″1945/1953″:141.82 https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_06

PRIMA CAMPANIE IDEOLOGICĂ ÎN RSSM: LUPTA REGIMUL COMUNIST CU „ ... DEFICIENȚELE ÎN PREDAREA MARXISM-LENINISMULUI”

Liliana ROTARU
Universitatea de Stat din Moldova

În fața provocării postbelice externe, cât și celei interne, regimul comunist a propus societății sovietice o „nouă mobilizare ideologică”. Statul sovietic a arătat o atenție sporită pentru școala superioară, ori aceasta era una dintre cele mai importante instituţii care forma orientările științifice, ideologice și culturale în societate. Astfel, campaniile ideologice de răsunet din perioada stalinismului târziu au fost precedate de mobilizarea „echipei de șoc” a intelectualității universitare – profesorii încadrați la catedrele de marxism-leninism a instituțiilor de învățământ superior sovietic, responsabili de predarea disciplinelor, numite sociale, cei, care erau chemați să asigure educația politică și ideologică, să formeze „o viziune științifică corectă” despre lume tinerilor, dar și colegilor lor universitari. Studiul este dedicat analizei formelor de manifestare a primei campanii ideologice sovietice, demarată prin hotărârea CC al PC(b) din întreaga Uniune cu privire la deficiențele în predarea marxism-leninismului în RSSM și influenței acestei campanii asupra sistemului de învățământ superior sovietic, care era tocmai în proces de formare.

Cuvinte-cheie: *campanii ideologice, stalinism târziu, marxism-leninism, intelectualitate, cadre științifico-didactice, PC(b)M, RSSM.*

THE FIRST IDEOLOGICAL CAMPAIGN IN RSSM: FIGHT THE COMMUNIST REGIME WITH „...DEFICIENCIES IN THE TEACHING OF MARXISM-LENINISM”

Faced with external and internal post-war challenges, the communist regime proposed a „new ideological mobilization” to Soviet society. The Soviet state showed increased attention to the higher school, since this was one of the most important institutions that formed the scientific, ideological and cultural orientations in society. Thus, the resounding ideological campaigns of the late Stalinist period were preceded by the mobilization of the ,,shock team” of the university intellectuality - the professors assigned to the Marxism-Leninism chairs of the Soviet higher education institutions, responsible for teaching the disciplinea, called social, those, who were called to ensure political and ideological education, to form ,,a correct scientific vision” of the world for young people, but also for their university colleagues. The study is dedicated to the analysis of the forms of manifestation of the first Soviet ideological campaign, started by the decision of the CC of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) regarding the deficiencies in the teaching of Marxism-Leninism in the USSR and the influence of this campaign on the Soviet higher education system, which was just in the process of formation.

Keywords: *soviet ideological campaigns, late Stalinism, Marxism-Leninism, intellectuality, scientific and didactic staff, Communist Party (Bolsheviks) of Moldavia, MSSR.*

Introducere

Sistemul de învățământ superior din RSSM a început a fi creat imediat după anexarea Basarabiei la Uniunea Sovietică în anul 1940, procesul fiind reluat după intrarea Armatei Roșii pe teritoriul Basarabiei în primăvara anului 1944 [1, pp. V-XXV, LI-LXXVII]. Crearea personalului științifico-didactic s-a raportat intrinsec acestui proces, care s-a înfăptuit cu mult efort și dificultate, ținând cont de faptul că abia se terminase războiul sovieto-german cu toate consecințele inerente unui război, iar pe de altă parte – în RSSM lipsea tradiția învățământului superior, Basarabia prezentând din punct de vedere social, cultural și educațional o altă lume decât cea sovietică. Totuși, sovieticii au reușit în termene foarte scurte să creeze în RSSM șapte instituții de învățământ, sistemul fiind completat în anul 1949 cu încă un institut învățătoresc [1]. Învățământul superior moldovenesc se constituise din trei institute învățătorești cu misiunea de a forma învățători pentru școala de șapte clase într-un termen de doi ani, un institut pedagogic, în care studenții erau

pregătiți pentru activitate didactică în şcolile medii timp de cinci ani, un institut de medicină, altul agricol – ținând cont de caracterul agrar al republicii, un conservator şi o universitate de tip clasic.

Majoritatea instituțiilor de învățământ superior au fost create la Chişinău, astfel că şi intelectualitatea universitară din RSSM era concentrată în cea mai mare parte în capitală. Institutul de Medicină, cel agricol şi Universitatea din Chişinău îşi încropise personal ştiințifico-didactic mai numeros, iar instituțiile de învățământ superior pedagogic și Conservatorul aveau mai puține cadre didactice, și chiar însumat, numărul personalului angajat în instituțiile pedagogice în anul academic 1952-1953 era de două mai mic decât la cele trei instituții susnumite (*Tabel 1*).

Tabel 1. Evoluția numerică a personalului științifico-didactic în instituțiile de învățământ superior din RSSM (1945-1953).

Anul de studii / Instituția	1945-1946	1946-1947	1947-1948	1948-1949	1949-1950	1950-1951	1951-1952	1952-1953
Universitatea de Stat din Chișinău	-	37	57	61	127	138	136	153
Institutul de Medicină din Chișinău	134	138	131	126	101	116	124	102
Institutul Agricol din Chișinău	76	96	73	72	84	87	104	121
Institutul Pedagogic din Chișinău	58	83	47	46	70	69	100	99
Conservatorul din Chișinău	35	51	58	55	55	56	54	34
Institutul Învățătoresc din Tiraspol	22	38	34	35	32	34	38	41
Institutul Învățătoresc din Bălți	23	26	23	31	21	33	38	37
Institutul Învățătoresc din Soroca	-	-	-	-	14	30	28	39
	348	**469**	**423**	**426**	**504**	**563**	**622**	**626**

Datele pentru completarea tabelului sunt preluate din: ANRM, F. 1961, inv. 1, d. 119. f. 2;d. 146, ff. 23-27; d. 140, ff. 23-23; d. 176, ff. 4-5; F. 2991, inv. 5. d. 36, ff. 3-9; d. 60, ff. 10-11; d. 80, ff. 13; F. 2848, inv.2, d. 107, f 94; F. 3059, inv. 2, d. 55, f. 5; F. 1933, inv. 2, d. 221, ff. 1-11; F. 3021, inv. 5, d. 34, ff. 79-79 vs.; d. 48, f. 95 vs; d. 335, f. 5vs-9vs; d. 340, ff. 77 vs-96 vs. d. 1431, f. 56 vs. F. 3059, inv.2, d. 42, f. 8; d. 48, ff. 29-30, 99 vs.; F. 3143, inv.1, d. 81, ff. 4-5, d. 116, ff. 1-2; F. 3186, inv. 1, d. 56. f. 34; d. 66, f. 33-34, 40; d. 68, ff. 49-50; d. 95, f. 7; AOSPRM, F. 51, inv. 2. d. 147, ff. 58-59; inv. 3, d. 242, ff. 1-2; inv. 5, d. 525, ff. 37, 62.

Pentru perioada examinată este caracteristică tendința firească de creştere numerică a intelectualității universitare. Cu doar 348 de persoane angajate în anul 1945, instituțiile de învățământ superior au reuşit aproape să dubleze numărul de cadre didactice şi ştiințifico- didactice, personalul universitarilor ajungând la 626 de persoane în anul de învățământ 1952-1953 (Tabel 1). Pe de altă parte, personalului ştiințifico-didactic al instituțiilor de învățământ superior din RSSM îi este caracteristică în această perioadă o instabilitate şi o mobilitate crasă determinată de mai multe realități postbelice, inclusiv deficitul de personal, care producea un aflux important de cadre din afara republicii – unii delegați, alții alegeau singuri să fie trimişi în RSSM (din diferite motive) pentru a acoperi posturile vacante la catedre în contextul creşterii numărului de studenți şi de specialități universitare. Acelaşi deficit de cadre ştiințifico-didactice determina şi mobilitatea internă, persoanele peregrinau dintr-o instituție în alta, unii fiind transferați de Ministerul Învățământului al RSSM pentru a asigura procesul didactic în instituțiile nou-create (transferul celor de la catedrele de științe sociale se făcea doar cu aprobarea CC al PC(b)M și a Ministerului Învățământului Superior al URSS), iar alții cereau ei înșiși să fie transferați în alte instituții, invocând diferite motive – de la prestigiul instituției și până la disensiunile și conflictele personale cu autoritățile universitare sau cu colegii de catedră. Creșterea numerică a personalului didactic al instituțiilor de învățământ superior din RSSM nu era echivalentă întotdeauna cu o creștere a calității profesionale și a procesului didactic. Pentru întreaga perioadă este specific un fel de „exil" și/sau „autoexil" a unor persoane cu biografii dubioase în

înțelesul regimului (originea socială sau etnică necorespunzătoare, aflarea pe teritoriile ocupate și bănuială că ar fi colaborat cu armata germană în timpul războiului, puțina competență profesională pentru a rămâne în instituții de învățământ sau de cercetare din marile centre unionale, deținerea titlurilor științifice obținute suspect în timpul războiului, calități etice necorespunzătoare etc.) spre periferiile naționale și instituțiile de învățământ nou formate care aveau nevoie de completarea statelor de personal.

Chiar și așa, foarte puțini angajați în sistemul de învățământ superior din RSSM dețineau titluri științifice și științifico-didactice. Niciun cadru didactic angajat în institutele învățătorești în anul 1945 nu avea titlul de doctor în științe. Cei mai mulți doctori în științe erau angajați în același an la Institutul Agricol (35,5% din totalul personalului) [3, f. 37] și la Institutul de Medicină din Chișinău (32%). Către anul 1953 ponderea persoanelor cu titluri științifice și științifico-didactice a crescut doar la Institutul de Medicină din Chișinău – aproape jumătate din personalul angajat (46,1%) avea titlu și la Universitatea de Stat din Chișinău, unde fusese adunați cca 37,5% de deținători de titluri științifice. La celelate instituții, pe fondul creșterii numărului total de personal didactic, ponderea deținătorilor de titluri nu era deloc impunătoare, iar Institutul Învățătoresc din Bălți rămânea și în anul 1953 fără vreun doctor în științe [4, ff. 2-3].

În viața și activitatea instituțiilor de învățământ superior un rol considerabil l-au avut în perioada sovietică organizațiile de partid. Calitatea de membru sau candidat în membri de partid le asigura cadrelor științifico-didactice o ascensiune mai lesnicioasă și rapidă în carieră, deși procesul de obținere a calități de membru de partid era anevoiasă și uneori chiar umilitoare. Totodată, ponderea membrilor de partid în instituțiile de învățământ superior moldovenești în anul 1945-1946, nu era deloc spectaculoasă, variind între 11 și 30%, cu maxima de 30,4% la Institutul Învățătoresc din Bălți (din cele 23 de cadre didactice – 7 erau membri sau candidați în membri de partid) [5, f. 1] și un minim de 11,4% la Conservatorul din Chișinău [6, f. 94 vs.]. Așa cum era firesc, numărul comuniștilor a crescut, ajungând în medie către anul 1953 la 37% din totalul intelectualității universitare, cu un maxim de 45,2% de profesori-comuniști la Institutul de Medicină din Chișinău [7, f. 5]. Cei mai mulți apartinici – 87,8% erau în 1953 la Conservatorul din Chișinău [8, ff. 8,11], motiv de critică constantă a secretarului organizației primare de partid care nu-i putea determina pe colegii săi, majoritatea cărora „au rămas în Chișinău pe vremea românilor” și care „s-au retras din viața publică” și „se interesează doar de specialitatea lor îngustă” [1, p. 428].

Procesului de constituire a personalului științifico-didactic al sistemului de învățământ din RSSM – atât de eterogen din punctul de vedere al calificării profesionale, al originii sociale și etnice, dar și al scopurilor pe care le urmăreau persoanele, acceptând delegarea sau „autoexilându-se” în RSSM, s-au suprapus campaniile ideologice postbelice, care au fost o formă de control al puterii și de mobilizare și a intelectualității academice și care au determinat geneza unor procese străine specificului activității profesionale a celor din urmă.

Campaniile ideologice din perioada stalinismului târziu erau inițiate „de sus” într-un context intern și extern anume: realizarea acestor campanii depindea de o situație concretă, care se crea fie într-un domeniu anume al științelor sau al sistemului de învățământ superior, al artelor sau într-un mediu informal și au afectat toate grupurile intelectualității: cea științifică, artistică și tehnică. Solidarizăm cu istoricii ruși [9, p. 22; 10, p. 13], cercetători ai fenomenului ideologic, care au evidențiat două etape în realizarea campaniilor ideologice în perioada 1945-1953, ce au vizat majoritatea centrelor științifice și de învățământ superior din Uniunea Sovietică, inclusiv și cele din RSSM: în anii 1945-1947 acțiunii campaniilor ideologice a fost supus în mare parte personalul didactic și științifico-didactic al catedrelor sociale din instituțiile de învățământ superior, campaniile având mai degrabă scopul de a intensifica îndoctrinarea intelectualității sovietice, iar în a doua etapă (1948-1953), atenția diriguitorilor campaniilor ideologice a fost direcționată spre ideologizarea științelor naturii și „luptei împotriva idolatrizării Occidentului”, îndoctrinarea fiind completată cu măsuri represive împotriva intelectualității.

Ne propunem în prezentul studiu să analizăm influența primei campanii ideologice din perioada stalinismului târziu asupra învățământului superior din RSSM, or, această problemă nu este studiată în istoriografie, existând doar câteva cercetări punctuale cu referire la alte campanii ideologice mai târzii [11; 12]. Studierea influenței campaniilor ideologice din perioada stalinismului târziu asupra instituțiilor de învățământ superior din RSSM pe lângă faptul că are o importanță cognitivă și va întregi tabloul istoriei educației superioare, dar și a regimului sovietic în RSSM, va contribui la crearea tabloului general al istoriei comunismului sovietic în perioada 1946-1953 și la identificarea specificului unor evenimente și fenomene la periferiile Uniunii RSS.

Or, modalitățile de percepere și de promovare a campaniilor ideologice la periferiile imperiului sovietic (în cazul nostru în RSSM), precum și a consecințelor și influența lor asupra mediului universitar și științific, au fost specifice și prezintă trăsături distincte față de cele din Moscova, Leningrad și alte orașe universitare de importanță unională.

Cercetarea noastră este realizată în baza surselor inedite de arhivă și a celor edite, cea mai mare parte a documentelor fiind identificate în Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova, Arhiva Națională a Republicii Moldova și arhivele instituționale. Baza izvoristică este constituită mai ales din stenograme, procese-verbale și rapoarte ale ședințelor consiliilor științifice, ale catedrelor, ale organizațiilor republicane și primare de partid, din rapoarte ale inspectorilor secțiilor CC al PC(b) al Moldovei, dar și din plângeri, reclamații și denunțuri ale unor persoane, care făceu parte din lumea universitarilor din RSSM – ego-documente foarte importante pentru decodificarea surselor de partid.

Lupta pentru îmbunătățirea predării marxism-leninismului în școala superioară din RSSM. Catedrele de marxism-leninism în pragul războiului rece

Regimul sovietic a reluat campaniile ideologice imediat după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, din mai multe motive, printre care intrarea lumii în *războiul rece,* confruntarea statului sovietic cu Occidentul și nevoia autorităților sovietice de a stabiliza regimul politic. Pe de altă parte, germinarea virusului „gândirii libere" în rândul intelectualității ca urmare a șederii a milioane de oameni (tineri în mare parte) în străinătate în anii războiului, care își formase propria părere despre modul de viață occidental era considerat un fenomen pernicios pentru regimul comunist. De asemenea, regimul intenționa să disciplineze societatea, să restabilească sentimentul fricii, oarecum redus in anii razboiului și altele [13, pp. 137-138, 182-186]. În mediile universitare, campaniile ideologice au îndeplinit mai degrabă funcția „preventivă", prin presiunea ideologică asupra intelectualității urmărindu-se intensificarea și fortificarea controlului partidului asupra inteligenței universitare, ipoteză pe care ne propunem să o confirmăm în cele ce urmeză.

Una dintre primele rezoluții ale CC al PC(b) din întreaga Uniune care a avut un impact semnificativ asupra activității intelectualității universitare în anii ce au urmat, a fost Hotărârea „Cu privire la deficiențele în predarea fundamentelor marxism-leninismului la Universitatea de Stat „N.G. Cernîshevski" din Saratov", adoptată la 9 iulie 1945. Hotărârea, avea la bază un studiu de caz, însă viza, de fapt, întregul spațiu universitar sovietic, or disciplina la care se referea făcea parte din repertoriul fundamental și obligator al materiilor studiate în învățământul superior sovietic, cu misiunea de a forma inteleghenția sovietică pe baza teoriei marxist-leniniste prin formarea „viziunii științifice" despre lume studenților, prin educarea dispretului față de ideologia burgheză, prin educarea patriotismului (așa cum era înțeles de ideologii sovietici) și a capacității de a explica din punct de vedere marxist-leninist evenimentele mondiale și politica de partid și de a demonstra avantajele sistemul socialist. Altfel zis, de „a educa comuniști convinși, prozeliți înfocați ai marxism-leninismului, bolșevici ideali" [14, p. 379]. Controlul de partid identidificase nereguli grave în predarea marxism-leninismului la Universitatea din Saratov, care erau specifice întregului sistem, precum predarea fundamentelor marxism-leninismului „la un nivel teoretic scăzut", profesori, care „nu explică suficient de bine și clar opoziția fundamentală între concepția burgheză și cea proletară despre lume [...], admit verbalism și dogmatism", lecții teoretice, care seamănă mai degrabă a dictări supraîncărcate cu citate și seminarii, care „se desfășoară în mod primitiv – sub formă de întrebări și răspunsuri și se reduc la o chestionare formală al studenților". În condițiile în care războiul era pe sfârșite și se aștepta o demobilizare importantă a tinerilor, o parte a cărora aveau să se înscrie la facultate, dar care, în ofensiva europeană a Armatei Roșii, au văzut pe lângă realitățile conflagrației mondiale un alt mod și nivel de viață decât cel sovietic, iar preocupările de război ale autorităților au diminuat din controlul lor aproape total în perioada antebelică, CC al PC(b) din întreaga Uniune dispune sporirea exigențelor față de calitatea procesului didactic, consolidarea catedrelor de științe sociale cu personal de înaltă calificare, capabil să asigure realizarea misiunii materiei universitare.

Conform mecanismului de desfășurare a campaniilor ideologice, pentru îndeplinirea sarcinilor de partid pe verticala puterii, CC al PC(b)M urma să declanșeze procesul de verificare a catedrelor, a „calității" predării marxism-leninismului și a nivelului de asimilare a materiei de către studenți. Mai mulți inspectori și lectori ai CC au fost trimiși în instituții – unele în proces de restabilire după revenirea din evacuare, altele – în proces de formare, pentru a controla dacă și în ce măsură își realizează misiunea catedrele ideologice.

La începutul anului academic 1945-1946 în instituțiile de învățământ superior din RSSM funcționau șase catedre de marxim-leninism (*Tabel 2*): unele au fost create simultan fondării instituțiilor de învățământ în anii 1940-1941 (doar catedra Institutului Pedagogic Moldovenesc a funcționat întreaga perioadă cât instituția s-a aflat în evacuare la Buguruslan, RSFSR) [1, pp. 46-49], celelate – în anii 1944-1946, după restabilirea puterii sovietice în Basarabia și reluarea procesului de completare a sistemului educațional superior. Catedrele se constituiau din persoane, de cele mai dese ori, delegate în RSSM din instituții de învățământ superior, instituții de stat și de partid din URSS de către autoritățile unionale, sau ceruse să fie repartizați la Chișinău după demobilizarea din Armata Roșie. Având calitatea de „educatori politici ai studenților sovietici" [14, p. 378], angajații catedrelor ideologice trebuiau să corespundă unui șir de rigori: pe lângă studiile speciale, obținute în instituții de învățământ sovietice cu educație comunistă (Universități ale profesorilor roșii, Academia de Științe Sociale a CC al PCUS, universități ale marxism-leninismului, școli superioare de partid, diferite școli și cursuri de propagandiști etc.), cei din urmă trebuiau să fie membri sau candidați în membri de partid, să fi urmat trasee profesionale în organizații de partid sau comsomoliste, să aibă „biografii curate" și „nepătate" atât pesonale, cât și profesionale, origini „sănătoase" proletare, să fie loiali și fideli regimului și altele. După ce erau verificați de comitetele organizațiilor primare de partid, raionale și altele, erau numiți în funcție prin hotărâre a Biroului CC al PC(b)M și aprobați de Comitetul Unional pentru Învățământul Superior al Sovetului Comisarilor Poporului/Sovietul de Miniștri al URSS. În ce privește șefii catedrelor de marxism-leninism, spre deosebire de ceilalți șefi de catedre, aleși în urma unui concurs și confirmați în funcție ulterior de Comitetul unional pentru școala superioară [15, pp. 27-28], erau selectați de către Secția agitație și propagandă a CC al PC(b)M „din rândul lectorilor de marxism-leninism pregătiți teoretic și testați politic" [16, p. 873], aprobați de Comitetul unional pentru școala superioară și confirmați în funcții de CC al PC(b) al întregii Uniuni sau PC(b)M.

În primii ani postbelici, catedrele de marxism-leninism din toate instituțiile de învățământ superior ale Uniunii Sovietice au avut de înfruntat un cras deficit de personal, determinat mai ales de mobilizarea celei mai mari părți a lectorilor de marxism-leninism și economie politică în Armată Roșie în calitate de comisari/conducători politici (*politruc/zampolit*)[1]. Aflăm dintr-un raport cu privire la activitatea Institutului Pedagogic Moldovenesc din Buguruslan, că în anul 1943 nu s-au predat fundamentele marxism-leninismului și a altor discipline sociale din cauza lipsei specialiștilor. Deși în acest caz era vorba și despre destituirea lectorului Vasili Senkevici, care a admis mai multe greșeli în activitatea sa: în primul rând, deși nu cunoștea limba, „le-a permis studenților să răspundă la seminare și examene în limba moldovenească, dându-le de multe ori note nemeritat de mari pentru răspunsuri confuze și uneori complet greșite", apoi din neglijență, a permis fraudarea examenului la disciplină, drept urmare „mai mulți studenți, complet nepregătiți pentru susținerea „Fundamentelor marxism-leninismului", au primit note bune și excelente" [1, pp. 128, 141, 147]. Reacția autorităților nu a întârziat, Maria Lojecikina[2], șef al catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Buguruslan[3], fiind transferată în aceiași funcție la Institutul Pedagogic Moldovenesc. Împreună cu

[1] Comisar politic/politruk/zampolit – reprezentant special al PC(b) din întreaga Uniune într-o unitate militară a Armatei Roșii, cu atribuții de supraveghere și control politic asupra comandamentului și personalului militar, de educație politică și menținere a unui înalt spirit moral și psihologic al personalului unității în care este atașat și să-i „inspire la lupta decisivă și dezinteresată împotriva dușmanilor Patriei" [17].

[2] Maria Feodorovna Lojecikina (n. 1893-?), rusoaică, născută în s. Jerdevo, țin. Pokrovsk, gub. Vladimir, Imperiul Rus. Absolventă a Universității Comuniste „Sverdlov" (1924) și a Institutului Profesorilor Roșii din Sverdlovsk (1933). Doctor în științe economice (1949), conferențiar universitar (1950). Instructor de partid în diferite organe ale PC(b) din întreaga Uniune din Moscova, RSFSR (1919-1933). În perioada 1932-1941 a predat economie poitică și marxism-leninism în diferite instituții de învățământ superior în or. Moscova. Șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Buguruslan, RSFSR (1941-1943). Șef al Catedrei de marxism-leninism (1943-1945) la Institutul Pedagogic Moldovenesc Chișinău. Lector, profesor de economie politică și șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul de Medicină din Chișinău (1945-1949). Lector superior (1949-1950), conferențiar (1950-1957) și șef al Catedrei de economie politică la Universitatea de Stat din Chișinău (10.VIII.1949-1955) [18, ff. , 4-5, 7, 11, 53, 66; 19, f. 92].

[3] Institutul Învățătoresc din Buguruslan a fost fondat la 1 septembrie 1939 în baza Școlii pedagogice din acest oraș și a format învățători pentru școlile de șapte clase din regiunea Orenburg, RSFSR până în anul 1955 (https://bpk.ucoz.ru/index/0-34, accesat la 15.I.2023).

colaboratorii şi studenții institutului moldovenesc, a ajuns la Chișinău în vara lui 1944, rămânând în postul de șef al Catedrei de marxism-leninism la această instituție.

Chiar dacă deficitul era caracteristic pentru întreg sistemul sovietic, CC al PC(b) din întrega Uniunie, dar disciplinele ideologice erau intrinsece curriculumului tuturor facultăților, indiferent de tipul instituției de învățământ şi de durata studiilor, din cei 6 doctori în științe pe care Comitetul unional pentru şcoala superioară dispune la 14 iunie 1944 să fie delegați în RSSM, doi trebuiau să fie profesori de marxism-leninism, unul de istorie a URSS și altul de istorie modernă, și încă doi de literatură [16, p. 502]. Pentru că lectorii trimiși de autoritățile unionale nu aveau cum să influențeze mult situația, Comisariatul Poporului pentru Învățământ al RSSM a încercat cu succese variabile să asigure catedrele de marxism-leninism cu câte cel puțin un lector. Pentru că la Institutul Pedagogic din Chișinău, două persoane asigurau predarea marxism-leninismului, Maria Lojecikina este transferată, la 20 septembrie 1944, în postul de șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Tiraspol, unde nu se preda marxism-leninismul din cauza lipsei de personal. Însă, Maria Lojecikina a refuzat să meargă la Tiraspol [20, f. 1], pentru că, așa cum susținea într-o notă informativă șefului Secției Școli a CC al PC(b)M, Onufrie Andrus, adjunct al Comisarului Poporului pentru Învățământ al RSSM, încerca să o îndepărteze din Chișinău, pentru că știa prea multe despre „afacerile de la Buguruslan" ale celui dintâi [1, p. 398]. Astfel, Maria Lojecikina a rămas în funcția de șef al Catedrei la Institutul Pedagogic din Chișinău, funcție în care nu fusese confirmată de Comitetul unional pentru școala superioară nici în aprilie 1945 [1, p. 321], și, alături de Iachim Grosul, au continuat să activeze la Catedra de marxism-leninismul în anul 1944-1945 [21, f. 112].

Cât privește, Catedra de marxim-leninism a Institutului de Medicină, constatăm că a fost completată cu cadre după evacuarea instituției din Kislovodsk și niciuna dintre persoanele care au predat științe sociale la Kislovodsk nu a ajuns la Chișinău. Or, în cartea de evidență a personalului Institutului de Medicină din Kislovodsk, completată în anul 1945 (până la evacuarea institutului la Chișinău), sunt înscrise patru persoane care „asigură predarea disciplinelor sociale" – toate angajate începând cu luna martie 1945 în urma demobilizării din Armata Roșie[4]. Dar niciuna dintre persoanele menționate nu se regăsește în statele de funcțiune ale Institutului de Medicină din Chișinău. Iar la 1 martie 1946 postul de șef al Catedrei de marxism-leninism era încă vacant [23, f. 21], deși Maria Lojecikina suplinea postul prin interimat.

O bună parte a lectorilor, care predau disciplinele ideologice, erau angajate prin cumul, având posturile titulare în instituții și organizații de partid, așa cum era, de exemplu Vasili Kulakov, șef al Secției personal a CC al PC(b)M sau Ivan Bolșakov, angajat la Comitetul orășenesc de partid Bălți, iar Aleksandr Melnikov cumula la Conservatorul din Chișinău posturile de șef al catedrei de marxism-leninism, cadru didactic responsabil de toate disciplinele sociale, dar și secretar al organizației primare de partid.

Pe lângă faptul că puținele persoane care predau marxism-leninismul cumulau mai multe posturi și funcții, totodată, acestea erau responsabile cu predarea mai multor discipline ideologice în același timp. În primul rând, „Fundamentele marxism-leninismului" – materie care se preda patru semestre la anul I și II în toate instituțiile de învățământ superior, chiar și la institutele învățătorești cu un volum de 220-222 ore academice; 2. „Economia politică" era inclusă în planurile de învățământ ale tuturor institutelor cu excepția celor învățătorești și se preda tot patru semestre la anii III și IV, cu un volum total de 140 ore; și „Materialismul dialectic și istoric" se preda, doar studenților înmatriculați la instituții de învățământ cu patru și cinci ani de studii, la anii III, IV și V, în semestrele 6,7,8 [24, ff. 1-10; 21, ff. 130-131]. De asemenea, membrii catedrei mai predau și alte discipline ideologice, care nu aveau caracter permanent în planurile de studii, așa precum „Legea cu privire la cincinalul al IV-lea stalinist" [25, f. 19], „Constituția URSS" etc.[5]

[4] Astfel, la 10 martie 1945 fusese angajat Igor Petrovici Iaroșevski (1915-?), la 20 aprilie 1945 - Victor Fedorovici Nikitin (1912-?) și Iakov Moiseevici Ganțevici (1919-?), iar la 10 mai 1945 Grigori Nikolaevici Stepcenkov (1902-?) fost comisar politic și politruk în Armatat Roșie a fost numit șef al Catedrei de marxism-leninism [22, ff. 5, 14, 19, 31].

[5] Ponderea disciplinelor ideeologice în programele de studii era de cca 13-15%, dar trebuie să ținem cont de faptul că diverse aspecte ale marxism-leninismului erau predate și în cadrul materiilor de specialitate, or datoria tuturor profesorilor, indiferent de specialitate și disciplină, era să formeze studenților o viziune materialistă asupra lumii, să propage politica partidului și să demonstreze superioritatea sistemului socialist.

Deşi Comitetul unional pentru şcoala superioară a redus normele didactice pentru lectorii care predau disciplinele ideologice din anul 1945 până la 420 de ore pe an pentru un şef al Catedrei de marxism-leninism şi 550 de ore pentru lectori [1, pp. 388-389], din anul 1945, numărul de ore la „Fundamentele marxism-leninismului” se mărise până la 250 (116 ore de curs și 134 ore de seminare) [1, pp. 196-197] pe an. În aceste condiții, mobilitatea cadrelor didactice se intensificase și mai mult – pentru a asigura predarea disciplinelor sociale, unele persoane erau angajate în mai multe instituții de învățământ simultan, chiar și în posturile de șef de catedră. Simptomatic este cazul lectorului Maria Lojecikina, care cumula în anul 1945 posturile de lector superior și de șef al catedrelor de marxism-leninism la Institutul Pedagogic și la cel de medicină din Chișinău.

Tabel 2. Catedre de marxism-leninism în instituțiile de învățământ superior (1945).

Instituția	Șeful catedrei de marxim-leninism	Membrii catedrei
Institutul Pedagogic din Chișinău	Maria Lojecikina	dr. Iachim Grosul[6] Klaudia Sluțkaia[7] Dumitru Batrânsea[8]
Institutul Agricol din Chișinău	Nikolai Frolov[9]	Semen Kutovoi[10] Avgustina Krîcenko[11] Boris Berezin[12] Tamara Kildișeva[13]
Institutul de Medicină din Chișinău	Maria Lojecikina (interim)	Dmitri Șemiakov[14]
Conservatorul din Chișinău	Aleksandr Melnikov[15]	-
Institutul Învățătoresc din Tiraspol	Boris Koifman[16]	Raisa Dubinskaia[17] Nadejda Nazarova[18]
Institutul Învățătoresc din Bălți	Ivan Bolșakov[19]	-

[6] Iachim Sergheevici Grosul (1912-1976), moldovean, născut în s. Caragaş, gub. Herson, Imperiul Rus. Absolvent al Facultăţii de istorie a Institutului Pedagogic din Tiraspol (1937). Membru de partid (1939). Dr. hab. în istorie (1955), prof. univ. (1957), membru titular al Academiei de Științe a RSSM (1961), membru corespondent al Academiei de Științe din URSS (1966). Lector (1940-1944), decan și șef de catedră la Institutul Pedagogic din Chișinău (1944-1946). Decan al Facultății de istorie și filologie, șef al Catedrei de istorie a URSS la Universitatea de Stat din Moldova (1946-1959). Director-adjunct al Bazei Moldoveneşti a Filialei Academiei de Ştiinţe a URSS (1947-1949). Vice-preşedinte (1949-1954), preşedinte (1954-1961) al Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a URSS în RSSM. Primul Preşedinte al Academiei de Ştiinţe a RSSM (1961-1976).

[7] Clavdia Osipovna Sluțkaia (?-) moldoveancă, născută în s. Borş, comuna Cuialnic, raionul Bârzula, regiunea Odesa. Membru de partid, din anul 1926 a lucrat în Comitetul raional de partid Balta. Apoi a fost redactor adjunct al ziarului „Plugarul Roş”, după care a devenit redactor executiv al ziarului „Moldova socialistă”. Secretar al Comitetului raional de partid Rîbnița (1931–1934). Conferențiar la Catedra de marxism-leninism a Filialei din Cikalov a Institutului unional de învățământ juridic din Moscova (1943-1944). Lector superior și șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Pedagogic Moldovenesc (1945-1948). Nu a prezentat niciun document care să-i confirme studiile sau experiența de muncă în învățământul superior (26, f. 6; 27, f. 39; 28, f. 57; 29, pp. 105-111).

[8] Dmitri Mihailovici Batrânsea/Batrâncea (1909-?), moldovean. Lector superior, profesor de „Materialism dialectic și istoric” la Catedra de marxism-leninism a Institutului Pedagogic din Chișinău (1944-?) [30, f. 29].

[9] Nikolai Pavlovici Frolov (1908- ?) rus, născut în or. Sankt Petersburg, Imperiul Rus. Doctor habilitat în științe economice (1950), profesor universitar (1962). Membru de partid din anul 1939. Absolvent al Institutului de Planficiare a Economiei din Moscova (1933). Şef al Catedrei de marxism-leninism a institutului Agricol din Belorusia (1931-1941) şi la Institutul Agricol din Ciuvașia (1941-1942). Conferențiar la Catedra de marxism-leninism a Institutului Agricol din Novosibirsk (1943-1944). Șef al Catedrei de marxism-leninism (1944-1948 și 1948-1954) și al Catedrei de economie politică (1954-1964) la Institutul Agricol din Chișinău. În anul 1964 este transferat în postul de șef al Catedrei de economie politică la Institutul Politehnic din Chișinău [31, f. 2; 32, p. 68].

În aceste condiții, în toamna anului 1945, PC(b)M a declanșat mecanismul campaniei de verificare a activității catedrelor de marxism-leninism ale instituțiilor de învățământ superior din Chișinău. Suntem înclinați să credem că autoritatea republicană de partid și-a asumat cu multă seriozitate sarcina de „îndreptare" a activității catedrelor de marxism-leninism", excesul de zel manifestându-se și prin faptul că Secția propagandă și agitație a CC al PC(b)M a elaborat chiar un „Ghid de verificare a activității catedrelor de marxism-leninism în institutele pedagogic, agricol și de medicină ale orașului Chișinău". Ghidul conținea mai mulți indicatori cantitativi și calitativi de analiză a activității de organizare și desfășurare a procesului

[10] Semen Pavlovici Kutovoi (1902-?) ucrainean, membru de partid din anul 1927. Absolvent (extern) al Facultății de istorie a Institutului Pedagogic din Dnepropetrovsk (1933). Doctor în istorie (1950), conferențiar universitar (1932), membru de partid (1927). Lector în instituțiile de învățământ superior din anul 1932, profesor de marxism-leninism. În februarie 1946 a fost transferat de la Institutul Învățătoresc din Starobelsk (reg. Lugansk) în postul de lector superior la Catedra de marxism-leninism a Institutului Agricol din Chișinău [33, ff. 106-107; 31, f. 1].

[11] Avgusta Orestovna Krâcenko (n. 1906-?), ucraineancă, membru de partid din anul 1927. Doctor în științe istorice (1954), conferențiar universitar. Absolventă a Institutului marxism-leninismului din Alma-Ata (1938) și a Cursurilor de 6 luni la Școala superioară de partid a CC al PC(b) al întregii Uniuni (1944). În octombrie 1944 a fost transferată de la Institutul de Medicină din Kazahstan la Catedra de marxism-leninism a Institutului Agricol din Chișinău [31, f. 1].

[12] Boris Maximovici Berezin (1921-?), evreu, membru de partid din anul 1943. Absolvent al Facultății de istorie a Universității din Asia Mijlocie (1944) și Cursurile de marxism-leninism (1944). În perioada războiului sovieto-german a fost angajat la Institutul Pedagogic Moldovenesc din Buguruslan (1942-1944). A fost transferat din or. Tașkent în RSSM și de la 1 septembrie 1944 este angajat lector superior la Catedra de marxism-leninism a Institutului Agricol din Chișinău [34, f. 29].

[13] Tamara Dmitrievna Kildișeva (1921-?), rusoaică, comsomolistă din 1938. Absolventă a Institutului Pedagogic din Moscova (1945) și a Cursurilor de marxism-leninism ale acestui institut (1945). După absolvire a fost delegată în RSSM și de la 1 decembrie 1945 este angajată pe postul de lector la Institutul Agricol din Chișinău [35, f. 38; 36, f. 37].

[14] Dmitri Egorovici Șemiakov (1916-1999) rus, născut în s. Narâșkino, țin. Temnikov, gub. Tambov, Imperiul Rus. Absolvent al Secției cu frecvență redusă a Facultății de istorie la Institutul Pedagogic din Gorki (1938). Doctor habilitat (1964), profesor universitar. Înainte de a fi angajat la Institutul de Medicină din Chișinău a fost angajat învățător într-o școala medie. Lector superior la Catedra de marxism-leninism a Insitutului de Medicină (1945-1948) din Chișinău, conferențiar universitar și șef al Catedrei de Marxism-leninism la Institutul Pedagogic din Chișinău (1948-1954). De la 1 septembrie 1954 – conferențiar, profesor și șef al Catedrei de istorie a PCUS la Universitatea de Stat din Chișinău [37, f. 11; 27, f. 23; 38, f. 31].

[15] Aleksandr Semenovici Melnikov (1900- ?) rus, membru de partid. Lector la Catedra de marxism-leninism la Institutul Pedagogic din Saratov, RSFSR. Șef al Catedrei de marxism-leninism la Conservatorul din Chișinău din 1944 [39, f. 12].

[16] Ilia Borisovici Koifman (1901-?) evreu, născut în or. Miropol, țin. Novograd-Volynsky, gub. Volyn, Imperiul Rus. Absolvent al Institutului Pedagogic din Odesa (1938). Doctor în științe istorice (1960), conferențiar universitar (1961). Lector superior, șef al Catedrei de marxism-leninism (1944-1946) și al Catedrei de istorie (1946-1954) la Institutul Învățătoresc/Pedagogic din Tiraspol. Lector superior la Catedra Institutul Pedagogic din Chișinău (1954-1960). Conferențiar la Catedra de Istorie a URSS a Facultății de Istorie, Universitatea de Stat din Chișinău din 1.IX.1960 [38, f. 14; 40, ff. 36-37].

[17] Raisa Abramovna Dubinskaia (1905-?), evreică, născută în or. Odesa, Imperiul Rus. Absolventă a Institutului de Economie din Odesa (1930). Din octombrie 1944 – lector superior (prof. de istorie a URSS și de metodică a predării istoriei în școală) la Catedra de marxism-leninism a Institutului Învățătoresc din Tiraspol. În anul 1951 a fost transferată la Catedra de istorie a URSS pentru predarea cursului „Bazele statului și dreptului sovietic" la Institutul Pedagogic din Chișinău [41, f. 16].

[18] Nadejda Iakovlevna Nazarova (1912-?), rusoiacă, născută în s. Borovoe, gub. Oriol, Imperiul Rus. Absolventă a Facultății de istorie a Institutului Pedagogic din Voronej, RSFSR. Din septembrie 1944 – lector superior, profesor de istorie universală la Catedra de marxism-leninism a Institutului Învățătoresc din Tiraspol [34, f. 2].

[19] Ivan Ilici Bolșakov (1899-?), rus, născut în or. Nijni Novgorod, gub. Nijni Novgorod, Imperiul Rus. Absolvent al Institutului Pedagogic din or. Gorki (1938). Membru de partid din 1921. În anii războiului a fost antrenat în posturi pe linie de partid în reg. Gorki (1941-1944). Lector și șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Bălți (1945-1949) prin cumul. Angajat titular la Comitetul orășenesc de partid Bălți. În decembrie 1949 transferat în postul de lector superior la Catedra de marxism-leninism a Institutului Învățătoresc din Tiraspol. Din anul 1948 – șef al Secției propagandă și agitație a CC al PC(b)M [42, ff. 11, 60].

didactic și a educației politico-ideologice, a conținutul materiei predate, a atitudinilor și a gradului de însușire a marxism-leninismului de către studenți și cadrele didactice etc. [35, ff. 39-42]. Respectiv, rapoartele evaluatorilor au fost construite în funcție de indicatorii prestabiliți.

Aflăm dintr-o notă informativă, datată cu 1 decembrie 1945, că un lector al CC verifică în perioada 18-26 decembrie 1945 Catedra de marxism-leninism a Conservatorului din Chișinău, care avea un singur angajat (*Tabel 2*) și stabilește că aceasta „nu a devenit catedra de bază a Conservatorului, nu determină direcția și conținutul vieții politico-ideologice a colectivului" și că șeful ei „nu se implică în activitatea didactică, științifică și socială a instituției" și nu ține cont de faptul că „mulți angajați ai Conservatorului au rămas la Chișinău în timpul românilor și acum duc un mod de viață închis, interesându-se doar de specialitatea lor îngustă". Mai mult decât atât, calitatea predării marxism-leninismului de către unicul lector Aleksandr Melnikov, este „nesatisfăcătoare", acesta „citește lecțiile din conspect", orele lui sunt „monotone, neproductive și inconsecvente", „formulările nechibzuite [...] greșite din punct de vedere politic", iar studenții „nu scriu conspecte sau nu frecventează cursul", motivând că lecțiile sunt „incomprehensibile". Deși constată că lectorul Melnikov, șef al catedrei în același timp, nu contribuie deloc la realizarea misiunii disciplinei și a catedrei, delegatul CC, ținând cont, probabil, de deficitul de cadre, recomandă secretarului CC al PC(b)M să i se mai ofere o șansă lui Aleksandr Melnikov, și doar dacă acesta „nu-și va îmbunătăți radical activitatea și calitatea predării" să fie demis și înlocuit cu o persoană mai calificată, „așa cum cer interesele cauzei noastre" [1, pp. 424-428].

O altă comisie a CC al PC(b)M[20] a controlat Catedra de marxism-leninism a Institutului Agricol din Chișinău în perioada 21 februarie-12 martie 1946, verificând activitatea didactică și științifică a lectorilor, disciplina de muncă a cadrelor didactice și a studenților, organizarea educației politice și ideologice a studenților și a personalului, precum și gradul de asimilare a materiilor ideologice. Fiecare dintre cei patru membri ai Comisiei au prezentat note informative secretarilor CC al PC(b)M, în care au descoperit „un nivel teoretic și ideologic nesatisfăcător" al lecțiilor și că lectorii admit în expunerea materiilor „formulări confuze și lipsite de sens", „interpretări greșite", „nu arată superioritatea și avantajele sistemului socialist sovietic asupra capitalismului", prezintă „materialul la întâmplare și fără o analiză teoretică profundă" [35, ff. 1-14]. Din cei cinci angajați ai catedrei, doar Semen Kutovoi a fost apreciat cu „bine", menționându-se că „are inițiativă și atitudine serioasă", iar ceilalți au fost recunoscuți „fără inițiativă" (Boris Berezin) sau drept „puțin calificați" (Avgusta Krîcenko, Tamara Kildișeva) [35, ff. 34, 54].

Cât privește seminariile, asistenții au observat că mulți studenți absentează orele, iar o bună parte a celor care frecventează – învață superficial sau nu se pregătesc deloc. De asemenea, lectorii de la CC au mai remarcat faptul că studenții care sunt invitați să vorbească asupra unui sau altui subiect, deseori dau răsunsuri greșite sau tratează problemele fără profunzime, superficial, iar întrebările profesorului au rămas de mai multe ori fără de răspuns. În același timp, profesorii nu le oferă niciun fel de ajutor teoretic studenților. La întrebarea disperată a șefului de catedră „Ce trebuie să mai facem ca voi să învățați?", unul dintre studenți a răspuns ironic „Existența economică a studenților le determină conștiința și, prin urmare, aceștia nu merg la cursuri și nu se pregătesc pentru seminarii" [35, ff. 34, 54]. Alt student a explicat dezinteresul pentru „Fundamentele marxism-leninismului" prin faptul că studenții se concentrează pe studierea disciplinelor de specialitate, care sunt mai importante [35, f. 56].

Catedra de marxism-leninism a Institutului de Medicină din Chișinău a fost verificată de o altă comisie a CC în perioada 21 februarie-7 martie 1946, iar neajunsurile identificate de evaluatori erau similare celorlalte catedre verificate, deși expuse mai puțin categoric. Dintre observațiile specifice Institutului de Medicină se menționează faptul că „studenții cunosc foarte prost limba rusă, vorbirea lor este impregnată cu cuvinte parazit [...], răspunsurile la seminare sunt șablonizate și banale" etc., iar cei doi profesori angajați la catedră au „o atitudine formală" față de consilierea studenților și față de activitatea didactică, în timp ce șefa catedrei Maria Lojecikina „nu realizează deloc cercetare științifică" și „este lipsită de inițiativă" [35, f. 182].

---

[20] Comisia era alcătuită din: P. Buianov, lector al CC l PC(b)M, șef al Comisiei, și trei membri: K.M. Lomovțeva, conferențiar interim la Catedra de istorie a PC(b) din întreaga Uniune a Școlii republicane de partid; Claudia Sluțcaia, șef al Catedrei de marxism-leninism a Institutului Pedagogic din Chișinău și Nikolai Iakubanis, conferențiar la Institutul de cercetări științifice din Chișinău [35, f. 26].

Pe lângă recomandările de a „îmbunătăți calitatea predării și evaluării” disciplinei, „a activității politico-ideologice” și altele, comisia care a controlat catedra Institutului de Medicină, indică asupra necesității imperative de „a acorda o atenție mai mare educației politice a studenților repatriați din București, Galați, Iași și alte orașe ale României după închierea războiului” și de a organiza un cabinet de marxism-leninism, „utilat cu portrete, materiale didactice, literatură, mese, scaune și vitrine” [35, f. 187].

Deși majoritatea catedrelor de marxism-leninism erau în proces de formare și activitatea lor prezenta trăsături comune, CC al PC(b)M, urmând exemplul autorităților unionale, au pus în discuția Biroului la 1 aprilie 1946 studiul de caz al Institutului Agricol din Chișinău, fără a motiva în vreun fel alegerea. Credem că Secția propagandă și agitație, responsabilă de activitatea catedrelor de marxism-leninism, a reieșit din faptul că cea de la Institutul Agricol era cea mai mare și mai constantă în raport cu fluctuația de personal. În baza raportului comisiei de verificare, Biroul CC al PC(b)M apreciază cu „nesatisfăcător” activitatea catedrei Institutului Agricol, iar calificarea insuficientă a lectorilor și „dezinteresul organizației de partid, a direcției institutului și a catedrei de a lupta pentru calitatea predării istoriei și teoriei partidului bolșevic și creșterii calificării profesionale a membrilor catedrei de marxism-leninism” [43, f. 2] ar fi cauzele principale. Pentru că nici direcția institutului, nici organizația de partid și nici șeful de catedră „nu au făcut concluziile necesare din hotărârea CC al PC(b) al întregii Uniuni „Cu privire la deficiențele în predarea fundamentelor marxism-leninismului la Universitatea de Stat „N.G. Cernîshevski” din Saratov” [44, ff. 212-214], doar 55% dintre studenți frecventează orele, iar 36,7% dintre studenții anului I și 77,4% dintre cei de la anul II nu au susținut colocviul la disciplină în sesiunea din iarnă [35, ff. 1-2]. Hotărârea Biroului CC al PC(b)M, însă, a vizat toate instituțiile de învățământ superior din RSSM, care erau obligate să întreprindă măsuri urgente pentru a îmbunătăți calitatea predării „Fundamentelor marxism-leninismului” și calificarea cadrelor care asigură predarea disciplinelor ideologice, inclusiv să instituie procedura de discutare a tezelor lecțiilor înainte ca temele să fie predate studenților; să instituie asistarea reciprocă la ore; să organizeze seminare și consultații metodice și lecții politice săptămânale cu studenții etc. Totodată, pentru a da și mai multă importanță acestei decizii, Biroul CC decide să-l elibereze din funcție pe secretarul de partid al Institutului Agricol din Chișinău, dar fără explicații suplimentare, decât cele expuse mai sus [44, f. 214].

Așa cum era firesc, hotărârea a fost discutată la o ședință *ad-hoc* a catedrei Institutului Agricol din Chișinău, membrii ei elaborând un plan de măsuri privind lichidarea neajunsurilor identificate de comisia CC. În raportul de activitate pentru anul 1945-1946, direcția Institutului declara că în semestrul II „a crescut reușita studenților și ponderea catedrei în activitatea politică și educativă a institutului” [25, ff. 19-20], iar la sfârșitul următorului an academic (1946-1947), biroul organizației primare a instituției menționa că „membrii catedrei de marxism-leninism au obținut succese importante în procesul de executare a Hotărârii Biroului CC al PC(b)M din 1 aprilie 1946. Odată cu creșterea exigențelor față de studenți, reușita academică la disciplina „Economie politică” a crescut și până la 99%, iar la „Fundamentele marxism-leninismului” până la 95%”. Pe parcursul anului s-au organizat 25 de ședințe de catedră, unde s-au discutat probleme de didactica predării, activitatea științifică și extracurriculară, membrii catedrei s-au implicat activ în educația politică și ideologică a studenților și cadrelor științifico-didactice, și au participat la trei conferințe teoretice și la cinci conferințe studențești de studiere a izvoarelor marxismului [45, ff. 10-11]. S-au operat și unele schimbări de personal. În statele de funcțiune ale catedrei pentru anii următori nu se mai regăsește Tamara Kildișeva, care fusese recunoscută de comisia CC drep „insuficient de pregătită” pentru a preda marxism-leninismul. În locul ei, la 1 septembrie 1946 a fost angajat ucraineanul Efim Smolievski[21], demobilizat de curând din armata sovietică. Scenariul realizat la Institutul Agricol a fost urmat cu aproximație și de alte instituții vizate în hotărârea Biroului CC [46, f. 32], organizațiile primare de partid, consiliile științifice ale instituțiilor de învățământ au discutat în ședințe speciale această hotărâre, raportând situația descrisă de autoritățile de partid la cea proprie..

Pentru a consolida catedrele de marxism-leninism a școlilor superioare moldovenești, autoritatea republicană de partid a dinamizat procesul de identificare a specialiștilor calificați și mai ales a persoanelor

[21] Efim Safronovici Smolievski (1903-?) ucrainean, membru de partid din 1937. Absolvent al Institutului Pedagogic din Chișinău. După demobilizare din Armata Roșie, la 1 septembrie 1946 este angajat la Catedra de marxism-leninism a Institutului Agricol din Chișinău [36, f. 1].

care ar fi putut preda în limba română. Și pentru că, așa cum s-a menționat anterior, o bună parte a cadrelor didactice și a absolvenților de facultăți umanistice, specializați în predarea disciplinelor ideologice, au fost mobilizați în Armata Roșie în 1941, CC al PC(b)M adresează mai multe scrisori CC al PC(b) al întregii Uniuni, prin care solicită intervenția autorității unionale pentru a facilita demobilizarea unor „moldoveni" cu studii superioare, care cunosc „limba moldovenească" și care ar putea fi angajați la catedrele instituțiilor de învățământ superior din RSSM. Astfel, în februarie 1946 autoritățile moldovenești cer demobilizarea din Direcția politică a Armatei Roșii a lui Gavriil Cornețov[22], fost lector la Catedra de marxism-leninism a Institutului Pedagogic din Chişinău în 1940-1941 şi a lui Alexandru Bâlea, care absolvise Facultatea de istorie a Institutul Pedagogic din Moscova în anul 1941 [1, pp. 462-463]. Printr-un alt demers, CC al PC(b)M apela la autoritatea omnipotentului Gheorghi Aleksandrov, şef al Direcţiei agitaţie şi propagandă a CC al PC(b) al întregii Uniuni, pentru ca cel din urmă să grăbească demobilizarea din Comisia Aliată de Control a lui Nichita Chiricenco şi Boris Andrianov, ambii „moldoveni, care cunosc limba moldovenească", ce fusese angajați în sistemul de învățământ înainte de război, dar și a altor „moldoveni", cu studii superioare [28, ff. 22-23]. Ulterior, îi găsim pe Gavriil Cornețov în statele de funcție ale Catedrei de marxism-leninism, iar pe Nichita Chiricenco[23] – şef al Catedrei de istorie la Institutul Pedagogic din Chişinău.

Listele de personal ale instituțiilor de învățământ indică asupra creșterii numărului de angajați la catedrele ideologice începând cu anul academic 1946-1947. Spre exemplu, Catedra de marxism-leninism a Institutului Pedagogic din Chișinău fusese consolidată cu personal „de import", direcția instituției remarcând că a reușit să acopere toate posturile: Caudia Sluțcaia, fusese confirmată în postul de şef de catedră, aceasta având în subordine alți șapte colegi: pe Gavriil Cornețov, Samuil Zilberg[24], Fedor Maiațki[25], Dumitru Batrânsea, T. A. Karpenko, Lev Șteiman[26], A.M. Slojinski [26, f. 6]. La fel a fost fortificată cu personal și catedra Institutului de Medicină din Chişinău: Maria Lojecikina a fost confirmată în post, iar alături de Dmitri Şemeakov au mai fost angajați Filip Omelciuk[27], Vasili Kulakov[28] şi Serghei Smirnov[29].

---

[22] Gavriil Mihailovici Cornețov (Cornițov) (1902-?), moldovean, născut în s. Iaskî, gub. Herson, Imperiul Rus. Membru de partid din anul 1927. Absolvent al Facultății de istorie (secția cu frecvență redusă) a Institutului Pedagogic din Tiraspol (1939) și al Universității Comuniste din Moscova. Doctor în științe istorice, lector la Catedra de marxism-leninism (1940-1941 și 1946-1956) și la Catedra de Istorie a PCUS (1956-1960) a Institutului Pedagogic din Chișinău [27, f. 23; 47, f. 28].

[23] Nichita Pavlovici Chiricenco (1914-1983) moldovean, născut în s. Stroiești (Stroenți), țin. Balta, gub. Podolsk, Imperiul Rus. Absolvent al Facultății de istorie a Institutului Pedagogic din Tiraspol (1939). Doctor habilitat, profesor universitar, membru titular al Academiei de Ştiinţe Pedagogice din URSS. Lector la Facultatea de istorie a Institutului Pedagogic din Tiraspol (1939-1940). Decan al Facultății de Istorie a Institutului Pedagogic din Chișinău (1940-1941). Mobilizat în Armata Roșie (1941-1945). Lector superior, șef al Catedrei de istorie, director adjunct la Institutul Pedagogic din Chișinău (1947-1960). Conferențiar la Universitatea de Stat din Chișinău (1960-1967). Rector al Institutului Pedagogic „Ion Creangă" din Chișinău (1967-1975) [49, pp. 44-48].

[24] Samuil Izraelevici Zilberg (1906-?) evreu, absolvent al Institutului Pedagogic din Harkov (1932). Mobilizat în Armata Roșie (1941-1946). Lector și lector superior la Catedra de marxism-leninism a Institutului Pedagogic din Chișinău din anul 1946 [41, f. 5].

[25] Feodosi Semenovici Maiațki (1900-?) ucrainean, absolvent al Școlii Superioare Comuniste de Iluminare Politică „N.K. Krupskaia" din Leningrad. În anul 1945 a fost transferat de la Școala Sovietică de Partid în funcția de lector superior la Catedra de marxism-leninism a Institutului Pedagogic din Chișinău [27, f. 23].

[26] Lev Borisovici Șteiman (1921-?), evreu, absolvent al Institutului Pedagogic din Chișinău. În 1946 a fost transferat de la Institutul Pedagogic din Chișinău în funcția de lector superior la Catedra de filosofie a Universității de Stat din Chișinău [50, f. 19].

[27] Filip Semenovici Omelciuk (1896-?) ucrainean, membru de partid din anul 1921. Absolvent al Institutului Comunist din Harkov (1931) și doctoratul la Universitatea din Harkov. Conferențiar (1939). La 18 mai 1946 a fost angajat conferențiar, responsabil de predarea disciplinei „Materialism dialectic și istoric", iar din anul 1949 șef al Catedrei de de marxism-leninism la Institutul de Medicină din Chișinău [51, f. 25 vs].

[28] Vasili Petrovici Kulakov (1905-?), rus, membru de partid din anul 1925. Absolvent al Academiei de Educație comunistă „N. K. Krupskaia" din Moscova (1942). Lector la Catedra de marxism-leninism a Institutului de Medicină din Chișinău (prin cumul) și șef al Secției cadre a CC al PC(b)M [51, f. 25 vs].

[29] Serghei Mihailovici Smirnov (1891- ?) rus, absolvent al Facultății de drept (1915) și al Facultății de istorie (1918) a Universității din Odesa [51, f. 26].

La sfârșitul anului 1946, Serghei Galușcenko[30], șeful Secției instituții de învățământ superior al PC(b)M, raporta superiorilor despre controlul sistematic „al catedrelor de marxism-leninism din instituțiile de învățământ din Moldova", despre rigurozitatea selecției lectorilor responsabili de predarea marxism-leninismului și despre „o anumită îmbunătățire a calității predării disciplinei" [43, f. 2]. Funcționarul remarca drept realizări pe acest segrmen: funcționarea sistematică a seminarelor științifice, a grupurilor artistice și propagandistice, faptul că în căminele studențești au fost organizate echipe de agitatori, iar „studenții studiază și discută probleme științifice și tehnice, evoluția relațiilor internaționale și diferite aspecte ale situației interne, studiază hotărârile partidului și ale guvernului" etc. Totodată, raportorul remarcă faptul că în unele instituții „orele se mai țin la un nivel teoretic insuficient /lector superior Karpenko la Institutul Pedagogic din Chișinău, Platonov la Institutul Învățătoresc din Bălți, că există un deficit de personal (la Institutul Învățătoresc din Bălți, unde marxism-leninismul este predat de doi suplinitori, catedra respectivă neavând niciun titular angajat, dar nici șef de catedră) etc. De asemenea, Serghei Galușcenko se arăta preocupat de faptul că disciplina se predă în limba rusă, inclusiv studenților din grupele cu predare în „limba moldovenească", astfel studenții moldoveni nu însușesc suficient de bine materia [43, f. 3]. De fapt, responsabilul de instituțiile de învățământ superior din RSSM atenționa că școala superioară moldvenească nu realiza suficient de bine misiunea de educație ideologică și politică.

Concluzii

Deși controlul predării disciplinelor ideologice în învățământul superior moldovenesc și a activității catedrelor care asigurau predarea lor nu a încetat în toată perioada sovietică – fapt firesc ținând cont de natura regimului și de faptul că educația ideologică și politică era misiunea principală a școlii superioare sovietice, inclusiv a celei din RSSM, unde exista după război o masă critică educată românește și care mai simțea românește, credem, totuși, că raportul șefului Șecției instituții de învățământ superior al PC(b)M a marcat sfârșitul campaniei de îmbunătățire a calității predării marxism-leninismului și a activității catedrelor de marxism-leninism, ca acțiune organizată după un anumit plan, în vederea realizării unor obiective clare. Campaniile ideologice sovietice și emanațiile lor în republicile naționale, în cazul nostru în RSSM, s-au realizat după un scenariu foarte clar și într-o perioadă relativ scurtă: campania care a vizat activitatea catedrelor de marxism-leninism a demarat după încheierea războiului sovieto-german printr-o hotărâre a Biroului CC al PC(b) al întregii Uniuni. Rezoluția respectivă a catalizat o agitație generală la nivelul autorităților de partid moldovenești, materializată într-o activitate energică a comisiilor de verificare a catedrelor de marxism-leninism ale instituțiilor de învățământ superior din Chișinău, în căutarea culpabililor care au produs sau au perpetuat neajunsurile, greșelile și abaterile în lucrul acestor catedre și în predarea disciplinelor ideologice. Acțiunile complexe și concertate ale autorităților de partid moldovenești în cadrul acestei campanii sunt firești, dacă ținem cont și de alte realități postbelice în RSSM, decât cele comune pentru întregul stat sovietic. Și anume de faptul că populația Basarabiei, reanexată în primăvara-vara anului 1944 Uniunii Sovietice, rămânea una românească, iar tinerii moldoveni, înregimentați în școlile superioare sovietice nou-înființate în RSSM, erau crescuți și educați românește. În același timp, disciplinele sociale erau percepute ca instrumente de extirpare din conștiința tinerilor basarabeni a „otravei naționalismului burghez româno-moșieresc", de înrâurire a conștiinței lor în sensul educării unor comuniști convinși, „constructori ai societății comuniste" în RSSM.

„Luarea de măsuri" la nivelul Biroului CC al PC(b)M, a fost următorul pas al scenariului: autoritatea republicană de partid a indicat asupra celor cu culpă și asupra faptelor, acțiunilor lor reprobabile, hotărâre care a catalizat ample discuții desfășurate la ședințele de catedre, a organizațiilor primare de partid sau a consiliilor științifice ale instituțiilor de învățământ moldovenești. Cele din urmă au făcut concluzii organizatorice și au determinat gradul de sancționare a celor desemnați culpabili, deși în cazul nostru deficitul de personal a făcut

[30] Serghei Ivanovici Galușcenko (1914-1999), rus, născut în s. Lipețchi, gub. Herson, Imperiul Rus. Absolvent al Institutului Pedagogic din Tiraspol (1938). Doctor în istorie (1954), conferențiar universitar (1956). Lector superior la Institutul Pedagogic din Tiraspol (1939-1940). Director adjunct al Institutului Pedagogic din Chișinău (1940-1941). Instructor al CC al PC(b)M/PCM (1946-1951). Șef al Catedrei de istorie a URSS la Institutul Pedagogic din Chișinău (1954-1957). Director al Institututlui de istorie a partidului al CC al PCM (1957-1963). Lector superior (1950-1963), conferențiar la Catedra de marxism-leninism a Universității de Stat din Chișinău (1963) [52, p. 366].

ca aceștia să nu fie mulți, iar sancțiunile să se rezume, în mare parte, la avertizări sau preîntâmpinări. M*ission accomplie!* Campania s-a încheiat, iar regimul, care urmărea să se legitimeze, sau să creeze pentru moment impresia că este recunoscut și legal, a reușit să obțină consimțământul unei părți a intelectualitații universitare moldovenești, încă în formare, făcând uz de convingere, dar și de coerciție implicit și într-un mod discret.

Dar pentru că revoluția trebuie să fie permanentă, o campanie a fost încheiată pentru a porni altele, care nu au întârziat să vină în contextul în care primele semne ale *războiului rece* deveneau tot mai clare. Noua campanie ideologică din 1946, orientată împotriva intelectualilor din cultură, cărora li se imputa „adularea culturii burgheze occidentale”, „creație lipsită de principii ideologice”, distorsionarea realității sovietice și lipsă de patriotism, nu au vizat în mod indirect și „intelighenția” universitară, or, teoria profund anti-occidentală formulată de Andrei Jdanov revendica tuturor intelectualilor obligația de a se conforma cât se poate de strict directivelor de partid.

Referințe:

1. ROTARU, Liliana (ed.), *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, vol. I, Chișinău: Lexon-Prim, 2021.
2. ROTARU, Liliana. Un „pompier” pentru sistemul educațional al RSS Moldovenești – Institutul Învățătoresc din Soroca. În: *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*: [în vol.] / coordonatori: Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov, Chișinău: S. n., 2020, pp. 30-57.
3. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), Fond (F.) 1933, inventar (inv.) 2, dosar (d.) 19.
4. ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 81.
5. ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 5.
6. ANRM, F. 3021, inv. 5, d. 48, f. 94 verso.
7. ANRM, F. 3059, inv. 2, d. 50, f. 5.
8. ANRM, F. 3050, inv. 1a, d. 17, f. 8, 11.
9. ГИЖОВ, В. А. *Идеологические кампании 1946-1953 гг. в российской провинции: По материалам Саратовской и Куйбышевской областей*: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Саратов, 2004, с. 22.
10. КУНГИНА О. А. *Политико-идеологические кампании в отношении вузовской интеллигенции г. Молотова в 1945 - 1953 годы*: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук: специальность 07.00.02. Тюмень, 2014, с. 13.
11. ROTARU, Liliana. Sesiunea din august a VASHNIL (1948): rezistență și emulație academică în RSS Moldovenească. În: *Studia Universitatis Moldaviae Seria „Științe umanistice*”, 2017, nr. 10(110), pp. 227-235.
12. XENOFONTOV, Ion Valer, PRISAC, Lidia. Impactul campaniilor ideologce staliniste din Uniunea Sovietică (1946-1953) asupra Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. In: *Educaţia în spiritul valorilor naţionale şi universale din perspectiva dialogului pedagogic*. Ediţia 2, 27-28 martie 2020, Chişinău. Chişinău: Tipogragia Garomont Studio, 2020, pp. 67-76.
13. ЗУБКОВА, Е.Ю. *Послевоенное советское общество: политика и повседневность 1945–1953*. Москва: Политическая энциклопедия, 2000.
14. КАЛИНИН, М. И. О преподавании марксизма-ленинизма. Речь на втором Всесоюзном совещании руководителей кафедр марксизма-ленинизма вузов 4 июля 1940 г. В: М. И. Калинин. *Избранные произведения в четырех томах. 1933-1941 гг.* Москва: Государственное издательство политической литературы, 1962, т. III.
15. Типовой устав высшего учебного заведения, Утверждено Советом Народных Комиссаров Союза ССР, 5.IX 1938 года. В: *Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции*. Сост.: Мовшович М. И., Под ред.: Ходжаев А. М.: Москва: Сов. наука, 1945.
16. *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК 1898–1953 гг*. Часть 2. Москва: Госполитиздат, 1953.
17. *Положение о военных комиссарах рабоче-крестьянской Красной Армии*. Утверждено Президиумом Верховного Совета СССР от 16 июля 1941 года. В: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4329.htm
18. Arhiva Universității de Stat din Moldova (AUSM), F. 1, inv. 5, d. 256.
19. ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 2.

20. ANRM. Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 1.
21. ANRM, F. 1961, inv. 1, d. 6.
22. ANRM. F. 3059, inv. 2, d. 16.
23. ANRM, F. 3059, inv. 1, d. 1.
24. ANRM, Filiala Tiraspol, F. 226, inv. 1, d. 2.
25. ANRM, F. 1933, inv. 2, d. 8.
26. ANRM, F. 1961, inv.1, d. 36.
27. ANRM, F. 1961, inv.1, d. 146.
28. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Reublica Moldova (AOSPRM), F. 51, inv. 4, d. 322.
29. ГАЛУЩЕНКО, Олег. Фольклорист Павел Киор: страницы биографии. În: *Tradiţii şi procese etnice*. Chişinău: Fox Trading SRL, 2021.
30. AOSPRM, F. 51, inv. 3, d. 267.
31. ANRM, F. 1933, inv. 2, d. 446.
32. *Profesorii universitari ai Universității Agrare din Moldova: 1933-2008*. Dicționar istorico-biografic, Chișinău, Centrul ed. al UASM, 2008.
33. AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 314, ff. 106-107.
34. AOSPRM, F. 51, inv. 3, d. 267, f. 29.
35. AOSPRM, F. 51, inv. 4, d. 308.
36. ANRM, F. 1933, inv. 2, d. 19.
37. ANRM, F. 3059, inv. 1, d. 15.
38. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 509.
39. ANRM, F. 3050, inv. 1a, d. 1.
40. AOSPRM, F. 51, inv. 12, d. 347.
41. ANRM, F. 1961, inv. 1, d. 140.
42. ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 8.
43. AOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 519.
44. AOSPRM, F. 51, inv. 4, d. 10.
45. ANRM, F. 1933, inv. 2, d. 21.
46. AOSPRM, F. 276, inv. 128, d. 4.
47. ANRM, F. 1961, inv.1, d. 360.
48. AOSPRM, F. 51, inv. 4, d. 322, ff. 22-23.
49. URSU, Valentina, GHERGHELEJIU Alexandru. Nichita Chiricenco - primul Decan al Facultății de Istorie de la Institutul Pedagogic din Chișinău. În: *Probleme actuale ale ştiinţelor socioumanistice: 75 de ani de la fondare:* materialele conf. şt. a studenţilor şi masteranzilor. Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă‖; coord. şt. I. Racu, Ch.: S. n., 2015 (Tipogr. UPS „Ion Creangă), pp. 44-48.
50. ANRM, F. 3186, inv.1, d. 56.
51. ANRM, F. 3059, inv. 2, d. 20.
52. *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău (1940-2000*), Chișinău, Tipografia UPS „Ion Creangă", 2000.

Date despre autor:
***Liliana ROTARU*,** doctor în istorie, conferențiar universitar, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: lilianaefrim@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3051-5721

***Notă:** Studiul a fost realizat în cadrul Programului de Stat 20.80009.1606.11 Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici (2020-2023).*

Prezentat la 20.03.2023

CZU: 321.282:279.17(478)(091) **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_07**

DRAMA PERSECUȚIEI MARTORILOR LUI IEHOVA DIN RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN MEMORIA VICTIMELOR DEPORTĂRII

Nelea CHIHAI

doctorand, anul II, Istoria românilor (pe perioade),
Universitatea de Stat din Moldova

Crearea și consolidarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești s-a realizat printr-un ansamblu de crime odioase ce se califică ca o tragedie a neamului nostru, dar și a întregii omeniri. Statul sovietic ca promor al ateismului va submina libertatea religioasă. Organizația religioasă „Martorii lui Iehova” vor fi scoși în afara legii și declarați „dușmani ai poporului”.

În Republica Moldova sunt puține memorii, făcute publice și puse în circuitul științific ce reflectă calvarul deportării Martorilor lui Iehova. Mărturiile victimelor represiilor staliniste sunt de o importanță incontestabilă ce completează documentele de arhivă, constituind întregul tablou al problemei persecuției Martorilor lui Iehova și familiilor acestora din RSS Moldovenească. Studiul valorifică relatările familiilor Mucuța și Timoftica, care au fost deportate în Gulag. Persecuția fiind multiaspectuală, având la bază cauze politice, religioase, ideologice, economice și sociale.

Cuvinte-cheie: *Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, statul sovietic, Gulag, Martorii lui Iehova, persecuție.*

THE DRAMA OF THE PERSECUTION OF JEHOVAH'S WITNESSES FROM THE MOLDAVIAN SSR IN MEMORY OF THE DEPORTATION VICTIMS

The creation and consolidation of the Moldavian Soviet Socialist Republic was achieved through a series of heinous crimes that qualifies as a tragedy for our nation, but also for all of humanity. The Soviet state as a promoter of atheism will undermine religious freedom. The religious organization „Jehovah's Witnesses” will be outlawed and declared „enemies of the people”.

In the Republic of Moldova, there are few memoirs, made public and put into the scientific circuit, that reflect the ordeal of the deportation of Jehovah's Witnesses. The testimonies of the victims of the Stalinist repressions are of indisputable importance that complement the archival documents, constituting the whole picture of the problem of the persecution of Jehovah's Witnesses and their families in the Moldavian SSR. The study capitalizes on the accounts of the Mucuța and Timoftica families, whose families were deported to the Gulag. The persecution being multifaceted, based on causes of political, religious, ideological, economic and social origin.

Keywords: *Moldavian Soviet Socialist Republic, Soviet state, Gulag, Jehovah's Witnesses, persecution.*

Crearea și consolidarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești s-a realizat printr-un ansamblu de crime odioase ce se califică ca o tragedie a neamului nostru, dar și a întregii omeniri. Statul sovietic ca promor al ateismului va submina libertatea religioasă. Organizația religioasă „Martorii lui Iehova” vor fi scoși în afara legii și declarați „dușmani ai poporului”.

Studiul valorifică relatările familiilor Mucuța și Timoftica, care au fost deportate în Gulag. Vom face referire la memoriile Mucuța Galina (n. în 1954): familia a fost deportată din Briceni, satul Pererita în satul Ivano-Bogoslovka, Asino, regiunea Tomsk și Mucuța Nicolae. A doua familie: Timoftica Grigore și Timoftica Vera, ambii din familie de deportați. Timoftica Grigore (n. în 1957): familia a fost deportată din Caracușenii Vechi, raionul Briceni, născut în 1957 , în regiunea Tomsk, Asino; Timoftica Vera: familia a fost deportată din satul Tabani în regiunea Tomsk, Asino.

Mărturiile victimelor represiilor staliniste este de o importanță incontestabilă ce completează documentele de arhivă și ajută la constituirea întregului tablou al problemei persecuției Martorilor lui Iehova și familiilor acestora din RSS Moldovenească.

În Republica Moldova sunt puține memorii, făcute publice și puse în circuitul științific ce reflectă calvarul persecuției Martorilor lui Iehova. Primele însemnări ale mărtuiriilor vor fi făcute publice în literatura religioasă a organizației, astfel în Anuarul Martorilor lui Iehova, articolul „ Deportarea: strategia sovietică”

din 2004 evidențiem câteva referiri la persecuția Martorilor lui Iehova, prin arestări și deportare: cazul lui Ivan Mikitkov care a fost deportat în regiunea Tomsk. În Anuar sunt redate motivele persecuției, câteva exemple din noaptea deportării și unele aspecte ce reflectă viața în Gulag [14, pp. 95-124]. Memorii publice ale persecuției Martorilor lui Iehova sunt reflectate în colecţia: „Românii în Gulag", Vol. II, studiu de caz: Ana Chiaburu, anul 2015 [11, pp. 59- 96] și „Arhivele Memoriei" , vol III, tom. II, studiu de caz: Anton Pântea, anul 2016 [10, pp. 125-138]. Astfel, există puține mărturii publice ce reflectă drama persecuției Martorilor lui Iehova din RSS Moldovenească.

Represia Martorilor lui Iehova din RSS Moldovenească se reflectă prin atrocitățile pe timpul persecuției, calvarul de pe timpul deportării și persecuția după eliberarea din Gulag. Pe parcursul cercetării vom face referire la procesul deportării lor, câteva aspecte ale vieții din GULAG și urmările deportării ce însumă drama Organizației religioase „Martorii lui Iehova" și a familiilor acestora. Aceștia vor fi calificați ca „dușmani ai poporului", ca comunitate religioasă ilegală în RSSM, activitatea ei fiind urmărită cu strictețe de către structurile KGB și autoritățile locale. Pentru promovarea și răspândirea ideologiei religioase contradictorii celei sovietice, primeau grele sentințe: de la 3 la 25 ani de detenție. Cei mai activi membri primeau cea mai dură sentință: trădare de patrie.

O altă metodă de pedeapsă va fi deportarea în masă. Pe timpul Operațiunii „Nord", începând de pe 31 martie spre 1 aprilie 1951, puterea sovietică a încercat să lichideze acest contingent de oameni religioși prin deportarea credincioșilor și familiilor acestora din RSS Moldovenească, Letonă, Estonă, RSS Belorusă și din Țările Baltice. Din RSS Moldovenească, conform datelor oficiale, expuse de Nicolae Fuștei, au fost deportate 723 de familii [1, p. 175]. Deportarea în masă a reprezentat o metodă monstruoasă de distrugere a „dușmanilor poporului", în realitate fiind oameni nevinovați ce nu se încadrau în paradigma ideologică a puterii sovietice. Calvarul deportării Martorilor lui Iehova se rezumă la deportarea în masă, în regiunile Tomsk și Irkusk a credincioșilor și familiile acestora. În momentul deportării au fost luați prin surprindere, în plină noapte, plină de jale și de durere, fiind comise un ansamblu de atrocități, despărțite familii. Mucuța Galina spune că „Bunelul în închisoare pentru credință, bunica cu trei fete în Tomsk, dar 5 băieți în Kurgan, i-au despărțit. Așa era legea, pedeapsa". Mucuța Nicolae ne spune că „ Primul dintre Martori din Pererita a fost bunelul Galinei, Stilian Ardelean. Interesant e că bunelul Galinei a fost judecat, în momentul când a fost deportarea, el era judecat pentru că era Martor al lui Iehova și după eliberare nu i s-a dat voie să se ducă la bunica, dar a stat cu băieții în Kurgan" [12, p. 2].

Totodată menționăm că unul dintre motivele deportării fusese de sorginte economică, autoritățile fiind cointeresate de confiscarea proprietății Martorilor „ Bunelul meu, dacă așa după dreptate, a fost un om care a avut gospodărie mare. Ei deam nu știau cum să-l judece: să-l judece la închisoare, ori să-l deporteze. Era și credincios, și avea oleacă de avere. I-au luat tot și l-au judecat, 25 de ani. Cinci ani a stat în închisoare" (cazul Mucuța Galina).

Nu s-a luat în considerare aparteneța religioasă a familiilor Martorilor lui Iehova. Membrii familiilor puteau să fie adepții altor confesiuni religioase ori neîmpărtășind nicio ideologie religioasă, de exemplu Timoftica Grigore ne spune că „Bunelul nu era creştin, nu avea nimic legătură cu asta, dar l-au luat și pe dânsul. Dintr-o dată, așa l-au luat fiindcă el, probabil, a intrat în cotradicție ceva cu ostașii aceia căci el nu era pe listă, dar l-au luat". „ Atunci când au venit să-l ridice pe tatăl meu apoi au văzut că aici este ceva bun care rămâne și hai să-l ia și pe moșneag. Bunelul nu a fost Martor, el pe degeaba a fost ridicat. Pe el l-au învinovățit într-o măsură oarecare că era înstărit și cel mai mare fiu *slujea*[1] în armata română". „Nu s-a mai făcut după ordinele celea, mult depindea de administrația locală, cine erau, ce fel de oameni erau și se stăruiau ca prin diferite metode să...dacă erau oameni mai înstăriți ei se foloseau, nu scriau în listele celea totul, așa pe deasupra" [13, p. 1].

Despre o altă atrocitate comisă de autorități ne amintește, Timoftica Vera „Dar aici în Caracușeni, fiindcă aveau ciudă, au luat pe 2 fete a primarului. Cineva avea ciudă pe primar și le-au inclus în listă și când i-au dus primarului „*iscălește*[2], credincioșii săi deportăm", dar el s-a *iscălit*, nu a știut că și fetele lui erau acolo" [13, p. 1].

---

[1] (tradus din limba rusă).

[2] Semnează (tradus din limba rusă).

Pe timpul celui de-al treilea val de deportare din RSS Moldovenească, asemeni celorlalte valuri de deportare în masă, condițiile deportării vor fi barbare: mergând 2 săptămâni în condiții inumane, tranportați cu căruțele și apoi la gări au fost urcați în vagoane pentru marfă, condițiile igieno- sanitare groaznice, nefiind dotate pentru transportarea oamenilor. „I-au ridicat pe mai mulți în noaptea ceea, i-au dus la Lipcani, la gară, i-au încărcat. Le-au dat voie să ia câte un sac, care de făină, care de grâu, au tăiat repede porcul. Le-au dat câte 2 ore - 2 ore jumate ca ei să se strângă și-i încărcau în căruțe, în mașini, îi duceau și-i încărcau deam în vagoanele celea. I-au dus apoi i-au lepădat, câte două familii, câte trei familii în localități.” (cazul Timoftica Grigore), [13, p. 1]; În vagoane se vor regăsi bătrâni, persoane bolnave, femei însărcinate și copii. Mucuța Nicolae ne menționează „Fetele nu mâncau și nu beau apă ca să nu meargă la viceu fiindcă viceul era acolo unde dormeau, era o perdică și o căldare. Când se opreau la anumite locuri apoi stăteau cu pușca ca să-și facă nevoile fiecare” [12, p. 2].

Pentru a nu cădea în depresie și de a ameliora cât de posibil durerea, Martorii lui Iehova vor cânta în drum spre Gulag ceea ce i-a uimit pe supraveghetori: „E foarte, foarte groaznic, dar totuși ei au rămas uimiți că martorii nu au plâns, dar au cântat. Au cântat cântări de laudă” (cazul Mucuța Nicolae) [12, p. 4].

Ajunși la locul destinației, se vor confrunta cu o atitudine de frică și respingere de către localnici. Autoritățile locale i-au mințit pe localnici, fiind preîntâmpinați că vor ajunge un contingent de persoane foarte periculoase, niște criminali ce consumă carne de om (canibali). Mucuța Nicolae ne spune: „Vreau să mai adaug din povestirile socrului, tata Galei, că au spus: „Acești oameni care vor veni sunt oameni foarte periculoși, ei mănâncă oameni și dau copii în jertfă”. Aceste lucruri groaznice i-au înfricoșat pe localnici. Persoanele deportate nu știau nimic din îngrijorările localnicilor, dar cu timpul când au văzut că ei sunt oameni pașnici, gospodari, au învățat multe lucruri de la moldoveni, de la ucraineni, de la estonieni. Deci, ei s-au apropiat și au spus „Ia uite, ce ne-au spus autoritățile despre voi”. A trecut jumate de an, un an, copiii toți erau în viață și se jucau cu copiii lor, erau foarte prietenoși moldovenii, îi ajutau cu multe lucruri. I-au învățat chiar multe lucruri, ca exemplu: a prepara diferite bucate. De exemplu, ei trăiau în case făcute din *druci*[3] din pădure și acolo erau puși mușchi, adică în limba rusă „*moh*”, ca să nu bată vântul, să nu vină gerul și era un loc foarte bun pentru diferite gâzulițe, taracani, ploșnițe tare multe și fel de fel. Dar moldovenii s-au folosit de ce? Era lut, era var, cai erau foarte mulți. Mă scuzați, dar așa la moldoveni: baliga de cal amestecată cu lut și ei au dat jos mohul, și au uns, au văruit” [12, p. 1].

În Gulag, inițial au trecut prin condiții îngrozitoare de trai, munci istovitoate, grija pentru asigurarea necesităților primordiale ale copiilor, bătrânilor, persoanelor bolnave. „Eu când m-am născut apoi ei deja acolo locuiau. Deodată ei acolo locuiau în *zemleancă*, adică jumătate deasupra solului, jumatate în pământ, o fereastră, o ușă. Trei familii au fost, trei surori: mama mea, toate au locuit împreună și de la o soră s-a născut o fată în 1953, m-am născut eu în 1954 și apoi alta s-a năcut în 1955. Toate ne-am născut în *zemleanca* ceia. După părinții s-au mai acomodat. Era un sat foarte mic, oamenii deodată nu i-au primit cu bine, deoarece a mers așa o zvonâ ca să nu ne primească frumos, adica că noi suntem oameni foarte periculoși, să nu vorbească cu noi și așa mai departe” (cazul Mucuța Galina) [12, p. 1]. Mucuța Nicolae ne spune: „Iarna era așa frig că ei nu puteau să țină vaca undeva în altă parte și toți băștinașii țineau vaca în altă cameră și vrei nu vrei, când deschizi ușa apoi vine și acolo la stăpân, atunci moldovenii au făcut aceste *zemlenci* în care de la început au trăit ei și după le-au făcut pentru animale: în drepta vaca, în stânga purcelul, al doilea etaj găinuțele și ei acolo, dar în casă deja era curat și văruit. Când băștinașii au văzut, au făcut și ei, le-au lămurit și ei au spus: multe lucruri ne-ați învățat, foarte multe lucruri ne-ați învățat, ca să trăim mai bine și mai ușor” [12, p. 1].

Odată cu trecerea timpului localnicii vor înțelege că această informație a fost o minciună și se vor împrieteni, vor trăi în comun, indiferent de diferența confesiunilor religioase. În Gulag vor fi nevoiți să pactice credința în secret, cu toate că nu dispuneau de literatură suficientă, locuri pentru rugăciune, fiind continuu supravegheați de KGB și autoritățile locale. Din memoria Mucuța Galina evidențiem atitudinea binevoitoare a localnicilor și metodele folosite de Martorii lui Iehova pentru a se întâlni pe ascuns: „Eu deam eram mai mărișoară și băștinașii, cunoscând cine suntem, ei s-au dispus ca pe noi să ne păzească ca noi să mergem

[3] Buşteni (tradus din limba rusă).

la adunare. Vis - a – vis cu noi trăia o familie cu mulți copii și părinții le-au spus la copiii ceia... erau cu mine de- o seamă, erau mai mari, mai mici, le-au zis: „când la gheaghea Sașa o să vedeți cine vine...", că erau care ne păzeau pe noi „...și voi vedeți că la dânșii merge adunarea, voi repede duceți-vă la fereastră și bocăniți de trei ori" și ei așa făceau. Ei se jucau, noi eram în casă la întrunire. Și ei vedeau „aha, la gheaghea Sașa merge adunare", ce făceau ei, „aha, văd că pe stradă vine", ei repede veneau la fereastră, băteau de trei ori în steclă și fugeau înapoi. Tata deam știa semnul, zice: „fraților, ne împrăștiem", ieșeau și se duceau prin pădure, nu-i mai găsea nimeni, acolo era taiga. Ei veneau: *„- Здравствуйте- Здравствуйте. Проверка документов"*.[4] Ce aveau să spună? Apoi îi mai auzeam cum ei vorbeau între dânșii *„Ложный вызов"*[5], ieșeau și se duceau. Ai noștri ieșeau din pădure și făceam adunare mai departe" [12, p. 3].

Toate greutățile erau pe seama matorilor, din mărturiile intervievaților deducem că, chiar dacă se confruntau cu un ansamblu de probleme, neajunsuri, frică, copilăria avea o anumită splendoare, neînțelegând grozăvia celor întâmplate, deoarece părinții depuneau efort pentru a fi hrăniți, îmbrăcați, să meargă la școală (în limita posibilităților și specificului locației), însă existau și cazuri tragice, de exemplu Timoftica Vera ne spune: „Dar un copil de vreo 9 anișori a răcit, că pe drum sau în Tomsk, a avut meningită și a murit, au rămas numai 3 copii, cel mai mic a murit. El a murit în Tomsk" [13, p. 3].

Copiii erau în școli persecutați, fiind intimidați prin intermediul interogărilor funcționarilor KGB, fiindu-le inpusă frica, pentru a denunța părinții. Copiii nu deconspirau activitatea religioasă a părinților, de exemplu, Mucuța Galina ne spune că „Au fost cazuri la școală veneau și ne întrebau „Ce citesc părinții?" Trebuia să le spui. Ce să spui? Minciuni nu puteam spune, căci nu eram învățați să spunem minciuni, dar drept dacă spuneam apoi părinții puteau să stea și-n închisoare. Noi spuneam „- Citesc. – Ce citesc? – Gazete. – Ce gazete? - *Правда*.[6] – Da, jurnale care citiți? – *Работница*[7], *Кристиака*[8]." Ei se uitau unul la altul, înțelegeau că nu vor mai ști nimic de la noi. Noi nu doream să stea părinții în închisoare, căci ei dacă găseau literatură, apoi atunci era arestat". Persecuția a favorizat maturizarea mai rapidă a copiilor. „Ei și speriau, nu numai cu binișorul. Erau momente cu binișorul, dar erau momente și cu răul. Am avut în viață multe cazuri în care ne persecutau nu tare frumos, dar noi am învățat să fim tari și suntem învățați: să nu ne temem" (cazul: Mucuța Galina), [12, p. 3].

Însă, erau cazuri când prin metode de intimidare a copiilor, manipulare și frică, funcționarii KGB puteau deconspira Martorii lui Iehova. De exemplu, Mucuța Galina menționează „O fetiță mai mică ca mine. Ei au amăgit-o și au scos din vorba ei... ea a spus părinții ce citesc. Și ce vă gândiți? Fata a șezut în internat, dar părinții câte 5 ani au șezut în închisoare, au primit pedeapsa. Mama și tata au stat în închisoare. Pe urmă ei au venit, au luat-o de acolo, ea și-a revenit. Dacă ea era copil" [12, p. 3].

Evidențiem cazuri când moldovenii refuzau să învețe sau să vorbească în limba rusă, ca, de exemplu, Mucuța Galina ne spune că „Tata a învățat mai bine limba rusă, mama, cum să vă spun...: ea nu a primit tare bine că i-au deportat, i-au luat de la părinți, de aici din țara lor, de la rude și nu vrea să învețe limba rusă. Când mergeam cu dânsa la magazin, ea vorbea și toți se uitau așa la dânsa și ziceau „ce *иностранка*[9] asta a ajuns pe aici". Îmi era rușine, că mama nu vorbește și aceia nu înțelegeau ce vrea de la ei și eu îi ziceam „mamă, lasă că eu cer, eu vorbesc, tu numai plătește" și a îmbătrânit mama, vorbea limba rusă, dar se vedea că nu-i rusă curată, tata vorbea" [12, p. 1].

În 1965 Martorii lui Iehova vor fi printre ultimele comunități calificate ca „dușmani ai poporului" ce vor avea dreptul de a ieși din Gulag. Drama revenirii din deportare se rezumă la faptul că persoanele ce au decis să revină nu aveau dreptul să revină în localitățile natale, iar altora fiindu-le interzisă revenirea în RSSM. Nefiindu-le reîntoarse proprietățile, au fost nevoiți să ia viața de la capăt, unii fiind nevoiți, cu timpul, să construiască trei sau chiar patru case. Ca, de exemplu, părinții Galinei Mucuța care au vrut să

[4] -Buna ziua. -Buna ziua. Verificarea documentelor (tradus din limba rusă).

[5] Chemare falsă (tradus din limba rusă).

[6] Adevărul (tradus din limba rusă).

[7] Muncitoarea (tradus din limba rusă).

[8] Țăranca (tradus din limba rusă).

[9] Străină (tradus din limba rusă).

vină din regiunea Donețk în satul unde erau copiii, și-au venit, însă la evidență nu i-au primit. I-au primit în Larga, raionul Briceni, câteva luni au stat acolo și apoi au stat la evidență. La primăria din Cotiujeni, nu-i primeau nicăieri. Și un an de zile au locuit fără de evidență, împreună cu copiii, dar a venit peste un an de zile poliția și le-au spus ,,în 24 de ore să părăsiți satul”. Mucuța Nicolae povestește că ,, I-am întâlnit cu bucurie pe părinții Galinei, dar i-am petrecut cu plâns. Ei s-au dus la Krasnoiarsk, unde aveau rude, însă nu au reușit acolo și au venit în regiunea Herson, iată, unde acuma sunt probleme”. ,,Noi în toate locurile unde este acum război, am trăit”, menționează Mucuța Galina, [12, p. 5].

După cum menționează Timoftica Grigore, primirea în localitatea natală sau în alte localități depindea de atitudinea autorităților locale față de Martorii lui Iehova, fiind primit în satul natal ,,Din cauză că autoritățile aveau multe rude din Martori, autoritățile erau dintre Martori și asta a făcut ca să le dea voie înapoi. Părinții aveau casă mare și un sarai, dar numai saraiul cela a rămas”, dar menționează că mulți nu avuse norocul de autorități mai loaiale ,,Asta depindea probabil și de autoritățile de pe loc de acolo și alții au plecat în Kazahstan, în Krasnodar, s-au dus mulți, s-au împrăștiat, unde i-au primit” [13, p. 2]. Timoftica Grigore amintește că erau foarte mulți oameni buni, dar care depindeau de sistemul sovietic ,,Erau și oameni buni, erau cu frică de Dumnezeu, dar sistemul era legat așa și ei erau în sistemul acesta, ei mai mult prețuiau postul de muncă decât o convingere religioasă sau libertatea omului. Postul de muncă sau meritul pe care-l aveau în societate, poziția în societate erau mai presus decât acestea. Unii ieșeau din situație prin faptul că erau mai toleranți sau aveau putere de cuvânt ca să apere treburile acestea. Alții care erau la conducere, mai supuși, mai loiali apoi făceau cum le spunea”. Erau cazuri când cei din autorități în momentul percheziției ascundeau literatura, spunând că nu au găsit nimic [13, p. 5].

Din cauza afilierii la organizația ,,Martorilor lui Iehova”, membrii erau discriminați în comunitate, școală, la locul de muncă etc. Mucuța Galina menționează ,,Am terminat 5 clase acolo, în Siberia, apoi a venit așa lege că ne-a dat voie să ieșim, au spus ,,vă duceți unde vreți, numai nu la patria voastră, s-au *iscălit*[10] pentru aceasta, au făcut un document și-n pașaport la tata era un semn, căci el când deschidea pașaportul apoi cei de la *паспортный стол*[11] cum era înainte, ei deschideau și vedeau cu cine au de a face, cu cine vorbesc. La mine nu era semn, dar înțelegeau că eu moldoveancă și născută în Siberia. Puneau întrebarea: ,,- Cu ce ocazie te-ai născut acolo? - *Военный или сыльные?*[12]” și eu trebuia să spun adevărul *„сыльные”*[13], *,,Аааа, а нам такие рабочие не нужны”*[14]. La învățat nu ne primea deloc, am încercat să intru după școală, să am o profesie, nici într-un caz nu ne-a primit. Adică, noi eram *„дети врагов народа”*[15] și eram veșnic depărtați de oameni. Și dacă nu ne-a primit în Moldova... tata știa că nu ne primește și ne-am dus în Ucraina, în Ucraina deam ne-au primit, în Mogilev-Podolsk” [12, p. 2]; ,, Am vrut să intru în Chișinău la studii, dar fiindcă nu eram comsomolist apoi nu m-au primit la școală.” (cazul: Timoftica Vera), [13, p. 5].

Erau continuu supravegheați de KGB și autoritățile locale, pentru deconspirare ca fiind credincios puteau primi grele sentințe, iar literatura fiind confiscată ,,Ei se stăruiau, era așa o ideologie, o politică de educație, era în programul partidului probabil. Ei trebuia să facă toate acestea pentru că așa era ,,plan proverchi” și ,,plan vospitanie”, din relatările lui Timoftica Grigore [13, p. 3].

Menționăm că Martorii lui Iehova au avut un greu destin, fiind cu strictețe pedepsiți pentru convingerile relioase. Inițial, autoritățile locale din Gulag au speriat localnicii, spunând că au ajuns în Siberia ,,canibali”, ,,criminali” și alte sperietori pentru oamenii din acele locuri, însă Martorii lui Iehova au demonstrat că sunt oameni gospodari și de bună credință ce fusese expulzați din plaiul natal prin comiterea unui ansamblu de atrocități. Vor fi pentru specificul credinței. Puterea sovietică nu accepta existența unei ideologii contradictorii. Anii de deporatare sau/și de detenție, pentru mulți cei mai frumoși ani de tinerețe,

[10] Semnat (tradus din limba rusă).

[11] Biroul de pașapoarte (tradus din limba rusă).

[12] Militar sau deportat? (tradus din limba rusă).

[13] Deportat (tradus din limba rusă).

[14] Aaa, de așa muncitori nu avem nevoie (tradus din limba rusă).

[15] Copiii ,,dușmanilor poporului” (tradus din limba rusă).

au fost un chin. Mucuța Nicolae menționeză că „... părinții Galinei la momentul deportării erau tineri, aveau 21 de ani când au fost deportați, ei numai s-au căsătorit și i-au deportat". Însă Martorii lui Iehova au reuşit să supraviețuiască, să păstreze şi să răspândească credința, unindu-i mai mult ca comunitate. Cenzura și persecuțiile contribuiau la menținerea fricii în rândurile Martorilor, [12, p. 5]. Timoftica Grigore: „Nu te simțeai niciodată liber, cumva întotdeauna trăiai cu frică. Părinții noștri tot timpul au trăit cu frică. Dacă ceva, ceva, perchiziții cu scopul de a lua literatura, dacă găseau Biblia, reviste. Le lua apoi te judeca. Îți dădea un fel de judecată condiționată, nu aveai dreptul să ieși din localitatea ceea, apoi îți oprea din salariu anumite procente, lucrai degeaba, și așa era că lucrai pentru 40 de ruble. Cea mai silnică muncă care era, erau folosiți aceștia oameni" [13, p. 5].

Timoftica Grigore menționează că au reușit să reziste datorită speranței și credinței în Dumnezeu. „Greutate a fost mare, dar s-au acomodat oamenii. Puterea vine întotdeauna de la dorința de a trăi. Speranța de a trăi. Speri că toate vor avea un capăt, că se vor termina odată. Datorită credinței pe care o are, asta îi dă putere" [13, p. 7].

Deci, eliberarea din Gulag fusese discriminatorie față de Martorii lui Iehova, fiind printre ultimii eliberați. După eliberare a început o nouă viață, majoritatea cazurilor cu multe abuzuri, atrocități, departe de localitatea natală, uneori în alt stat, proprietățile nefiind reîntoase: bunuri materiale personale, case, bunuri funciare etc. După revenire, Martorii vor fi persecutați continuu pentru specificul credinței. Valorificarea mărturiilor victimelor regimului sovietic reprezintă un patrimoniu cultural nescris, pentru Republica Moldova, dar și pentru întreaga societate ce în concordanță cu documentele de arhivă contribuie la restabilirea realității, privind problemele persecuției Martorilor lui Iehova din RSS Moldovenească.

Referințe:

1. FUȘTEI N. Persecutarea organizației religioase „Martorii lui Iehova". Operația „Sever" (1951) în RSSM / Nicolae Fuştei ; Acad. de Ştiinţe a Moldovei, Inst. de Istorie. – Ch. : Cuvântul-ABC, 2013, 260 p.
2. OLARU-CEMÎRTAN V. Teroarea stalinistă in RSSM, 1940-1941, 1944-1956. Deportările, exilările in Gulag, foametea, Ed.: Lexon-Prim, Ch., 2020- 650 p.
3. PASAT V. Asprul adevăr al istoriei: Deportări de pe teritoriul RSS Moldoveneşti în anii 40-50 / Valeriu Pasat. – Ch. : S. n., 2000, 399 p.
4. PASAT V. RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940–1953), Ch.: Cartier, 2011, 650 p.
5. PASAT V., Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldovenești 1940-1950, Tipografia Rosspen, 2006, 456 p.
6. PETRENCU A., Istoria Contemporană: Studii, Materiale, Atitudini, Tipografia: Balacron, Chișinău, 2011, p. 209.
7. PETRENCU A., Un scurt popas necesar drumului, Chișinău, Tipografia „Balacron", Chișinău, 2014, 328 p.
8. ПАСАТ В. Суровая правда истории. Депортации с территории Молдавской ССР 40-50 гг. / Валериу Пасат. – Ch. : Моментул, 1998, 416 p.
9. ПАСАТ В. Трудные страницы истории Молдовы, 1940-1950-е гг.: [Сб. арх. док. и материалов] с коммент. / В. И. Пасат. – Москва: Терра, 1994, 800 p.
10. PĂDUREAC, L. (ed.), Arhivele Memoriei, Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, Memorii, documente, studii de caz, Vol. III: Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova. Tom 1, Chișinău, Tipografia Balacron, 2016, 336 p.
11. PETRENCU A., COJOCARU D. L., PĂDUREAC L. (ed.), Românii în Gulag, Memorii, Mărturii, Documente Vol. II, Chișinău, Tipografia Balacron, 2015, 362 p.
12. MUCUȚA Galina, MUCUȚA Nicolae, raionul Briceni. Mărturii înregistrate de N. Chihai: 03.03.2022. Arhiva audio, Catedra de științe socioumane și asistență socială, Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți.
13. TIMOFTICA Grigore, TIMOFTICA Vera , raionul Briceni. Mărturii înregistrate de N. Chihai: 12.03.2022. Arhiva audio, Catedra de științe socioumane și asistență socială, Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți.
14. Anuarul Martorilor lui Iehova pe 2004 pag. 95-124. *https://wol.jw.org/ro/wol/d/r34/lp-m/302004006?q=deportare&p=par (accesat la 21.03.23).*

Date despre autor:
***Nelea CHIHAI*,** doctorand, Universitatea de Stat din Molvova.
E-mail:
ORCID:

Prezentat la 17.03.2023

CZU: 39(478)″1950/1960″ **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_08**

SEMNIFICAȚIA „DEZGHEȚULUI HRUȘCIOVIST" PENTRU ISTORIA ŞTIINȚEI ETNOLOGICE DIN RSSM*

Natalia MOROI
Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhiva Națională

„Dezghețul hrușciovist" în URSS include perioada de la mijlocul anilor 50 până la mijlocul anilor 60 ai secolului al XX-lea și s-a manifestat prin diminuarea dictaturii sovietice, inclusiv prin slăbirea cenzurii. Se părea că și în republicile unionale se crease premisele necesare pentru investigarea obiectivă a unor probleme de ordin istoric. Dar „dezghețul" a fost destul de superficial. În RSSM au fost publicate operele scriitorilor din secolul al XIX-lea (G. Asachi, C. Stamati, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Russo, M. Kogălniceanu, M. Eminescu etc.), dar cu precizarea că este vorba de scriitorii clasici moldoveni. Actualmente este acceptată ideea că în anii 50 moldoveni erau considerate acele persoane, care au fost născute în Moldova, până la Unirea din 1859, dar în 1960, în categoria acestora a fost inclus și G. Ibrăileanu, apreciat drept eminent critic literar moldovean, cu toate că acesta era născut la 23 mai 1871, în România. În anul 1958 a fost organizat Institutul de istorie, care avea în componența sa și sectorul de arheologie și etnografie. Problema etnogenezei „poporului moldovenesc" urma să fie studiată de către arheologi și etnografi, care, de asemenea, trebuiau să investigheze culturile slave timpurii și vechi rusești de pe teritoriul Moldovei. Termenul român, sintagma limba românească, erau evitate aproape totalmente. Într-un articol consacrat mitropolitului Varlaam se afirma că el a tipărit prima carte în „limba moldovenească", cu toate că în originalul cărții tipărite este scris limba românească, titlul cărții este prezentat de autor drept Carte de învățătură, în pofida faptului că lucrarea se numește Carte românească de învățătură. Sugestiv este un articol consacrat înființării presei moldovenești prin fondarea de către Gh. Asachi în anul 1829 a Albinei românești. Autorul s-a oprit asupra termenului Albina, invocând o influență rusească, fiindcă și în Rusia au apărut periodice în care figura termenul Albina (пчела), dar termenul românească a rămas neexplicat. Această neglijare a atras atenția unor specialiști din Moscova, care acuzau autorii din RSSM că neglijau cuvântul român în studiile lor și chiar recurgeau la șiretlicul de a înlocui unele noțiuni cu altele, adică substituirea termenului român cu sintagma „popor moldovenesc". Observațiile autorului sovietic erau absolut corecte, dar în RSSM, unde se lucra intens asupra „demonstrării" existenței „poporului moldovenesc", deosebit de poporul român, ele nu aveau sorți de izbândă. În această problemă, „dezghețul hrușciovist" era totalmente limitat – specialiștii din RSSM trebuiau să „demonstreze" cu orice preț existența „poporului moldovenesc" și a „limbii moldovenești", deosebite de poporul român și limba română.

Cuvinte-cheie:

SIGNIFICANCE OF THE „KHRUSHCHEV THAW" FOR THE HISTORY OF ETHNOLOGICAL SCIENCE IN THE MSSR

„Khrushchev Thaw" in the USSR covers the period from the mid-1950s to the mid-1960s and was manifested through the diminishing of the Soviet dictatorship, including the weakening of censorship. It seemed that even in the union republics the necessary premises were created for the objective investigation of some historical issues. But the „thaw" was pretty shallow. In the MSSR, the works of writers from the 19th century (G.Asachi, C. Stamati, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Russo, M. Kogălniceanu, M. Eminescu etc.) were published, specifying however that they were the classical writers from Molodova. Currently, the idea is accepted that in the 1950s Moldovans were considered those people who were born in Moldova, until the Union of 1859, but in 1960, G. Ibrăileanu was also included in this category, appreciated as an eminent Moldovan literary critic, although he was born in Romania on May 23, 1871. In 1958, the Institute of History was organized, which included the sector of archaeology and ethnography. The issue of ethnogenesis of the „Moldavian people" was to be studied by archaeologists and ethnographers, who also had to investigate the early Slavic and Old Russian cultures on the territory of Moldavia.

The notion Romanian, as well as the phrase Romanian language, were almost totally avoided. In the article devoted to Metropolitan Varlaam, it was stated that he printed the first book in Moldovan language, although it was

* Comunicare prezentată la Conferința științifică internațională „Latinitate, Romanitate, Românitate", Ediția a 6-a, 3-5 noiembrie 2022.

originally written in Romanian, the author entitles the book as Teaching Book, despite the fact that this work is called Romanian Teaching Book. There is a remarkable article devoted to the establishment of Moldavian press through the founding by Gh. Asachi in 1829 of the Albina Românească (Romanian Bee) periodical. The author was focused on the term Albina (Bee), invoking the Russian influence, because in the periodicals appeared in Russia the term Albina (bee) was used, but the term Romanian remained unexplained. This neglection attracted the attention of some specialists from Moscow, who accused the authors from the MSSR of neglecting the word Romanian in their studies and even resorting to the trick of replacing some notions with others, i.e. replacing the term Romanian with the phrase „Moldovan people”. The Soviet author`s observations were absolutely correct, but in the MSSR, where the intense work was being done on „proving” the existence of the „Moldovan people”, different from the Romanian people, they had no chance of success. In this respect, the „Khrushchev Thaw” was totally limited - the MSSR specialists had to „prove” at any cost the existence of the „Moldovan people” and „Moldovan language”, distinct from the Romanian people and the Romanian language.
Keywords:

Termenul „dezgheț” este acceptat în literatura de specialitate ca denumire a procesului unei anumite democratizări a vieții sociale din URSS în rezultatul promovării politicii de destalinizare și „reîntoarcere la leninism” [1, p. 3-4]. Unii specialişti apreciază începutul „dezghețului” cu anul 1953, alții identifică dezghețul [2] cu mijlocul anilor 50 – mijlocul anilor 60 ai secolului al XX-lea [3], încheierea procesului fiind legat fie de înlăturarea lui Hrușciov de la putere (1964), fie de înăbușirea Primăverii de la Praga (1968) [4]. Perioada respectivă (1953-1964) a mai fost numită în literatura istorică şi „marele deceniu” [5, p. 1].

Congresul al XX-lea al PCUS (februarie 1956) a fost un eveniment important pentru activitatea științifică a istoricilor. În aprecierea Olesei Nedelckaia, congresul a determinat direcția generală a activității istoricilor - depășirea dogmatismului lui Stalin și apelarea la moștenirea lui Lenin, dar nu a stabilit parametri rigizi pentru aceasta. Aparent, a fost creată independența științei istorice, această perioadă, care a inclus şi slăbirea parțială a cenzurii de partid asupra culturii [6, p. 138] a fost extrem de scurtă [7, p. 64]. Abordând problemele științei istorice Anastas I. Mikoian (1895-1978), membrul Biroului politic al PCUS, a subliniat că știința istorică este parte componentă a propagandei ideologice [8, p. 325].

Cu toate că partidul chema la cercetarea obiectivă a istoriei, O. Nedelskaia subliniază că independența excesivă în căutarea unor noi abordări pentru studiul istoriei nu numai că nu a fost încurajată, ci și aspru pedepsită, atitudine provocată de teama conducerii de vârf a partidului de a pierde controlul ideologic. Prin urmare, orice încălcări asupra prerogativelor partidului în domeniul științei istorice au fost suprimate în cel mai strict mod. Toate schimbările trebuiau să se încadreze în anumite limite [9].

Apreciat din această perspectivă, aşa numitul „dezgheț”, nu a avut nici o importanță pentru evoluția cercetărilor în domeniul etno-național din RSSM, fiindcă, opiniile lui Lenin pe problema Basarabiei, practic, nu se deosebeau de cele ale lui Stalin. Lenin şi partidul comunist nu admiteau o altă alternativă pentru Basarabia, decât includerea ei în componența „primului stat socialist din lume”, adică a imperiului sovietic. De aceea încălcările hotarelor ideologice pe această problemă (recunoașterea că moldovenii sunt români, trecerea la grafia latină, „limba moldovenească” este limba română) nu au fost admise şi, deci, nu au avut consecințe pentru știința care studia problema etno-națională în RSSM. Examinarea surselor istorice și istoriografice atestă că existau totuși savanți, care înțelegeau perfect de bine lucrurile și discuțiile din coridoare, uneori, atunci când climatul politic permitea, ei le expuneau şi la diferite foruri oficiale. Conștientizarea unității identitare și lingvistice a moldovenilor-românilor din Basarabia cu românii din România, evident, nu a avut loc în legătură cu „dezghețul hrușciovist”, în acest timp această conștientizare, uneori a încercat să depășească hotarele discuțiilor particulare și să iasă la nivel oficial.

Victor A. Golikov (1914-1997), ajutorul lui L. I. Brejnev (1906-1982) pe parcursul a mai multor ani, mărturisește că după memoriile ministrului afacerilor interne Lavrentii P. Beria (1899-1953) către CC al PCUS din 1 şi 2 aprilie 1953, situația din Moldova s-a schimbat brusc, aici ar fi „avut loc o puternică izbucnire a naționalismului”. Constantin U. Cernenko (1911-1985), care a lucrat din anul 1948 ca șef al Secției de propagandă și agitație al CC al PC din Moldova, după un timp îl implora pe V. Golikov să-l ajute să fie transferat undeva în Rusia, fiindcă „vin moldovenii și spun că stau de opt ani de zile și ocup locul”, considerând această atitudine a lor drept „obrăznicie” [10].

Unul dintre istoricii contemporni din Federația Rusă, Alexandru V. Pâjikov, menționează că perioada anilor 1953-1964 a fost în esență o etapă nouă, mult mai radicală, în dezvoltarea mișcărilor naționale din URSS. Caracterul obiectiv al cauzelor mișcărilor naționale din URSS a fost în mare măsură amplificat de factori subiectivi, care s-au datorat extremelor politicii naționale controversate: de la crearea statalității naționale până la deportările barbare și persecutarea unor popoare întregi și așa-numita „rusificare blândă", care a servit intereselor statului sovietic și nu etnosului rus [11].

Referindu-se la evenimentele din RSSM, A. Pâjikov menționează că în anul 1958 mai mulți komsomoliști și-au distrus legitimațiile și au depus cereri de admitere la seminarul teologic [12]. Autorul atenționează și la unele cazuri răzlețe de național-separatism descoperite de KGB dar, ține să sublinieze dânsul, spre deosebire de țările baltice și Ucraina, în RSSM aceste manifestări nu aveau un caracter de masă, stare de lucruri menționată și de Alexandru I. Vdovin [13], fiindcă baza socială a opoziției naționale era foarte îngustă, doar o mică parte a intelectualității și a tineretului studios alcătuiau opoziția care se pronunța pentru protecția și apărarea culturii și limbii naționale [14]. Este totuși de observat că în republicile unionale numărul persoanelor care considerau rusa limba maternă în anul 1959 era de la 10% - 15%, iar la popoarele baltice și la moldoveni nu a ajuns nici până la 5% [15].

Autorul mai subliniază că o trăsătură caracteristică pentru RSSM a fost apropierea etno-culturală a populației sale indigene de români. Discuțiile separatiste despre necesitatea reunirii cu România, scrie dânsul, nu erau neobișnuite în rândul locuitorilor din RSSM, mai ales în acea parte a acesteia, care s-a îndepărtat (*отошла* este termenul rusesc folosit de autor pentru a reda anexarea Basarabiei la 1940- N. M.) de România în anul 1940 [16].

Materialele depistate A. Pâjikov la Arhiva de Stat a Rusiei de Istorie Contemporană, i-au permis să afirme că în unele cercuri ale intelctualității creatoare din RSSM au existat sentimente național-separatiste și s-au făcut încercări de a crea organizații naționale ilegale. Una dintre ele, în care se afla și regizorul studioului „Moldova-Film" Ion Iacob Mija [17] a fost descoperită de KGB în anul 1964. Conform lui A. Pâjikov, sarcina principală a acestui grup a fost crearea unei organizații naționale ilegale numită *Asociația de luptă pentru ieșirea din componența URSS și formarea unui stat moldovenesc independent pe teritoriul fostei Basarabii*. Este de remarcat faptul că grupul a considerat ca primă condiție pentru obținerea independenței Republicii Moldova necesitatea reunirii cu România pentru a se separa apoi de aceasta și a forma un stat independent. Mijlocul pentru atingerea scopului era văzut în crearea detașamentelor de luptă și ridicarea unei răscoale armate. Autorul crede că intențiile serioase ale acestui grup au fost confirmate de încercările de a crea o tipografie ilegală pentru tipărirea și distribuirea de pliante și broșuri antisovietice [18].

* * *

În ultimul număr din anul 1957 revista *Nistru* publica un material cu titlul *Varlaam și prima tipăritură moldovenească*, dedicat mitropolitului Moldovei Varlaam (cca 1580/1585-1657), apreciat „călugărul luminător moldovan Varlaam" și precizarea că a fost „alcătuitorul primei lucrări tipărite în limba moldovenească", anume *Carte de învățătură*, tipărită în anul 1643 [19]. Așa dar, redacția revistei nu a riscat să ofere cititorului denumirea corectă a tipăriturii care era *Carte românească de învățătură* ... și nici denumirea corectă a limbii în care a fost tipărită cartea, limba română, semn clar că „dezghețul hrușciovist" în problemele etno-naționale nu era decât aparent.

Confuzia era și printre specialiștii care se ocupau de falsa problemă a etnogenezei „poporului moldovenesc". Este foarte curios faptul că Nicolai Mohov punea unul din articolele sale publicat în România [20, p.22] împreună cu P. Sovetov și I. Cotenco în *Lista publicațiilor* sale la rubrica publicații în „limba moldovenească" [21]. Este vorba de articolul *Tendința de creștere a populației din Moldova feudală* apărut la București în anul 1957 [22]. Dar, cu toate acestea, N. Mohov mai făcea precizarea că articolul este „traducere din rusă în română" [23]. Așa că N. Mohov așa și nu a putut face distincția reală dintre „limba moldovenească" și limba română, ideea existenței a două limbi diferite era doar în capul lui, era o distincție de ordin politic. Prin aceasta, dânsul, de fapt recunoștea că în realitate este vorba de o singură limbă.

Caracteristic pentru perioada „dezghețului" a fost că activitatea istoricilor din RSSM era atent urmărită de instituțiile academice centrale din URSS. În anul 1958 colaboratorul Institutului de istorie a URSS al AȘ a URSS Vladimir T. Ermakov reflecta activitatea istoricilor de la Filiala Moldovenească a AȘ a

URSS și printre principalele teme de cercetare ale acestora menționa Istoria Moldovei până la revoluția din octombrie, arheologia și etnografia Moldovei. Autorul amintea seminarul științific din august 1957 consacrat etnografiei și arheologiei slavo-ruso-moldovenești, care a avut loc la horodiștea de la Alcedar și la care au participat specialiști din Moscova, Odesa, Kiev, Lvov, Minsk, Chișihău, dar și din România. Savanții de la Chișinău întrețineau strânse legături cu Institutele de cercetare din Moscova și Kiev, cea ce, specifica autorul, a contribuit la ridicarea nivelului de cercetare științifică a istoricilor din Moldova. Autorul sublinia și intensificarea contactelor științifice dintre savanții din RSSM și România dar, considera dânsul, merita atenție rugămintea istoricilor moldoveni despre organizarea deplasărilor științifice mai frecvente pentru cercetare în arhivele și bibliotecile din România [24, p.195-196].

Dar toate acestea, nici pe departe nu însemnau careva cedări pe problema etno-națională din partea sovieticilor. În anul 1958 era publicat articolul lui Andrei V. Grecul consacrart formării și dezvoltării „națiunii socialiste moldovenești". Conform lui A. Grecul, „poporul moldovenesc" s-a format în secolul al XIV-lea, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a format „nația burgheză moldovenească". Pentru a pune începutul formării „națiunii socialiste moldovenești", A. Grecul scrie că la începutul lunii ianuarie 1918, „norodul moldovenesc a stabilit puterea sovietică în Moldova de pe malul stâng al Nistrului", în timp ce „Moldova de pe malul drept a nimerit temporar sub jugul boierilor români" [25, p. 19]. Era o recunoaștere clară din partea lui A. Grecul că puterea sovietică în Basarabia nu a fost niciodată instaurată. Conform autorului, națiunea socialistă a apărut în partea unde a biruit puterea sovietică și a fost formată RASS Moldovenească [26, p. 21]. Mai jos însă autorul scrie despre „restabilirea puterii sovietice în Basarabia" pe 28 iunie 1940 [27, p. 24]. Evident, despre ce fel de restabilire putea fi vorba, dacă ea nu fusese niciodată stabilită? După război, fără se precizeze când, dar evident, până la momentul publicării articolului, „norodul moldovenesc ... a atins nivelul națiilor fruntașe ale Uniunii RSS" [28, p. 28]. Mai jos, din text reiese că acest lucru s-ar fi realizat până la congresul al XX-lea al PCUS (februarie 1956).

În perioada „dezghețului" cercetarea istorică a fost reorganizată și din punct de vedere institutional. Conform ordinului nr. 17-k pe Filiala moldovenească a AȘ din URSS din 5 martie 1958, emis în baza Hotărârii nr. 13 a Prezidiului AȘ din URSS din 13 ianuarie 1958 emisă în corespundere cu Hotărârea nr. 574 a Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești din 30 decembrie 1957, se reorganiza Institutul de Istorie, Limbă și Literatură și, în baza Secțiilor istorice de la Filiala Moldovenească a AȘ a URSS, din data de 5 martie 1958 se forma Institutul de Istorie [29] cu cinci Secții, printre care Secțiile de arheologie și etnografie, Secția de istorie a Moldovei pentru perioada presovietică etc. [30, p. 213]. Se preconiza colaborarea mai strânsă a Secției de arheologie și etnografie cu arheologii din Moscova și Ucraina, care vor continua munca în vederea studierii istoriei antice a republicii, în special, problema apariției slavilor pe teritoriul Moldovei, se sublinia și extinderea semnificativă a legăturii institutului cu instituțiile științifice din România [31]. Totuși, împuternicirle acestuia erau desul de limitate: acțiunile sale urmau a fi coordonate cu AȘ a URSS. Spre exemplu, pe 9 septembrie 1958 Ia. S. Grosul îl informa pe D.T. Tcaci, secretar al CC al PC al Moldovei despre o preconizată conferință consacrată relațiilor moldo-ruso-ucrainene la care urmau să fie invitați și cinci istorici din România, problema organizării conferinței, menționa Ia. Grosul, a fost coordonată și cu AȘ din URSS [32].

Istoriografia sovietică moldovenească considera anul 1359 anul întemeierii statului medieval Țara Moldovei. Autoritățile unionale au decis și ele să contribuie la acest eveniment și în 1959 au fost publicat volumul lingvistului M.V. Serghievski cu titlul *Молдаво-славянские этюды*, volum care a inclus mai multe studii scrise și publicate de autor în perioada anilor 1936-1948 [33]. Era de așteptat că cu această ocazie mai mulți specialiști locali să se pronunțe pe problema „poporului moldovenesc" și a „limbii moldovenești" [34]. N. Mohov publica broșura unde trata problema formării poporului și a statului moldovenesc [35], dar și un material propagandistic în revista *Comunistul Moldovei* care, în opinia autorului, reflecta istoria străbunilor „moldovenilor, valahilor, aromânilor" [36, p. 35]. Unele afirmații ale lui N. Mohov pot fi înscrise în rândul aberațiilor clasice: el scria că după dezbinarea Cnezatului Halician [37], „teritoriul de astăzi al Moldovei Sovietice a fost cotropit de feudalii ungari și câteva decenii condus de namestnicii craiului Ungariei" [38]. Aceste aberații atestă cunoașterea destul de modestă a istoriei de către acest specialist venit din Rusia.

Evident, nu putea fi trecută cu vederea nici problema statalității sovietice a „poporului molodvenesc",

subiect abordat de S. Ia. Afteniuc [39] și a fost continuată ideea despre „reunirea poprului moldovenesc" în anul 1940 [40]. A. Lazarev căuta să convingă cititorul că în RSSM există un alt popor, „moldovenesc", care colaborează cu poporul român din România [41].

Lingviștii locali continuă eforturile pentru a găsi bazele „limbii literare moldovenești", dar ajungeau la concluzii, care depășeau indicațiile partidului comunist. În acest context foarte interesantă apare constatarea lui Rubin Ia. Udler (1925-2012) care, examinând graiurile din RSSM și a regiunilor limitrofe din RSS Ucraineană formula concluzia absolut corectă că acestea „formează un tot întreg cu dialectele comune de la vest de Prut, fiind, alături de alte graiuri ale limbii române, parte integrantă a masivului lingvistic daco-roman" [42, p. 185]. Da, autorul trebuia să plătească tribut vremii sale, folosește și sintagma „limba moldovenească", dar concluzia respectivă atestă limpede că dânsul considera că este vorba de o singură limbă, limba română. Problemele așa-numitei „limbi literare moldovenești" au fost abordate și într-o culegere de studii publicată în anul 1958 [43].

Destul de semnificativ este și articolul lui Moisei I. Ianover consacrat începuturilor presei moldovenești prin ziarul *Albina românească*, care apare la Iași din anul 1829 sub îngrijirea lui Gheorghe Asachi. Evident, denumirea trebuia să-i pună în gardă pe cei de la conducerea republicii de aceea autorul s-a văzut nevoit să explice cititorului titlul gazetei și s-a oprit asupra termenului *Albina*, invocând o inflientă ... rusească (!), fiindcă, atenționa dânsul, și în Rusia au apărut periodice în care figura termenul *Albina* (пчела), dar termenul *românească* rămâne neexplicat de autorul articolului, el doar citează un vers în care alături de sintagma „Albina românească" apare și sintagma „câmpia românească" [44, p. 46-47]. Știrile, mai sublinia autorul, erau uneori publicate „în două limbi – în moldovenește și în franțuzește" [45] și gazeta „a jucat un anumit rol și în dezvoltarea limbii literare moldovenești" [46].

Tot în acest an s-a pus la modul cel mai serios problema editării moștenirii clasice a gânditorilor din secolele XVII-XVIII (Miron Costin și Dimitrie Cantemir), dar și a scriitorilor din secolul al XIX-lea (Gheorghe Asachi, Constantin Stamati, Constantin Negruți, Vasile Alecsandri și alții), dar se atenționa la necesitatea studierii acestei moșteniri prin prisma luptei de clasă [47, p. 62], reevaluarea moștenirii culturale a poporului moldovenesc de pe pozițiile marxism-leninismului [48]. Recomandarea savanților referitoare la reevaluarea și publicarea moștenirii clasice a „poporului moldovenesc", începe treptat să fie tradusă în viață. Pe 12 noiembrie 1960 Iosif C. Varticean, directorul Instituturi de limbă și literatură a Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, propunea lui C. F. Iliașenco, șeful secției știință, cultură și școli de pe lângă CC al PC al Moldovei ca în calendarul datelor jubiliare pentru anul 1961 să fie introdus Vasile Alecsandri – scriitor clasic moldovean, M. Kogălniceanu – eminent activist moldovean, istoric, scriitor, G. Tcacenco și G. Ibrăileanu – ultimul apreciat drept eminent critic literar moldovean, 90 de ani din ziua nașterii (23 mai 1871) [49]. Actualmente este acceptată ideea că în anii 50 la categoria „moldoveni" erau acceptate acele persoane, care s-au născut în Moldova, deci până la Unirea din 1859, aici îl avem pe G.Ibrăileanu, născut în 1871 la Târgu Frumos, care, evident, la acel moment era în statul România.

La sfârșitul anului 1960 autoritățile academice superioare din Moscova reorganizau instituțiile de cercetare din RSSM. Pe 23 decembrie 1960 era adoptată Hotărârea Prezidiumului AȘ a URSS referitoare la organizarea AȘ din RSSM și determinate direcțiile principale ale cercetărilor științifice pentru anii următori. Este interesant de observat că se atenționa asupra necesității studierii relațiilor de prietenie moldo-ruso-ucrainene, studii în domeniul arheologiei și etnografiei, studii privind dezvoltarea istorică a „limbii moldovenești", moștenirea literară a „poporului moldovenesc" etc. [50], dar problema etnogenezei „poporului moldovenesc", ca problemă aparte, nu era amintită.

Problema activității științifice a institutelor de istorie, limbă și literatură de pe lângă filiala Moldovenească a AȘ a URSS a fost abordată și de Iachim S. Grosul. El menționa că interpretarea corectă, marxistă, a problemei etnogenezei „poporului moldovenesc" este de o mare importanță științifică și politică, fiindcă naționaliștii burghezi au folosit și folosesc diverse teorii antiștiințifice pe această temă în propriile lor scopuri politice reacționare. Astfel, teza despre originea „pur romană" a moldovenilor a fost invariabil invocată ca justificare „istorică" a orientării către Occidentul burghez. Dar trebuie să constatăm că istoriografia burgheză, amintită de Ia. Grosul nu s-a preocupat de problema „etnogenezei poporului moldovenesc", ci de etnogeneza poporului român. Autorul asigura cititorul că în ultimul timp în RSSM, au fost „publicate

lucrări în care se dă o explicație științifică a istoriei formării poporului moldovenesc” [51, p. 35]. Dar, considera autorul, problema nu este rezolvată definitiv și necesită investigarea ei în continuare [52].

Și încă o informație interesantă oferea Iachim Grosul – în anul 1960 la Chișinău se preconiza desfășurarea lucrărilor a două conferințe științifice, dintre care una pe problema etnogenezei „poporului moldovenesc”, cu invitarea specialiștilor din România [53]. Desigur, însăși ideea de a convoca o asemenea conferință este foarte interesantă pentru timpul ei, dar nu sunt date că o asemenea conferință a mai avut loc. O informație succintă de pe la începutul anilor 1960 nu indica la careva succese în domeniul cercetărilor etno-naționale, doar se semnalează că problema etnogenezei „poporului moldovenesc” se studiază de către arheologi, care investighează culturile slave timpurii și vechi rusești de pe teritoriul Moldovei, iar lingviștii urmau să scrie o istorie a „limbii moldovenești” pentru perioada de până la revoluția din octombrie [54].

Evident că elementul „național moldovenesc” trebuia să fie găsit și în literatură. Criticul literar Simion Cibotaru (1929-1984) [55] recunoştea că în domeniul criticii și istoriei literaturii au fost admise erori serioase de ordin ideologic, care au fost dur criticate de către otganele de partid locale. Și mai era un „observtor”, care avea grijă ca în procesul de cercetare a problemelor științifice în domeniul literaturii în RSSM lucrurile să meargă bine și de care specialiștii locali țineau cont. Este vorba de „tovarășii de la Moscova”, care, sublinia S. Cibotaru, „au reacționat extrem de atent la lucrările criticilor moldoveni și le-au apreciat după merit” [56, p. 129-130]. Și specialiștii din RSSM aveau grijă ca cei din URSS că cunoască realizările celor din RSSM [57].

O nouă etapă în procesul de cercetare a problemelor etno-naționale din RSSM a început odată cu crearea în anul 1961 a Sectorului de etnografie și studiul artelor în componența Institutului de Istorie, ceea ce a permis, în opinia diriguitorilor de atunci, specializarea mai îngustă, aprofundarea și extinderea studiilor [58]. Temele pe care s-au axat investigațiile se refereau la formele culturii populare tradiționale – locuințe, îmbrăcăminte, inventar agricol, meșteșuguri, familie și modul de viață familial, tradiții și obiceiuri [59]. În opinia lui V.S. Zelenciuc, într-o serie de lucrări ale autorilor străini, cultura populară moldovenească nici nu era menționată drept cultură a unui popor aparte, ci drept o cultură locală românească. Drept urmare, etnografii moldoveni trebuiau să adune un nou material etnografic și să dea o apreciere de pe pozițiile științei etno-naționale sovietice a legităților de dezvoltare a culturii populației moldovenești în trecut, să descrie particularitățile ei la diferite etape istorice [60], atenționând la interferența intensivă cu cultura slavă încă din epoca feudală timpurie [61]. Ca rezultat al unei astfel de abordări, au apărut, în acea perioadă, informații etno-naționale despre moldoveni în lucrări precum: schița „Moldovenii” (1964), „Popoarele din partea europeană a URSS”, „Popoarele lumii” ș.a. [62].

Un mare rol în elucidarea problemelor etnogenezei „poporului moldovenesc” era rezervat arheologilor. O anumită atenție s-a acordat și problemei colonizării spațiului de la est de Carpați. Articolul lui Gheorghe D. Smirnov punea problema colonizării regiunii dintre Prut și Nistru de triburile romanizate prin prisma surselor arheologice și ajungea la concluzia că începutul colonizării regiunii de către volohi s-a produs nu mai târziu de prima jumătate a secolului al XIV-lea [63, p.309]. Totuși, Gh. Smirnov mai preciza că momentul apariției ceramicii volohe sau vechi moldovenești în interfluviul dintre Prut și Nistru nu a fost încă determinat cu precizie, dar la Orheiul Vechi ceramica volohă se întâlnește cu materiale din secolele XIII – prima jumătate a secolului al XIV-lea [64]. Așa dar, Gh. Smirnov, în mod absolut arbitrar îi asociază pe *volohi* cu *vechii moldoveni,* folosea și sintagmele „cultura voloho-moldovenească” și „volohii-moldoveni” [65]. Așezarea volohă pe teritoriul Orheiului Vechi a apărut nu mai târziu de anii 40 a secolului al XIV-lea, continua Gh. Smirnov, dar repede, slavii și volohii au căzut sub dominația tătarilor din Hoarda de Aur [66].

Articolul publicat de Ion Hâncu introducea unele nuanțe noi în problema dată. Referindu-se la ceramica de la Lucașeuca (sec. XII), autorul scrie că în seliștea respectivă apare o nouă formă de vas, care se deosebește de formele slave. Aceasta este forma romanică sau, ține să precizeze Ion Hâncu, veche românească, cum o numește arheologul român Maria Comșa, formă întâlnită și la Bucov (România) [67, p. 90-91]. Evident, în acel timp, nicidecum nu se putea afirma că în regiunea dintre Nistru-Prut ar fi putut exista o ceramică românească, ceramica de aici trebuia să fie numai moldovenească și slavă.

Eforturile arheologilor încep să fie apreciate de către savanții locali din RSSM. În anul 1962, secretarul științific al Institutului de istorie al AȘ al Moldovei S.E. Levit scria că cercetările arheologice treptat aruncă lumină asupra unor probleme atât de obscure ale istoriei vechi a Moldovei, inclusiv asupra problemei atât de complexe și discutabile precum etnogeneza „poporului moldovenesc" [68, p. 221]. De fapt ar trebui și aici de precizat – o problemă falsă nu poate fi elucidată.

În spațiul dintre Nistru și Prut trebuia de subliniat marele rol al slavilor și în studiul publicat în anul 1961 consacrat legăturilor moldo-ruso-ucrainene, N. Mohov se referea la rolul slavilor în procesul de formare a „poporului moldovenesc". Volohii, apreciați ca cei mai apropiați strămoși ai moldovenilor, valahilor, arumânilor și altor popoare romanice de răsărit, au devenit elementul predominant în stânga Dunării unde locuiau și slavi. Ultimii, pe parcursul secolelor s-au romanizat și s-au încadrat în popoarele valah și moldovenesc [69, p. 8]. „Limba moldovenească", mai considera Mohov, s-ar fi format în rezultatul încrucișării limbilor slavă și romanică, care s-a încheiat cu biruința structurii lingvistice romanice [70, p. 9]. Mohov își argumenta poziția și cu un citat dintr-un articol al lui Raimund G. Piotrovski (1922-2009) [71, p. 250-251] din anul 1951 în care se sublinia faptul că pătrunderea profundă a elementului slav în „limba moldovenească" atestă locuirea comună a slavilor și a strămoșilor moldovenilor în regiunile de la Dunăre [72, p. 80].

Dacă istoricul N. Mohov era înclinat să creadă celor afirmate de R. Piotrovski, lingviștii de la Chișinău aveau o cu totul altă opinie față de studiile specialistului din Leningrad, opinie exprimată de Iosif C. Varticean, directorul Institutului de limbă și literatură într-o scrisoare din mai 1960 adresată lui V.A. Avrorin, vicedirectorul Filialei Leningrad a Institutului de lngvistică a AȘ a URSS, CC al PCUS, CC al PC din Moldova și Institutului de Limbă al AȘ din URSS. R. Piotrovski era acuzat în cunoașterea proastă a „limbii moldovenești", în aceea că lucrările sale sunt slabe din punct de vedere științific și nu corespund realităților din RSSM, pe care el nu le cunoaște [73].

Publicul savant din URSS era permanent familiarizat cu procesul de formare a „națiunii socialiste moldovenești" [74] și uneori, prin recenziile publicate, se bucura de atenția unor specialiști din URSS. În recenzia la lucrarea privind formarea națiunilor socialiste din URSS [75] se specifica că unele națiuni socialiste (rusă, ucraineană, belarusă, georgiană, armeană) au apărut și s-au dezvoltat pe baza vechilor națiuni burgheze ca urmare a transformării lor radicale după 1917, altele însă (kazahă, tadjică, turkmenă etc.), până la biruința revoluției din octombrie, nu au reușit să se transforme în națiune, deoarece nu aveau condițiile și oportunitățile necesare pentru aceasta [76]. Așadar, recenzentul nu amintea „națiunea moldovenească", care s-ar fi format pe teritoriile locuite de moldoveni în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, deci nu se recunoștea formarea „națiunii burgheze moldovenești".

Un alt studiu publicat la Moscova în anul 1964 menționa rolul mare al națiunii socialiste ruse, apreciat drept factorul principal în procesul de formare a altor națiuni socialiste (ucraineni, bieloruși, tătari etc.), care se conturaseră mai demult ca națiuni, dar altele, cum ar fi moldovenii, carelii, udmurții, mari, ciuvașii, comi, bașkirii și alte multe popoare din Asia Mijlocie și Siberia, anterior mai înapoiați din punct de vedere economic și cultural, și care se aflau la diferite stadii de dezvoltare socială, de la sistemul tribal la feudalism, s-au format ca națiune numai în vremea sovietică [77, p. 54]. Evident, asocierea dezvoltării social-economice și culturale a molovenilor din cadrul Imperiului Rus cu situația popoarelor din Siberia și Asia Mijlocie, nicidecum nu putea fi pe placul autorităților din RSSM și istoricii de aici încep investigații „serioase" pentru a „demonstra" formarea „națiunii burgheze moldovenești".

Un moment important în viața științifică din RSSM a constituit publicarea în anul 1962 a studiului lui Iurie Kojevnikov (1922-1992) [78]. Autorul făcea o analiză a publicațiilor din RSSM pe problemele de literatură în temei a secolului al XIX-lea (articole semnate de H. Corbu, S. Cibotaru, A. Babii, P. Sovetov, D. Dragnev, V. Coroban) și atrăgea atenția la erorile comise, autorii locali (A. Babii, P. Sovetov, D. Dragnev) sunt învinuiți că nu înțeleg specificul literaturii și li se dau indicații, cum ar trebui intrepretate lucrurile [79]. Referindu-se la perioada de până la anul 1959, autorul sovietic menționa că multe probleme ale criticii literare moldovenești sunt puțin studiate, că unii autori au fost nesiguri în chestiuni de metodologie, iar într-o serie de studii ale lor s-au făcut simțite tendinţele locale, naţionaliste [80]. După Kojevnikov, autorii din RSSM au reieșit din percepția falsă a scriitorilor ca purtători de cuvânt direcți ai ideologiei acelor clase din care erau și ei de origine și sunt acuzați de „abordare antiistorică a problemei" [81]. Dar, entuziasmat

de critica autorilor locali din RSSM, Iu. Kojevnikov le arunca acestora un ferm colac de salvare, scriind în articolul său nu despre *burghezia moldovenească* și *burghezia valahă*, ci despre *burghezia românească* de la 1848, care era atât de slabă, încât nu a fost în stare să preia puterea în mâinile ei și abia mai târziu, cârdășia dintre această *burghezie românească* și moșieri, sub presiunea maselor populare, a dus la alegerea lui Alexandru Cuza în calitate de domn în ambele principate [82]. Autorul din Moscova făcea și unele observații destul de pertinente afirmând că istoricii moldoveni ai literaturii sunt prea „prudenți” atunci când vorbesc despre ideea unificării naționale, iar faptul incontestabil al interacțiunii și influenței reciproce dintre scriitorii principatelor dunărene, uniți în 1859 într-un singur stat – România, criticii literari din RSSM caută să-l evite prin toate mijloacele posibile [83]. Mai mult chiar, Iu. Kojevnukov îi acuza pe autorii din RSSM că neglijau cuvântul *român* în studiile lor, recurg „la șiretlicul de a înlocui unele noțiuni cu altele”, având în vedere substituirea sintagmei *Moldo-Valahia*, „*poporul țării noastre*”, *român*, așa cum este scris în opera lui C. Stamati, cu Moldova și cu sintagma „poporul moldovenesc” [84]. Observațiile autorului sovietic erau absolut corecte, dar în RSSM, unde se lucra intens asupra demonstrării existenței „poporului moldovenesc” deosebit de poporul român, ele nu aveau sorți de izbândă.

Articolul lui Iurie Kojevnikov a constituit obiect de discuție la ședința comună a biroului extins al Secției de științe sociale de la AȘ a RSSM și a conducerii Uniunii scriitorilor din RSSM din 29 decembrie 1962. Hotărârea adoptată sublinia necesitatea punerii moștenirii literare în serviciul construcției comunismului, principiile autorului articolului puse la baza periodizării istoriei literaturii moldovenești ar fi discutabile și se recomanda studierea profundă a literaturii clasice moldovenești, inclusiv publicarea operelor clasicilor literaturii moldovenești [85]. Despre discuția de la această ședință, la care au vorbit și istoricii N. Mohov, D. Dragnev și P. Sovetov, a fost informat și I.I. Bodiul [86], căruia i-a fost trimisă și hotărârea adoptată [87].

La sfârșitul anului 1962 activitatea institutelor de istorie și filologie a fost supusă unei critici destul de dure din partea „tovarășului” Volkov [88, p.199]. În scrisoarea sa din 1 decembrie 1962, întitulată *Despre organizarea și folosirea forțelor științifice în RSS Moldovenească,* se apreciază că existența separată a institutelor de istorie și filologie nu este îndreptățită. Autorul se întreba retoric: ce au dat cercetările în aceste domenii ale științei pe parcursul a 25 de ani. Și răspundea: 90 % au bătut apa în piuă. Autorul propunea concentrarea tuturor forțelor din domeniul romanisticii din URSS la Universitatea de Stat din Moldova. Unde să fie studiate problemele limbii și literaturii moldovenești. În privința Institutului de Istorie, lucrurile stau și mai prost, scria dânsul – nu înzadar colaboratorii acestui institut sunt numiți „trântori salarizați”. Fiecare al patrulea sau al cincilea om de aici este șef de secție sau ocupă un alt post bine plătit. Valoare, continua el, prezintă doar lucrările arheologice și istoriografice. Autorul scrisorii propunea ca toți istoricii să fie trecuți cu activitatea în arhive sau în calitate de cadre didactice unde se vor putea ocupa și de știință [89]. Pe 5 februarie 1963 urma un răspuns succint la scrisoarea lui Volkov. Explicația dată este destul de scurtă, scrisă cu mâna, semnătura indescifrabilă. Autorul informației date afirmă că tov. Volkov nu înțelege nici scopurile, nici obiectivele științelor umanitare, de aceea el este foarte subiectiv și incorect, și lui i s-a explicat acest lucru [90].

În aprilie 1963 a avut loc Conferința republicană a istoricilor din RSSM, consacrată totalurilor Conferinței unionale și obiectivelor științei istorice, pregătirii cadrelor științifice și pedagogice din Moldova. Printre Recomandările conferinței, care au fost trimise la CC al PC al Moldovei se prevedea stabilirea unor legături mai strânse cu România, Bulgaria și Polonia [91]. Totuși, specialiștii de la Institutul de istorie nu puteau merge peste hotare și să prezinte în mod independent un referat științific. Spre exemplu, pe 24 septembrie 1963 la Consiliul științific al Institutului de istorie al AȘ a RSSM s-a discutat referatul lui Ion Hâncu, *Slavii în interfluviul dintre Nistru și Prut,* care urma să fie prezentat la conferința istoricilor slaviști de la Budapesta. Referatul a fost recomandat, dar el urma să fie redactat și îmbunătățit. Pentru realizarea acestui deziderat au fost desemnați G. B. Fiodorov și G. D. Smirnov de la Moscova, iar de la Chișinău Valentin S. Zelenciuc [92]. Numirea ultimului trezește nedumeriri serioase. Da, el era șeful sectorului de etnografie, dar din cele 14 lucrări publicate de dânsul până în anul 1963 inclusiv, el nu avea nici una în problema examinată de Ion Hâncu în referatul amintit, în care dânsul urma să aducă careva „îmbunătățiri” [93]. Unicul său „merit” era că tatăl său a fost mare demnitar în organele puterii de stat din RASSM și RSSM și era născut în regiunea de pe malul stâng al Nistrului.

Pe 23 octombrie 1963 directorul Institutului de istorie al AȘ din RSSM, membru-corespondent Eugeniu E. Russev informa organele de partid ale republicii că în sectorul de arheologie activează 9 colaboratori, sectorul are o contribuție serioasă în elucidarea problemelor actuale ale istoriei Moldovei, cum ar fi istoria colonizării acestor regiuni de către slavi și istoria formării „poporului moldovenesc" [94]. Cel mai probabil aceasta însemna trecerea problematicii privind formarea poporului moldovenesc pe seama arheologilor.

În noiembrie același an 1963 președintele AȘ a RSSM Ia. Grosul informa CC al PC al Moldovei despre investigarea economiei republicii, a istoriei, limbii și literaturii „poporului moldovenesc" [95], informație repetată și pe 22 ianuarie 1964, în care se menționau măsurile privind realizarea Hotărârii nr. 436 CC al PCUS și Consiliului de miniștri al URSS din 11 aprilie 1963 *Despre măsurile privind intensificarea activității AȘ din URSS și a AȘ din republicile unionale*, printre alte direcții importante de cercetare la AȘ a RSSM era evidențiată și studierea economiei republicii, istoriei, limbii și literaturii „poporului moldovenesc" [96].

În această perioadă de timp se evidențiază problema volohilor. Printre noii cercetători ai acesteia se numără și Pavel P. Bărnea, care îi aprecia pe volohi drept strămoși ai popoarelor moldovenesc și român. În baza cartografierii localităților cu același nume din Transilvania și Moldova autorul întocmea o hartă la temelia căreia a fost pus conceptul că așezându-se pe locurile noi volohii au dat satelor lor numele așezărilor pe care le-au părăsit. Conform Hărții, populatia volohă care s-a stabilit pe teritoriul Moldovei de peste Prut provenea din patru regiuni ale Transilvaniei: Mures, Crisana, Cluj, dar mai ales din Maramures. Aceasta a fost prima etapă de colonizare, în urma căreia volohii s-au stabilit la poalele estice ale Carpaților, în regiunile Bacău, Roman și Neamț [97, p. 40]. De aici volohii s-au mișcat mai departe spre răsărit și au populat raioanele împădurite ale părții de nord a regiunii dintre Nistru și Prut. Autorul datează aceste monumente volohe cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea [98]. Ținând cont de faptul că volohii sunt considerați de către P. Bârnea „strămoși ai popoarelor moldovenesc și român" și permanent subliniază că la est de Carpați, inclusiv și la est de Prut s-au deplasat volohii, în conceptul autorului aceasta ar trebui să semnifice că în a doua jumătate a secolului al XIV-lea încă nu existau nici moldovenii, nici românii.

În procesul de studiere a etnogenezei „poporului moldovenesc" s-au inclus destul de activ etnografii. Cercetările lui Nicolai A. Demcenco erau consacrate uneltelor agricole folosite de moldoveni pe parcursul timpului și sunt apreciate de autor ca o sursă istorică importantă pentru cercetarea etnogenezei și a istoriei etnice. Tradițiile etnice, sublinia autorul, se manifestă atât în trăsăturile locale ale construcției anumitor părți ale uneltelor, cât și în terminologia lor [99, p. 93], concluzia autorului rezumându-se la aceea că uneltele moldovenilor examinate de dânsul sunt de origine slavă [100].

În studiul de sinteză *Moldova în epoca feudalismului,* publicat în anul 1964 de către N. Mohov este și compartimentul, *Etnogeneza poporului moldovenesc*. Dar și până la acest compartiment, el a expus mai multe opinii referitoare la situația etnică de la est de Carpați. Dintre concluziile principale ale autorului ar putea fi numite următoarele: cea mai mare parte a teritoriului viitoarei Moldove, inclusiv și teritoriul RSSM, nu a intrat în componența Imperiului Roman, dar influența ultimului a fost și aici considerabilă, romanizarea a fost multilaterală și profundă, iar populația romanizată de atunci și până în zilele noastre locuiește în regiunile Dunărene [101, p. 67]; în rezultatul romanizării limba dacilor a fost eliminată de latina vulgară din care, peste secole, s-a format limba moldovenească [102]; în secolele VI-VII teritoriile viitoarelor state Valahia și Moldova au fost ocupate de triburile slave [103]; în regiunea dintre Nistru și Prut în secolele IX-XIII locuiau slavii și acest teritoriu, nu permanent, dar s-a aflat în componența cnezatului de Kiev, apoi a celui de Halici [104]; limba moldovenească s-a format în rezultatul încrucișării limbilor slavă și romanică, cu biruința structurii gramaticale romanice [105]; strămoșii moldovenilor și valahilor s-au format dintr-o serie de componente entice, în primul rând din geto-dacii romanizați și cetățenii Imperiului Roman, care la începutul erei noastre locuiau la nord și la sud de Dunăre, pe teritoriile Bulgariei și a României contemporane și care au dat poporului limba romanică. Anume aceștea sunt cei mai vechi urmași ai poporului moldovenesc, în componența căruia, ulterior, au intrat o anumită cantitate de elemente de la alte triburi, care au populat în diferite timpuri aceste regiuni; următoarea etapă a fost amestecul cu slavii, care a început în secolul al VI-lea și drept rezultat s-a format comunitatea volohilor, din care s-au evidențiat popoarele moldovean, valah, aromân etc.; în perioada de până și după formarea statului independent Moldova, poporul moldovenesc a mai contactat și cu alte popoare (peceneji, cumani, tătari, turci, unguri)

de la care a luat unele elemente lingvistice și de trai [106]. Volohii au apărut într-un număr mare pe teritoriul RSSM nu înainte de invazia tătaro-mongolă, până la 1240 aici locuia populația slavă. Într-un număr mic ei locuiau în Valahia și în Moldova de sud și în secolul al XII-lea și al XIII-lea, când, scrie Mohov sunt amintiți în actul papei de la Roma din 1234 cu termenul *volohi* [107]. Dar Mohov falsifică sursa istorică, în actul papal acești locuitori sunt amintiți cu termenul *walathi* [108]. Falsificarea era necesară, pentru că N. Mohov considera că volohii sunt moldoveni, iar valahii – români și, evident, el nu putea admite că în spațiul de la est de Carpați era o populație românească. Când tătaro-mongolii au fost alungați de aici, scrie N. Mohov, masa principală o alcătuiau moldovenii, probabil, parțial, urmașii populației precedente, dar în temei, volohi, care au trecut aici dinspre Carpați [109].

* * *

Dar treptat „dezghețul" se apropia de sfârșit. La începutul lunii octombrie 1964 N.Hrușciov mergea la odihnă la Pițunda (Abhazia). Câteva zile mai târziu, pe 12 octombrie la Kremlin avea loc ședința Prezidiului CC al PCUS, prezidată de Leonid Brejnev. A doua zi, pe 13 octombrie la Moscova s-a reîntors și N. Hrușciov, dar la ședința din această zi a Prezidiului CC la care au vorbit toți membrii și au solicitat înlăturarea lui Hrușciov, nu s-a scris un proces verbal. La ședința Plenarei CC al PCUS din 14 octombrie Hrușciov a fost demis [110, p. 324-326, 329].

Sfârșitul anului 1964 venea cu o puternică lovitură dată și învățăturii marxist-leniniste, așa cum era ea înțeleasă în URSS, prin publicarea faimoaselor manuscrise inedite ale lui Karl Marx, *Însemnări despre români*, care au primit *Bun de tipar* pe 24 octombrie 1964, cu un studiu introductiv de academicianul Andrei Oțetea (1894-1977) și profesorul Gheorghe Zane (1897-1978) [111, p. 116-118]. Marx a dat o apreciere foarte corectă tratatului ruso-otoman din 28 mai 1812 și anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus: „Turcia nu putea ceda ceea ce nu-i aparţinea, pentru că Poarta otomană n-a fost niciodată suverană asupra ţărilor române. Poarta insăşi recunoscuse acest lucru, când la Karlovitz, presată de poloni să le cedeze Moldo-Valachia, ea răspunse că nu are dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulaţiile nu-i confereau decât un drept de *suzeranitate.*" [112, p. 106, 167]. Marx a numit limba locuitorilor din Moldova și Țara Românească cu denumirea ei corectă, *limba română*, *limba românească* [113]. Locuitorii indigeni din Moldo-Vlahia „se numesc ei înșiși români", iar vecinii lor îi numesc vlahi sau valahi [114]. Dar lovitura a fost minimalizată total: lucrarea lui Marx a fost sechestrată de autoritățile de partid și sovietice și ea nu a fost folosită de către cercetători în vederea investigării problemelor istorice, marxismul expus în aceste manuiscrise nu corespundea conceptului imperial sovietic [115, p. 564, 594].

* * *

În încheiere la cele de mai sus putem afirma cu certitudine că Congresul al XX-lea și Hotărârile ulterioare ale CC al PCUS au pus începutul unei noi etape în procesul de cercetare științifică în URSS. Totuși, trebuie subliniat că în această perioadă, numită convențional „dezghețul hrușciovist", presiunea ideologică și politică asupra savanților din științele umanitare nu a fost abandonată, mai ales pe problemele etno-naționale. Monopolul la adevăr a continuat să rămână în sfera politicii și ideologiei. Mai mult chiar, în acest timp se consolidează procesul de investigare a problemei privind formarea „poporului moldovenesc", a „națiunii burgheze moldovenești" și a „națiunii socialiste moldovenești".

În perioada „dezghețului hrușciovist", în ce privește problema identitară din RSSM ca problemă științifică, nu a avut loc schimbarea paradigmei științifice și respectiv, nu au urmat schimbăti calitative în cercetarea problemelor originii etnice a băștinașilor. Specialiștii au continuat investigațiile lor la indicația și sub controlul strict al partidului comunist și al instituțiilor academice centrale ale URSS, care stăteau la straja intereselor imperiale ale „primului stat socialist din lume".

În această perioadă parțial a slăbit cenzura de partid asupra culturii, dar asupra problemelor de identitate etno-națională din RSSM cenzura nu putea slăbi sub nici un motiv. Cenzura de partid, care stătea la straja intereselor imperiale ale URSS, menținea monopolul asupra „adevărului" privind formarea „limbii moldovenești", a „poporului moldovenesc", a „națiunii burgheze moldovenești" și a „națiunii socialiste moldovenești". Problema identitară era prioritară, fiindcă anume ea era arma de luptă politico-ideologică în mâna partidului comunist pentru menținerea regiunii dintre Nistru și Prut în cadrul URSS și evident, în atare situație, nu putea fi vorba de oarecare cedări, permanent s-a subliniat ideea existenței „poporului moldovenesc".

Referințe:

1. СИДОРОВА, Л. А. *Оттепель в исторической науке. Советская историография первого послесталинского десятилетия.* Москва: Памятники истрической мысли, 1997, 288 с. ISBN 5-88451-050-0.
2. Ce a însemnat dezghețul hrușciovist a se vedea și АКСЮТИН, Ю. В. *Хрущевская «оттепель» и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг.*, 2-е изд., испр. и доп. Москва: Российская политическая энциклопедия. Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, 622 с. ISBN 978-5-8243-1397-0.
3. СИДОРОВА, Л. А. Op. cit., p.3.
4. ЛУКОВЦЕВА, Т. Ф. *Оттепель.* В: *Большая российская энциклопедия*. Москва: Большая российская энциклопедия, 2014, т. 24, с.691.
5. ПЫЖИКОВ, А. В. *Хрущевская «Оттепель» 1953-1964 гг.* https://pseudology.org/History/Pyzhikov_Ottepel.pdf (просмотрено 11.5.2023).
6. ЧИКИШЕВА, О. В. *«Оттепель» как историко-культурный феномен и предмет современного научного осмысления: региональный аспект.* В: *Вестник Вятского гос. гуманитарного ин-та*. 2013, №1, с. 138-142.
7. НЕДЕЛЬСКАЯ, О. С. *Историческая наука в период хрущевской «оттепели»*. В: *Альманах современной науки и образования,* 2009, № 12-2, с. 64-66.
8. *XX съезд Коммунистической Партии Советского Союза, 14-25 февраля 1956 года.* Стенографический отчет, т. 1. Москва: Госполитиздат, 1956, 640 с.
9. НЕДЕЛЬСКАЯ, О. С. Op. cit., p. 64.
10. ВДОВИН, А. И. *Политика по укреплению новой исторической общности в годы «оттепели»*. В: *Слово: образовательный портал.* https://portal-slovo.ru/history/41256.php (просмотрено 10.5.2023).
11. ПЫЖИКОВ, А. В. Op. cit., p. 138.
12. Ibidem, p. 227.
13. ВДОВИН, А. И. Op. cit.
14. ПЫЖИКОВ, А. В. Op. cit., p. 140, 155.
15. *Национальная политика в эру Хрущева и Брежнева.* В: *Студопедия.* 24.06.2015. https://studopedia.ru/12_60496_I-natsionalnaya-politika-v-eru-hrushcheva-i-brezhneva.html (просмотрено 4.5.2023).
16. ПЫЖИКОВ, А. В. Op. cit., p. 155; ВДОВИН, А. И. Op. cit.
17. Ion Iacob Mija a fost regizor, scenarist. S-a născut la 21 octombrie 1938 în orașul Balta (RASSM) A absolvit Facultatea de regie al Institutului de Cultură din Moscova (1960) și Cursurile superioare de regie pentru realizatori de filme documentare de la Moscova (1968). Din 1962 lucrează ca asistent regizor la studioul „Moldova-Film". În anii 1968-1980 a fost regizor al studioului „Telefilm-Chișinău", în anii 1981-1982 regizor al studioului de film „Volgograd-Telefilm", apoi regizor în orașul Kuibyshev. În perioada anilor 1983-1993 - regizor al studioului „Moldova-Film". În anul 1990 a fondat studioul independent „Ave-film" (pe probleme de mediu). Multe dintre lucrările sale sunt legate de natură și de protecția ei. Membru al Uniunii Cinematografiştilor din anul 1974. (Ион Мижа. В: *Кино-Театр.Ру,* 07.02.2023. https://www.kino-teatr.ru/kino/director/sov/88855/bio/; Мижа Ион. В: Moldovenii.md. Доступно: https://moldovenii.md/ru/people/472 (просмотрено 7.5.2023).
18. ПЫЖИКОВ, А. В. Op. cit., p. 156.
19. *Varlaam și prima tipăritură moldovenească*. În: *Nistru.* 1957, nr. 12, p. 148-149.
20. Relațiile instituțiilor de cercetare științifică din republicile unionale cu țările străine erau dirijate și controlate de preşedintele Comitetului de Stat al Consiliului de Miniştri al URSS pentru relațiile culturale cu țările străine se bucură de toate drepturile acordate prin Decretele Consiliului de Miniştri al URSS din 11 aprilie 1953 nr. 1002 şi 4 mai 1955 Nr. 863. (URSU, Valentina, ed. Cultura Moldovei Sovietice în documente şi materiale, 1944-1991. Ed. a 2-a, rev. şi compl. Chişinău: Pontos, 2015, 272 p. ISBN 978-9975-51-680-8).
21. Arhiva Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: ACAȘM), F.1, inv.3, d.7085, f.84.
22. KOTENKO, I. A., MOHOV, N. A., SOVETOV, P. V. *Tendința de creștere a populației din Moldova în epoca feudală.* În: Probleme de istorie. București, 1957, nr. 3, p. 107-123.
23. ACAȘM, F.1, inv.3, d.7080, f.84.
24. ЕРМАКОВ, В. Т. *Работа историков в филиалах Академии Наук СССР в 1957 г.* (О работе Молдавского филиала Академии Наук СССР). В: *Вопросы истории,* 1958, №5, с. 195-197.

25. GRECUL, A. V. *Despre formarea și dezvoltarea nației socialiste moldovenești.* În: *Însemnări științifice ale Institutului pedagogic din Chișinău,* Chișinău, 1958, vol. 1, p. 17-31.
26. Ibidem, p. 21.
27. Ibidem, p. 24.
28. Ibidem, p. 28.
29. ACAȘM, F.1, inv.3, d.7080, f.120.
30. МОХОВ, Н. А. *Организация Института истории Молдавской ССР.* В: *Вопросы истории,* 1958, № 8, с. 213-214.
31. Ibidem, p. 214.
32. AOSPRM, F.51, inv.18, d.242, f.11.
33. СЕРГИЕВСКИЙ, М. В. *Молдаво-славянские этюды.* Москва: Изд-во Акад. наук СССР, 1959, 212 с.
34. MOHOV, N. A. RUSSEV, E. M. *600 de ani ai Statului Moldovenesc*. În: *Femeia Moldovei,* 1959, nr. 9, p. 3-4; OGANEAN, L. *Sărbătoarea de 600 de ani de la întemeierea Statului Moldovenesc.* În: *Învățătorul Sovietic.* 1959, nr. 10, p. 3-7; RUSSEV, E. *600 de ani de la întemeierea Statului Moldovenesc*. În: *Nistrul,* 1959, nr. 12, p. 108-114.
35. МОХОВ, Н. А. *Формирование молдавского народа и образование молдавского государства.* Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1959, 44 с.
36. MOHOV, N. *O dată remarcabilă* (Cu prilejul aniversării 600 de la înființarea Statului Mold.). În: *Comunistul Moldovei,* 1959, nr. 9, p. 33-39.
37. Odată cu moartea lui Vladimir (1199), dinastia Rostislavicilor a încetat să mai existe, iar ținuturile vestice ale Rusiei și-au pierdut în cele din urmă independența politică. Sub domnia lui Roman Mstislavich (cneaz de Halici la 1188 și primul cneaz al Cnezatului Halici-Volânian (1199-1205)), Haliciul a fost unit cu teritoriile Volâniei și Kievului.
38. MOHOV, N. *O dată remarcabilă…*, Op.cit., p. 36.
39. АФТЕНЮК, С. Я. *К вопросу о создании советской государственности молдавского народа.* В: *Известия Молд. филиала АН СССР*, 1959, №2, с. 55-66.
40. РОМАНОВА, З. Г. *Великая Октябрьская сщциалистическая революция и воссоединение молдавского народа в едином Советском социалистическом государстве.* В: *Уч. зап. Кишиневского ун-та.* 1959, т. 40, с. 3-16; AFTENIUC, S. Ia. *Reunirea poporului moldovenesc și încheierea procesului de creare a organizării de stat sovietice naționale.* În: *Din istoria mișcării revoluționare și a construcției socialiste în Moldova,* Chișinău: Știința, 1961, p. 7-30.
41. LAZAREV, A. *Colaborarea culturală dintre noroadele moldovenesc și român în anii de după război*. În: *Comunistul Moldovei,* 1959, nr. 3, p. 27-31.
42. УДЛЕР, Р. Я. *К вопросу о роли диалектных данных в определении основы молдавского литературного языка.* В: *Вопросы молдавского литературного языка:* сб. ст. Отв. ред. А. Т. БОРЩ и др. Кишинев: Госиздат Молдавии, 1958, с. 171-185.
43. *Вопросы молдавского литературного языка:* сб. ст. Отв. ред. А. Т. БОРЩ и др. Кишинев: Госиздат Молдавии, 1958, 194 с. (Уч. зап. Ин-та истории, языка и литературы Молд. Филиала АН СССР; т. 7-8).
44. IANOVER, M. *Începuturile presei moldovenești* (Despre gazeta „Albina românească” fondată de G. Asachi în anul 1829). În: *Limba și literatura moldovenească,* 1959, nr. 1, p. 45-52.
45. Ibidem, p. 49.
46. Ibidem, p. 51, 52.
47. БАБИЙ, А. ДРАГНЕВ, Д., СОВЕТОВ, П. *К вопросу о правильном освещении истории общественно-политической мысли в Молдавии.* В: *Коммунист Молдавии*, 1959, № 3, с. 62-75.
48. Ibidem, p. 69.
49. AOSPRM, F.51, inv.20, d.275, f.28; URSU, Valentina, ed. Cultura Moldovei… Op. cit., p. 146.
50. AOSPRM, F.51, inv.20, d.275, f.64
51. ГРОСУЛ, Я. *Высоко держать знамя партийности в науке.* В: *Коммунист Молдавии,* 1960, № 1, с. 33-40.
52. Ibidem, p.36.
53. Ibidem, p.39.

54. AOSPRM, F.51, inv.22, d.243, f.25-26
55. CORBU, Haralambie. *Anii de zbucium și nopțile de nesomn ale lui Simion Cibotaru*. În: *Akademos*, 2009, nr. 4, p.128-129.
56. ЧИБОТАРУ, С. *Актуальные вопросы критики и литературоведения*. В: *Днестр*, 1960, № 10, с. 120-140.
57. РОМАНЕНКО, Н. Н. *Молдавский филологический журнал.* В: *Вопросы литературы,* 1962, №4, с. 197-204.
58. ACAȘM, F.24, inv.1, d.14, f.2.
59. Ibidem, f.2-3.
60. Ibidem, f.3.
61. Ibidem, f.4.
62. Ibidem.
63. СМИРНОВ, Г. Д. *Заселение романизированными племенами Пруто-Днестровского междуречья в свете археологических материалов.* В: *Материалы и исследования по археологии Юго-Запада СССР и Румынской Народной Республики. Кишинев: Картя Молдовеняскэ,* 1960, 353 с.
64. Ibidem, p. 311-312.
65. Ibidem, p. 314.
66. Ibidem.
67. ХЫНКУ, И. Г. Р*аскопки на селище XII-XV веков Лукашевка V.* В: *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Ин-та Археолгии АН СССР,* 1961, вып. 86, с. 86-91.
68. ЛЕВИТ, С. Э. *Широкий размах исторических исследований Молдавии*. В: *История СССР*, 1962, nr. 1, с. 219-223.
69. МОХОВ, Н. А. *Очерки истории молдавско-русско-украинских связей:* (С древнейших времен до начала XIX в.). Кишинев: Штиинца, 1961, 214 с.
70. Ibidem, p. 9.
71. În anii 1957-1959 (Пиотровский Р. Г., (https://www.koob.ru/piotrovskiy_r/) sau 1956-1958 R. Piotrovski a locuit în Moldova și a activat în cadrul Institutului de lingvistică din cadrul Filialei moldovenești a AȘ a URSS. Într-un studiu se afirmă că în anii 1956–1976 a fost angajat al Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe din Leningrad și al filialei acesteia din Chișinău (MAZURKIEWICZ, Roman. Rajmund Piotrowski (17 VIII 1922 – 4 VIII 2009). În: *Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności,* rok 2014/2015, p. 250-253).
72. ПИОТРОВСКИЙ, Р. Г. *Молдавский язык и вопросы славяно-молдавских отношений в эпоху раннего средневековья.* В: *Октябрь*, 1951, № 6, с. 75-80.
73. AOSPRM, F.51, inv.20, d.276, f.31-34
74. ГРЕКУЛ, А. В. *Из истории молдавской социалистической нации.* В: *Формирование социалистических наций в СССР,* Москва: Госполитиздат, 1962, с. 412-450.
75. *Формирование социалистических наций в СССР*: сб. ст. Москва: Госполитиздат, 1962, 639 с.
76. Мансветов, Н. В. *Рецензия на книгу «Формирование социалистических наций в СССР»*, Москва: Госполитиздат, 1962. В: *Вопросы истории.* 1963, №11, с.113-116
77. *Народы Европейской части СССР,* т. 1. Под ред. В. А. АЛЕКСАНДРОВА и др. Москва: Наука, 1964, 984 с. (Народы мира. Этнографические очерки. Под общ. ред. С. П. ТОЛСТОВА).
78. Academician, culturolog, critic de artă, poet și excellent traducător din limba română. Și-a dedicat aproape toată viața traducerilor poetice din limba româna, pe care o cunoștea la perfecție. El a prezentat cititorului rus o serie de poeți și scriitori clasici români, Mihail Eminescu, Lucian Blaga, George Bacovia, Mihail Sadoveanu. La București au fost publicate editii separate cu texte paralele în limba română și rusă ale clasicilor literaturii române.
79. КОЖЕВНИКОВ, Юрий. *Бережно относиться к классическому наследию.* В: *Вопросы литературы.* 1962, № 4, с. 97-121.
80. Ibidem, p. 98.
81. Ibidem, p. 103.
82. Ibidem.
83. Ibidem, p. 113-114.
84. Ibidem, p. 114.
85. AOSPRM, F.51, inv.22, d.243, f.88-90.

86. AOSPRM, F.51, inv.22, d.244, f.3-4.
87. Ibidem, f.6-7.
88. Probabil este vorba de Vladimir Petrovici Volkov(1911-?), rus, născut în s. Belkovo, gub. Penza, Imperiul Rus. Absolvent al Școlii superioare de partid a CC al PC(b) al întregii Uniuni. Activist comsomolist (1932-1939). În 1944 a fost trimis la Chișinău de CC al PC(b) al întregii Uniuni. Şef al Secției propagandă (1944-1945) și secretar pentru propagandă (1945-1949) al Comitetului orășenesc de partid Chișinău. Secretar al CC al PC(b)M (1949-1952). Şef al Secției știință și învățământ superior a CC al PCM (1952). Şef al Secţiei ştiinţă a CC al PCM (1953) (TĂRÎȚĂ, Marius, coord. Instituțiile și nomenclatura sovietică de partid din RASSM și RSSM (1924-1956). Chișinău: Cartdidact*, 2017, p. 199). TĂRÎȚĂ, Marius, coord. Instituțiile și nomenclatura sovietică de partid din RASSM și RSSM (1924-1956),* Chișinău: Cartdidact, 2017. 400 p.
89. AOSPRM, F.51, inv.23, d.244, f.13-14.
90. Ibidem, f. 16.
91. Ibidem, f. 86-89.
92. Ibidem, f. 126.
93. ACAȘM, F.1, inv.3, d.8154 (Dosar personal V. S. Zelenciuc), f. 10.
94. AOSPRM, F.51, inv.24, d.191, f.163.
95. Ibidem, F.51, inv.23, d.205, f.48.
96. Ibidem, F.51, inv.24, d.190, f.8.
97. БЫРНЯ, П. П. *Северо-западный путь заселения территории Молдавии волохами.* В: *Тезисы докладов Первого симпозиума по археологии и этнографии Юго-Запада СССР,* Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1964, с. 40-41.
98. Ibidem, p. 41.
99. ДЕМЧЕНКО, Н. А. *Типы пахотных орудий молдаван* (в связи с изучением этногенеза и этнической истории). В: *Труды III конференции молодых ученых Молдавии,* Кишинев: Картя Молдавеняскэ, 1963, вып.3: Серия общественных наук, с. 93-94.
100. Ibidem, p. 94; Idem, *Земледельческие орудия как материал для изучения этногенеза и этнической истории молдавского народа.* В: *Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР*, Кишинев: Картя Молдовеняскэ 1964, с. 44.
101. МОХОВ, Н. А. *Молдавия эпохи феодализма:* (от древнейших времен до начала XIX века). Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1964, 440 с.
102. Ibidem, p. 68.
103. Ibidem, p. 75.
104. Ibidem, p. 80-81.
105. Ibidem, p. 97.
106. Ibidem, p. 101-102.
107. Ibidem, p. 103.
108. DRH, D, I, p. 21.
109. МОХОВ, Н. А. *Молдавия эпохи…*, Op.cit., p. 104.
110. ШЕВЕЛЕВ, В. Н., *Н. С. Хрущев*. Ростов-на-Дону: «Феникс», 1999, 349 с. (След в истории). ISBN 5-222-00701-4.
111. STOICA, Stan. *Cu Marx împotriva Moscovei. Culisele editării lucrării „Karl Marx, însemnări despre români”.* În: *Collegium Mediense,* 2015, vol. 5: Comunicări ştiinţifice XIV, p. 116-121.
112. MARX, Karl. *Însemnări despre români:* (Manuscrise inedite). Publ. de A. OȚETEA și S. SCHWANN. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, 186 p.
113. Ibidem, p. 115, 171.
114. Ibidem, p. 171.
115. Despre interpretarea autorităților de la Chișinău a manuscriselor lui Marx editate în 1964 aflăm dintr-o scrisoare a CC al PCM din 30 martie 1972, semnată de Ivan Bodiul adresată CC al PCUS: „După cum se știe, în 1964, la București, a fost editată cartea K. Marx, Însemnăpri despre români, în care sunt adunate extrase din lucrarea unui autor englez necunoscut – Rușii în Moldova și Valahia – și a istoricului francez burghez Regnault -

Istoria politică și socială a Principatelor Dunărene – care reprezintă o revizuire a unor lucrări ale autorilor români N.Bălcescu, I. Ghica, E. Rădulescu, cunoscuți prin atitudinea lor antirusă. Publicarea citatelor respective nu este altceva decât o încercare de a folosi numele lui K.Marx pentru a justifica pretențiile teritoriale neîntemeiate ce devin tot mai intense în rândurile unei părți a intelectualității din domeniile științei și creației (NEGRU, Elena, NEGRU, Gheorghe. *„Cursul deosebit" al României şi supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română şi campaniile propagandistice antiromâneşti din RSSM (1965–1989), v*ol. 1 (1965-1975): st. şi doc. Chișinău: CEP USM, 2012, p. 564). O apreciere în același sens a se vedea și în scrisoarea secretă a CC al PCM din 27 iunie 1975 semnată de I. Bodiul, adresată CC al PCUS. (NEGRU, Elena, NEGRU, Gheorghe, Op. cit., p. 594) NEGRU, Elena, NEGRU, Gheorghe. *„Cursul deosebit" al României şi supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română şi campaniile propagandistice antiromâneşti din RSSM (1965–1989), v*ol. 1 (1965-1975): st. şi doc. Chișinău: CEP USM, 2012, 616 p. ISBN 978-9975-71-341-2.

Date despre autor:
Natalia MOROI**,** specialist principal, Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhiva Națională.
E-mail:
ORCID:

Prezentat la 03.03.2023

CZU: 331.556.4(478)"1994/2004" **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_09**

PROBLEMA MIGRAȚIEI FORȚEI DE MUNCĂ ÎN AGENDA EXECUTIVELOR DIN REPUBLICA MOLDOVA

Oleg URSAN
Universitatea de Stat din Moldova

Importanța studierii migrației forței de muncă este argumentată prin schimbările social-economice și politice care au loc în Republica Moldova la etapa actuală. Factorii principali care au favorizat migrația sunt: salariile mici și șomajul, nemulțumirea față de condițiile de viață, democratizarea societății, lipsa perspectivelor economice și de creștere profesională, birocrația politică, corupția etc. În perioada 1994-2004 fluxul migranților din Republica Moldova este orientat preponderent spre Federația Rusă, iar din 2006 este îndreptat către țările UE și Izrael. Problema „migrației în muncă peste hotarele țării" apare pentru prima oară oficial în Planul de activitate al Guvernului în 1994. Ca urmare, în perioada 1994-2014 au fost încheiate acorduri cu țările CSI și cele occidentale cu privire la reglementarea proceselor de migrație a forței de muncă, ratificarea convențiilor OIM în domeniul utilizării forței de muncă, șomajului, protecției sociale și salarizării etc.

Cuvinte-cheie: *Republica Moldova, migrația forței de muncă, țara de „perspectivă".*

THE ISSUE OF LABOUR MIGRATION ON THE AGENDA OF THE EXECUTIVES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

The importance of studying the migration is argued by the socio-economic and political changes taking place in the Republic of Moldova at the present stage. The main factors that favored migration are: low wages and unemployment, dissatisfaction with living conditions, democratization of society, lack of economic and professional growth prospects, political bureaucracy, corruption, etc. In the period 1994-2004 the flow of migrants from the Republic of Moldova is mainly oriented towards the Russian Federation and since 2006 it is directed towards the EU and Israel. The problem of „labour migration abroad" appears for the first time officially in the government's activity Plan in 1994. As a result, in 1994-2014 agreements were concluded with Commonwealth Of Independent States and European countries on the regulation of labor migration processes; ratification of Conventions in the field of labor use, unemployment, social protection and payroll, etc.

Keywords: *Republic of Moldova, labor migration, country of „perspective".*

Introducere

Actualitatea temei este determinată de procesele politice și socio – economice la nivel național cu repercusiuni asupra familiei din Republica Moldova, care au condus la reaprecirea statutului familiei contemporane, a noțiunii de familie, a valorilor și principiilor interpersonale, a atitudinii față de cupluri, ramificarea statutului femeii și al bărbatului atât în familie, cât și în diverse sfere ale societății.

Importanța studierii migrației este argumentată prin schimbările social-individuale și social-generale care au loc în societatea noastră, ce permit abordarea și punerea în discuție a unor grave probleme sociale cu care se confruntă țara noastră la etapa actuală. Evidențierea părților slabe și forte ale familiei, aprecierea și analiza cărora permite a formula direcții de susținere a familiilor din Republica Moldova, îndeosebi în perioada migrației de muncă a unuia sau a ambilor părinți, adesea urmată de divorț sau a apariției unui nou tip de familie în societatea noastră – „familia la distanță".

Migrația și impactul ei asupra familiei ca o problemă științifică este cercetată de mai mulți autori prin prisma istoriei, sociologiei, psihologiei, antropologiei, dreptului etc. Studiile abordează probleme majore din societatea Republicii Moldova, cum ar fi evoluția căsătoriilor mixte și transformarea în timp a relațiilor familiale [1], traficul de ființe umane [2], feminizarea migrației [3], exploatare sexuală [4], creșterea anuală a numărului divorțurilor (rapoartele anuale ale Biroului Național de Statistică), creșterea ponderii copiilor lăsați sub tutela rudelor și vecinilor [5], impactul migrației sapru familiilor cu copii [6], problemele de migrație [7], transferurile bănești efectuate de migranți moldoveni [8], etc.

Schimbările socio-economice ce au apărut în statele post-sovietice au condus la o gravă problemă a societății - migrația forței de muncă, una dintre provocările globalizării, cu efect asupra instituției familiei. Acest fenomen s-a răsfrânt și asupra familiilor din Republica Moldova. Migrația masivă, adesea separată a cuplurilor a condus la reamenajarea rolurilor în familie și în societate. E de menționat, că migrația forței de muncă, fenomen socio-politic, este prezentă în toate țările, indiferent de nivelul de stabilitate economică și politică, devenind o parte constantă a istoriei omenirii.

Identificarea problemei

În mod general, factorii principali care au favorizat migrația forței de muncă din Republica Moldova sunt: situația financiară precară, sărăcia - în anul 2000 mai mult de 40% din cetățenii Republicii Moldova erau în pragul sărăciei cu o scădere semnificativă în 2009 la 38% (BNS), salariile mici și șomajul, nemulțumirea față de condițiile de viață, democratizarea societății, lipsa perspectivelor economice și de creștere profesională, birocrația politică, extinderea relațiilor economice internaționale ale Republicii Moldova, etc.

Din punctul de vedere a științei, migrația este nu doar un fenomen, ci un proces inevitabil, cu o mulțime de elemente structurale în domeniul legislaţiei, demografiei, economiei, culturii și, desigur, în relațiile de familie [9]. Procesele de migrație depind și afectează toate aspectele legate de procesele social-economice. Migrația economică afectează instituția constitutivă a familiei, ce presupune: transformarea funcțiilor tradiționale ale familiei; transformarea rolurilor de gen în cadrul familiei, transformărea familiei în instituție socială [10].

În Republica Moldova migrația cetățenilor și impactul acesteia asupra familiei este o problemă acută. Din 1991 și până în prezent, economia națională a înregistrat un declin continuu, de atunci economia moldovenească se aflâ în tranziție, astfel sărăcia și șomajul au devenit primele „simptome" ale acestui fenomen. Anii de după declararea suveranității și independenței Republicii Moldova, pe de o parte, au permis cetățenilor să părăsească în mod liber țara în căutarea unor condiții de viață mai bune pentru întreaga familie [11], iar pe de altă parte, societatea s-a confruntat cu problema sărăciei și copiilor rămași fără supravegherea părinților.

Studiile gender arată că majoritatea părinților migranți (42%) au copii cu vârsta de 1-7 ani, mai mult de 73% din mediul rural [12]. Cercetările demonstrează că fiecare al cincilea migrant de muncă în vârstă de 20-49 ani este părinte al cel puţin unui copil de vârstă preşcolară. Astfel, analizând datele prezentate, putem estima că circa 60 mii de copii de vârstă preşcolară au rămas, în ultimii ani, fie parțial, fie complet, în afara grijilor educaţionale părinteşti. Cercetări efectuate recent în domeniu, arată că peste 150 mii de copii au cel puţin un părinte plecat în străinătate deja de mult timp, iar în cazul a 10 la sută dintre minori sunt plecaţi în străinătate ambii părinţi [13].

În perioada 1994-2004 fluxul migranților din Republica Moldova este orientat masiv spre Federația Rusă, iar din 2006 este îndreptat către țările UE. Această direcție este aleasă în mare parte de femei, fiind angajate legal în domeniul serviciilor, comerțului, îngrijire a persoanelor în vârstă, bolnave, a copiilor sau în calitate de servitori. Din 2011 apar noi direcţii: Grecia, Portugalia, România, Turcia, Ucraina, Izrael. Migrația forței de muncă a cetățenilor din Republica Moldova spre UE este un proces de durată. Ceea ce este caracteristic acestui proces este faptul că femeile din Republica Moldova preferă să emigreze mai mult în Uniunea Europeană decât în Rusia, cota procentuală constituind circa 65%, către 2005 raportul dintre bărbați și femei în UE a fost aproape proporţional [14]. În perioada 2011-2015 se înregistrează o creștere a migrației femeilor în țările UE de la 65% în 2011 la 72%, raportul gender fiind în favoarea femeilor. Această situație se menține și în perioada 2016-2017, din numărul total migranţi din Republica Moldova plecați în UE, peste 70% sunt femei. Datele se confirma prin statistica de gen efectuată de Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova.

Factorii de bază care favorizează migrația de muncă în Federația Rusă sunt rețelele de transport extins și prețurile accesibile, în comparație cu costul biletului de avion sau autocar cu destinație UE. Pentru comparație, un bilet la autocar spre Moscova costă circa 900 de lei (md), iar spre Lisabona peste 3000 de lei (md). În opinia noastră, majoritatea migranților pentru prima sa plecare la muncă peste hotare își aleg țara de „perspectivă", reieșind din surse acumulate, necesare pentru legalizare, alimentație și rare-

ori chirie. Astfel, migrația de muncă spre Rusia este mult mai convenabilă pentru migranți cu un salariu foarte modest în Republica Moldova. Ulterior, migranții din Rusia peste circa 1-2 ani pleacă spre țările UE, acumulând o sumă mult mai mare, necesară pentru achiziționarea biletelor, chirie, alimentație, legalizare. Limba de stat a țării de „perspectivă” joacă un oarecare rol, însă cetățenii Republicii Moldova se asimilează foarte repede, îndeosebi în țările în care se vorbește una dintre limbile romanice (Italia, Spania, Portugalia, Franța). Ca rezultat, suma acumulată pentru deplasare în migarție de muncă predomină asupra limbii vorbite, rețelelor de transport sau chiar prezența rudelor prietenelor în țara de „perspectivă”.

Migrația în agenda executivului

Problema „migrației în muncă peste hotarele țării” apare pentru prima oară oficial în Planul de activitate al Guvernului în 1994. Având în vedere scopul – „problema utilizării forței de muncă și șomajul”, Executivul condus de Andrei Sangheli și-a propus ca scop: încheierea acordurilor cu țările CSI și cele occidentale cu privire la reglementarea proceselor de migrație a forței de muncă; ratificarea convențiilor OIM în domeniul utilizării forței de muncă, șomajului, protecției sociale și salarizării; aducerea statisticii forței de muncă și șomajului în corespundere cu cerințele Organizației Internaționale a Muncii [15].

Guvernul Ion Ciubuc se orientează spre relațiile diplomatice și de migrație prioritar cu țările CSI, evocând un șir de probleme în viața social-economică în perioada 1994-1997 care trebuie să fie rezolvate de urgență: intensificarea inegalității sociale; extinderea sărăciei; disparitatea între veniturile celor mai bogate și celor mai sărace pături sociale a constituit circa 11 ori diferență; peste 50% din cheltuieli din salariu dobândit se atribuie doar alimentației; statul nu dispune de mijloace pentru asigurarea garanțiilor sociale ale populației [16]. Ziarul Flux, din 27 iunie 1997, relatează istorii ale mai multor familii care au emigrat în Grecia, Israel și Turcia, din cauza salariului mic și foamei, care îi amenință familiile zilnic.

Executivul condus de Ion Ciubuc în perioada 1998-2001, își propunea un șir de măsuri în prevenirea migrației masive în muncă și lupta cu șomajul, cum ar fi: crearea cadrului legislativ privind protecția lucrătorilor autohtoni pe piața internă și a migranților ce activează peste hotarele Republicii Moldova; elaborarea programului de stat al angajării în muncă; implementarea programelor speciale și scutirea de impozite pentru businessul mic și mijlociu în sectorul privat; extinderea practicii privind utilizarea contractelor individuale de muncă. De asemenea, pentru a purcede la o dezvoltare economică și politică de tip european, pentru prima oară la nivel de guvern, s-a format o idee prioritară în politica externă a Republicii Moldova – integrarea europeană, idea argumentându-se prin: „această orientare este determinată de factori obiectivi ai edificării unui stat democratic și prosper, bazat pe economia de piață, și angajării în spațiul european de securitate și stabilitate”.

Idea integrării europene nu a fost realizată la acel moment, executivul condus de Ion Ciubuc fiind demis, în locul căruia va fi investit Ion Sturza, de către coaliția de guvernare „Alianța pentru Democrație și Reforme”. Idea cursului european a fost preluată de Prim-ministrul Ion Sturza, ea devenind obiectivul de prioritate majoră în programul de activitate numit „Supremația legii, revitalizare economică, integrare europeană”.

La capitolul migrației în muncă și luptei cu șomajul, guvernul a elaborat un program care prevedea: protecția migranților ce activează peste hotarele Republicii Moldova prin semnarea documentelor bilaterale; susținerea agenților economici în vederea creării locurilor noi de muncă; organizarea lucrărilor publice; elaborarea programelor de urgență de protecție socială a celor mai afectate categorii de populație; consolidarea bazei financiare a sectoarelor de bază (învățământul public, știința, ocrotirea sănătății și cultură) [17].

În noiembrie 1999 Executivul condus de Ion Sturza a fost demis prin moțiune de cenzură de către majoritatea parlamentară condusă de Partidul Comuniștilor, susțunută de Partidul Creștin-Democrat și deputați independenți.

Ca urmare, problemele cu caracter social și economic nu au fost soluționate, reformele inițiate la sfârșitul anului 1999 fiind perturbate de instabilitatea politică din țară și suspendarea finanțării Republicii Moldova de către creditorii internaționali, ceea ce a condus la criza economică din țară.

După căderea Guvernului Sturza, pe 21 decembrie 1999 a fost investit în calitate de Prim-ministru Dumitru Braghiș, care a venit cu un program numit „Legalitate, Consolidare și Reforme – întru Bunăs-

tarea Națiunii". În Preambulul proiectului de activitate, se menționa că Republica Moldova se confruntă cu șomaj, migrație în muncă, inflație, care a ajuns la 40%, fiind cea mai ridicată în ultimii cinci ani și alte probleme de ordin socio-economic, care au parvenit în perioada tranziției la economia de piață, la un nou sistem de valori. Ca urmare, Executivul condus de Dumitru Braghiș și-a propus:

1. Susținerea categoriilor socialmente vulnerabile ale populației;
2. Reducerea ratei șomajului și diminuării sărăciei;
3. Formarea sistemului de garanții sociale minime;
4. Dezvoltarea pieței forței de muncă în atragerea șomerilor în munca social-utilă;
5. În domeniul relațiilor externe: semnarea documentelor bilaterale și protecția migranților peste hotarele Republicii Moldova prin editarea Ghidului migrantului distribuit de către ambasadele Republicii Moldova [18].

În urma alegerilor Parlamentare anticipate din 25 februarie 2001 Blocul Electoral Alianța Braghiș a obținut un scor de doar 13,42% din votul alegătorilor, ce constituia 19 mandate de deputat în Parlament, în comparație cu majoritatea obținută de Partidul Cpmuniștilor din Republica Moldova. În consecință, Guvernul Dumitru Braghiș cedează funcția de Prim-ministru lui Vasile Tarlev. Astfel, majoritatea obiectivelor din Programul de activitate al Executivului Dumitru Braghiș nu au fost realizate, țara fiind afectată de șomajul de lungă durată, migrația forței de muncă, îndeosebi a intelectualilor din Republica Moldova în țările de perspectivă, sărăcie, îndeosebi în secorul rural și instabilitate politică.

Anii 2001-2009 au intrat în istorie ca o perioadă de guvernământ comunist, liderul căreia a fost Vasile Tarlev și la Zinaida Greceanâi. Problemele de ordin social-economic au fost transmise noului executiv drept „moștenire". Programul de activitate al Guvernului intitulat „Renașterea economiei – renașterea țării" evidența problemele sărăciei, șomajului și migrației, ca fiind prioritare, inclusiv:

- adoptarea codului muncii și legilor privind salarizarea;
- protecția salariaților împotriva bolilor profesionale și accidentelor de muncă;
- asigurarea în termen a salariului, pensiilor și indemnizațiilor de șomaj;
- indexarea salariilor, pensiilor și altor plăți sociale;
- reducerea decalajului dintre mărimea salariului minim și coșul minim de consum;
- în domeniul optimizării utilizării forței de muncă și al migrațiunii forței de muncă, se vor elabora programe naționale de angajare în câmpul muncii, îndeosebi a femeilor și invalizilor;
- susținerea financiară sau reducerea taxelor de stat pentru tinerii specialiști în optimizarea activității de întreprinzător;
- reglamentarea proceselor migrațiunii forței de muncă prin încheierea de acorduri interguvernamentale cu țările unde sunt angajați cetățenii republicii moldova [19].

Însă, în cei 9 ani, guvernarea comunistă nu s-a reușit realizarea obiectivelor propuse. Fenomenul migrației în masă a înregistrat un flux ridicat cu anul 2005, înregistrând oficial 17,2% din populația totală. În condițiile problemelor existente, cum ar fi: depopularea, rata scăzută a fertilității, migrația în muncă a devenit o problemă majoră pentru Republica Moldova, ținând cont de o creștere constantă, într-un ritm cu circa 100 mii persoane o dată la cinci ani. Ca urmare, în 2009 la finele guvernării comuniste, Biroul Național de Statistică înregistrează o cotă maximă de 20% din populația totală a țării. Preponderent, migranții din Republica Moldova în perioada 2001-2009 au ales Federația Rusă, România, Italia, Ucraina, Grecia, Germania și SUA. Nu există pentru această perioadă date oficiale despre calificările migranților, dar circa 13% din migranți aveau studii superioare, fiind în mare parte profesori și medici (BNS).

În consecință, problema migrației fiind obiectivul de perspectivă și de prioritate majoră pentru Guvernul Vasile Tarlev I și II, ulterior Executivul condus de Zinaida Greceanâi nu a fost îndeplinit. Dimpotrivă, a înregistrat o creștere anuală cu circa 1,5% total pe țară. Iar evenimentele din aprilie 2009, care au pus capăt guvernării Partidului Comunist, au fost un fel de „apreciere" din partea societății civile, îndeosebi a tinerilor, care s-au opus guvernării comuniste și multitudinii de probleme care nu au fost realizate pe o durată de 9 ani de conducere.

Percepția cetățenilor despre migrație

Interviurile au fost realizate în 2016 pe un eșantion de 400 de persoane: **în Republica Moldova (or.**

Chişinău), Ucraina (or. Kiev), România (or. Bucureşti). Procesul de intervievare a fost coordonat de Centrul Studiilor de Gen din Lisabona, fiind membru Asociației Studiilor de Gen din Portugalia, în perioada 2015-2018. Drept model de cercetare și analiză a fost preluat Proiectul Național ,,Modelul familiei în tranziție”, realizat de către IDIS Viitorul în parteneriat cu UNICEF-Modova, după modelul cercetărilor din UE *European Values Study.*

În urma intervievării respondenților din Republica Moldova (or. Chi*şinău*) în 2016 pe un eșantion de 200 de persoane, cu privire la problemele migrației de muncă, am constatat următoarele:

1) 92% din respondenți sunt de părerea că migrația de muncă este o problemă majoră în Republica Moldova, 8% ar susține că este o normalitate, menționând că în perioada sovietică cetățenii tot plecau la muncă în țările membre ale URSS;

2) 76% din intervievați consideră că migrația de muncă ar avea multe urmări negative pentru familiile rămase în țară, îndeosebi plecarea mamei peste hotare, 24% de respondenți cred că migrația de muncă ar aduce mai mult folos, chiar dacă unele cupluri se despart;

3) 82% cunosc cazuri când copiii au fost lăsați de părinți în grija buneilor, 10% - sub tutela surorilor, fraților, 4% copii rămași în grija cumetrilor, 4% în grija vecinilor;

4) 32% din respondenți cunosc prieteni sau chiar rude apropiate care au divorțat în urma plecării unuia peste hotare, 68% cunosc astfel de cazuri, dar consideră că nu migrația a provocat divorțul;

5) 77% din cei intervievați consideră că femeia ar trebui să plece cu soțul peste hotare, 23% s-au expus negativ, argumentând că soția ar trebui să aibă grijă de casă și de copii.

*În urma intervievării î*n România în 2016 (or. Bucureşti) a 100 persoane, am identificat următoarele: 75% respondenți nu susțin plecarea femeilor peste hotare, cu excepția celor necăsătorite sau divorțate. 79% din femei-respondente au fost plecate peste hotare în perioada 1999-2014, dintre care doar 27% femei au plecat cu soțul, restul au plecat cu prietene, colegi sau rude. 98% din intervievați sunt conștienți că plecarea mamei peste hotare va distruge familia, având urmări negative pentru copii, în cazul dacă ei rămân în grija vecinilor sau rudelor. 3% din cei intervievați și-au lăsat copiii săi în grija vecinilor, ei fiind cumetri, 72% au lăsat copiii cu bunicii, iar 25% cu rude apropiate, îndeosebi frați și surori. 14% din intervievați cunosc cazuri de divorț din cauza migrației de muncă a soției sau a soțului peste hotare; 86% sunt convinși că „familia la distanță” este un nou model de conviețuire. 26% din respondente cunosc cazuri când soția a plecat peste hotare din cauza că soțul consumă alcool și este șomer, lăsând totuși copiii în grija lui. 78% de femei intervievate consideră că soția trebuie să plece cu soțul peste hotare, 22% ar avea grijă de casă și copiii.

În urma cercetării în Ucraina din 2016 (or. Kiev), 100 din cei intervievați, am constatat că 100% din intervievați sunt ferm convinși că migrația de muncă este o problemă majoră pentru Ucraina; 78% au menționat că dacă pleacă femeia peste hotare, este un prim pas spre distrugerea familiei, îndeosebi dacă ea pleacă fără soț; 49% de respondenți cunosc familii (vecini, rude) care au divorțat în urma plecării femeii sau bărbatului peste hotare; 2 persoane (1 femeie, 1 bărbat) din intervievați au divorțat în urma migrației de muncă (femeia - pe motivul că soțul consuma alcool; bărbatul a divorțat fiindcă a găsit o nouă soție cu care îl leagă interese comune); 82% consideră că plecarea mamei peste hotare are urmări doar negative pentru copiii lăsați în grija altora; 79% ar pleca în țările membre ale Uniunii Europene cu susținerea rudelor apropiate care deja s-au stabilit în UE, îndeosebi Portugalia, Polonia și Italia; 21% ar alege Rusia, din cauza limbii vorbite și vecinătății; 60% din respondenți s-ar întoarce în Ucraina, 40% ar fi vrut să se stabilească definitiv într-o țară Europeană, iar după aderarea Ucrainei în UE poate s-ar fi întoarce în țară.

Concluzii și recomandări

În concluzie, menționăm importanța studierii a migrației de muncă prin prisma studiilor interdisciplinare, îndeosebi folosind metoda de gen, pentru a vedea problemele cu care se confruntă bărbații și femeile în proces de integrare într-un stat de „perspectivă”. La fel, analiza problemei în cauză, prin documentele oficiale, adoptate de către executivele din Republica Moldova. Recomandările pe care le formulăm în urma cercetării migrației forței de muncă ar putea soluționa parțial problemele legate de adaptare, legalizare și reîntoarcerea/reîntegrarea în țară. Acestea sunt:

- Încurajarea familiilor revenite din migrație de muncă pentru înființarea întreprinderilor de tip familial, prin anularea impozitării acestora în primii 3-5 ani de activitate.

- Crearea unui centrul de parteneriat „Moldova-Diaspora” cu privire la statutul și funcțiile femeii și al bărbatului peste hotare, informarea părinților despre starea copiilor lăsați sub tutela rudelor (de ex. reuşita şcolară prin site-ul electronic al şcolii, starea locuinței și a copilului de către asistența socială, medicul de familie etc.).
- Susținerea migranților din Republica Moldova în țările UE, Rusia, SUA de către ambasadele sau ONG-le în proces de legalizare și integrare socială, demararea unui programul la nivel național de întoarcere a migranților la baștină prin implementarea politicilor social-familiale în țară.

Referințe:

1. Gagauz, O. *Impactul migrației forței de muncă asupra relațiilor familiale*. Conferința Internațională. Transformările demografice și socio-economice ale populației: Actualitate și viitor (5-6 decembrie 2006). Chișinău, 2007, pp. 169-175.
2. Мошняга, В. Противодействие торговли людьми: Республика Молдова. Пояснительная записка 13/31. Социально-политические рамки миграции: EUI, RSCAS, апрель 2013, 13 c.
3. Кустрябова, С., Комиссарова, О. Феминизация миграционных процессов в автономном территориальном образовании Гагауз-Ери. În: *Femeile din Moldova.* Conferinţa republicană ştiinţifico - practică, 25 martie 2010, Chişinău: Egalitate, 2010, стр. 25-35.
4. Alexe, I. Traficul de persoane în scopul exploatării sexuale. În: *Cartea neagră a egalității de șanse între femei și bărbați în Romania*, coord. ed. B. Grungerg. București: Smart Print, 2006, pp. 138-141.
5. Bodrug-Lungu, V., Pascal, L. Dimensiunea de gen a problemelor Familiei. În: *Familia – factor existențial de promovare a valorilor etern-umane.* Chișinău, 2012, pp. 276-277.
6. Buciucdeanu-Vrabie, M. Impactul migrației de muncă asupra familiilor cu copii. În: *Profilul sociodemografic al Republicii Moldova la 20 de ani după adoptarea programului de acțiune de la Cairo.* Chișinău: Centrul de Cercetări Demografice al INCE al AŞM, 2014. pp. 68-77.
7. Мошняга, В. Регулирование трудовой миграции в Республике Молдова: основные этапы и их специфика. În: *MOLDOSCOPIE* (probleme de analiză politică), Revista științifică trimestrială. Chișinău: USM, № 1 (XXXVI), 2007, стр. 38-40.
8. Мошняга, В., Теоса, В. Денежные переводы трудовых мигрантов: их роль в социально-экономической стабилизации в Молдове. În: *MOLDOSCOPIE* (probleme de analiză politică), Revista științifică trimestrială. Chișinău: USM, № 2 (XXXIII), 2006, стр. 11.
9. Хорозова, Л. Влияние трудовой миграции на этническую идентичность молодежи Гагаузии. În*: Проблемы теории и практики этнопсихологии и этнологии*. Кишинев, 2012, стр. 79-93.
10. Бодруг-Лунгу, В., Бостан Д. Трансформация института семьи в контексте миграции (на примере Республики Молдова). În: Власть, Этнос, Семья: гендерные роли в XXI веке. Научный форум 28-30 ноября 2010 года. Москва, 2010, стр. 39-40.
11. Gribincea, A., Negruță, A. *Problemele actuale ale migrației. Republica Moldova: provocările migrației*, coord. V. Moraru. Chișinău: Știința, 2010, 147 p.
12. *Satul moldovenesc din perspectiva sociodemografică*. Academia de Științe a Moldovei, red. șt. Gh. Paladi. Chișinău: Sirius, 2012, 144 p.
13. Moraru, V. Migrația în contextul globalizării. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, Nr. 1 (176), 2018, pp. 20-29.
14. Мошняга, В., Цуркан, В., Руснак, Г. Молдавские строители в России: проблемы толерантности. În: *MOLDOSCOPIE* (probleme de analiză politică). Revista științifică trimestrială. Chișinău: USM, № 1 (XXVIII), 2005, pp. 72-78.
15. Programul Guvernului Andrei Sangheli 1992-1994/1994-1997. www.legis.md (accesat la 06.01.2023).
16. Programul de activitate al Guvernului Ion Ciubuc pentru perioada 1997-1998\1998-2001. www.legis.md (accesat la 06.01.2023).
17. Programul de activitate al Guvernului Ion Sturza pe anii 1999-2002. www.legis.md (accesat la 06.01.2023).
18. Programul de activitate al Guvernului Dumitru Braghiș pe anii 2000-2002. www.legis.md (accesat la 06.01.2023).

19. Programul de activitate al Guvernului Vasile Tarlev pe anii 2001-2005. www.legis.md (accesat la 06.01.2023).

Date despre autor:
Oleg URSAN, doctorand, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: olegursan@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-6869-7949

Prezentat la 09.03.2023

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista științifica a Universtității de Stat din Moldova, 2023, nr. 4(174)

CZU: 343.353(478)(094.4) **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_10**

CONȚINUTUL LATURII SUBIECTIVE A INFRACȚIUNII DE EXCES DE PUTERE SAUbDEPĂȘIRE A ATRIBUȚIILOR DE SERVICIU ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Vladimir PUICA
doctorand, Academia „Ștefan cel Mare" a MAI al Republicii Moldova

În prezentul articol se analizează latura subiectivă a infracțiunii de exces de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu identificată prin intermediul semnelor și conținutului juridic al vinovăției penale, scopului și motivului (mobilului) infracțiunii, pentru a oferi o claritate și a înlătura neclaritățile în procesul aplicării de către organele de drept, inclusiv și de către potențialii autori ce comit asemenea infracțiuni. Un accent important se pune pe vinovăție, care este un semn subiectiv prin intermediul căruia se identifică latura subiectivă și poartă un caracter esențial și obligatoriu, iar în acest sens, infracțiunea de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu nu poate fi constatată decât în limitele unei componențe materiale de infracțiune.

Cuvine-cheie: *exces de putere, depășire a atribuțiilor de serviciu, persoană publică, persoană cu funcție de răspundere, funcționar.*

THE CONTENT OF THE SUBJECTIVE SIDE OF THE CRIME OF EXCESS OF POWER OR OVERRIDING OF THE DUTIES IN THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

This article analyzes the subjective side of the crime of excess of power or of exceeding the attributions of service in the criminal law of the Republic of Moldova, identified through the signs and legal content of criminal guilt, the purpose and motive (motive) of the crime, in order to provide clarity and remove ambiguities in the process of applying to law enforcement agencies, including potential perpetrators of such crimes. An important emphasis is placed on guilt, which is a subjective sign through which the subjective side is identified and carries an essential and binding character, and in this sense, the crime of excess of power or of exceeding the attributions of service can only be found in the limits of a material component of the crime.

Keywords: *excess of power, overcoming of duties, public person, person in charge, civil servant.*

Introducere

Este evident că prevenirea și combaterea infracțiunilor de serviciu sau în legătură cu serviciul, în speță prevenirea și combaterea infracțiunilor de abuz de putere sau abuz de serviciu și exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu, urmează a fi tratate de pe poziția unei lupte sistematice, consistente și calitative. Pe această cale, o importanță principială și decisivă în acest proces complicat și complex de luptă cu infracțiunile de abuz de putere sau abuz de serviciu și exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu, precum și cu infracțiunile de serviciu ori în legătură cu serviciul în ansamblul lor, o are calificarea juridico-penală corectă a infracțiunilor săvârșite în acest sens.

Conținutul de bază

De menționat, că multiplele erori admise în practica judiciară vis-a-vis de calificarea juridico- penală a infracțiunilor în general, dar și a infracțiunilor de serviciu sau în legătură cu serviciul în mod generic (de grup) sunt legate de cercetarea nedeplină, incompletă și neobiectivă a circumstanțelor de fapt ale infracțiunilor săvârșite, lăsându-se fără constatare în genere sau incompletă a orientării intenției, a scopului și motivului (mobilului) infracțiunii.

Pornind de la anumite repere de ordin general, stabilim, operând cu opinia autorului C. Bulai, că *latura subiectivă a conținutului constitutiv al infracțiunii cuprinde totalitatea condițiilor privitoare la atitudinea psihică a făptuitorului față de obiectivitatea propriului său act de conduită, condițiile cerute de lege pentru ca acest act să constituie infracțiune* [1, p. 187]. Este clar că aceste condiții determinate rezultă de multe

ori expres din conținutul normelor penale ori, în proces de calificare juridico-penală a infracțiunilor, se stabilesc prin intermediul interpretărilor aferente acestor norme juridice.

De altfel, după cum subliniază autorul V. N. Kudreavțev, nu trebuie subapreciată latura subiectivă a infracțiunii în favoarea laturii obiective a acesteia, fapt care ar plasa în prim plan o incriminare obiectivă a faptei prejudiciabile, dar și invers, subaprecierea laturii obiective ar determina o incriminare subiectivă a actului socialmente periculos [2, p. 363], iar ca efect, o calificare juridico-penală eronată.

Autorul Gh. Gladchi definește latura subiectivă a infracțiunii ca fiind *activitatea psihică a persoanei, legată nemijlocit de săvârșirea faptei prejudiciabile* [3, p. 357]. Și K. A. Grekov, indicând expres la infracțiunea de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu, conchide că latura subiectivă a acesteia constă în *activitatea psihică a persoanei cu funcție de răspundere, care este nemijlocit și expres legată de săvârșirea infracțiunii în cauză* [4, p. 22].

În opinia noastră, achiesând la argumentele științifice lansate de către autorul român A. Boroi, latura subiectivă a infracțiunii nu se manifestă și nu se poate manifesta ca o activitate psihică a persoanei, ci este mai degrabă *o atitudine psihică, alcătuită din elemente intelective, volitive și afective care determină și însoțesc actul fizic de executare* [5, p. 119]**.**

Mai mult, este important și principial de a constata că o parte a sistemului de semne subiective ale oricărei infracțiuni, privite prin prisma multiplelor condițiuni prevăzute de lege, formează latura subiectivă a infracțiunii, iar, ca efect, aceste semne se aliniază la răspunsul oferit la întrebarea: *care este atitudinea psihică a persoanei care determină și însoțește elementul material al infracțiunii?*

Considerăm că formularea tehnică a laturii subiective prin prisma referinței atât la condițiunile care *determină* elementul material al infracțiunii, dar și la particularitățile care *însoțesc* elementul material al infracțiunii (în mod *cumulativ,* dar nicidecum alternativ), este obligatorie, apreciind, ca finalitate, că semnele laturii subiective ale infracțiunii au un caracter *concomitent* (și nicidecum *preexistent* ori *subsecvent).* În aceste limite de analiză și interpretare logică, semnele laturii subiective urmează a fi stabilite ca fiind prezente anume la momentul comiterii faptei prejudiciabile, conținutul aferent fiecăruia dintre semnele subiective care completează latura subiectivă fiind constatat anume la această etapă, dar nicidecum până și după realizarea elementului material. Deși, atestăm că scopul și motivul pot contura etapa internă a activității infracționale, fără o materializare obiectivă (etapa externă) existența scopului și motivului infracțiunii nu le plasează în limitele răspunderii juridico-penale.

Susținem pe deplin faptul că latura subiectivă implică atitudinea psihică a persoanei **-** *subiectului activ al infracțiunii* **-** nu doar față de fapta prejudiciabilă comisă, dar și prin referința directă și nemijlocită la urmările prejudiciabile survenite. Însă, în același context, constatăm că latura subiectivă a infracțiunii nu se rezumă exclusiv la semnul legat de vinovăție, ci pune în evidență și alte semne subiective concomitente **(***scopul* și *motivul* **(***mobilul***)** infracțiunii).

Anume din perspectiva acestor ultime considerente învederate, ne raliem la opinia autorilor români C. Duvac, N. Neagu, N. Gamenț, V. Băiculescu etc., care menționează **că** *elementul subiectiv (mens rea) reprezintă atitudinea psihică a făptuitorului față de fapta comisă (acțiune sau inacțiune) și față de urmările acesteia* [6, p. 343].

Pe această cale, autorul Gh. Alecu indică clar la contextul că *elementul esențial al laturii subiective îl constituie vinovăția, dar, pentru completarea laturii subiective sunt prevăzute și condiții referitoare la mobil și scop* [7, p. 194].

Ca finalitate definitorie, intervine noțiunea promovată de către autorul T. Dima (citându-l pe profesorul român I. Oancea), care conchide, pe drept cuvânt, că latura subiectivă a infracțiunii presupune *atitudinea psihică a infractorului, formată din stări intelective (atitudinea conștiinței, scop), stări afective și volitive (motive, mobiluri), atitudine psihică care precede și însoțește fapte infracționale și urmările ei* [8, p. 188].

În esență, după cum subliniază autorii A. B. Melinicenco, M. A. Cociubei, S. I. Radacinschii etc., *latura subiectivă a infracțiunii constituie esența internă (subiectivă) a infracțiunii* [9, p. 116], iar semnificația acestui element constitutiv al infracțiunii se identifică prin intermediul următoarelor semne subiective cu caracter constitutiv, concomitent, obligatoriu și facultativ, esențiale și circumstanțiale, în speță: *vinovăția penală; motivul (mobilul) infracțiunii; scopul infracțional.*

Ca finalitate logică, în multe situații faptice, calificarea juridico-penală corectă a infracțiunilor rezultă nu doar din stabilirea corectă a formei de vinovăție penală, dar și din orientarea propriu-zisă a intenției infracționale [10, p.n66]. Mai mult, este importantă identificarea delimitării clare între intenția *determinată* (când persoana are o viziune clară asupra particularităților obiective calitative și cantitative ale faptei prejudiciabile) și intenția nedeterminată (deși particularitățile obiective ale faptei sunt conștientizate de către făptuitor, acestea nu sunt determinate în mod individual) [10, p. 72]. S. I. Korableva notifică expres faptul că în cazul în care este stabilită o intenție nedeterminată, faptele prejudiciabile urmează a fi calificate juridic strict după rezultatul de fapt intervenit [11, p. 3-4].

În varianta tipică a infracțiunii, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu este definit ca: *săvârșirea de către o persoană publică a unor acțiuni care depășesc în mod vădit limitele drepturilor și atribuțiilor acordate prin lege, dacă aceasta a cauzat daune în proporții considerabile drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice* **(***infracțiune mai puțin gravă***).**

În limitele variantei tipice alternative (art. 328 alin. (1^1) CP RM) se înscrie și infracțiunea de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu, manifestată prin: *refuzul neîntemeiat de eliberare a actului permisiv care a condus la restrângerea dreptului de desfășurare a activității de întreprinzător, inclusiv desfășurarea neîntemeiată a unor controale, dacă aceasta a cauzat daune drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice, în valoare de cel puțin 10 salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei* **(***infracțiune gravă***).**

Analiza sistematică a legislației penale a Republicii Moldova, raportat la locul și rolul infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu în limitele normativului penal și corelația cu alte infracțiuni determină o concluzie certă, în special: *legiuitorul prevede în limitele normativului juridico-penal, pe de o parte, atât infracțiunea de abuz de putere sau abuz de serviciu în mod general, dar și diferite variante speciale ale acestui abuz de putere sau abuz de serviciu, iar pe de altă parte, atât infracțiunea de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu în mod general, cât și variante speciale ale acestui exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu.*

Autorul K. A. Grekov indică la necesitatea unei distincții clare între două categorii de infracțiuni omogene, dar neidentice după conținutul categoriilor juridice atestate, în particular:

- *infracțiuni săvârșite de persoane publice pe calea depășirii atribuțiilor de serviciu* (un cerc larg de infracțiuni prevăzute de diferite capitole ale legii penale speciale, subiectul activ al cărora este exclusiv ori împreună cu alți subiecți, o persoană cu funcție de răspundere (persoană publică sau persoană cu funcție de demnitate publică), un semn obligatoriu al laturii obiective fiind folosirea situației de serviciu, o modalitate posibilă a căreia este depășirea atribuțiilor de serviciu) și

- *infracțiuni de serviciu, săvârșite pe calea depășirii atribuțiilor de serviciu* (aceste infracțiuni sunt comise exclusiv de către persoane cu funcție de răspundere (persoane publice sau persoane cu funcție de demnitate publică), iar o modalitate de realizare a laturii obiective a acesteia este anume depășirea atribuțiilor de serviciu *(anume la această categotie este atribuită infracțiunea prevăzută la art. 328 CP RM- excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu))* [4, p. 10].

În majoritatea cazurilor, corelația dintre aceste categorii de infracțiuni, conchide autorul citat, este de la general la special, infracțiunile de serviciu, săvârșite de persoane cu funcție de răspundere intervenind în rolul infracțiunilor care sunt descrise prin norme juridico-penale generale.

În alt contur de opțiuni științifice se încadrează opinia autorului O. A. Plehova, care conchide că abuzul de putere sau abuzul de serviciu constituie o componență generală de infracțiune pentru toate infracțiunile contra autorităților, intereselor administrației publice etc. Depășirea atribuțiilor de serviciu reprezintă prin sine una dintre formele cele mai răspândite și periculoase de manifestare a acestui abuz [12, p. 3-4]. Nu susținem opinia precum că depășirea excesului de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu constituie o formă specială a abuzului de putere sau abuzului de serviciu. Or, considerăm că între aceste infracțiuni există o regulă de delimitare, iar în măsura stabilirii delimitării, oricare corelație de la general la special sau de la întreg la parte este exclusă.

Pe calea interpretării textuale a normei juridico-penale prevăzute la art. 328 alin. (1)-(1^1) CP RM, constatăm că variantele tipice ale infracțiunilor de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu nu

 ISSN 1811-2668

indică în mod expres la careva semne ale laturii subiective ale infracțiunilor în cauză, acestea din urmă fiind determinate în proces de calificare juridico-penală, prin antrenarea unor elemente de interpretare logică, sistematică etc.

Anume din perspectiva acestui fapt rezultă, după cum subliniază autorul rus V. N. Kudreavțev, precum că corelația corectă între semnele obiective și semnele subiective ale componenței de infracțiune prezumă o corespundere a acestora în limitele unui sistem unic de condițiuni [2, p. 363].

Se observă că art. 328 alin. (1)-(1^1) CP RM descrie infracțiunile tipice prin intermediul unor componențe materiale de infracțiuni, antrenând survenirea unei singure consecințe prejudiciabile (adică o urmare prejudiciabilă pentru o variantă tipică, altă urmare prejudiciabilă - în contextul celei de-a doua variante tipice), în speță:

- art. 328 alin. (1) CP RM **-** *daune în proporții considerabile drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice;*

- art. 328 alin. (1^1) CP RM **-** *daune drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice, în valoare de cel puțin 10 salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei.*

Cu alte cuvinte, infracțiunea de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu nu poate fi constatată decât în limitele unei componențe materiale de infracțiune. Urmarea prejudiciabilă poate fi una ca urmare a excesului de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu în limitele calificării juridico-penale a infracțiunii potrivit art. 328 CP RM. În fapt, caracterul diversificat al urmărilor prejudiciabile survenite impune posibilitatea de a califica juridic infracțiunea potrivit unor reguli ale concursului de infracțiuni.

În acest sens, constatăm, în general, că dacă elementul material al infracțiunii (manifestat prin *acțiune* sau prin *inacțiune)* determină survenirea doar a unei singure urmări prejudiciabile, atunci atitudinea psihică față de această infracțiune se poate caracteriza prin intenție ori prin imprudență, iar infracțiunea, luată în ansamblu, urmează a fi tratată ca fiind o infracțiune *intenționată* ori fiind o infracțiune *imprudență.* Pe calea aplicării principiului excluderii se atestă că, în acest ultim caz descris, ar fi imposibilă existența unei infracțiuni cu două forme de vinovăție penală [2, p. 364] (în principiu, nu poate fi atestată existența art. 19 CP RM). În speță, luând în calcul că atât formele tipice ale infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu, cât și cele agravante/deosebit de agravante ale infracțiunii în cauză nu operează decât cu o singură urmare prejudicabilă **(***în cadrul variantelor agravante/deosebit de agravante ale infracțiunii urmarea prejudiciabilă se stabilește inclusiv și exclusiv prin intermediul variantei tipice a infracțiunii),* infracțiunea cu două forme de vinovăție, aferent infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu, este exclusă.

După cum a fost indicat *supra,* infracțiunea de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu este descrisă prin intermediul unei singure urmări prejudiciabile, care califică infracțiunea ca fiind cu componență materială.

Latura subiectivă a unei infracțiuni concrete o formează nu vinovăția (intenția sau imprudența) la general, dar anume intenția ori imprudența completată de un anumit conținut, care este specific anume infracțiunii analizate în mod concret [2, p. 366]. În multe cazuri, anume acest factor este determinant în limitele procesului de calificare juridico-penală a infracțiunilor, făcându- se uz și de instituția delimitării infracțiunilor.

În ipoteza statuată anterior, venim cu precizarea susținerii opiniei autorului V. I. Soloviov, enunțată tocmai în perioada anilor 1963 [13, p. 90], dar care este perfect dimensionată și la realitățile curente privitor la aplicabilitatea legislației penale în materia infracțiunilor de exces de putere sau depășire a aribuțiilor de serviciu în Republica Moldova. Adică, vinovăția penală intervine anume la momentul săvârșirii infracțiunii (fiind un semn *concomitent* [5, p. 103]), când nu poate fi atestată o careva intimă convingere (discreție) judecătorească referitor la aceasta. Este adevărat că, dacă nu există vinovăție penală, nicio apreciere (evaluare) judiciară nu se poate oferi acesteia. Anume vinovăția penală, de rând cu alte circumstanțe de fapt ale cauzei penale, pun bazele unei aprecieri (evaluări) judiciare, dar nicidecum invers [13, p. 90]. Tratamentul vinovăției penale, prin lipsa luării în vedere a circumstanțelor de fapt care pun în evidență anume forma concretă de vinovăție penală, dar și tratamentul vinovăției penale în afara unor caracteristici ale aspectului *concomitent* al acesteia, determină, în majoritatea cazurilor, în opinia noastră, o deviere de la regulile unei calificări juridico-penale corecte a infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu.

Pe de altă parte, şi în alt context, autorii G. Nistoreanu şi A. Boroi, indică, în acest anume sens, că în cazul săvârşirii infraţiunii prin inacţiune, neîndeplinirea cu ştiinţă, forma de vinovăţie este doar intenţie directă, în modalitatea acţiunii, îndeplinirea îndatoririlor de serviciu în mod defectuos, forma vinovăţiei poate fi atât intenţia directă, cât şi cea indirectă [14, p. 265].

În opinia autorului V. S. Burov, orice abuz de atribuţiile de serviciu se caracterizează, din punct de vedere al laturii subiective a infracţiunii, prin asemenea forme de vinovăţie, precum intenţia directă ori intenţia indirectă [15, p. 47]. Referitor la latura subiectivă a infracţiunii de depăşire a atribuţiilor de serviciu în sectorul privat, autorul V. S. Burov pune în evidenţă doar intenţia directă - ca formă a vinovăţiei penale, însă, menţionează că această intenţie directă se raportează la fapta prejudiciabilă comisă, dar, în limitele atitudinii psihice a făptuitorului faţă de eventualele urmări prejudiciabile, aceasta poate fi caracterizată nu doar prin intenţie directă, dar şi prin intenţie indirectă, chiar şi prin imprudenţă [15, p. 132].

Pornind de la premisele juridice (ipoteza normei juridico-penale) oferite de legislaţia penală a Republicii Moldova, stabilim că o asemenea abordare indicată de către autorul V. S. Burov nu poate fi acceptată. Or, potrivit art. 17 CP RM, *se consideră că infracţiunea a fost săvârşită cu intenţie dacă persoana care a săvârşit-o îşi dădea seama de caracterul prejudiciabil al acţiunii sau inacţiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, le-a dorit sau admis, în mod conştient, survenirea acestor urmări* [16].

Adică, în fapt, nu se pot dezmembra anumite semne ale vinovăţiei penale, prin raportarea acestora în mod individual la fapta prejudiciabilă, iar apoi - la urmarea prejudiciabilă, în context, însăşi vinovăţia penală, într-o anumită formă concretă de manifestare (nu are importanţă care anume dintre acestea este atestată), fiind o atitudine psihică concomitentă atât faţă de fapta prejudiciabilă săvârşită, cât şi faţă de urmările prejudiciabile survenite. Cu alte cuvinte, nu poate exista intenţie directă faţă de fapta prejudiciabilă săvârşită şi intenţie indirectă ori chiar imprudenţă în raport cu urmările prejudiciabile survenite.

Autorii A. V. Galahov, L. D. Gauhman, S. V. Maximov, A. N. Ignatov, V. M. Lebedev, A. V.

Naumov, P. S. lani et. al. menţionează că latura subiectivă a infracţiunii de depăşire a atribuţiilor de serviciu se caracterizează prin vinovăţie în forma intenţiei *directe* sau a intenţiei *indirecte,* adică făptuitorul îşi dă seama că faptele prejudiciabile săvârşite în mod evident depăşesc atribuţiile sale de serviciu, prevede că acestea vor cauza daune intereselor protejate şi doreşte ori admite în mod conştient survenirea acestora [17, p. 376-377].

În opinia autorului V. Cuşnir, latura subiectivă a infracţiunii de exces de putere sau depăşire a atribuţiilor de serviciu presupune vinovăţia sub formă de intenţie, cea care rezultă expres din textul legii. Făptuitorul îşi dă seama că acţiunile sale depăşesc limitele competenţei funcţionale, de asemenea că acesta dă dovadă de exces de putere depăşindu-şi atribuţiile sale de serviciu, iar săvârşind fapta admite survenirea daunelor drepturilor şi intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice şi doreşte acest lucru [18, p. 722].

Autorii S. Brînza şi V. Stati conchid că latura subiectivă a infracţiunii prevăzute la art. 328 alin. (1) CP RM (excesul de putere sau depăşirea atribuţiilor de serviciu) se caracterizează prin intenţie *directă* sau intenţi**e** *indirectă* [19, p. 907]. După cum menţionează autorii citaţi, în dispoziţia art. 328 alin. (1) CP RM se menţionează despre săvârşirea de către o persoană publică a unor acţiuni care depăşesc în mod vădit limitele drepturilor şi atribuţiilor acordate prin lege. Aceasta înseamnă, în opinia autorilor vizaţi imediat anterior, că făptuitorul manifestă certitudine, este lipsit de orice îndoială, nu are dubii că depăşeşte limitele drepturilor şi atribuţiilor acordate prin lege. În lipsa caracterului vădit al depăşirii limitelor drepturilor şi atribuţiilor acordate prin lege, susţin autorii S. Brînza şi V. Stati, răspunderea nu poate fi aplicată potrivit art. 328 alin. (1) CP RM [19, p. 907].

Referitor la infracţiunea specificată la art. 328 alin. (1^1) CP RM, autorul V. Stati consemnează că aceasta se caracterizează atât prin intenţie directă, cât şi prin intenţie indirectă [20]. Adică, făptuitorul îşi dă seama de caracterul prejudiciabil al inacţiunii sale de refuz neîntemeiat de eliberare a actului permisiv, prevede că aceasta va conduce la restrângerea dreptului de desfăşurare a activităţii de întreprinzător, ceea ce va cauza daune drepturilor şi intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice, în mărime de cel puţin 10 salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârşirii faptei, şi doreşte sau admite, în mod conştient, survenirea acestor urmări [20].

Autorul I. Țurcan restrânge limitele vinovăției penale - ca semn obligatoriu și concomitent al laturii subiective a infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu strict la vinovăția în forma intenției directe. Adică, conchide autorul I. Țurcanu, latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 328 alin. (1) CP RM se manifestă prin intenție directă [21, p. 636].

De principiu, în viziunea noastră, se admite o confuzie între vinovăția intenționată și vinovăția imprudență (cea din urmă în varianta încrederii exagerate în sine), extinzându-se intenția și la fapte săvârșite din imprudență.

Operând cu cele statuate în practica judiciară unificată din Republica Moldova, constatăm că infracțiunile, prevăzute la art. 327 CP RM și 328 CP RM, pot fi comise atât cu intenție directă, cât și cu intenție indirectă [22].

Și autorul K. A. Grekov punctează pe faptul că latura subiectivă a infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu se caracterizează prin intenție directă sau intenție indirectă [23, p. 22], consemnând că latura subiectivă a infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu se caracterizează prin activitatea psihică a persoanei cu funcție de răspundere, care este nemijlocit și expres legată de săvârșirea infracțiunii în cauză.

În concluzie, sistematizând opțiunile științifice enunțate în literatura de specialitate autohtonă și străină, constatăm faptul că:

a) conținutul normei prevăzute la art. 328 CP RM (excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu) indică indirect la faptul că această infracțiune se poate manifesta, din punct de vedere al laturii subiective, doar prin vinovăție intenționată;

b) stabilirea corectă a laturii subiective a infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu are o mare importanță practico-aplicativă, luând în vedere că prin stabilirea corectă a acesteia se admite justificat răspunderea penală în baza art. 328 CP RM, iar, pe de altă parte, se conturează corelația dintre forma generală a excesului de putere sau depășirii atribuțiilor de serviciu și variantele speciale incriminate prin intermediul altor norme juridico-penale;

c) infracțiunea de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu este caracterizată ca fiind o infracțiune cu componență materială în toate variantele normative incriminate, iar atitudinea psihică atât față de fapta prejudiciabilă săvârșită, cât și față de urmările prejudiciabile survenite urmează să întregească conținutul juridic al vinovăției penale; adică, prin raportare la art. 17 CP RM, se impune stabilirea semnului intelectiv al vinovăției nu doar față de elementul material al infracțiunii, dar și față de urmările prejudiciabile survenite;

d) infracțiunea prevăzută la art. 328 alin. (11) CP RM se manifestă exclusiv prin vinovăție în forma intenției directe sau indirecte [20];

e) în cazul infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu intenția, în ansamblul ei, poate fi determinată sau nedeterminată, acest ultim fapt neavând relevanță pentru calificarea juridico-penală corectă a infracțiunii în cauză.

Pentru a nu admite o deviere de la corelația logico-filosofică a semnelor facultative ale laturii subiective a componenței de infracțiune, autorul E. V. Maslova conchide că este necesar ca în textul legii penale să se indice asupra stării emoționale a persoanei în timpul săvârșirii de către aceasta a infracțiunii, motivul și scopul infracțiunii, luându-se în vedere inclusiv timpul apariției fiecăruia dintre acestea [24, p. 19]. Or, motivul și scopul infracțiunii nu poate exista în afara unei stări emoționale a persoanei în timpul săvârșirii de către aceasta a infracțiunii. Pe cale de efect, susținem pe deplin opinia după care la calificarea juridico-penală a oricărei fapte prejudiciabile, la tragerea la răspundere penală și aplicarea unei pedepse penale, urmează a se lua în vedere toate semnele facultative ale laturii subiective ale componenței de infracțiune [24, p. 19], chiar dacă nu au un rol exclusiv ori inclusiv de calificare juridico-penală a faptei prejudiciabile comise.

Mobilul (motivul) infracțiunii este întotdeauna conștientizat de către subiectul activ al infracțiunii, deși, în anumite cazuri se poate puncta pe caracterul neconștientizat ori mai puțin conștientizat al bazelor comportamentale - motivele de comportament. Aceste situații sunt specifice infracțiunilor manifestate prin vinovăție imprudentă (în cazul acestor din urmă infracțiuni latura subiectivă se reduce, din punct de vedere psihologic, exclusiv la semnul vinovăției penale) [24, p. 20]. Luând în calcul faptul că infracțiunea de exces de putere sau depășire a atribuților de serviciu este o infracțiune intenționată, motivul (mobilul) devine conștientizat întotdeauna.

Autorul V. Cioclei (citându-i pe Merle Roger, Vitu Andre, J. Pradel), constată că mobilul nu poate fi separat de intenție, deoarece el este „motorul" acesteia sau, altfel spus, mobilul este „arie- planul psihologic al intenției" [25, p. 210]. Desigur, fiind un factor psihic, mobilul nu poate, susțin autorii citați pe bună dreptate, să exercite vreo influență directă asupra elementului material, din punctul de vedere al existenței acestuia sau, altfel spus, din punctul de vedere al incriminării. Se consideră că relația cea mai evidentă între mobil și elementul material apare în situații legate de tentativă și de infracțiune continuată [25, p. 206-207].

Ca finalitate generală, achiesând la opinia autorului V. Cioclei, constatăm că răspunderea penală, în sensul de consecință juridică a infracțiunii, poate fi angajată, în cazul comiterii unui fapt material prevăzut de legea penală, numai dacă se constată îndeplinirea condițiilor de vinovăție (culpabilitate) și responsabilitate (imputabilitate) cerute de lege [25, p. 213]. Respectiv, răspunderea penală pentru excesul de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu este condiționată de existența culpabilității (imputabilitatea fiind atestată tehnic), iar variantele speciale ale excesului de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu obținând conotația aplicării speciale doar în limitele stabilirii atât a culpabilității, cât și a imputabilității. Oricum, mobilul privit prin raportare la culpabilitate și imputabilitate pun în evidență răspunderea penală. Autorul O. A. Plehova susține că motivul (făcându-se referință și la scopul infracțiunii) urmează a fi identificat în fiecare caz concret de comitere a infracțiunii. Or, doar din analiza circumtanțelor care au impulsionat subiectul activ al infracțiunii la comiterea faptei prejudiciabile, se poate stabili atitudinea de fapt a acestuia față de elementul material realizat și eventualele urmări prejudiciabile [12, p. 21].

Jurisprudența unificată din Republica Moldova statuează faptul că instanțele vor reține că infracțiunea de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu (art. 328 CP RM) poate fi comisă în interes material ori în alte interese personale, motivele nominalizate neagravând răspunderea penală. Eventual, acestea pot fi luate în considerație, doar la individualizarea pedepsei penale [22].

După cum subliniază autorul V. Cușnir, legiuitorul nu condiționează excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu de un anumit motiv (mobil) sau scop, ele neavând relevanță pentru existența infracțunii, dar trebuie avute în vedere la individualizarea pedepsei penale [18, p. 722].

Autorii M. P. Juravlev și S. I. Nikulin consideră că motivele săvârșirii infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu nu au importanță la calificarea infracțiunii în cauză, dar urmează a fi stabilite și luate în vedere în procesul de individualizare a pedepsei penale [26, p.685].

Totuși, unicul semn direct care conturează latura subiectivă a infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu este comiterea infracțiunii însoțită de motive de prejudecată (varianta agravantă a infracțiunii - art. 328 alin. (2) lit. b^1) CP RM), care este raportată la varianta tipică a infracțiunii indicate la art. 328 alin. (1) CP RM. Referitor la infracțiunea specificată la art. 328 alin. (1^1) CP RM, susținem opinia autorului V. Stati, precum că motivul infracțiunii în cauză se exprimă în: interesul material, excesul de zel, răzbunare, ură, invidie, ură socială, națională, rasială sau religioasă etc. [20], dar nu au importanță relevantă în procesul de calificare a infracțiunii.

Autorii S. Brînza și V. Stati conchid că această sintagmă - „motive de prejudecată" - or, cuprinde un spectru amplu de considerente pe care se pot baza ideile preconcepute ale făptuitorului [27, p. 4-15].

Legiuitorul a definit „motivele de prejudecată" în art. 134^{21} CP RM, atestând ca fiind idei preconcepute ale făptuitorului bazate pe considerente de rasă, culoare, origine etnică, națională sau socială, cetățenie, sex, gen, limbă, religie sau convingeri religioase, opinii politice, dizabilitate, orientare sexuală, identitate de gen, stare de sănătate, vârstă, stare civilă, indiferent dacă fapta este comisă în privința persoanei care posedă astfel de caracteristici protejate, în privința bunurilor acesteia ori asociate cu aceasta sau în privința persoanei care acordă suport persoanelor ce posedă astfel de caracteristici protejate ori se asociază cu acestea, această asociere fiind una reală sau percepută ca fiind reală. Prezența în profilul victimei a anumitor caracteristici protejate nu va constitui în sine o bază suficientă pentru a conclude că s-a comis o infracțiune motivată de prejudecată. Se consideră că infracțiunea s-a comis din motive de prejudecată indiferent de faptul dacă făptuitorul s-a condus integral sau doar parțial de astfel de motive, fiind prezente și alte motive [16]. În drept, însuși legiuitorul indică la existența și a altor motive de comitere a infracțiunilor care vizează motive de prejudecată, însă, în contextul infracțiunii prevăzute la art. 328 CP RM acestea nu vor influența procesul de calificare juridico-penală a infracțiunii în cauză. Astfel, motivele infracțiunii specificate la art.

328 alin. (1) CP RM pot consta, susține S. Brînza și V. Stati, în *interesul material, năzuința de a obține unele avantaje nepatrimoniale, răzbunare, gelozie, interpretarea eronată a obligațiilor de serviciu, excesul de zel* etc. [19, p. 907]

K. A. Grekov menționează că anumite dificultăți intervin în procesul de calificare juridică a infracțiunilor de serviciu în varianta depășirii atribuțiilor acordate, săvârșită prin perceperea eronată a intereselor de serviciu, atestându-se, ca efect, două situații:

- când persoana cu funcție de răspundere ori tăinuiește motivele personale (materiale ori de altă natură), în acest caz intervenind răspunderea penală;
- când persoana, realizând atribuțiile sale de serviciu, consideră că se conduce de interesele serviciului, în acest ultim caz autorul K. A. Grekov susținând că persoana cu funcție de răspundere nu trebuie să fie trasă la răspundere penală, existând o eroare relevantă consimțită [4, p. 22].

Nu achiesăm la acest ultim punct de vedere, legat de lipsa răspunderii penale în caz de eroare relevantă consimțită, considerând că limitele atribuțiilor de serviciu, obligativitatea cunoașterii acestora și alte asemenea circumstanțe obiective pun în vedere imposibilitatea reală de a invoca o asemenea eroare.

Scopul comportamentului ilegal al persoanei publice sau persoanei cu funcție de demnitate publică poate fi diferit, neavând conotația unui semn constructiv al acestei componențe de infracțiune - excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu. De regulă, susține autorul S. V. Smelova, subiectul activ al infracțiunii acționează în baza unor atitudini personale intervenite subit, din răzbunare, ură etc. [23, p. 22] În opinia noastră, după cum susține și autorul citat imediat anterior, urmează a fi contestată opinia referitor la faptul că conștientizarea inevitabilității depășirii de către persoana pubică ori persoana cu funcție de demnitate publică a limitelor competenței sale este obligatorie pentru partea vătămată a infracțiunii [23, p. 22].

În viziunea autorilor N. V. Polosin, S. V. Diacov, A. A. Ignatiev, V. V. Luneev, S. I. Nikulin, A. V. Galahova, A. S. Mihlin, motivele și scopul infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu nu influențează procesul de calificare juridico-penală corectă a acesteia [28, p. 17], [29, p. 330], [30, p. 732], decât, în opinia noastră, în cazul unor motive de prejudecată stabilite prin cadrul normativului penal al Republicii Moldova.

În concluzie curentă se constată:

- scopul și motivul (mobilul) infracțiunii prevăzute la art. 328 CP RM pot fi cele mai variante, ele având o legătură necesară cu vinovăția penală;
- scopul infracțiunii nu influențează în niciun mod calificarea juridică a infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu, însă, stabilindu-se un scop al infracțiunii, aceasta va fi caracterizată doar prin intenție directă și determinată;
- motivele infracțiunii pot fi diferite, care nu au importanță în proces de calificare juridică corectă a infracțiunii de exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu, acestea având relevanță la individualizarea pedepsei penale.

Referințe:

1. Bulai C. Manual de drept penal. Partea generală. București: Editura All, 1997, 650 p.
2. Кудрявцев В. Н. Избранные труды по социальным наукам. Том. 1. Общая теория права. Уголовное право. Москва: Наука, 2002, 567 p.
3. Gladchi Gh. Drept penal. Partea generală. Volumul I. Ediția a II-a. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, 2022, 636 p.
4. Греков К. А. Квалификация преступлений, совершаемых путем превышения должностных полномочий. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Ростов-на-Дону, 2007, 28 p. https://www.dissercat.com/content/kvalifikatsiya-prestuplenii-sovershaemykh-putem-prevysheniya-dolzhnostnykh-polnomochii/read (accesat la 23.02.2023).
5. Boroi A. Drept penal. Partea generală. Ediția a II-a. București: Editura All Beck, 2000, 352 p.
6. Duvac C., Neagu N., Gamenț N., Băiculescu V. Drept penal. Partea generală. București: Universul Juridic, 2019, 824 p.
7. Alecu G. Drept penal. Partea generală. Constanța: Editura Europolis, 2005, 572 p.

8. Dima T. Drept penal. Partea generală. Ediția a II-a revăzută şi adăugită în baza Legii nr. 278/2006 de modificare a Codului penal. București: Editura Hamangiu, 2007, 762 p.
9. Уголовное право. Общая часть. Под редакцией А. Б. Мельниченко. Ростов-на-Дону: Феникс, 2001, 384 p.
10. Корнеева А. В. Теоретические основы квалификации преступлений. Учебное пособие. Под редакцией А. И. Рарога. Москва: ТК Велби, Проспект, 2007, 176 p.
11. Кораблева С. Ю. Вина как уголовно-правовая категория и ее влияние на квалификацию преступлений. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2013, 32 p. https://www.dissercat.com/content/vina-kak-ugolovno-pravovaya-kategoriya-i-ee-vliyanie-na-kvalifikatsiyu-prestuplenii (accesat la 26.02.2023).
12. Плехова О. А. Уголовная ответственность за злоупотребление и превышение должностных полномочий. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Ростов-на-Дону, 2006, 26 p. https://www.dissercat.com/content/ugolovnaya-otvetstvennost-za-zloupotreblenie-i-prevyshenie-dolzhnostnykh-polnomochii/read (accesat la 23.02.2023).
13. Соловьев В. И. Борьба с должностными злоупотреблениями, обманом государства и приписками по советскому уголовному праву. Москва: Юридическая литература, 1963, 144 p.
14. Nistoreanu G., Boroi A. Drept penal. Partea specială. Ediția a II-1. București: All Beck, 2002, 592 p.
15. Буров В. А. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях. Комментарий законодательства и справочные материалы. Ростов н/Д: Феникс, 1997, 576 p.
16. Lege. Codul penal al Republicii Moldova nr. 985-XV din 18.04.2002 (în vigoare la 12.06.2003). Republicat: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 72-74 (art. 195) din 14.04.2009. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 128-129 art. 1012 din 13.09.2002.
17. Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций в 3 т. Т. 3. Особенная часть. 4-е издание, переработанное и дополненное. Москва: Волтерс Клувер, 2007. 656 p.
18. Cușnir V. în Barbăneagră A., Alecu G., Berliba V. et. al. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2009, p. 860.
19. Brînza S., Stati V. Tratat de drept penal. Partea specială. Volumul II. Chișinău: S. n., 2015, 1300 p.
20. Stati V. Varianta atipică a excesului de putere, prevăzută de legea penală a Republicii Moldova, 04.01.2022. https://juridicemoldova.md/12189/varianta-atipica-a-excesului-de-putere-prevazuta-de-legea-penala-a-republicii-moldova.html (accesat la 19.03.2023).
21. Brînza S., Ulianovschi X., Stati V. et. al. Drept penal. Ediția a II-a. Vol. 2. Chișinău: Cartier, 2005, 804 p.
22. Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova „Cu privire la aplicarea legislaţiei, referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depăşirea atribuţiilor de serviciu, precum şi neglijenţa în serviciu" din 15.05.2017, nr. 17. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=216 (accesat la 19.03.2023).
23. Смелова С. В. Уголовная ответственность за превышение должностных полномочий. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Рязань 2009, 29 p. https://www.dissercat.com/content/ugolovnaya-otvetstvennost-za-prevyshenie-dolzhnostnykh-polnomochii/read (accesat la 23.02.2023).
24. Маслова Е. В. Факультативные признаки субъективной стороны состава преступления: теоретико-прикладное исследование. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Нижний Новгород, 2017, 38 p. https://www.dissercat.com/content/fakultativnye-priznaki-subektivnoi-storony-sostava-prestupleniya-teoretiko-prikladnoe-issled/read (accesat la 26.02.2023).
25. Cioclei V. Mobilul în conduita criminală. București: Editura All Beck, 1999, 336 p.
26. Уголовное право. Общая и Особенная части. Учебник для вузов. 2-е издание, переработанное и дополненное. Под редакцией М. П. Журавлева, С. И. Никулина. Москва: Норма, 2007, 816 p.
27. Brînza S., Stati V. Rațiunea și efectele adoptării legii nr. 111/2022. În: Studia Universitatis Moldaviae, 2022, nr. 8(158), p. 4-15. https://social.studiamsu.md/wp-content/uploads/2022/11/1.p.3-15-stiinte-juridice.pdf (accesat la 19.03.2023).
28. Полосин Н. В. Уголовное право. Особенная часть. Учебное пособие. 2-е издание. Москва: РИОР, 2004, p. 156.

29. Дьяков С. В., Игнатьев А. А., Лунеев В. В., Никулин С. И. Уголовное право. Учебник для вузов. Москва: Норма - Инфра·М, 1999, p. 416.
30. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Под редакцией Ю. И. Скуратова, В. М. Лебедева. Москва: Норма, 2000, p. 896.

Date despre autor:
Vladimir PUICA, ofițer, Centrul Național Anticorupție, doctorand, Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova.
E-mail: vladimir.puica@cna.md

Prezentat la 10.04.2023

CZU: 355.48(477)"2022/..." **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_11**

RĂZBOIUL RUSO-UCRAINEAN: PREMISE ŞI ETAPE PRINCIPALE

Ruslan ŞEVCENCO
Universitatea de Stat din Moldova

În războiul ruso-ucrainean din estul Ucrainei actualmente pot fi stabilite 7 etape principale: 1) 12 iunie 2020 – 24 februarie 2022 – apropierea Ucrainei de NATO, amenințările militare și ultimatumurile Rusiei Occidentului şi Ucrainei, negocierile Rusiei cu UE, NATO, SUA în privința neadmiterii Ucrainei în NATO și eșuarea acestora; 2) 24 februarie – 2 martie 2022 – perioada blitzkriegului, când Rusia, adunând forţe militare impunătoare, a reuşit să distrugă apărarea ucraineană şi să cucerească părţile unor regiuni ucrainene (Herson, Sumî, Jitomir, Kiev, Cernigov); 3) 2 martie – 18 aprilie 2022 – ofensiva Rusiei îşi pierde din intensitate. Pentru a întări poziţiile sale, Rusia organizează administraţii civilo-militare şi participă la negocieri; 4) 18 aprilie – 3 iulie 2022 – ofensivă armatei ruse în Donbass, cucerirea unei părţi al acestei regiuni, cu preluarea sub control a or. Mariupol, Severodoneţk, Lisiceansk; 5) 3 iulie – 29 august 2022 – obţinerea de către Ucraina a sistemelor HIMARS, distrugerea cu ajutorul lor a peste 100 de depozite cu armament şi muniţii ruseşti, punctul de cotitură în război; 6) 29 august – 11 noiembrie 2022 – ofensiva armatei Ucrainei în reg. Harkov şi Herson, eliberarea aproape în întregime a reg. Harkov şi părţii de nord a reg. Herson cu centrul regional Herson, explodarea podului Crimeea. 7) Din 11 noiembrie 2022 până în prezent – un echilibru instabil pe front, cu unele încercări de ofensivă rusă în Donbas, preluarea sub control al or. Soledar şi parțial - Bahmut.
Cuvinte-cheie: *Rusia, Ucraina, negocieri, invazie, ocupație, război ruso-ucrainean.*

THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: PREMISES AND MAIN STAGES

In the Russian-Ukrainian war in eastern Ukraine, 7 main stages can currently be established: 1) June 12, 2020 - February 24, 2022 - Ukraine's approach to NATO, Russia's military threats and ultimatums to the West and Ukraine, Russia's negotiations with the EU, NATO, the US regarding Ukraine's non-admission to NATO and their failure; 2) February 24 - March 2, 2022 - the period of the blitzkrieg, when Russia, gathering imposing military forces, managed to destroy the Ukrainian defense and conquer parts of some Ukrainian regions (Kherson, Sumy, Zhitomir, Kiev, Chernigov); 3) March 2 - April 18, 2022 - the Russian offensive loses its intensity. To strengthen its positions, Russia organizes civil-military administrations and participates in negotiations; 4) April 18 - July 3, 2022 - offensive of the Russian army in Donbass, the conquest of a part of this region, with the taking under control of or. Mariupol, Severodonetsk, Lisiceansk; 5) July 3 – August 29, 2022 – the acquisition by Ukraine of the HIMARS systems, the destruction with their help of more than 100 warehouses with Russian weapons and ammunition, the turning point in the war; 6) August 29 – November 11, 2022 – the offensive of the Ukrainian army in reg. Kharkiv and Kherson, the almost complete liberation of reg. Kharkiv and the northern part of reg. Kherson with the Kherson regional center, the explosion of the Crimean bridge. 7) From November 11, 2022 to the present – an unstable balance on the front, with some attempts at a Russian offensive in Donbas, taking control of the city of Soledar and partially - Bahmut.
Keywords: *Russia, Ukraine, negotiations, invasion, occupation, Russian-Ukrainian war.*

Etapa I-a – din 12 iunie 2020

Pe parcursul anului 2021 relaţiile NATO-Rusia se înrăutăţeau permanent. Politica „liniilor roşii", prin intermediul cărora Rusia încerca să îngrădească „sfera de influenţă" a sa pe teritoriul fostei URSS şi să impună NATO şi UE să recunoască acest fapt, a devenit pentru Rusia argument pentru înaintarea cererilor şi afirmaţiilor ultimative faţă de Occident. Încă în primăvara a.2021, ca răspuns la acordarea la 12 iunie 2020 de către NATO Ucrainei a unui statut de „partener cu oportunităţi extinse", ceea ce însemna o noua etapă de apropiere a Ucrainei spre NATO, Rusia a desfăşurat antrenamente militare pe lângă frontierele Ucrainei. La Summitul NATO de la Bruxelles (14 iunie 2021) membrii acestei organizaţii au confirmat decizia lor din 2008 privitor la oferirea în curând Ucrainei a Planului de acţiuni pentru obţinerea statutului de membru al NATO şi la dreptul Ucrainei de a stabili de sine stătător viitorul şi politica sa externă [1a; 2; 3]. Folosindu-se de reducerea numerică a misiunii Rusiei pe lângă NATO (o parte din membrii acesteia au fost expulzaţi în patrie pentru spionaj (6 octombrie 2021), autorităţile Rusiei, la 18 octombrie 2021, au decis să stopeze

activitatea ei. Următorul pas al Rusiei a devenit declaraţia secretarului de presa al Preşedintelui Rusiei, D. Peskov, făcută la 19 octombrie 2021, privitor la „intrarea Ucrainei în blocul Atlanticului de Nord ar putea deveni un scenariu dintre cele mai negative, care ar putea s-o provoace pe Rusia să ia „măsuri active pentru asigurarea propriei securităţi[4; 5; 6; 7]. Rusia a continuat acţiunile sale ultimative prin declaraţia lui Putin, făcută la 1 decembrie 2021 la ceremonia înmânării scrisorilor de acreditare a ambasadorilor străini la Kremlin. Preşedintele Rusiei V.Putin a spus, că în dialog cu SUA şi NATO Rusia va insista asupra elaborării înţelegerilor stabile şi de lungă durată, ce va exclude lărgirea NATO spre Orient[8].

La 17 decembrie 2021 viceministrul de Externe al Rusiei, S.Reabkov, a prezentat publicului proiectele tratatelor cu SUA şi NATO cu privire la garanţiile de securitate. Primul document conţine cerinţa, care exclude lărgirea de mai departe a NATO şi intrarea Ucrainei în componenţa lui. Moscova mai propunea Alianţei Nord-Atlantice să nu amplaseze trupele suplimentare şi armament în afara frontierelor ţărilor, în care ele se aflau în mai 1997, adică până la intrarea în NATO a ţărilor Europei de Est. Este prevăzută posibilitatea excepţiilor, cu acordul Rusiei şi a ţărilor NATO [9]. În cel de-al doilea proiect Rusia, printre altele, solicită de la SUA să nu amplaseze armamentul şi militarii săi în zona, considerată de altă parte a documentului drept pericol pentru securitatea sa naţională, să se abţină de la zborurile avioanelor de bombardament în afara cerului său şi de prezenţa corăbiilor de luptă în raioanele în afara zonei sale naţionale, din care pot fi atacate ţinte pe teritoriul altei părţi semnatare [9].

Această poziţie Rusia încerca să o apere în cadrul întâlnirilor, ce au urmat: la 9-10 ianuarie 2022 la Geneva, la 12 ianuarie 2022 la Consiliul Rusia-NATO, la 13 ianuarie – în cadrul consultărilor la OSCE, şi la 21 ianuarie – la întâlnirea ministrului de Externe al Rusiei S.Lavrov cu secretarul de stat al SUA E. Blinken. În sfârşit, la 26 ianuarie 2022, a urmat răspunsul oficial al SUA şi NATO la ultimatumul Rusiei, în care se sublinia, că NATO nu va renunţa la principiul uşilor deschise, totodată, SUA sunt gata să colaboreze cu Rusia în privinţa sistemelor de atac cu rachete. Paralel, SUA continua să ofere ajutor Ucrainei, acordându-i susţinere militară suplimentară [10]. Ca răspuns la acestea, Rusia a găsit motivul formal pentru război, anunţând comunitatea mondială la 17 februarie 2022 despre „tragerile intense de focuri” din partea armatei Ucrainei în direcţia teritoriilor, controlate de separatişti. La 21 februarie 2022 Preşedintele Rusiei V.Putin a semnat decretele cu privire la „recunoaşterea independenţei a republicilor populare Doneţk şi Luhansk” şi a dat dispoziţia de a le oferi tot ajutorul posibil contra armatei guvernului legal al Ucrainei. Ministerul de Externe al Rusiei era obligat să stabilească cu aceste entităţi separatiste „relaţii diplomatice”, iar Ministerul Apărării – „să asigure păstrarea păcii” pe teritoriul lor [11]. La 22 februarie 2022 Consiliul Federaţiei a acceptat solicitarea Preşedintelui Rusiei V.Putin cu privire la folosirea forţelor militare ruse în afara statului, motivând această decizie prin faptul, că pe teritoriul „republicilor” separatiste vor fi trimise trupe de pacificatori, scopul cărora este „stabilirea păcii în Donbas” şi „neadmiterea atacurilor asupra cetăţenilor paşnici” [11]. În ajunul invaziei Rusiei, SUA a introdus sancţiuni contra datoriei ruse de stat, băncilor şi Nordstream-ului-2, unor reprezentanţi ai echipei lui Putin [12]. Dar aceasta nu mai putea să oprească Rusia, care deja s-a pregătit pentru atac.

Etapa a II-a

În dimineaţa zilei de 24 februarie 2022, ora 5.30, Preşedintele Rusiei V.Putin a făcut o declaraţie scurtă, în care a anunţat despre începerea „operaţiunii militare speciale” pe teritoriul Donbasului (regiunile Doneţk şi Luhansk al Ucrainei). Putin a informat, că scopurile principale ale acestei „operaţiuni” sunt „demilitarizarea şi denazificarea” Ucrainei şi tragerea la răspundere a celor, care au comis „mai multe crime sângeroase contra populaţiei civile, inclusiv a cetăţenilor Federaţiei Ruse”. Putin a chemat militarii ucraineni să se dezarmeze şi să plece acasă. El a afirmat, că în planurile Rusiei „nu intră ocuparea teritoriilor ucrainene, noi nimic şi nimănui nu intenţionăm să impunem prin forţă”. Rusia doar este pentru „dreptul popoarelor Ucrainei la autodeterminare”. Liderul rus a ameninţat alte state, care vor îndrăzni să susţină Ucraina, cu „aşa urmări, care înainte nimeni niciodată nu a văzut” [11].

Aşa a fost declanşat războiul ruso-ucrainean. Armata rusă, făcând declaraţii mincinoase, precum că „populaţia civilă nu este ameninţată” a început din primele minute ale războiului să lovească atât infrastructura militară, obiectivele de apărare antiaeriană, aerodromuri militare, cât şi localităţile Ucrainei. S-a început invazia trupelor ruse din Crimeea, ocupată de Rusia în 2014, părţilor ocupate de trupele ruse a regiunilor Doneţk şi Luhansk, şi din Rusia – spre regiunile Sumî, Harkov, Cernigov, iar din Belarus – spre regiunea Jitomir. În

primele ore ale invaziei Rusia a ocupat satele Melovoie şi Gorodişce ale reg. Luhansk. Pe parcursul zilei de 24 februarie trupele ruse au cucerit aeroportul kievean Gostomel şi o parte a regiunii Herson cu or.Genicesk, iar la 25 februarie – Staţia Nucleară Cernobâl, insula Şerpilor, or. Melitopol (reg. Zaporojie), a fost blocat Cernigov, iar grupele de diversionişti şi de spionaj ale Rusiei au început să activeze la Kiev [13; 14; 15; 16; 17].

În continuare, trupele ruse au reuşit să organizeze ofensiva în reg. Herson, cucerind mai multe localităţi ale acesteia, inclusiv Novaia Kahovka, iar la 2 martie 2022 şi Herson, care a rămas unicul centru regional al Ucrainei, în afară de Doneţk, Luhansk şi Simferopol, cucerite încă în 2014 de Rusia, ocupat în timpul acestui război de către cotropitori ruşi. La 1 martie 2022 a fost blocat de ruşi şi Mariupol, portul important al Ucrainei pe Marea Azov [18]. Au devenit permanente bombardamentele asupra Kievului, Harkovului, ale oraşelor Odesa, Zaporojie şi ale altor oraşe ale Ucrainei, inclusiv ale regiunilor de Vest[19]. Totodată, la 2 martie 2022, Curtea Penală Internaţională de la Haga a deschis o investigaţie, care examinează posibilele crime contra umanităţii şi de război comise în conflictul declanşat de Rusia în Ucraina, şi la 3 martie anchetatorii acestei Curţi au plecat spre Ucraina[20; 21]. Volumul de lucru pentru ei a crescut semnificativ, când la începutul lunii aprilie 2022, după plecarea ocupanţilor ruşi din reg. Kiev şi Cernigov, se stabilesc proporţiile cruzimilor, săvârşite de ei, inclusiv în or. Bucea [22].

După 2 martie 2022 ofensiva activă a trupelor ruseşti de ocupaţie şi a forţelor separatiste proruse a Donbasului, care participă în război împreună cu ei, a început să se oprească datorită creşterii rezistenţei din partea armatei ucrainene. Începând cu 2 martie 2002 se iniţiază etapa a II-a a războiului, transformarea ei din blitzkrieg în război de lungă durată. Spre mijlocul lunii martie trupele ruse au cucerit reg. Herson şi o parte a reg. Zaporojie, au început ofensiva spre nordul reg. Doneţk şi Luhansk, temporar lipsind Ucraina de acces spre Marea Azov. Pe alte fronturi ofensiva lor s-a oprit[23; 24; 25; 26]. Succesele lor în acea perioada pot fi numite doar lichidarea bazelor petroliere, care asigurau armata ucraineană cu produse petroliere, şi crearea spre sfârşitul lunii martie 2022 a administraţiilor civilo-militare pe teritoriile ocupate [27; 28]. Scopul acestor structuri ilegale este transferarea treptată a tuturor sferelor vieţii cotidiene a acestor regiuni sub controlul forţelor promoscovite, cu includerea lor definitivă în viaţa politică şi social-economică a Rusiei şi ruperea totală din componenţa Ucrainei [28; 29].

Dar ofensiva spre alte centre regionale, în special Harkov, şi capitala – Kiev, spre sfârşitul lunii martie a suferit eşec, trupele ruse au fost îndepărtate de aceste oraşe [30]. Această situaţie a început să creeze Rusiei mari probleme economice, care nu era pregătită pentru un război de lungă durată, mai ales sub presiunea sancţiunilor, impuse de Occident. Cantitatea trupelor ruse era la fel nesemnificativă pentru frontul de la Kiev spre Marea Neagră. Ca urmare, în cadrul negocierilor de la Istanbul (sfârşitul lunii martie – începutul aprilie 2022) Rusia a fost nevoită să meargă la cedări şi să-şi retragă forţele din regiunile Jitomir, Kiev, Cernigov şi Sumî, pentru a se concentra la cotropirea Donbasului. Spre 15 aprilie 2022 aceste regiuni au revenit în întregime sub controlul autorităţilor legale ale Ucrainei şi acolo s-au depistat sute de cazuri de crime de război contra populaţiei civile [31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38]. Spre mijlocul lunii aprilie 2022 Ucraina a reuşit să recucerească şi unele localităţi ale reg. Harkov şi să doboare cu rachetele „Neptun" nava-amiral a flotei ruse de pe Marea Neagră, crucişătorul „Moskva" [39; 40; 41]. A început să crească şi ajutorul militar şi financiar al Occidentului, acordat Ucrainei. Acest ajutor include şi noile pachete de sancţiuni politico-militare [42; 43; 44; 45].

Nu putem trece cu vederea şi faptul că Rusia niciodată nu putea să stabilească totuşi pentru ce luptă armata ei în Ucraina. De exemplu, dacă la 24 februarie 2022 Putin, începând războiul, declara despre necesitatea „contracarării apariţiei în Ucraina a forţelor armate ale SUA şi NATO", „asigurarea securităţii DNR şi LNR", „pericolul neonazismului în Ucraina" şi a numit scopul principal al invaziei „demilitarizarea şi denazificarea Ucrainei" [46], apoi politicienii şi jurnaliştii din Rusia au început să numească în calitate de aceste scopuri „protecţia pentru pericolul militar din partea ţărilor Occidentului", „încheierea războiului în Donbas" şi chiar „lichidarea cursului SUA spre dominaţia în lume" [47; 48].

Prin aceasta s-a încheiat cea de-a doua etapa a războiului în Ucraina. Autorităţile ruse, pentru a prelua iniţiativa, pregăteau noua etapa a ofensivei, care trebuia să schimbe radical situaţia în favoarea Rusiei. Se planifica cucerirea completă a Donbasului, ofensiva masivă pe malul Mării Negre în direcţia Odesei, Chiliei şi Giurgiuleştilor, cu separarea totală a Ucrainei de Marea Neagră şi ieşirea spre raioanele transnistrene ale Moldovei, ce practic automat însemna invadarea Moldovei [49].

Etapa a III-a

Această etapă a fost începută de armata rusă la 18 aprilie 2022 [1; 50; 51]. Etapa menţionată diferă de primele două prin faptul că trupele ruse intenţionau să cucerească teritoriile ucrainene, preluând unele sectoare mici, „estorcând” armata ucraineană din localităţi şi stabilind asupra lor controlul său [52; 53]. Folosind această metodă de război, după aproape 3 luni de bătălii, lichidând ultimele zone de rezistenţă ucraineană, trupele ruse la 20 mai au cucerit în întregime or. Mariupol[54]. Continuându-şi încet ofensiva, trupele ruse de ocupaţie au cucerit centrul raional Liman, care a devenit punctul important de alimentare a armatei ruse, Sveatogorsk, cu Lavra lui, Svetlodarsk şi un important centru energetic regional – Centrala Termoelectrică de la Uglegorsk. Către 3 iulie 2022 ocupanţii ruşi au cucerit în întregime reg. Luhansk, cu ultimele oraşe, rămase aici sub controlul Ucrainei, Severodoneţk şi Lisiceansk [55; 56].

Etapa a IV-a

Perioada de cotitură a devenit etapa a IV-a războiului, care poate fi datată cu 3 iulie – 29 august 2022. Ea este legată cu aplicarea sistemelor de lansare de rachete multiple „HIMARS”. Pe parcursul acestei perioade armata ucraineană a reuşit să lichideze cu ajutorul acestor sisteme mai mult de 100 de depozite cu armament şi muniţii ruseşti, creând mari probleme în alimentarea trupelor ruse în Donbas şi slăbind esenţial artileria acestora [57; 58]. A fost o realizare pentru Ucraina şi „afacerea cu cereale”, încheiată la 22 iulie 2022 cu Rusia sub patronajul ONU. Această afacere a impus Rusia în schimbul restabilirii exportului de îngrăşăminte să deblocheze partea de nord-vest a Mării Negre şi să părăsească punctul cheie al acestei regiuni – Insula Şerpilor, deschizând drumul pentru exportul produselor agricole ucrainene. La 17 noiembrie 2022 afacerea a fost prelungită cu 120 de zile şi actualmente sunt duse negocieri privitor la o noua prelungire a acesteia [59].

Etapa a V-a

Etapa a V-a se datează cu 29 august – 11 noiembrie 2022. Încercând să întărească poziţiile sale pe teritoriile ucrainene ocupate, Rusia a organizat acolo „referendumuri” ilegale, iar la 30 septembrie 2022 a „inclus în componenţa sa” regiunile Zaporojie, Herson, „LNR” şi „DNR” [60]. Trebuie de menţionat, totodată, că niciuna din ele la momentul desfăşurării „referendumurilor” nu era controlată complet de trupele ruse. Fără a atrage o oarecare atenţie la această activitate ilegală a ocupanţilor ruşi, armata ucraineană a început la 29 august 2022 ofensiva de distragere a atenţiei în reg. Herson, iar între 6 septembrie – 20 octombrie – ofensiva de bază în reg. Harkov, eliberând această regiune aproape în întregime [61]. Concomitent, în octombrie – prima jumătate a lunii noiembrie, trupele ucrainene au revenit la ofensivă în reg.Herson şi au eliberat de ocupanţii ruşi partea nordică a regiunii cu centrul regional Herson (11 noiembrie 2022) [62; 63]. În regiunea Herson la fel au fost stabilite multiple crime monstruoase, aplicate de către ocupanţi faţă de populaţia civilă [64; 65]. Alt succes impresionant al Ucrainei în aceasta perioadă trebuie numită explozia la 8 octombrie 2022 de pe podul Crimeea, care a legat Rusia cu Crimeea, cucerită de regimul putinist în 2014 [66].

Etapa a VI-a

După 11 noiembrie 2022 pe fronturi în Donbas s-a stabilit un echilibru foarte relativ. Acest lucru ne permite să spunem, că a început cea de-a IV-a etapa a războiului, la moment ultima. Ucraina adună forţele pentru ofensiva decisivă, Rusia câteva luni se pregătea activ de apărare, creând fortificaţii defensive și a reușit să cucerească Soledar şi – parţial - Bahmut. Efectuând bombardamente masive diferitor localităţi ale Ucrainei, Rusia încearcă să obţină de la autorităţile ucrainene acceptul „îngheţării” conflictului şi recunoaşterii ocupării de către Rusia a regiunilor Luhansk, Doneţk, Zaporojie şi Herson[67; 68; 69; 70; 71].

Dar, în realitate, „îngheţarea” războiului pe un oarecare termen nu va opri războiul, deoarece atât elita rusă, cât şi majoritatea covârşitoare a populaţiei Rusiei susţin ideea ocupării complete a Ucrainei şi vor cere continuarea ofensivei. În afara acestuia, „îngheţarea” conflictului nu înseamnă, că el se va opri, cum s-a întâmplat în Coreea, şi se va stabili o oarecare pace între Rusia şi Ucraina. Pentru Putin această variantă este inacceptabilă, pentru că va duce la scăderea catastrofală a ratingului lui, iar urmările acestuia pentru „verticala puterii” în Rusia, construită de Putin, sunt imprevizibile şi pot duce la destrămarea în perspectivă a Rusiei. Atâta timp cât Putin se va afla la putere, tentativele de a continua războiul şi a-l încheia cu cotropirea Ucrainei vor continua.

Acest lucru s-a confirmat prin începerea la sfârşitul lunii ianuarie – februarie 2023 a noii ofensive ruse, la moment – nesemnificative după rezultatele sale, cu scopul de a prelua controlul asupra principalelor căi

de comunicaţii şi ale centrelor raionale Bahmut şi Liman, pierdut în octombrie 2022. Ucraina intenţionează să răspundă cu contraofensivă, pentru a duce Rusia spre înfrângere definitivă – nu doar în Donbas, dar şi în Crimeea[72]. Dar este evident, că doar moartea lui Putin, violentă, sau din motive de sănătate, care va fi realizată cu ajutorul elitei ruse, şi înlocuirea lui cu politicieni mai realişti poate impune Rusia să accepte această înfrângere, să-şi retragă forţele din Ucraina şi să pună capăt acestui război sângeros.

Aşadar, în războiul ruso-ucrainean din estul Ucrainei actualmente pot fi stabilite 7 etape principale:

1) 12 iunie 2020 – 24 februarie 2022 – apropierea Ucrainei spre NATO, amenințările militare și ultimatumurile Rusiei Occidentului și Ucrainei, negocierile Rusiei cu UE, NATO, SUA în privința neadmiterii Ucrainei în NATO și eșuarea acestora;

2) 24 februarie – 2 martie 2022 – perioada blitzkriegului, când Rusia, adunând forţe militare impunătoare, a reuşit să distrugă apărarea ucraineană şi să cucerească părţile unor regiuni ucrainene (Herson, Sumî, Jitomir, Kiev, Cernigov);

3) 2 martie – 18 aprilie 2022 – ofensiva Rusiei îşi pierde din intensitate. Pentru a întări poziţiile sale, Rusia organizează administraţiile civilo-militare şi participă la negocieri;

4) 18 aprilie – 3 iulie 2022 – ofensivă armatei ruse în Donbass, cucerirea unei părţi a acestei regiuni, cu preluarea sub control a or. Mariupol, Severodoneţk, Lisiceansk;

5) 3 iulie – 29 august 2022 – obţinerea de către Ucraina a sistemelor HIMARS, distrugerea cu ajutorul lor a peste 100 de depozite cu armament şi muniţii ruseşti, punctul de cotitură în război;

6) 29 august – 11 noiembrie 2022 – ofensiva armatei Ucrainei în reg. Harkov şi Herson, eliberarea aproape în întregime a reg. Harkov şi părţii de nord a reg. Herson cu centrul regional Herson, explodarea podului Crimeea.

7) Din 11 noiembrie 2022 până în prezent – un echilibru instabil pe front, cu unele încercări de ofensivă rusă în Donbas, preluarea sub control al or.Soledar și parțial - Bahmut.

Referințe:

1. Шевченко Р. Приднестровский и донбасский конфликты: прошлое и настоящее. Кишинев: Pontos, 2022, с. 247.
1a. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm?selectedLocale=en
2. https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/06/14/7124429/
3. https://www.kommersant.ru/doc/4761694
4. https://www.kommersant.ru/doc/5019274
5. https://www.rbc.ru/rbcfreenews/616d45919a7947e648559ecc
6. https://www.kommersant.ru/doc/5039469
7. https://russiancouncil.ru/blogs/sergey-strokan/rossiya-vyvodit-nato-iz-sebya/
8. https://www.interfax.ru/russia/806012
9. https://www.dw.com/ru/rossija-obnarodovala-trebuemye-ot-nato-garantii-bezopasnosti/a-60167649
10. https://iz.ru/1282801/ekaterina-postnikova-tatiana-baikova/otkaznoe-pismo-kak-ssha-i-nato-otvetili-na-trebovaniia-rf-po-garantiiam
11. https://iz.ru/1295942/2022-02-24/putin-nazval-neizbezhnym-stolknovenie-rf-s-natcionalisticheskimi-silami-na-ukraine
12. https://www.bbc.com/russian/features-60500229
13. https://www.bbc.com/russian/live/news-60355872/page/20
14. https://www.bbc.com/russian/live/news-60355872/page/23
15. https://www.bbc.com/russian/live/news-60355872/page/25
16. https://www.bbc.com/russian/live/news-60355872/page/30
17. https://www.bbc.com/russian/live/news-60355872?ns_mchannel=social&ns_source=twitter&ns_campaign=bbc_live&ns_linkname=62170d30000e9e34d25a7939%26%D0%9C%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%8B%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8%3A%20%D0%B8%D0%B7%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%8F%20%D0%B2%D1%8B%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%81%D1%8F%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%20%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD

%D0%BD%D0%B0%D1%8F%20%D0%B8%D0%BD%D1%84%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%262022-02- 24T04%3A46%3A06.438Z&ns_fee=0&pinned_post_locator=urn:asset:eb779893-e450-4031-8573-5731492e9736&pinned_post_asset_id=62170d30000e9e34d25a7939&pinned_post_type=share
18. https://www.gazeta.ru/army/2022/03/02/14592283.shtml
19. https://www.theguardian.com/world/live/2022/mar/02/ukraine-news-russia-war-kyiv-kharkiv-russian-invasion-vladimir-putin-joe-biden-latest-live-updates?filterKeyEvents=false&page=with:block-622008d38f088d6b798db33b#block-622008d38f088d6b798db33b
20. https://meduza.io/live/2022/03/02/voyna
21. https://meduza.io/live/2022/03/03/voyna
22. https://meduza.io/live/2022/04/04/voyna
23. https://www.kommersant.ru/doc/5251293
24. https://www.rbc.ru/politics/14/03/2022/622ec2969a79473c75fe0f9b
25. https://ria.ru/20220315/kherson-1778199814.html
26. https://www.bbc.com/russian/features-62757109
27. https://www.unian.net/economics/energetics/voyna-v-ukraine-raketnye-udary-po-nashim-neftebazam-chem-mozhet-otvetit-ukraina-novosti-segodnya-11768839.html
28. https://www.dp.ru/a/2022/03/26/Na_juge_Ukraini_nachalos_f
29. https://lenta.ru/news/2022/04/27/kherson_ua/
30. https://www.bbc.com/news/world-europe-60872358.amp
31. https://meduza.io/feature/2022/03/29/ukraina-predlozhila-na-15-let-zamorozit-vopros-o-statuse-kryma-rossiya-reshila-kardinalno-sokratit-voennuyu-aktivnost-na-chasti-fronta
32. https://www.bbc.com/news/world-europe-60506682
33. https://www.bbc.com/russian/features-60915582
34. https://www.bbc.com/russian/news-60958161
35. https://www.dw.com/ru/pentagon-zajavil-o-zavershenii-vyvoda-vojsk-vs-rf-iz-kievskoj-i-chernigovskoj-oblastej/a-61390396
36. https://zn.ua/amp/UKRAINE/ukrainskie-pohranichniki-vyshli-na-hoshranitsu-na-chernihovshchine.html
37. https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/04/5/7337418/
38. https://meduza.io/feature/2022/12/08/oon-vypustila-doklad-o-raspravah-sovershennyh-rossiyskimi-voennymi-v-ukraine
39. https://www.ukrinform.net/rubric-ato/3458894-kharkiv-regional-governor-visits-village-of-rohan-liberated-from-russian-control.html
40. https://www.unian.net/war/novosti-harkovskoy-oblasti-segodnya-na-harkovshchine-vsu-osvobodili-neskolko-naselennyh-punktov-glava-oga-novosti-harkova-11790639.html
41. https://nv.ua/ukraine/events/raketnyy-kreyser-moskva-zatonul-novosti-ukrainy-50233988.html
42. https://www.bbc.com/russian/news-60758551
43. https://www.dw.com/ru/es-prinjal-4-j-paket-sankcij-protiv-rossii-iz-za-vojny-s-ukrainoj/a-61115640
44. https://iz.ru/1306853/2022-03-18/v-ssha-zaiavili-o-pochti-ezhednevnykh-postavkakh-oruzhiia-na-ukrainu
45. https://focus.ua/voennye-novosti/511739-chem-zapad-vooruzhaet-ukrainskuyu-armiyu
46. https://www.bbc.com/russian/news-60503311
47.https://www.bbc.com/russian/news-61073700
48. https://meduza.io/news/2022/05/25/evgeniya-royzmana-oshtrafovali-na-85-tysyach-rubley-za-neuvazhenie-k-vlasti-iz-za-tvita-opublikovannogo-v-otvet-na-tsitatu-lavrova
49. https://www.kommersant.ru/doc/5318738
50. https://glavred.info/war/okkupanty-rf-perebrasyvayut-voyska-i-rezervy-s-kievskoy-oblasti-v-napravlenii-donbassa-sit-10360322.html
51. https://glavred.info/ukraine/rossiya-nachala-bitvu-za-donbass-zelenskiy-predupredil-ukraincev-10364859.html
52. https://www.aa.com.tr/ru/%D0%BC%D0%B8%D1%80/%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F-%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%8B%D1%82%D0%B0%D0%B5%D1%82%D1%81%D1%8F-%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%88%

D0%B8%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%8C-%D0%B7%D0%BE%D0%BD%D1%83-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%B5-%D0%B8-%D1%8E%D0%B3%D0%B5-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%8B/2573910

53. https://www.gazeta.ru/army/2022/03/04/14599015.shtml
54. https://meduza.io/feature/2022/05/20/rossiya-ob-yavila-o-vzyatii-azovstali-pod-kontrol-komandira-azova-vyvez-li-ottuda-na-broneavtomobile-yakoby-iz-za-zhelaniya-raspravy-nad-nim-za-zverstva
55. https://www.aa.com.tr/ru/%D0%BC%D0%B8%D1%80/%D0%B2%D1%81-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8-%D0%B2%D0%B7%D1%8F%D0%BB%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B4-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C-%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4-%D1%81%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%86%D0%BA/2622691
56. https://lenta.ru/news/2022/07/02/leeseechan/
57. https://forbes.ua/ru/inside/vid-javelin-do-himars-yaku-zakhidnu-zbroyu-otrimala-ukraina-za-chas-viyni-ta-chomu-tsogo-nedostatno-18082022-7783
58. https://meduza.io/feature/2022/07/14/himars-zapadnye-raketnye-sistemy-s-pomoschyu-kotoryh-ukraina-lishaet-rossiyu-klyuchevogo-preimuschestva-poslednih-mesyatsev-mozhet-li-rossiyskaya-armiya-chto-to-im-protivopostavit
59. https://www.bbc.com/russian/news-63646033
60. https://1line.info/news/politic/rossiya-vklyuchila-v-svoy-sostav-4-novykh-regiona.html
61. https://times.kharkiv.ua/ru/2022/10/20/v-harkovskoj-oblasti-vsu-osvobodili-544-naselennyh-punkta/
62. https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/10/24/7373249/
63. https://www.dw.com/ru/osvobozdenie-hersona-i-drugie-sobytia-261go-dna-vojny-v-ukraine/a-63732990
64. https://www.rbc.ua/ukr/news/stratili-lohu-hersonshchini-znayshli-tila-1668441839.html
65. https://www.currenttime.tv/a/v-hersone-nashli-desyatki-svidetelstv-voennyh-prestupleniy-rossii/32131822.html
66. https://expertsouth.ru/news/vzryv-na-krymskom-mostu-terroristicheskiy-udar-po-rossii/
67. https://www.dw.com/ru/novyj-raketnyj-obstrel-ukrainy-i-drugie-sobytia-352go-dna-vojny/a-64671675
68. https://delo.ua/ru/politics/vtorzenie-v-ukrainu-samaya-vaznaya-informaciya-obnovlyaetsya-393201/
69. https://www.bbc.com/russian/features-63908971
70. https://lenta.ru/news/2023/01/15/ssoledar_/
71. https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1994411/zelenskii-ukrainskie-voennye-ostaiutsia-v-bakhmute
72. https://utro02.tv/2022/04/28/ruslan-shevchenko-moldavskie-vlasti-zhdut-napadeniya-iz-rossii/

Date despre autor:
Ruslan ŞEVCENCO, doctor în istorie, cercetător ştiinţific coordonator**,** Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: rsevcenco@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5203-7858

Prezentat la 09.03.2023

CZU: 81`373.421`276.6:61 https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_12

PARADIGMA LEXICALĂ ȘI SERIA SINONIMICĂ ÎN TERMINOLOGIA MEDICALĂ

Viorica COSTIN

Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”

Gradualitatea şi incluziunea, principalele caracteristici ale sistemului lexical, stau la baza formării paradigmelor sinonimice, tematice, lexico-semantice etc. Stabilirea relațiilor pragmatice are caracter subiectiv şi se axează pe capacitățile de selectare și de substituție.

Scopul lucrării noastre este de a releva rolul seriilor sinonimice în structurarea dimensiunii semantice a limbii, prin exteriorizarea organică a aspectelor semantice de similitudine, la nivel de lexeme în terminologia medicală. O atenţie aparte o alocăm diferenței dintre grupul lexico-semantic și seria sinonimică, caracterizată prin atestarea unui grad de generalizare la nivel de componente integrative și de componente diferențiale. Semul-nucleu din grupul lexico-semantic deține un grad de complexitate și de abstractizare mai redus în comparație cu dominanta seriei sinonimice.

Cuvinte-cheie: *paradigmă lexicală, serie sinonimică, sem, componente integrative, componente diferențiale.*

THE LEXICAL PARADIGM AND SYNONYMOUS SERIES IN MEDICAL TERMINOLOGY

Gradualness and inclusiveness, the main features of the lexical system, underlie the formation of synonymous, thematic, lexical-semantic paradigms etc. The establishment of pragmatic relations is subjective and is focused on the capacities of selection and substitutions.

The purpose of our paper is to reveal the role of synonymous series in structuring the language semantic dimension through the organic exteriorization of the semantic aspects of similarity at the level of lexemes in medical terminology. We also pay special attention to the difference between the lexical-semantic group and the synonymous series, which consists in the presence of the degree of the integrative and differential components generalization. The core seme in the lexical-semantic group has a lower level of complexity and abstraction compared to the dominant synonymous series.

Keywords: *lexical paradigm, synonymous series, seme, integrative components, differential components.*

Introducere

Cercetările lingvistice de ultimă oră se referă la o structură a paradigmelor sinonimice atribuită la concept, din perspectivă cognitivă fiind pe larg utilizat cuvântul *prototip*. Dicționarul explicativ oferă următoarea definiție pentru termenul *prototip*: „model care reprezintă tipul original după care se efectuează sau se realizează ceva; exemplu ilustrativ, model (desăvârșit)” [1, p. 863].

În lingvistică, termenul *prototip* este înțeles, pe de o parte, ca fiind unul dintre cele mai reprezentative modele categoriale (dintr-un șir de obiecte), o imagine mentală, concretă sau abstractă, a unui obiect care aparține unei categorii de obiecte, prin intermediul căreia o persoană percepe, cunoaște și recunoaște realitatea; pe de altă parte, *prototipul* este tratat drept sumă a semnelor (caracteristicilor) prototipice, categorisite, din perspectivă semantică: a) caracteristici de nucleu (centrate), uzuale, repetitive (în funcție de frecvența utilizării); b) caracteristici periferice, mai rar solicitate. Astfel, dominanta conține caracteristici prototipice de nucleu; iar distanța dintre dominantă și alt lexem-sinonim într-o serie sinonimică devine condiție forte în sporirea sau în reducea procesului de verbalizare prin detalierea categoriei mentale; cu cât e mai mare distanța (aspect semantico-funcțional), cu atât e mai solicitată categoria mentală și viceversa [2, p. 10 -11].

Stabilirea relațiilor pragmatice are un caracter subiectiv și se axează pe capacitățile de selectare și de substituție. De aici rezultă și rolul specific pragmatic al sinonimelor. Se consideră că „omul, în căutarea cuvântului potrivit, apelează în memoria sa la o paradigmă structurală a sistemului lexical (paradigma sinonimică, paradigma antinomică, paradigma hiponimică)” [3, p. 180]. Procesul de căutare a cuvântului

potrivit este asigurat de sistematicitatea lexicului. În baza asemănărilor semantice, paradigmele inferioare se cer incluse în paradigme superioare. Seriile sinonimice dețin un rol important în structurarea ierarhizată a dimensiunii semantice a limbii prin exteriorizarea organică a aspectelor semantice, de similitudine și de diferențiere, la nivel de lexeme [4, p. 41].

Clasificarea sinonimelor din perspectivă morfologică (la nivel de părți de vorbire) este un reper fundamental în delimitarea tipurilor de paradigme lexico-semantice, la diverse dimensiuni ale ierarhiei semantice. Deja la nivelul de articulație a cuvântului se stabilesc conexiuni cu diverse categorii morfologice, cu noi deschideri lexicale. Părțile de vorbire, dotate cu o mare capacitate de diferențiere, formează axa fundamentală în distribuirea conștientă a vocabularului (vocabularul fundamental și masa vocabularului) unei limbi în grupuri de unități lexicale. Altfel spus, tipurile de paradigme lexicale depind de semantica categorială a părților de vorbire. De exemplu, **substantive** (multe dintre ele deverbale): *manifestare – semn, simptom* [5, p. 435]; *sistem – ansamblu, structură* [5, p. 783]; *dezvoltare – creștere, evoluție, progres, mers*[5, p. 211]; *formare – creare, constituire, pregătire* [5, p. 272]; **adjective**: *bolnav – nesănătos, suferind, beteag, neputincios* [5, p. 73]; *umflat – dilatat, bombat, tumefeiat, inflamat, gras, balonat* [5, p. 913]; *mistuit – digerat* [5, p. 464]; vădit – categoric, clar, evident, indiscutabil, notoriu, fățiș [5, p. 926]; *adânc – profund, mare, compact, dens, absolut, esențial, acut* [5, p. 8]; **verbe**: *a constata – a observa, a remarca, a sesiza, a vedea, a stabili* [5, p. 150]; *a măsura – a calcula, a evalua, a examina, a parcurge, a compara* [5, p. 448]; *a (se) închega – a (se) coagula, a (se) conglutina, a (se) năclăi, a prinde, a slei, a (se) îngroșa, a (se) învârtoșa* [5, p. 360]; a arăta – a indica, a spune, a preciza, a manifesta, a scrie, a susține, a marca, a înregistra, a expune [5, p. 32]; *a recomanda – a preconiza, a prescrie, a sfătui, a propune, a prezenta* [5, p. 695]; **adverbe**: *devreme – curând, fuga, grabnic, imediat, iute, îndată, neîntârziat, numaidecât, rapid, repede* [5, p. 206]; *încet – greu, lent, agale* [5, p. 360]. Perspectiva morfologică de analiză a unei serii semantice este cea care oferă prognozarea eventualei predispoziții, la nivel de categorii de cuvinte (în cadrul unei părți de vorbire), de a dezvolta anumite conexiuni lexico-semantice.

Deja s-a menționat faptul că grupurile lexico-semantice pot include paradigme sinonimice, antonimice, hiponimice.

În literatura de specialitate, *grupul lexico-semantic* se consideră o asociere de cuvinte care aparțin uneia și aceleiași părți de vorbire și care presupune, concomitent, prezența unei componente generale semantic-integrative (a unui sem) și prezența unor componente-tip diferențiale. Cuvintele incluse în acest grup au caracteristici comune, inclusiv la nivel de compatibilitate, la nivel de formare a cuvintelor: intralexicală sau intracuvânt (polisemie) și derivare interlexicală sau intercuvânt (interconexiuni la nivel de formare a cuvintelor).

Diferența dintre grupul lexico-semantic și seria sinonimică constă în prezența gradului de generalizare a componentelor integrative și a celor diferențiale. Semul-nucleu din grupul lexico-semantic deține un nivel de complexitate și de abstractizare mai redus în comparație cu dominanta seriei sinonimice.

Nucleul sensului general într-o serie sinonimică conține nu doar semele, determinate de apartenența cuvintelor la un anumit grup lexico-semantic, ci și componente semantice cu rol de concretizare (specificare, precizare) care consolidează paradigma sinonimică. De exemplu, în terminologia medicală, din grupul lexico-semantic al substantivelor ce redau un anumit gen de *suferință*, relevăm lexemul de referință *durere*. Sensul lexical al componentelor grupului respectiv conțin semele-nucleu „durere + de cap", „durere + musculară", „durere + lombară", „durere + de urechi" etc. Aceste seme se organizează în paradigma hiponimică cu arhisemul „suferință fizică/morală suportată de cineva" și stau la baza sensurilor generale ale seriilor sinonimice (de exemplu, alături de dominantele *cefalee*, *mialgie*, *lumbago*, *otalgie* etc.).

Caracteristicile paradigmelor sinonimice sunt generate, în primul rând, de o organizare corelativă structurală specifică, în baza semnelor semantice integrative și diferențiale.

În semnificațiile sinonimelor se regăsește un număr mai mare de seme, delimitate în: **a) seme-nucleu ale grupului lexico-semantic; b) seme integrative specifice seriei sinonimice; c) seme diferențiale la nivel de cuvânt-sinonim într-o serie sinonimică.**

Semele-nucleu sunt raportate la o anumită parte de vorbire, au un grad sporit de abstractizare și sunt o interpretare relativ diferită a sensului general, pe care îl deține întreaga serie sinonimică.

Distincția determină locul seriei sinonimice și devine evidentă în momentul în care se face o analiză comparativă a seriilor sinonimice între diverse părți de vorbire, inclusiv înrudite (în cadrul unei familii de cuvinte). Astfel, semul categorial „stare” se regăsește cu sens general în seria sinonimică: *a suferi – a boli – a zăcea (bolnav) – a sta la pat – a gogi – a piroti – a lâncezi – a tânji* [6] „a îndura o durere fizică”; *afecțiune – îmbolnăvire – durere – chin – neputință – infirmitate – slăbiciune – meteahnă – invaliditate – betejeală* [6] „perturbarea stării normale a organismului, de regulă, cu prezența durerilor cu un grad divers de intensitate”; semul „semn” îl identificăm în sensurile generale ale seriilor sinonimice: *bolnăvicios – maladiv – fragil – nesănătos – șubred – slab* [6] „cu referire la aspectul unei persoane, la condiția sa fizică, care denotă prezența unei maladii sau sunt provocate de o boală” și *bolnav – nesănătos – suferind – malad – neputincios – betegos*[6] „afectat de o boală”.

Aici se cere a remarca similitudinea internă a relațiilor de sinonimie și de antonimie. Antonimia determină polaritatea grupului lexical-semantic (sau semantico-lexical): *a inspira – a expira* (grupul lexico-semantic al verbelor referitoare la respirație); *palid – rumen* (grupul lexico-semantic al adjectivelor evaluative); *hipertensiune – hipotensiune* (grupul lexico-semantic al substantivelor care se referă la presiunea sângelui).

Axate pe o singură idee, sinonimele și antonimele se presupun reciproc. Sinonimele „sunt mici fragmente din cadrul unor serii constant tranzitorii dintr-o rețea în alta mai dezvoltată și care achiziționează două sau mai multe verigi adiacente dintr-o serie vastă de elemente semantice (situate între două serii sinonimice), care se exclud reciproc prin intermediul antonimelor”.

Prezentul articol are în vizor și identificarea opoziției între seriile sinonimice. Această opoziție este caracteristică, în special, pentru lexemele care dețin un indiciu semantic: **adjective**: *tratabil –vindecabil – curabil – benign – minor –inofensiv –ușor* și *intratabil – netratabil – nevindecabil – incurabil – malign* [6]; *rigid – inflexibil – dur – aspru* [5, p. 715] și *flexibil – mlădios – elastic – pliabil – suplu – maleabil – flexionar* [6]; *potent – vânjos – puternic – tare – viguros – vânos* [5, p. 622] și *impotent – neputincios – infirm – inapt* – beteag [6]; *viu – însuflețit – animat – trăitor – dinamic – intens – puternic* [6] și *mort – decedat – răposat – repauzat – expiat – defunct – încremenit – înțepenit – inert – uscat – neînsuflețit – nemișcat – liniștit* [6]; *salubru – sănătos – igienic – sanitar – curat – îngrijit – curățat* [5, p. 731] și *insalubru – nesănătos – neigienic – vătămător – pestilențial – infect – fetid – stricat* [6]; **verbe**: *a (se) accentua – a (se) amplifica – a (se) acutiza – a crește – a spori – a (se) intensifica* [5, p. 3] și *a (se) atenua – a(se) calma – a (se) diminua – a (se) liniști – a (se) potoli – a (se) reduce – a scădea – a slăbi – a (se) tempera*[5, p.44]; *a (se) calma – a (se) liniști – a (se) potoli* [5, p. 91] și *a (se) stârni – a (se) accentua – a (se) agrava – a (se) intensifica – a (se) porni* [5, p. 816]; *a dăuna – a păgubi – a prejudicia – a vătăma* [5, p. 182] și *a folosi – a ajuta – a sluji – a servi* [5, p. 271]. În cadrul adjectivelor, seriile sinonimice în relații de antonimie sunt posibile în situația în care este prezentă gradația (calitate, însușire graduală): *corpolent – voluminos – grăsuț – gras –grăsan – obez* [6] și *zvelt – suplu – uscățiv – slăbuț – slab – slăbănog – pirpiriu – sfrijit – prăpădit* (despre o persoană) [6]; *proaspăt – bun – nealterat* [5, p. 653] și înăcrit – stricat – alterat (despre un produs) [5, p. 357]; închis – cicatrizat – vindecat [5, p. 362] și *nevindecat – necicatrizat – deschis – viu* (despre o rană) [5, p.525]; *limpede – transparent – curat – pur –cristalin* [5, p. 420] și *tulbure – impur – murdar – poluat* (despre o substanță) [5, p. 900]; *bun – curat – salubru – sănătos* [5, p. 84] și *rău – murdar – insalubru – nesănătos* (despre un mediu, un loc) [5, p. 690].

În cadrul verbelor, opoziția seriilor sinonimice se manifestă prin intermediul prefixelor aflate în relații de antonimie: *a (se) subalimenta – a (se) supraalimenta; a subestima – a supraestima; a împerechea – a desperechea; a încărca – a descărca; a înființa – a desființa; a înveli – a dezveli; a (se) hipersensibiliza – a (se) hiposensibiliza; a (se) hipertrofia – a (se) hipotrofia.*

Pentru identificarea locului pe care îl ocupă o serie sinonimică în structura organizatorică a unui grup lexico-semantic este importantă evaluarea raportului stabilit între relațiile generice: hipo/hiperonimie și sinonimia propriu-zisă. De acest lucru depinde structura organizatorică ierarhică, deoarece are loc subordonarea ierarhică la nivel de caracteristici semantice.

Utilizarea metodei de analiză la nivel de sem (componentă semantică) permite o distincție mai clară între grupurile generice și cele sinonimice. Totuși, o distincție absolută între cele două grupuri nu este întotdeauna posibilă. În cadrul unei serii sinonimice sunt posibile incluziuni, de exemplu: „*a mânca* vb. **1.** (mai ales

în vorbirea copiilor) a păpa, (înv. și pop.) a (se) ospăta, (fam.) a hali, (depr.) a rumega. *(Ce ~ acolo?)* **2.** a consuma, (fam.) a hali. *(A ~ repede întreaga pâine.)* **3.** (fam.) a îmbuca. *(N-a apucat să ~ nimic.)* **4.** a (se) alimenta, a (se) hrăni, a (se) nutri, (fam.) a hăli. *(~ bine.)* **5.** v. *roade.* **6.** v. înțepa. **7.** a (se) distruge, a (se) roade. *(Moliile au ~ haina.)* **8.** a (se) măcina, a (se) roade, a (se) săpa, a (se) scobi. *(Apa ~ malul.)* **9.** v. *ataca*" [5, p. 467]. În această serie poate fi determinat caracterul „supragrup" al cuvântului dominant, unitatea lexicală de bază în exprimarea sensului de „a mesteca un aliment în gură și a-l înghiți; a folosi în alimentație". Seria sinonimică polimembră se descompune axându-se, cel puțin, pe două arii semantice: unele verbe (*a mânca, a consuma, a se alimenta, a se nutri, a păpa, a se ospăta)*, care se disting, în special, din punct de vedere expresiv și stilistic, se utilizează pentru a desemna procesul de consumare a alimentelor în sine; celelalte (*a hali, a înfuleca, a se ghiftui, a hălpăcăi)* indică, în primul rând, o poftă mare de mâncare sau chiar un apetit exagerat și, în al doilea rând, se referă la cantitatea mare de hrană ingerată. În acest fel, se relevă, în mod evident, incluziunea relațiilor în cadrul seriei sinonimice de mai sus.

Se prezintă ca hiponimice și relațiile din cadrul seriei sinonimice *a lega – a înnoda – a strânge – a pansa – a priponi – a încătușa – a cercui – a uni – a cartona – a se închega – a asocia – a căsători – a atașa* [5, p. 413], în care verbele apar în contexte specifice, ce se referă, direct sau indirect, la unirea, îmbinarea, asamblarea unor obiecte, fenomene, acțiuni etc., subordonându-se semantic lexemului de bază *a lega*.

Relații de incluziune se atestă nu doar în cadrul unei serii sinonimice, dar și între diferite serii. În funcție de diverse caracteristici, seriile sinonimice se asociază în grupări mai complexe. Astfel, se prezintă, de exemplu, relațiile între seriile sinonimice: *leșin – inconștiență – nesimțire –sfârșeală* [5, p. 416] „pierdere subită și trecătoare a cunoștinței, caracterizată prin rărirea bătăilor inimii și a mișcărilor respiratorii și cauzată de scăderea bruscă a irigației cerebrale; stare de slăbiciune, de lipsă de putere, de vlagă, provocată de foame, de sete etc." [1, p. 568]; *inconștiență – iresponsabilitate* [5, p. 327] „ lipsa unei atitudini conștiente, raționale față de realitatea înconjurătoare; stare sufletească în care omul nu-și dă seama de actele sale" [1, p. 483]; *nesimțire – insensibilitate – nesensibilitate – (înv.)nesimțibilitate* [5, p. 522] „lipsă de sensibilitate"[1, p. 690]; *sfârșeală – extenuare – moleșeală – slăbiciune* [5, p. 774] „stare, senzație de slăbiciune, de leșin" [1, p. 981]; *invalid – infirm – mutilat* [5, p. 340] „(persoană) care are o infirmitate (din cauza căreia este inaptă de muncă)" [1, p. 504]; *infirm – schilod – beteag – calic – neputincios – nevolnic – sec – slăbănog* [5, p. 332] „(persoană) care are un defect fizic congenital sau dobândit în urma unui accident, a unei boli etc." [1, p. 490]; *mutilat –* schilodit – estropiat – (pop.) stropșit – (înv. și reg.) stricat – (reg.) schilăvit – (înv.) rupturit [5, p. 489] „(persoană) care are o parte a corpului mutilată, tăiată, amputată în urma unei explozii, a unui accident etc." [7].

Seriile sinonimice, în special cele constituite din verbe și adjective, se disting prin diferențe graduale. Semul intensității se poate deplasa înspre zona nucleară a sensului comun al seriei sinonimice, generând diferențe între seriile sinonimice apropiate semantic. De exemplu, este destul de evidentă relația strânsă între seriile sinonimice care aparțin grupului lexico-semantic al verbelor senzoriale: *a simți – a percepe – a adulmeca* și *a anticipa – a intui – a presimți* [5, p.781]. Verbele respective desemnează, în mod analogic, faptul de a avea, prin intermediul organelor de simț și/sau al intuiției, instinctelor, legăturii afective cu altă persoană, senzația, percepția unui lucru, a unui fapt, calități, situații, acțiuni, a efectului unei excitații. Totuși componenta semantică, care indică gradul de intensitate a percepției generate, delimitează nu doar sinonimele luate separat, ci și sensul general al seriilor sinonimice. O senzație, o percepție provocată de organele de simț se deosebește calitativ de una care apelează și la informații, elemente logice sau la intuiție, presupunând o acțiune net superioară celei dintâi, întrucât depășește limitele concretului, senzorialului și explorează domeniul cunoașterii intuitive, abstracte.

În *Dicționarul de sinonime al limbii ruse* [8] interconexiunea seriilor sinonimice apropiate semantic, care pot fi numite *adiacente*, este marcată printr-un semn special – „Ср." (Смежный ряд *„*serie adiacen*tă"*). Sensurile comune ale seriilor sinonimice adiacente dețin un set considerabil de seme asociative; totalitatea membrilor acestor serii acoperă partea limitată, sudată a spațiului semantic. În *Dicționarul nou explicativ al sinonimelor* de Yu. D. Apresyan [6], componentele acestor serii sinonimice fac parte din „zona analogiilor". Constatăm tranziții semantice firești ale seriilor de sinonime adiacente spre sfera conceptuală comună. Vom aduce în calitate de exemplu patru serii sinonimice: *senil (med.) – ramolit – (livr.) decrepit*

– *(rar) senilizat – (înv.) matofit – (fam. fig.) hodorogit – rablagit – zaharisit – (împr.) sclerozat* [5, p. 768] „care ține de bătrânețe sau de senilitate; care are caracteristicile bătrâneții ori senilității; caracteristic bătrânilor, de bătrân” [1, p.975]; *bătrân – trecut – vârstnic – (înv. și reg.) vechi – (fig.) cărunt* [5, p. 62] „care trăiește de mulți ani, care este înaintat în vârstă” [1, p. 92]; *vârstnic – bătrân – vechi – major* [5, p. 944] „trecut de epoca tinereții, înaintat în vârstă” [1, p. 1153]; *vechi – trecut – antic – arhaic – bătrânesc – (livr.) vetust – bătrân – folosit – purtat – uzat – uscat – învechit – arhicunoscut* [5, p. 929] „care există de mult timp, din alte vremuri; care ține, durează, se face de multă vreme; făcut de mult” [1, p. 1153].

Concluzii

Ierarhizarea și interferența structurală determină organizarea seriilor sinonimice concrete și a relațiilor seriilor sinonimice apropiate semantic din cadrul grupurilor lexico-semantice. Seriile sinonimice, numeric diferite (de la bimembre la polimembre), seriile sinonimice adiacente, seriile de sinonime antonimice asigură nevoile de transmitere a mesajelor în diverse sfere de comunicare, având un caracter subiectiv și axându-se pe capacitățile de selectare și de substituție.

Paradigmele sinonimice, tematice, lexico-semantice etc. au la baza constituirii lor gradualitatea și incluziunea. Seria sinonimică, la nivel de componente integrative și de componente diferențiale, se caracterizează prin generalizare. În comparație cu dominanta seriei sinonimice, gradul de complexitate și de abstractizare al semului-nucleu, din grupul lexico-semantic, este mai redus.

Referințe:

1. DEX. *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Univers Enciclopedic, 1996, 1192 p. ISBN 973-9243-29-0
2. ROCH E. *Principles of Categorization*. În: *Cognition & Categorization. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. C. 30*. 1978. University of California, Berkeley, p. 27-48. https://commonweb.unifr.ch/artsdean/pub/gestens/f/as/files/4610/9778_083247.pdf. (accesat la 24.08.2022).
3. LACOFF G. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind.* Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987, 631p. ISBN 0-226-46804-6
4. КУБРЯКОВА Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва: Языки славянской культуры, 2004, 560 с. ISBN 5-94457-174-8.
5. SECHE L., SECHE M. *Dicționarul de sinonime al limbii române*. București: Univers Enciclopedic, 1997, 972 p. ISBN 973-9243-32-0.
6. Dicționar de sinonime. https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CJGJzLZcjQ4J:https://sin0nime.com/&cd=1&hl=ro&ct=clnk&gl=md. (accesat la 19.10.2022).
7. Micul dicționar academic, vol. I-II. București: Univers Enciclopedic, 2010, 3200 p. ISBN 978-606-8162-26-3.
8. Словарь синонимов русского языка. Москва: Издательство Астрель, 2003, 680 с. ISBN 5-17-004765-7.
9. АПРЕСЯН Ю. и др. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Ed. a II-a, Москва: Школа: языки русской культуры, 1999, 487 с. ISBN 5-88766-020-1.

Date despre autor:

Viorica COSTIN, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova; lector universitar, Centrul de Studii Preuniversitare și Educație Lingvistică, USMF „Nicolae Testemițanu”

E-mail: 34vioricacostin@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4428-428X

Conducător științific :

Eugenia MINCU, cercetător principal, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu”.

Prezentat la 21.12.2022

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista științifica a Universtității de Stat din Moldova, 2023, nr. 4(174)

CZU: 81`276.6:070(470)″1940/1980″ **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_13**

VARIAȚIA LEXICALĂ DIASTRATICĂ ÎN LIMBAJUL PRESEI PERIODICE BASARABENE A ANILOR '40-'80

Liliana BOTNARI
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu"

Prin analiza variației lexicale a limbajului unor cotidiene sovietice, ne propunem să cercetăm starea limbii pe teritoriul basarabean în perioada post-anexării, să identificăm indicii de variație diastratici, cum ar fi unități și structuri lexicale clișeizate, termeni ai meseriilor populare, ai activităților și ai practicilor cotidiene ale populației antrenată în „construcția socialismului", dar și termeni noi intrați în limbă, ai ierarhiei administrative a organelor de conducere din acea perioadă, lexeme împrumutate sau calchiate din limba spațiului sovietic rusesc. Articolele analizate sunt niște discursuri politizate, prin care sunt transmise valorile și ideile politice ale partidului, în încercarea de a canaliza atitudinile preexistente ale maselor, de a le substitui cu viziuni și poziții diametral opuse, cu referire la „lumea capitalistă" și „lumea sovietică".

Cuvinte-cheie: *variație lexicală, dimensiune diastratică, indici diastratici, termeni tehnico-ştiinţifici, ideologie sovietică.*

DIASTRATIC LEXICAL VARIATION IN THE LANGUAGE OF THE BASSARABIAN PERIODICALS OF THE 1940s-1980s

In this article, we research the state of the language from Bessarabia in the post-annexation period, analyzing the lexical variation of some Soviet daily papers, in order to identify the diastratic variation features: clichés, terms of different popular activities and daily practices of the population trained in the „construction of socialism", but also new borrowings or calques from Russian, referring to the administrative hierarchy and the governing bodies of that period. The analyzed articles represent politicized speeches, which transmit the political values and ideas of the political party, in an attempt to channel the pre-existing attitudes of the masses, to replace their visions with diametrically opposed ideas and positions relating to the ‹capitalist world› and the ‹Soviet world›.

Keywords: *lexical variation, diastratic dimension, diastratic features, technical-scientific terms, Soviet ideology.*

Evoluția societală și particularitatea unei comunități de a varia, de a devia de la traiectoria firească în funcție de factorii istorici, sociopolitici sau culturali sunt reflectate fidel și în limba acesteia. Toate transformările sunt transpuse și în limbă, mai ales în lexic, producând variația. Astfel, limba, fiind în continuă schimbare, funcționează și servește necesitățile comunicative ale comunității respective.

Studiind inovațiile lexico-semantice din limbă, V. Păcuraru observă că „reflectarea în limbă a fluctuaţiilor sociale se realizează, de obicei, prin intermediul unor elemente de vocabular noi, diferite ca origine, în speţă: cuvinte împrumutate din alte limbi, cuvinte nou create şi cuvinte vechi resemantizate, toate în esenţă nişte unităţi verbale ce vin să completeze vidurile noţionale şi terminologice care apar ca urmare a transformărilor actuale din societate" [1, p. 271]. Referindu-ne la variația lexicală a vocabularului limbii de lemn din perioada regimului comunist prin prisma dimensiunii diastratice sau sociale, vom apela la o teză a lingvistului basarabean V. Bahnaru, care susține că „este necesar să facem o distincție netă între vocabularul științific și tehnic, care este de origine savantă sau străină, și cel al meseriilor, de cele mai multe ori popular, care face parte din fondul vechi al limbii" [2, p. 192], or, limbajul funcțional al cotidianelor anilor 1946-1976 consultate conține în exces unități lexicale învechite și populare, care nu pot fi considerate drept termeni tehnici și științifici, deoarece nu au o circulație internațională, fiind „valabili" doar pentru spațiul sovietic din acea perioadă.

Limbajul presei periodice comuniste este intenționat modificat și adaptat pentru a transmite anumite idei, instrumentul utilizat în acest sens fiind manipularea lingvistică, scrierea într-un lexic ce abundă în clișee ale cantității, ale colectivității, ale progresului sau, pur și simplu, în clișee ce redau supușenia și obediența față de ideologia comunistă. Din multiplele mostre analizate, în continuare ne vom axa pe câteva

articole excerptate din cotidianul „Moldova socialistă”, numere apărute în 1946, 1965 și, respectiv, 1976, analizând variația lingvistică de-a lungul acestei perioade – după anexarea teritoriului basarabean.

Articolul *Puterile norodului sovetic sânt nesăcate*, publicat în „Moldova socialistă” din 5 iulie 1946, este un discurs al presei comuniste, cu un mesaj ideologic dedus chiar din titlu, ce ilustrează „grandoarea” regimului sovietic și forța sa invincibilă. Din punct de vedere cantitativ și calitativ, clasa substantivului este cea mai reprezentativă, fiind urmată de cea a adjectivului, căci o frecvență semnificativă o au sintagmele substantiv + adjectiv, care au funcția de a amplifica încărcătura semantică transmisă. Din frazele emfatice, dar atât de sărace în mijloace de exprimare, deducem că societatea basarabeană de atunci, ca parte integrantă a uniunii sovietice „prietenoase”, trecea printr-un proces de regenerare, de restabilire, de dezvoltare continuă, similar metamorfozelor din celelalte țări sovietizate.

Inventarul de substantive numără 321 de unități, care se referă la diverse domenii din viața cotidiană și materială a omului sovietic, dar și la activitățile partidului și ale puterii sovietice. Efectuând o clasificare tematică, substantivele din discursul analizat, care, de cele mai multe ori, sunt substantive abstracte, se referă la: relații și acțiuni umane, realități sociale și ideologice, ocupații umane și de partid, planuri și realizări etc.: *plan, restabilire, dizvoltare, gospodărie, țară, sarcini, peatiletcă, cotropitori, industrie, transport, oraș, sat, puteri, încredere, practică de veață, orânduială, norod, slobodă, biruință, chemare, muncă, voință, gând, năzuință, iubire, recunoștință* ș. a. Totodată, autorul, „îndrăgostit” de figura emblematică a marelui conducător Stalin, insistă asupra sublimului acestuia, cultul personalității sale fiind ilustrat prin diverse substantive-calificative: *izbăvitorul, însuflețitorul, organizatorul, creatorul, conducător, comandant de oștiri, tovarăș*. Esența grandorii lui I. V. Stalin și a Uniunii Sovietice poate fi conturată prin prisma a câteva grupuri lexicale formate din lexeme nominale clișeizate: **progres** = *restabilire*, *dizvoltare*, *biruință*, *dizlegare*, *spor*; **arta militară** = *armată, război, militar, armament, comandir, comandant de oștiri, biruință, năvălire*, *dușman*, *cotropitor*, *front, tanc, snaread, drapel*; **prietenie** = *colaborare, popor, țară, patriotizm, obște*, încredere; **organizare politică și socială** = *gospodărie, transport, orașe, sate, orânduială, industrializare, colectivizare, frontul muncii, partid, slobodă, politică, stat, practică de veață*; **produse ale industriei** = *schijă, oțăl, cărbune, naftă, grăne de marfă, bumbac* etc.

De asemenea, am atestat 160 de adjective care redau o gamă destul de modestă de calităţi, unele dintre ele repetându-se în mod abuziv și excesiv: adjectivul ***sovetic*** – 25 de ocurențe; adjectivul posesiv ***nostru/ noastră/noastre*** – 27 de ocurențe; adj. ***norodnic/totnorodnic*** – 5 ocurențe; ***sângur*** – 4 ocurențe; ***mare*** – 11 ocurențe; ***nou/nouă/noi*** – 5 repetări; ***stalinist*** – 5 ocurențe; ***nenumărat*** – 3 ocurențe; adjectivul demonstrativ ***estea*** – 3 ocurențe. Astfel, 9 adjective apar de 87 de ori pe parcursul întregului articol, fapt ce denotă lipsa de imaginație și de creativitate din partea autorului sau intenția acestuia de a accentua mesajul transmis și de a înrădăcina ideile expuse în conştiința maselor.

Analizând textul din perspectivă lexicală, observăm că cel mai frecvent utilizate sunt unitățile lexicale ale „progresului și dezvoltării”, autorul discursului recurgând la diverse sinonimii parțiale sau totale, la unele tautologii și repetiţii inopinate: „restabilire și dizvoltare”, „să ajunjem la nivelul”, „puterile sale creatoare”, „a reconstrui toată munca lor în chip nou”; sintagma „industrializării ţării și a colectivizării gospodăriei sătești” se repetă de două ori, „zâdirea pașnică”; „puterile de nesăcat ale norodului sovetic (…) cresc, se disfășură, se întăresc amu” și în aceeași frază continuă: „se lărjesc zâdirile peatiletcii noi”; „Roadele strălucite, care cresc din zî în zî”. În scopul diseminării ideologiei sovietice, este descris **efortul** prin care Uniunea Sovietică „reechilibrează” starea lucrurilor și lichidează consecințele „domniei fasciste”: „sarcinile îs grandioase”, „să lichidăm ruinările urieșe”, „Sarcinile îs grele”, „cer încordarea tuturor puterilor materiale și sufletești”, „dizlegarea sarcinilor” ș. a. **Lexicul „creșterii și progresului”** abundă în enumerări ale meritelor partidului, ale acțiunilor întreprinse, care sunt prezentate într-o poziție antitetică eșecurilor și „relelor” comise de burghezimea fascistă: „să lichidăm ruinările urieșe, pricinuite de cotropitorii jermano-fașiști industriei noastre, gospodăriei sătești, transportului, orașelor și satelor noastre”, „să ajunjem la nivelul dinnaintea războiului al tuturor ramurilor gospodăriei norodnice, dar și să-l întrecem cu mult”, „ajutorarea tuturor noroadelor Europei, care jem sub jugul fașizmului jerman”, „a reconstrui toată munca lor în chip nou”, „politica stalinistă a industrializării țării și a colectivizării gospodăriei sătești”, „producerea schijei întrecea nivelul din anul 1913 de patru ori, producerea oțălului – de 4,5 ori, dobândirea cărbunilor – de 5,5

ori, dobândirea naftei – de 3,5 ori, producerea grănelor de marfă era mai mare cu 17 milioane tone, producerea bumbacului întrecea nivelul din anul 1913 de 3,5 ori", „a dizlegat problema națională", „a mobilizat puterile estea nenumărate și a însuflețit pe tăți oamenii sovetici la isprăvi de muncă și de luptă", „Puterile de nesăcat ale norodului sovetic cresc, se disfășură", „se lărjesc zâdirile peatiletcii noi", „Roadele strălucite, care cresc din zî în zî" etc.

În contextul exemplelor prezentate, deducem că, în 1946, Uniunea Sovietică avea intenții de metamorfozare și reconfigurare a societății, a gândirii, a istoriei și, în final, a identității poporului basarabean, presa periodică conținând din abundență clișee ale cantității, ale colectivității, ale tranziției spre bine, utilizând în mod repetat un lexic tehnic sărac al domeniului industriei și al progresului. Recurgerea în mod excesiv și repetitiv la termeni tehnico-ştiinţifici demonstrează intenția autorului de a ilustra ideea de „evoluție și progres", de a diminua vigilența receptorului în procesul de analiză obiectivă a realității. Lexeme ca *dezvoltare, progres, zâdire, creștere* formează o paradigmă lexicală, termenii respectivi repetându-se periodic în text, în aceleași circumstanțe semantice, redând aceeași idee, cu o variație lexicală ușoară și redundantă.

Articolul ***Oamenii să fie liberi de rămășițele trecutului*** din „Moldova socialistă", N° 303, 18 decembrie 1965 este o dovadă a faptului că „Moldova socialistă" continuă să funcționeze ca un reper ideologic, prin care sunt transmise valorile și ideile politice ale partidului, în încercarea de a canaliza atitudinile preexistente ale maselor, de a le substitui cu viziuni și poziții diametral opuse, transmise prin presa periodică monopolizată de autoritățile fidele noului regim. Cotidianul continuă să furnizeze știri de publicare exclusivă a informațiilor bine filtrate de „ciurul" oficialităților comuniste.

Clasa muncitoare, care deținea întâietatea în sistemul socialist, era, de cele mai multe ori, în vizorul „producției intelectuale" a „Moldovei socialiste", fiind cea care trebuia să transpună în realitate lozincile și recomandările „prietenoase" ale partidului – ea recepționa, credea în informațiile primite și acționa conform indicațiilor oficialităților. Relevantă în acest context ni se pare concepția lui Léon Dion care consideră că „regimul sovietic se baza pe o stare de echilibru între constrângere și convingere, iar persuasiunea nu a fost altceva decât un efort sistematic de a influența atitudinile și comportamentul, constrângerea și folosirea forței fiind aplicate doar în ultimă instanță" [apud: 3].

Articolul ce urmează să-l analizăm este un produs veritabil al creierului propagandistic socialist, care urmărește remodelarea întregii societăți și crearea omului socialist, care are alte reguli și valori decât cel „capitalist", care își știe locul distribuit în colectivitate și se conformează tuturor directivelor partidului.

În ***Oamenii să fie liberi de rămășițele trecutului***, autorul prezintă în opoziție „lumea veche", a capitalismului, și „lumea nouă", „lumea adevăratei fericiri umane – comunizmul". Pentru a influența cât mai eficient conștiința cititorilor, autorul își asumă rolul de predicator, care, prin pilde, parabole sau maxime și citate ale oamenilor de știință, încearcă să „trezească" emoțiile receptorului, să-l sensibilizeze, vorbind „pe limba lui" și exemplificând argumentele aduse prin cazuri excerptate din realitatea cotidiană a maselor. De fapt, caracterul propagandistic al conținutului nu este deloc disimulat, autorul susținând în repetate rânduri că „se cere desfășurată o mare muncă de propagandă științifico-ateistă", pentru a ieși din „mocirla filisterizmului și altor rămășițe capitaliste", pentru crearea unei societăți socialiste prospere, în care toți sunt egali, iar partidul devine forța politică călăuzitoare, care propagă „lejea vieții: fiecare pentru toți și toți pentru unul" și principiul comunismului: „De la fiecare – după capacități, fiecăruia – după cerințe". Referindu-se la formarea reprezentărilor sociale datorate ideologiei, Eugenia Bogatu susține că realizarea unei intenții este posibilă prin „transpunerea unei semnificații dintr-un plan în altul, astfel fiind creat un dublu al realului perceput" [4, p. 93], transpunere care devine posibilă prin propagandă. În cheia celor menționate, considerăm că autorii discursurilor politice ale presei cotidiene din perioada regimului sovietic-socialist jonglau cu aceleași instrumente de exprimare, insistând în mod continuu asupra acelorași idei, aceluiași inventar de „trebuie", mascând realitatea sau substituind- o, în plan conceptual, prin alta falsă, dar în concordanță cu intențiile și prioritățile de partid.

Din perspectiva variației lexicale, articolul de referință numără 509 substantive, prin prisma cărora putem deduce două caracteristici esențiale ale societății socialiste: ***renașterea economică*** și ***detașarea de religie, excluderea valorilor preexistente***. Aceste linii de gândire structurează lexicul textului, permițând identificarea **indicilor de variație diastratici**, și anume enumerarea mai multor meserii populare sau a ter-

menilor/sintagmelor populare și învechite din **domeniul muncii**: *udarnic al muncii comuniste* – cuvânt împrumutat din rusă „fruntaș al muncii”, *colhoznic, artel*, *brigadă, viticultor, mecanizator, crescător de vite*; unități lexicale din **domeniul religiei***: biserică, ateist, relijie, rituri relijioase, sfinte, sărbători relijioase, hram, veața obștească, a prăznui, credincioși*; lexeme/sintagme ale „**capitalismului**” versus lexeme/sintagme ale **ideologiei comuniste**: *prejudecăți capitaliste, moșier, filisterizm, individualist, individualizm, burghezie, revizionist, scizionist, clase ecsploatatoare – orânduire socialistă, marcsizm-leninizm, colectiv, comsomolist, om sovetic, Octombrie.*

Productiv și variat este vocabularul zilelor festive comuniste, care sunt absolut altele decât cele respectate în „lumea veche” – sărbătorile religioase au fost substituite cu „sărbătorile norodnice”: „sărbători și obiceiuri legate de nașterea copiilor, căsătorie, acordarea titlului de udarnic al muncii comuniste, sărbătorirea veteranilor ș. a. m. d.”, „sărbătoarea întemeerii colhozului”, „ziua roadei, ziua brigăzii, a tânărului specialist, a viticultorului, a mecanizatorului, a crescătorului de vite”, „nunta comsomolistă”.

O serie de repetiții abundente și ridicole semnalăm în cazul adjectivelor, care sunt 161 la număr. În acest sens, redundantă este prezența următoarelor adjective: ***nostru/noastră*** – 9 ocurențe, *republica noastră, tineretul nostru, calea noastră, țara noastră, societatea noastră*; ***socialist*** – 8 ocurențe, *societatea socialistă* – construcție lexicală care se repetă de 3 ori, *orânduire socialistă, conștiință socialistă, ideolojie socialistă, țară socialistă, construcție socialistă*; ***nou*** – 6 ocurențe, *obicei nou, nouă jenerație, lume nouă*; ***vechi*** – 5 ocurențe, *societate veche, lume veche, jenerație veche* ș. a.; ***relijios/relijioasă*** – 5 repetări, *obiceiuri relijioase, rituri relijioae, prejudecăți relijioase*; ***comunist*** – 4 ocurențe, *idei comuniste, a muncii comuniste, partid comunist*; ***capitalist*** – 3 ocurențe, *prejudecăți capitaliste, rămășițe capitaliste*; ***comun*** – 3 ocurențe, *eforturi comune, bun comun, succes comun;* ***burghez*** – 2 ocurențe, *ideolojie burgheză, societate burgheză;* ***sovetic*** – 2 ocurențe, *Putere Sovetică, om sovetic*. Prin urmare, majoritatea adjectivelor pot fi divizate în binoame antonimice, prin care autorul intenționează să reliefeze lumea nouă în opoziție cu lumea veche: **nou – vechi**, **socialist/comunist – capitalist/burghez**.

În contextul celor menționate, RSSM apare ca un pacient în convalescență, guvernarea socialistă atribuindu-și rolul de doctor, de tămăduitor. Unitățile lexicale specifice domeniului muncii, agriculturii, ocupațiilor populare reflectă identitatea receptorului căruia îi este destinată „pledoaria” scrisă cu atâta vervă. Indicii diastratici semnalați sunt, mai degrabă, niște indici sociolingvistici, care ilustrează un limbaj „pe înțelesul” unui anumit grup social, în cazul de față, clasa muncitoare basarabeană. Totodată, textele sunt saturate cu „informații științifice”, cu descrieri detaliate, pentru a oferi credibilitate celor relatate, a sensibiliza cititorul și a-l motiva să reacționeze într-un anume mod, să ofere feedbackul așteptat de gazetar.

Articolul ***Omul și legea. Minorul de alături***, publicat în „Moldova socialistă”, N° 258 din 3 noiembrie 1976, continuă educația noii generații, implementarea ideologiei sovietice și propaganda „calităților morale și politice mature”, în vederea apropierii de „fratele de la Răsărit” și preluarea de la acesta a noilor practici sociale, a termenilor caracteristici: *avangardă, drujine populare, judecăți tovărășești, proprietate socialistă, organizații comsomoliste, colejiul ministerului, activ obștesc, miliție, om sovetic/tineret sovetic/norod sovetic/organe de partid sovetice, educație ateistă, comsomol, secretar general, colhoz.* Observăm, o mare parte dintre termenii enumerați reprezintă ierarhia, organizarea socială, fiind niște construcții nominale, care reliefează ideile ideologice emblematice: *om sovetic, drujine populare, educație ateistă* etc. Seria de mai sus poate fi completată cu împrumutul *tovarăş*: *tovarășul L. I. Brejnev, Secretar Jeneral al CCE al PCUS; stima față de tovarășii săi,* cu unele calcuri frazeologice: *construcţie comunistă*, *construcţie economică și culturală*, *organe administrative, organe de partid*, *colective de muncă*, *colective de truditori, comitete de stradă și de imobil, biroul CCE al ULCT, birou de ecsploatare a locuințelor, stimă tovărășască, atitudine gospodărească, proprietate socialistă, colejiul ministerului, activ obștesc, măsuri profilactorice, în vremea de la urmă.*

Analizând inventarul lexical al articolului de referință, conchidem că acesta completează liniile de gândire conturate în articolul *Oamenii să fie liberi de rămășițele trecutului* din 1965, relevând aceeași ideologie și tratând aceleași probleme. Cu un număr de 495 de substantive și 153 de adjective, discursul publicistic continuă procesul de educare a maselor, mai ales a generației tinere, care ar fi putut să „construiască frumos” viitorul socialist. Cea mai mare incidență o au unitățile lexicale **„ale colectivității”**: ***nos-***

tru/noastră/noștri – 6 ocurențe, *guvernul nostru, ministerul nostru, țara noastră*; ***tovărășesc/tovarăș*** – 7 ocurențe, *tovarășul L. I. Brejnev, judecăți tovărășești, stimă tovărășască;* ***norod*** – 2 ocurențe, *norodul sovetic*; ***obștesc*** – 3 ocurențe, *activul obștesc, organizații obștești*; ***organizație/organizare/organizatoric*** – 12 ocurențe, *organizațiile comsomoliste, măsuri organizatorice, organizații obștești*; lexemele „**progresului**": ***construcția*** – 3 ocurențe, *construcția comunistă, avangarda construcției economice și culturale*; ***construire*** – 1 ocurență, *construirea comunizmului*; ***creștere*** – 3 ocurențe, *educația jenerației în creștere, creșterea unor tineri și tinere*; ***revoluționar*** – 2 ocurențe, *ordine publică revoluționară, tradiții revoluționare*; ***dezvoltare*** – 1 ocurență, *dezvoltare a producției*; lexicul „**educației**": ***educație*** – 5 ocurențe, *problema educației, educația etică, morală și culturală, educația juridică, educația omului nou*; ***tineret*** – 14 ocurențe, *tineretul sovetic, rândurile tineretului* (construcție nominală care se repetă de 6 ori), *munca individuală cu tineretul;* învățământ – 5 ocurențe, *organele învățământului public, instituțiile de învățământ superior, organele învățământului; profilacsie* (cu sensul de „prevenire") – 3 ocurențe, în sintagma nominală *profilacsie a infracțiunilor*.

O altă particularitate a textului analizat este utilizarea unui inventar de termeni toponimici, care au rolul de a plasa acțiunile expuse în text într-un anumit spațiu, de a le oferi veridicitate și de a accentua importanța concepțiilor și ideologiei transmise: *afacerile interne din raioanele* ***Glodeni****,* ***Edineț****,* ***Telenești****,* ***Fălești*** ș. a., minorii din orașele ***Bălți****,* ***Tiraspol*** și ***Chișinău****, din raioanele* ***Călărași*** și ***Rezina****, căminele școlilor profesionale-tehnice Nº 3 și Nº 37 și cel al școlii tehnice Nº 1 din* ***Chișinău***. Enumerarea toponimică cu motivare ideologică este un indiciu al faptului că discursul era orientat spre masele largi, spre clasa socială muncitoare, care locuia în toate raioanele țării, spre tineretul și „minorii" de acolo, care aveau nevoie de „măsuri profilactorice contra infracțiunilor", de „măsuri de luptă contra beției și hulihanizmului".

Rezultatele studiului lexicometric efectuat demonstrează că limbajul periodicelor din anii '40 este cel al comunismului și al socialismului ideologic, din anii '60 devenind ceva mai temperat, reprezentând esența programului politic al acelor perioade, noțiunile-cheie și doctrina cu care operau organele de conducere. Totodată, constatăm că variația nu este atât de radicală, or, o serie de suprapuneri ale unităților lexicale, care sunt caracteristice ambelor perioade, ne confirmă ipoteza, precum realitățile mereu valabile pentru acele decenii ale regimului sovietic: *tovarăș, comunizm, socializm, comsomol, activ obștesc, capitalizm* ș. a. Autorii discursurilor politice menționate mai sus își recrutează inventarul lexical din sfera socialului: *clasă, egalitate, colectivitate*; din sfera economică: *industrializare, progres, gospodărie obștească, construcție socialistă*; din sfera agrară: *muncă, cincinal, colhoz, brigadă, truditor* etc. Sunt termeni „universali", ce par a fi selectați cu precizie dintr-o bază de cuvinte comună, menită să desemneze aceeași realitate „înfloritoare": prin **vocabularul repertoriului lexical al socialului și al organizării muncii**, clasa muncitoare este îndemnată să fie productivă, „să împlinească planul", să acționeze ca o colectivitate unită; prin **vocabularul religios**, masele sunt ghidate spre crearea unor noi tradiții, spre sărbătorirea etapelor și a evenimentelor importante din viața socială a comunității, renunțând la „rămășițele trecutului". Semnalăm o rigiditate a limbajului, o tendință de conservare a aceluiași inventar stabil de termeni, o variație limitată, încorsetată de repetiții abundente și de reprize prin sinonimie sau antonimie, prin reformulări și insistări asupra unor concepții și doctrine, prin privilegierea anumitor unități sau construcții lexicale-clișeu.

Prin urmare, conchidem că textele excerptate din presa periodică a anilor 1940-1980 conțin indici ai diastratiei, însă aceștia conturează o variație destul de săracă, cu o îngustă arie de acoperire a domeniilor de activitate, înregistrând termeni ai meseriilor populare, ai activităților și ai practicilor cotidiene ale populației antrenată în „construcția socialismului", dar și termeni noi intrați în limbă, ai ierarhiei administrative a organelor de conducere din acea perioadă, lexeme împrumutate sau calchiate din limba spațiului sovietic rusesc, infiltrate pe teritoriul basarabean drept rezultat al traducerilor ad-litteram ale unor lucrări ideologice sau ale unor texte, discursuri politice ale liderilor comuniști, ce erau, de cele mai multe ori, fixate pe paginile presei periodice, promovând un „limbaj științific de popularizare" [5], prin care se simula reflectarea realității și care, prin utilizarea formelor verbale pasiv-impersonale, a unui vocabular tehnico-științific adaptat socialismului și sovietismului, elabora grila de activități și de rezultate pe care trebuiau să le obțină, prin muncă și dedicație, populația locală.

Referințe:

1. PĂCURARU, V. Inovațiile lexico-semantice: probleme de identificare din perspectivă lexicografică. În: *Filologia modernă: Realizări și perspective în context european*. Ediția a 6-a, 11-12 octombrie 2012. Chișinău: Pro Libra, 2015, pp. 271-278.
2. BAHNARU, V. (red. resp.). *Lexicologia practică a limbii române*. Chişinău: Profesional Service, 2013, 490 p. ISBN 978-9975-4460-4-4.
3. ȘERCAN, E. *Cultul secretului. Mecanismele cenzurii în presa comunistă*. Iași: Editura Polirom, 2015, 264 p. ISBN: 978-973-46-5216-7.
4. BOGATU, E. „Limba de lemn” la nivelul discursului politic [online]. În: *Moldoscopie*. Numărul 2 (29), 2005, pp. 91-100. [citat 20.09.2019]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Limba%20de%20lemn.pdf
5. DIACONESCU, P. *Elemente de istorie a limbii literare române moderne* (1830-1880). Bucureşti: TUB, 1975, 302 p.

Sursele utilizate:

1. Moldova socialistă, 1946.
2. Moldova socialistă, 1965.
3. Moldova socialistă, 1976.

Date despre autor:

Liliana BOTNARI, doctor în filologie, cercetător științific superior, Centrul de Lingvistică, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
ORCID: 0000-0002-9909-2982
Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?user=jUktiF0AAAAJ

Notă: *Articol elaborat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene, finanțat de Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare a Republicii Moldova.*

Prezentat la 14.02.2023

CZU: 811.135.1`373.612.2`276.6:61 **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_14**

NEOLOGIZAREA LIMBII ROMÂNE. METAFORA TERMINOLOGICĂ

Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI

Institutul de Filologie „Bogdan Petriceicu Hașdeu”

În limitele sistematicității limbii, este posibilitatea de „a da un corp concret unei impresii greu de exprimat” (Gaston Bachelard). Termenii-împrumuturi (metafore inițiale) din limbile moderne sunt considerați, din perspectivă metaforică, totalmente neutralizați. Sugestia metaforică, preluată din limba de origine (greacă sau latină) este aproape estompată. Prin urmare, acești termeni-împrumuturi sunt supuși procesului de demetaforizare. Astfel, neologismele terminologice reflectă două procese cronologic distincte: a) metaforizarea realizată în momentul de formare a unei terminologii, prin traduceri din greacă sau latină (traducere din limbile greacă și latină → termen științific → metaforă); și b) demetaforizarea termenului științific în limbajele epocii moderne (metaforă greco-latină → termen științific).

Prezentul articol propune investigări ale termenilor utilizați în limbajul medical, având drept suport reflectarea proceselor metaforizare → demetaforizare.

Cuvinte-cheie: *terminologie, limbaj specializat, metaforă, neologizare, limba română.*

THE NEOLOGIZATION OF THE ROMANIAN LANGUAGE. TERMINOLOGICAL METAPHOR

Within the limits of the systematicity of a language, it is possible to „give a concrete body to an impression that is difficult to express” (Gaston Bachelard). Borrowed terms (initial metaphors) from modern languages are considered, from a metaphorical perspective, totally neutralized. The metaphorical meaning from the original language (Greek or Latin) is almost faded. Therefore, these borrowings are subject to the process of demetaphorization. Thus, terminological neologisms reflect two chronologically distinct processes: a) the metaphorization carried out at the time of the formation of a terminology, through translations from Greek or Latin (translations from Greek and Latin languages → scientific term → metaphor); and b) the demetaphorization of the scientific term in the languages of the modern era (Greek-Latin metaphor → scientific term).

The present article proposes some investigations of the terms used in medical terminology, based on the analysis of the metaphorization → demetaphorization processes.

Keywords: *terminology, specialized language, metaphor, neologization, the Romanian language.*

Introducere

Crearea de noi cuvinte nu se realizează *ex nihilo* atât în plan morfologic, cât şi semantic. Preexistenţa şi existenţa unităţilor lexicale formează sistemul, iar noile sensuri pe care le achiziționează acoperă vidurile denominative [1, p. 13].

În mecanismul de creare a neonimului (denominații noi), metafora (denominaţia indirectă) este omniprezentă. Studiile care au în vizor metafora terminologică, în ultimii ani, au devenit „la modă”. În multe cercetări, metaforizarea este explicată, făcându-se abstracţie de teoria generală a terminologiei.

Rita Temmerman, în reflectarea procesului de (de)nominaţie, propune analiza lingvistico-cognitivă. Această metodă de analiză permite a releva unitatea limbă – efort de cunoaştere – nominaţie la nivel de gândire; cercetătoarea supune criticii metoda analizei terminologice, care limitează rolul metaforei, plasând-o la nivel de „necesitate a denominaţiei” [2, p. 163].

Metafora nu este nimic altceva decât „capacitatea românilor de a crea ... o terminologie funcțională, prin intermediul resurselor lexicale proprii”, „o modalitate de a transforma un termen popular în termen savant. Metafora ca modalitate de formare a unei terminologii științifice este revelatoarea limbajului specializat *in statu nascendi*” [3, p. 116-128].

Stelian Dumistrăcel [4, p. 21-22] tratează metafora, „esența limbii și a umanității”, „în legătură cu sensurile derivate ale cuvintelor” și se referă la metafora „tocită” și la metafora „sensibilă”. Metafora „tocită” este formată „prin zilnica tocire” a imaginii. În consecință, „cele mai frumoase, cele mai strălucite imagini au

 ISSN 1811-2668

ajuns pentru noi simple sunete” (Lazăr Şăineanu). Etiologic, metaforele sunt axate pe „nevoia de *concizie*” și pe „suplinirea insuficiențelor” verbale, iar „esența intelectuală a metaforei este permanența funcționării ei ca procedeu al denominației în fazele cele mai avansate ale limbilor celor mai cultivate” [*ibidem*].

După cum s-a menţionat anterior, căile de pătrundere a neologismelor în diverse limbi sunt: a) împrumutul lexical determinat de imposibilitatea de a echivala formal două sisteme metalingvistice: „În asemenea cazuri se recurge la un procedeu care constă în faptul că respectivul cuvânt nu se traduce, ci se transcrie sau se transliterează cu ajutorul mijloacelor grafice ale altei limbi” [5, p. 7-8]; b) calcul indirect (adoptarea echivalentelor).

Metaforele terminologice sunt clasificate astfel: a) metafore formate „prin interacţiune”, rezultat din fuziunea dintre două modele preconceptuale, care formează un concept nou și b) termeni-metaforă, construcții idiomatice universale.

În prima categorie se includ, în special, termenii-metaforă formaţi prin joncţiunea elementelor savante: *leucocit(ă)* (< gr. *leukos* „alb” + < gr. *kytos* „celulă”) „element corpuscular al sângelui, cu funcție fagocitară de apărare a organismului”; *eritrocit* (< gr. *erythros* „roşu” + < gr. *kytos* „celulă”) „globulă roșie fără nucleu” etc. În a doua categorie – termeni-metaforă idiomatici cu statut universal de tipul *mărul lui Adam, fața lui Hippokrates* etc. Terminologia medicală abundă în termeni-metafore. Conform datelor prezentate de către specialişti, în domeniul medical sunt atestaţi 3 500 de termeni medicali-metafore, dintre care 1000 sunt termeni utilizaţi în domeniile anatomie și clinică [6, p. 3].

În continuare, propunem o listă de termeni-împrumuturi din limba franceză, primă limbă-sursă de neologizare pentru limba română și, totodată, o delimitare structurală a acestora. Menționăm faptul că procesul de împrumut implică nu doar un vocabular al unei limbi, dar stabilește și anumite relații interculturale (inclusiv, nivel gnoseologic).

Totuși, acești termeni sunt atestați și în alte limbi moderne, dat fiind statutul translingvistic pe care îl dețin rădăcinile savante.

1. **Termeni-metaforă formați prin interacțiunea conceptelor**. **Metafora axată pe similitudinea funcţiilor**

Abdomen (< lat. *abdomen, inis, n* „burtă, pântece”)

Termenul *abdomen* derivă de la *abděre* „a ascunde”; aici se ascund „în grăsime” viscerele. Valeriu Rusu presupune că termenul *abdomen* este unul compus din segmentele: < lat. *abděre* „a ascunde” + < lat. *omen -mnis* „prevestire”, deoarece „se considera că examenul viscerelor animalelor sacrificate permitea prezicerea viitorului” [7, p. 159].

Pe lângă sensul de „burtă, pântece”, cuvântul latin *abdomen, inis, n* mai deținea și sensurile de: „sensibilitate”, „consum de alimente în exces”, „om mâncăcios, nesățios, pofticios”, „testicul”. Termenul *abdomen* a fost atestat în secolul al XIV-lea de către A. Paré şi desemna o cavitate care „ascunde” ceva [8, p. 41].

Actualmente, termenul denumeşte „regiunea anatomică situată între torace și pelvis conținând viscerele abdominale (stomac, ficat, pancreas, splină, rinichi și intestine); pântece, burtă, foale. În terminologia medicală este utilizată sintagma *abdomen acut*, care arată o stare invalidantă, caracterizată prin durere abdominală intensă, asociată sau nu cu febră, greață, vărsături și șoc”. În biologie, termenul desemnează „ultimul segment al corpului artropodelor”.

Mușchi (< lat. *musculus, i, m* „mușchi” < gr. *mys* „şoarece”)

Termenul latin *musculus, i, m* este atestat la sfârșitul secolului al XIV-lea și este diminutivul cuvântului grecesc *mys* „șoarece”; literalmente se traduce „șoricel”. Ce legătură are șoarecele cu mușchiul? Forma şi mişcarea unui muşchi, în special a bicepsului, se aseamănă cu forma şi cu mişcarea unui şoarece. Această asociere a fost făcută în limba greacă, limbă în care cuvântul *mys* avea sensurile de „şoarece”, dar şi de „muşchi”. Asocierea este prezentă în mai multe limbi: slavonă: мышь „şoarece” şi мышца „muşchi”; germană: *maus* „şoarece” şi „muşchi”; arabă; *adal* „soarece” şi *adalah* „muşchi” etc. Elementul de compunere *mio-* în limba română înseamnă „mușchi” și este parte componentă a mai multi termeni, în special medicali (*mialgie* „durere de mușchi, durere musculară”; *amiotrofie* „atrofie a unui grup de mușchi” etc.). Asociat cu bicepsul, cuvântul *mușchi* mai înseamnă și „braț”, „putere” în expresiile populare de tipul *a face mușchi, a prinde la mușchi* etc., expresii folosite cu predilecție în limba română uzuală.

Dicționarul limbii române explică termenul *mușchi* în felul următor: „organ al corpului la toate verte-

bratele și la majoritatea nevertebratelor, format dintr-un țesut fibros și cărnos care, datorită proprietăților lui fundamentale, contractibilitatea și elasticitatea, pune în mișcare diferite organe și părți ale corpului; „bucată de carne de animal desprinsă din regiunea șirei spinării, întrebuințată în alimentație".

Vas (< lat. *vasum, vas, vasis, n* „oală, butoi")

Pentru latinescul *vas, vasis,n* erau atestate mai multe sensuri, cel primar fiind de „oală în care se păstrează lichidele"; apoi cu sens de „butoi" *vas vinarium* (vasul vinurilor), utilizat în industria vinurilor; în navigație *vasa colligĕre* „rucsac", „a-și strânge lucrurile necesare pentru o excursie"; „corp de casă, habitatul" *vasa vestimentum*; „îmbarcarea pe navă" *vasa conclamāre*; în agricultură, apicultură, industria meșteşugăritului etc. În mare parte toate aceste sensuri s-au menținut.

Dicționarul oferă următoarele definiții: „recipient de sticlă, de metal, de lemn, de pământ etc., de diferite forme și mărimi, care servește la păstrarea (și transportul) lichidelor, al unor materii solide sau ca obiect de ornament" – industrie, biochimie, biofizică; „nume generic dat farfuriilor, oalelor, castroanelor etc. folosite la masă și la pregătirea mâncării" – industria alimentară; „vehicul pentru transportul pe apă al călătorilor și al mărfurilor", ,,navă" – industria de transport; „fiecare dintre formațiile tubulare închise prin care circulă sângele, limfa etc. în interiorul organismului" – medicină; „celulă vegetală alungită sau tub capilar gol prin care circulă seva în plante" – botanică [9, p. 1057].

Metafora antropomorfică/somatică

Omuleț (< lat. *homunculus*, i, m „omuleţ")

Termenul este creat în Evul mediu de către alchimiștii care încercau să dea naștere, prin magnetizarea spermatozoidului, unei ființe asemănătoare omului. Homunculus se mai consideră ființă umană mică, creată artificial. Termenul este introdus prin anii 1650 și este diminutivul cuvântului latinesc *homo, inis, m* „om". Cuvântul latin desemna, de regulă, omul de sex masculin, adică bărbatul; uneori fiind utilizat și cu sensurile de „ființă", „persoană" „rasă umană". În latina vulgară *homo* era „un oricine dintre oameni", dar și „răscolnic", „infanterist" [9, p. 479].

O altă etimologie arată că *homo, inis, m* a derivat cuvântul *homullus, i, m* „omuleț, ființă jalnică", iar acesta, la rândul său, a format diminutivul *homunculus, i, m* „(ironic) omușor, om simplu, mediocritate" și *homuncio, onis, m* cu sens similar. Alții consideră că *homo, inis, m* provine de la *humus, i, f* „pământ, sol, humus".

Dicționarul oferă următoarele definiții: „omuleț artificial pe care alchimiștii pretindeau că au reușit să-l fabrice; om foarte mic de statură, nedezvoltat, pipernicit"; „fetus uman". În terminologia medicală, termenul *homunculus* (< lat. *homunculus, i, m* „omuleţ"), motor şi senzitiv, presupune „proiecțiile în zona cortexului, cu formă de corp omenesc". *Omulețul* are cap enorm, limba voluminoasă, mâini enorme. Acest mozaic cortical este determinat de frecvenţa stimulării motorii şi senzitive; segmentele mai dezvoltate sunt cele mai solicitate.

Isterie (< gr. *hystera* „uter")

Termenul *isterie* provine din grecescul *hystera* „uter". O altă etimologie arată și sensurile de „burtă, pântec, abdomen".

Grecii antici credeau că femeile sunt emotive, sensibilitatea aceasta „provenind din uter". Astfel, grecescul *hysterikos* însemna „suferință a uterului" sau suferință localizată în zona abdomenului.

Pentru prima dată termenul *isterie* este utilizat în 1801 cu sensul de „emoție nesănătoasă sau entuziasm", definiție menținută până în 1839.

Dacă în trecut, se considera că această stare e specifică doar femeilor, fiind generată de o disfuncție a uterului, în prezent, această boală nervoasă nu se mai limitează la persoanele „cu uter", atestându-se fenomenul social de isterie în masă.

Dicționarul explică termenul *isterie* în felul următor: „tulburare mintală manifestată prin descărcări emoționale, leşin, sugestibilitate, simptome fără bază organică".

2. **Termeni-metaforă, construcții idiomatice universale**

„Arborele vieţii" al cerebelului (< lat. *arbor vitae cerebelli*)

Expresia *arborele vieții* (din latină *arbor vitae*) reprezintă Totul și Unul universului; cu rădăcinile fixate în pământ și cu ramurile sprijinind cerul. Totodată, arborele vieții reprezintă și familia, simbolizând ascendența de neam, fertilitatea și vitalitatea.

Prima dată, expresia este utilizată cu statut de termen în 1660, fiind folosit de către botanistul și medicul Cha-

les de L’Écluse. Totuși, se consideră că termenul *arbor vitae cerebelli* este mai vechi, fiind atestat în 1560 și denominând creierul posterior al unul animal vertebrat. Asocierea arborele vieții cu „arborele vieții” al cerebelului are la bază imaginea sau desenul rezultat din disecția sagitală a cerebelului, care poate fi asociat cu o tuie – arbore veşnic verde, făcând trimitere la pomul vieţii şi al destinului. Aceste transpoziţii metaforice floră – om fac trimitere la conceptualizarea corpului uman ca parte integrală a biosistemului (comuniunea om – natură).

Muşcătura diavolului (<lat. *morsus Diaboli/ Dracunculus virginianus*)

*Î*n Europa, speciile de *Echinacea* ajung în 1680, an în care John Banister, aflându-se în Virginia, colectează planta și o trimite în Anglia. Robert Morison, botanist de la Oxford, o numește *Dracunculus virginianus/Muscatura diavolului*, considerând planta un antidot de excepție în mușcăturile de șarpe. Linnaeus (1753) îi spune *Palaria soarelui*/*Rudbekia purpurea*, făcând trimitere la coroana plantei. Planta medicinală este recomandabilă în tratamentele afecțiunilor urogenitale. În prezent, *Echinacea* este una dintre cele mai folosite plante de pe glob, fiind considerată cea mai „mare stimulatoare” a sistemului imunitar.

Concluzii

În mecanismul de constituire a terminologiilor (aici, terminologia medicală), metafora este una dintre cele mai uzuale modalităţi de a modela realitatea, iar metaforizarea este un fenomen cognitiv, care implică mecanisme gnoseologice universale la nivel conceptual.

În medicină, sunt atestaţi 3 500 de termeni medicali-metafore. Esenţa metaforei rezidă în înţelegerea unei noţiuni prin intermediul termenilor care exteriorizează alte noţiuni.

Termenii-metaforă, formați în baza rădăcinilor savante (de regulă, împrumuturi din limba franceză), sunt supuși procesului de demetaforizare (metaforă greco-latină → termen științific).

S-au delimitat următoarele tipuri de termeni-metaforă: a) termeni-metaforă formați prin „interacțiunea” conceptelor și b) termeni-metaforă, construcții idiomatice universale.

Neologizarea limbii române, în special dezvoltarea limbajului specializat, are loc prin: împrumut direct (preluarea termenilor) și împrumut indirect (traducerea sau echivalarea termenilor). În ambele situații, se astestă fenomenul de demetaforizare a termenilor-împrumuturi în limbajul specializat medical.

Referințe:

1. CUSIN-BERCHE, F. Le lexique en mouvement: création lexicale et production sémantique. În : *Langage Revue trimestrielle*, décembre 1999, Paris, p. 5-25.
2. TEMMERMAN, R. Une théorie réaliste de la terminologie: le sociocognitivisme. În: *Cahiers du Rifal. Terminologies nouvelles. Terminologie et diversité culturelle*, 2000, nr. 21, p. 138-150.
3. TOMA, E. *Sur la formation de la terminologie médicale-biologique en roumain (XVIII – XIXe siècles)*. En: Rumänistik in der Diskussion, Guinter Narr Verlag Tübingen, 1986, p. 116-128.
4. DUMISTRĂCEL, St. *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, 260 p.
5. ZVEGNICEV, V. Prefaţă la ediţia rusă a lucrării: *Eric P. Hamp, Glossary of American Tehnical Linguistic Usage*. Utrecht/Antwerp, 1957, p. 7-8.
6. ОЗИНГИН, М. Роль метафоры в структурировании и функционировании русской медицинской терминологии / Автореферат дис. канд. филол. наук. Саратов, 2010, 41 с. Диссертации по гуманитарным наукам. http://cheloveknauka.com/rol-metafory-v-strukturirovanii-i-funktsionirovanii-russkoy-meditsinskoy-terminologii#ixzz4EDSzlg4L (vizitat 13.07.2022).
7. RUSU, V. *Dicţionar medical, ediţia a IV-a revizuită şi adăugită.* Bucureşti: Editura medicală, 2013, 2064 p.
8. DAUZAT, Al. *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris: 1938, 824 p.
9. ДВОРЕЦКИЙ, И. Латинско-русский словарь. Москва: Издательство Русский язык, 1976, 1096 с.

Date despre autori:

Eugenia MINCU, doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hașdeu” al USM.

E-mail: jana_mincu@yahoo.fr

ORCID: 0000-0002-3774-2599

Dorina MACOVEI, doctor în filologie, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hașdeu” al USM.
E-mail: dorinajulea@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-5345-5725

Notă: *Prezentul articol a fost elaborat în cadrul proiectului Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene, finanțat de ANCD.*

Prezentat la 09.03.2023

CZU: 027.7:81`255.2=133.1 **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_15**

LE RÔLE DE LA BIBLIOTHÈQUE UNIVERSITAIRE DANS LA RECHERCHE EN TRADUCTION LITTÉRAIRE: LES LITTÉRATURES DE LANGUE FRANÇAISE

Sanda Maria ARDELEANU
Université „Ştefan cel Mare”, Suceava, Roumanie

Issue des nouveaux besoins de communication dans l’ère post-COVID’19, la XXIIe édition de la Conférence Nationale de l’Association des bibliothécaires de Roumanie, qui a déployé ses travaux à Suceava, du 30 août au 2 septembre 2022, a eu comme thème majeur des débats ,,La Bibliothèque – espace de l’information, de la recherche et de l’innovation”. La problématique de la recherche académique, encouragée et profondément soutenue par sa mission même dans les bibliothèques des universités, revient au premier plan de l’intérêt des différentes catégories de bénéficiaires des services bibliothécaires, car la Bibliothèque assume depuis toujours, aujourd’hui encore plus qu’autre fois, un rôle de présence culturelle, de mémoire civilisationnelle, identitaire, donc linguistique, permanente.

D’ici même provient une réalité dont l’importance sera mise en vedette dans notre communication d’aujourd’hui: la recherche en traduction littéraire, à partir d’un projet monumental mis en œuvre à l’Université ,,Ştefan cel Mare” de Suceava et intitulé ,,Une histoire des traductions en langue roumaine” [1], dont les coordinatrices sont Muguraş CONSTANTINESCU et Rodica NAGY.

Le projet ITLR vise les traductions en langue roumaine élaborées et publiées dans toutes les provinces historiques roumaines (la Moldavie, la Valachie, la Transylvanie, la Bessarabie, la Bucovine) ou dans d’autres espaces roumanophones et, sur la page des remerciements du premier volume – 2022, figurent ceux adressés aux équipes de bibliothécaires de la Bibliothèque USV et des Bibliothèques de l’Académie Roumaine, de la Bibliothèque Centrale Universitaire ,,Mihai Eminescu” de Iassy – le Département de Recherche et Information Bibliographique, et de la Bibliothèque Nationale de Roumanie – le Service de Communication des Collections Courantes et d’Orientation des Utilisateurs.

Avec un important fond de traductions dans les littératures de langue française, la Bibliothèque universitaire de Suceava constitue un vrai exemple illustrant les rapports qui existent entre les formations universitaires (traduction, interprétariat), les projets de recherche scientifique lancés par les enseignants-chercheurs universitaires et les bibliothèques qui sont des véritables centres de recherche inter- et pluridisciplinaire.

***Mots-clés** : bibliothèque, francophone, littérature, traduction.*

THE ROLE OF THE UNIVERSITY LIBRARYIN LITERARY TRANSLATION RESEARCH: FRENCH-LANGUAGE LITERATURE

The XXXII edition of the National Conference of the Romanian Librarians’ Association, held at Suceava, from August 30th to September 2nd 2022, appeared in the context of the new communication needs in the post-Covid19 era, and had the major theme of debate ,,the Library – space of information, research and innovation”.

The issue of the academic research, encouraged and deeply sustained by its mission even within the University Libraries, occurs as a primordial interest of different categories who benefit from the library’s services; as the latter assumes since the beginnings, with a special reinforcement in present times, a role of cultural presence, of civilization, identity, and thus linguistic continual memory.

Hence an important reality that will be championed in our present speech: the research in literary translation, starting from a bedrock project developed at the University ,,Ştefan cel Mare” of Suceava, entitled: ,,A History of Translations in Romanian Language” [1] coordinated by Muguraş CONSTANTINESCU and Rodica NAGY.

The project targets the translations in Romanian language that were realized and published in all the Romanian historic provinces (Moldavia, Wallachia, Transylvania, Bessarabia, Bukovina) or in other Romanian-speaking spaces. In addition to this, the Acknowledgements of the first volume – 2022, also mention the teams of librarians from the USV Library and the Library of Romanian Academy, from the ,,Mihai Eminescu” Central University

Library of Iassy – the Department of Research and Bibliographic Information, and from the National Library of Romania – the Service of Current Collections' Communication and Users' Orientation.

With an important translations' fund of French literature, the University Library of Suceava constitutes a real example that illustrates the relations that exist between the University's specializations (translation, interpretation), the research projects launched by the professors-researchers and the libraries, that represent veritable centers of inter- and pluridisciplinary research.

Keywords: *library, francophone, literature, translation.*

I. Argument

Le sujet de notre intervention est strictement lié à la problématique de la dimension culturelle de la bibliothèque universitaire, la fonction culturelle de cette institution largement diversifiée dans sa philosophie étant encore plus visible dans la mission même des types de bibliothèques un sein de la communauté des utilisateurs/bénéficiaires. Les bibliothèques académiques ont l'obligation de protéger et de valoriser l'héritage culturel national, avec une ouverture permanente sur l'international en matière de connaissances de spécialité. En même temps, la bibliothèque universitaire constitue le support des activités culturelles dans la sphère du livre et de la lecture, mais aussi dans celle des arts, de la communication, car l'interférence du texte écrit avec l'expression artistique se réalise concrètement dans le cadre des collaborations, des projets et partenariats, associations de tout type et importance avec d'autres institutions comme, par exemple, des musées, des archives, des écoles et des lycées, des théâtres ou d'autres institutions de spectacles, d'art et de culture.

Le patrimoine culturel et scientifique international, à côté de celui national qui représente la mémoire des communautés, est d'une importance majeure dans la préservation de l'héritage culturel historique et scientifique universel dans la bibliothèque académique.

À côté de la dimension culturelle, la dimension éducative de la bibliothèque universitaire est beaucoup plus ample et plus complexe que dans le cas de la bibliothèque publique, par exemple, car elle a en vue tant les activités didactiques que celles formatives et de recherche. Les bibliothèques universitaires sont impliquées dans des projets qui créent des contextes, des espaces pour les activités de formation éducative, de travail individuel ou en équipe, ce qui aide au développement des services d'information et de communication. Par conséquent, la bibliothèque universitaire est obligée de dépasser le simple statut de service passif d›information et de documentation, elle s›oriente vers des activités qui permettent le travail collaboratif, la communication institutionnelle, l›implication dans la formation des spécialistes.

II. La typologie documentaire et les traductions

Le traité de bibliotéconomie/Tratatul de biblioteconomie [2], coordonné par le Professeur Mircea Regneală et paru en 2022 aux Editions de l'Association des Bibliothécaires de Roumanie (une œuvre monumentale d›ailleurs, en 5 volumes que peu d›espaces européens possèdent aujourd›hui), inclut, au volume 2, une proposition de typologie documentaire dans le cadre du Chapitre 1 – „Les collections de bibliothèque", qui ordonne et classifie les documents en: *documents traditionnels* (*livres, brochures, publications en série, manuscrits)* et *documents modernes (audio-visuels, sonores, audio-visuels combin*és). Ces grandes catégories ont, à leur tour, un riche contenu de documents (par exemple, dans le cas des livres, on compte les *livres scientifiques,* les *travaux de synthèse*, les diverses *encyclopédies, dictionnaires, traités, manuels, cours universitaires, monographies scientifiques, travaux de licence/maîtrise/doctorat, études de spécialité, littérature, art*).

Dans cette taxinomie, nous imaginons une place pour les *traductions* et la *traductologie*, car ces catégories de textes et cette science contribuent largement à l'enrichissement des collections dans nos bibliothèques universitaires et cela depuis des années et des années.

Je me permets de signaler d'ailleurs l'initiative d'une renommée spécialiste en traductologie, amie de la francophonie et des francophones, de nous toutes et tous ici présents, la Professeure de l'Université d'Ouest de Timişoara – Roumanie, Madame Georgiana Badea, qui, en 2006, a fait paraître, sous sa coordination, le *Répertoire des traductions roumaines du français, de l'italien, de l'espagnol. Etudes d'histoire de la traduction* (XVIIe et XIXe siècle) [3]. Ce sont deux tomes qui matérialisent les résultats

d'un ample projet de recherche du Groupe de recherche ISTTRAROM (*Histoire de la traduction roumaine*) de l'Université d'Ouest de Timişoara, la Faculté des Lettres, Histoire et Théologie, intitulé: „La contribution des traductions roumaines (XVIIe et XIXe siècles) du français, de l'italien et de l'espagnol au développement de la langue et de la culture roumaine, des échanges culturels entre la Roumanie et l'Occident romain".

Le rôle de ce *Répertoire*, un travail de bibliothèque, extrêmement utile aux utilisateurs intéressés, est de contribuer d'une façon concrète aux échanges d'informations et d'expériences concernant l'évolution et l'importance des traductions roumaines au développement de la langue, de la littérature, de la culture et des mentalités roumaines, mais aussi la valeur des contributions roumaines et étrangères à l›essor de la traduction dans l›espace roumain. Ce *Répertoire* est un vrai trésor de références bibliographiques utiles à l'étude des aspects diachroniques et synchroniques de la traduction, se constituant en même temps en un excellent instrument de travail à consulter par les bénéficiaires des bibliothèques universitaires.

Il ne faut pas négliger non plus le rôle des traducteurs dans la réalisation des contacts entre les langues et les cultures. Ils sont ainsi devenus de vrais agents culturels, assurant une interface entre les Roumains et le reste du monde.

III. Les Littératures de langue française et les représentations d'un monde plurilingue

Si l'on tente de revisiter les rapports qui existent entre la littérature et la culture, il est de notoriété que la littérature est culture et que la culture est le ferment de la littérature. L'identité du sujet et de sa culture fait naître les différences entre les expériences culturelles des individus, car la littérature est discours, elle est langage qui donne corps à la pensée.

Dans une étude sur „La question de l›interculturalité dans la littérature et les sciences sociales" [4, p. 35-50], Jean-Paul Rogues et Stéphane Corbin de l›Université de Caen mettent en discussion la question du partage de la CULTURE (en tant que terme générique) entre des individus de cultures différentes. Ayant à la base cette provocation, notre réflexion sur les littératures de langue française nous mène vers l›idée que la langue, différente par son unicité même [5] reste à l›origine des différentes cultures.

Le français assure l›expression linguistique unique d›une variété de cultures, marquant sa propre diversité en tant que langue unique : le français belge, le français suisse, le français canadien, les variétés de français en Afrique...

La question que nous pouvons formuler maintenant, c›est la suivante: „Est-ce qu›une même langue, dans notre cas le français, peut contribuer à l›uniformisation des cultures ?" C›est une question à une seule réponse possible: „en aucun cas". Baudelaire, dont la pensée abonde en anathèmes lancés contre les Belges, ne nie aucunement l›intérêt qu›il a à rencontrer l›Autre [6]. Il souligne les bénéfices intellectuels d›une pareille rencontre dans la „maison" de la langue française, insistant sur le fait qu›il n›y a pas de culture qui ne se nourrisse de l›écart qui la sépare d›une autre.

Le français représente, entre autres, une alternative à la mondialisation et à l›uniformisation anglo-américaine dans la mesure où partout où il se parle, il est porteur d›une réelle diversité culturelle. En témoigne l›abondance des auteurs francophones qui s›expriment en français (leur français, sans doute, car leur „imaginaire linguistique francophone", [7]), tout en cultivant leur identité, voire leurs particularités. En plus, pour beaucoup d›auteurs, le français est aussi attractif parce qu›étranger. Si l›on pense aux nombreux auteurs roumains, mais aussi d›autres nationalités, qui ont choisi et continuent à choisir le français pour exprimer leurs sentiments et leurs pensées, il est évident que cela représente une forme de dissidence qui leur permet d›éviter les asservissements de tous types qu›ils ont pu connaître dans leur langue maternelle (politiques, sociaux, moraux, sentimentaux, littéraires y compris).

Pour „revenir à nos moutons" et à la problématique des bibliothèques universitaires, tout ce que nous venons de présenter nous aide à mieux comprendre, d›une part, l›organisation des fonds des collections par auteurs, zones géographiques représentées et langues, mais, d›autre part, à saisir l›immense importance du fonds des traductions, beaucoup plus rarement mis en évidence par cette organisation institutionnelle.

IV. Un projet académique – une approche bibliographique révolutionnaire: *Une histoire des traductions en langue roumaine/O istorie a traducerilor în limba română (ITLR) – secolul al XX-lea*

En 2019, démarrait à l'Université „Ştefan cel Mare" de Suceava un vaste projet dédié aux traductions

en langue roumaine, qui entraîne, sous la coordination de Madame Albumiţa Muguraş Constantinescu et d'autres spécialistes de Suceava, plus de 200 auteurs de Roumanie, Allemagne, France, Espagne, Grèce, la République de Moldavie y compris. Au–delà de l'importance et l'envergure du projet, qui se veut une perspective historique du phénomène des traductions en roumain, il y a, sans doute, l'idée du (re)positionnement des traductions dans la réception des œuvres littéraires et, en général, des idées d›une culture européenne inscrite dans la culture universelle.

Nous n›allons pas nous occuper aujourd›hui du contenu du projet proprement – dit, mais, de son rôle dans l›enrichissement du fonds bibliothécaire, car ce genre de recherches produit, entre autres, un souffle régénérateur pour les collections des bibliothèques.

Comme vous pouvez le remarquer dans l›Annexe, les littératures francophones sont assez bien représentées dans la bibliothèque, de l›Université „Ştefan cel Mare" de Suceava mais le domaine de la traductologie s›y est enrichi substantiellement grâce au Projet mentionné. Cette synthèse traductologique devient vraiment remarquable car elle fait venir dans la bibliothèque des repères – instruments de travail, parfaitement synchronisés avec le mouvement des idées dans la zone des traductions.

Car, comme le disait Mircea Martin dans la Préface au I-er Volume de l'*Histoire des traductions en roumain* [1], les traductions affrontent pour finalement triompher du *paradoxe des langues*, elles *faisant partie de la littérature du monde*. En plus, elles représentent une tranche consistante de la mémoire culturelle intégrée, parce que traduire signifie d'abord créer des ponts de l'amitié, de la tolérance, de la paix.

Ouvrage collectif, cette publication retrace l'histoire des traductions vers le français (le Ier volume dédié au XXe siècle), explorant tant les domaines traduits, les figures des traducteurs que les pratiques et les théories de la traduction. Né de réflexions accompagnant la genèse du volume publié en 2022, l'ouvrage se place dans ce sillage tout en adoptant des démarches différentes.

V. Pour conclure

„À bien y regarder, on peut même affirmer que la traduction d'écrits ne représente qu'un cas spécifique d'un permanent processus traductif s'opérant entre les cultures et que „l'identité de cas dernières ne saurait être pensée sans tenir compte de ce va – et – vient incessant engendrant calques, emprunts, échanges ou transferts à travers les espaces et les époques. Ainsi, la traduction se révèle-t-elle être le paradigme de tout processus culturel, de toute formation et transformation des cultures par une pratique réciproque d'échanges et d'appropriations féconds" [8].

Ainsi, nous pouvons reconfirmer le rôle de la bibliothèque scientifique dans l'activité du traducteur en tant qu'appui au choix des stratégies de traduction, mais aussi des modèles à suivre.

Référence:

1. CONSTANTINESCU M., DEJICA D., VÎLCEANU T. (coord.), *O istorie a traducerilor în limba română* (ITLR), vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2022.
2. REGNEALA M. (coord.), *Tratat de biblioteconomie* (vol. 2, 3, 4, 5), Bucureşti, Editura ABR, 2022.
3. BADEA LUNGU G. (coord.), *Repertoriul traducerilor româneşti din limbile franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea). Studii de istorie a traducerii,* vol. 1-2, Editura Universităţii de Vest, Timişoara, 2006.
4. ROGUES J.P., CORBIN COLLÈS S., La question de l'interculturalité dans la littérature et les sciences sociales. In : *Didactique du FLE et de l'interculturel. Littérature, biographie langagière et médias*, Bruxelles-Fernelmont, Proximités E.M.E., p. 35-50, 2011.
5. HOUDEBINE-GRAVAUD A.M., *L'imaginaire linguistique*, sous la direction de A. M. Houdebine-Gravaud, 2016, p. 9-21.
6. BAUDELAIRE Ch., *Exposition universelle de 1855*, Paris, Éd. de la Pléiade, 1961.
7. ARDELEANU S. M., *Imaginaire Linguistique francophone*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2006.
8. BANOUN B., EENDERLE-RISTORI M., *Le tournant des rêves*, Collection „Traductions dans l'Histoire", Presses Universitaires François-Rabelais, 2021.

Annexe

1. Littératures francophones présentées dans les collections de la Bibliothèque de l’USV.

Biblioteca USV

Autentificați-vă | Închidere sesiune | Cont utilizator | Preferințe | Baze de date | Feedback | Ajutor
Răsfoire | Căutare | Lista rezultatelor | Căutări anterioare | E-raft personal

Căutare de bază | Căutare multicâmp | Căutare multibază | Căutare avansată | Căutare în limbaj comandă

Căutarea avansată

Câmp de căutare	Introduceți termenul sau sintagma	Cuvinte adiacente?	Nr. de înregistrări
Toate câmpurile	LITERATURA DE LIMBA FRANCE	Nu / Da	284
Toate câmpurile		Nu / Da	
Toate câmpurile		Nu / Da	

Baza de căutare: Catalogul General al Bibliotecii USV
Click pe numărul total pentru vizualizarea înregistrărilor. Total: 284

Start | Anulare

Limitare căutare:
Limba: Toate — Din anul: — Până în anul:
Format: Toate — Biblioteca: Toate

Sfaturi pentru căutare:

- Cu cât introduceți mai multe cuvinte cu atât mai precisă va fi informația primită. Daca alegeți DA la "cuvinte adiacente" sistemul va efectua o căutare și va afișa înregistrările care conțin termenii introduși alăturați. Ex. Pentru termenul programare LÂNGĂ computerizată, sistemul va selecta doar înregistrările care conțin acești termeni alăturați, în sintagmă. Această opțiune permite afișarea a maximum 999 de înregistrări.
- Sistemul nu ține cont de majusculele și minusculele.
- Operatorul boolean AND (ȘI) este presupus între termeni. Puteți folosi operatorii booleeni AND (ȘI), OR (SAU), NOT (NU) în expresia de căutare. Ex. inimă OR cardiac Veți regăsi toate înregistrările care conțin termenii inimă sau cardiac
- Utilizarea caracterului ? permite efectuarea unei căutări trunchiate. Ex. organiz? Vor fi regăsite înregistrările care conțin organizare, organizați, organizațional. Trunchierea cu ajutorul caracterului ? se poate face la începutul, sfârșitul sau mijlocul termenului de căutare.

© 2022 Ex Libris

Biblioteca USV

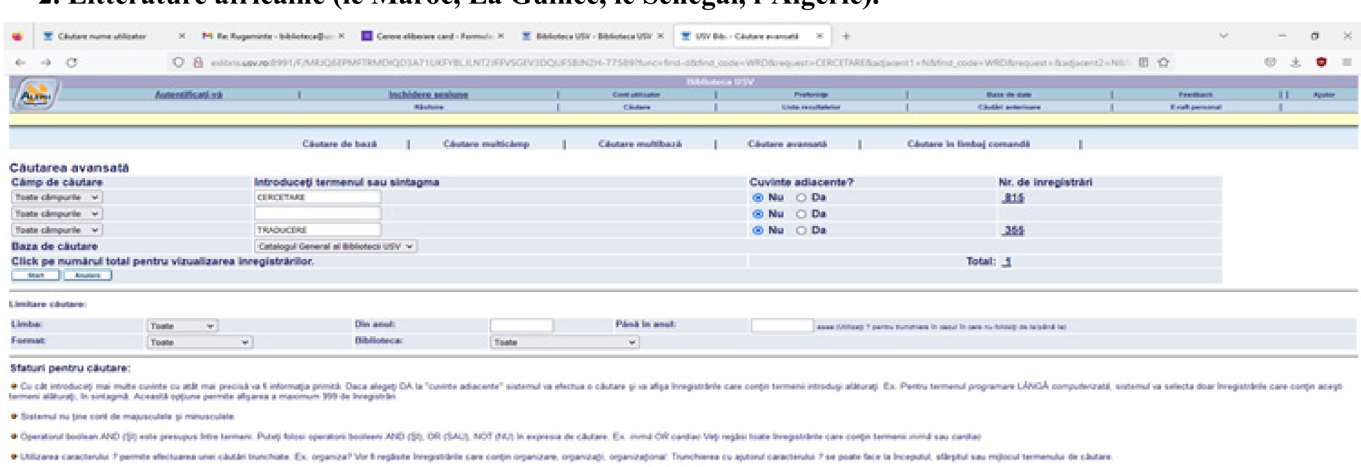
Înregistrări selectate: Afișare înregistrari selectate | Salvare/eMail | Creare subset | Adaug pe e-raft
Tot setul: Selectez tot | Deselectare | Ierarhizare | Rafinare | Filtrare

Rezultate pentru Subiect= francofonie; Sortat după: 01---D02---A

Înregistrări 1 - 10 din 60 (afișate și sortate maxim 1000 înregistrări)

#	Format	Autor	Titlu	An	Subiect	Bib/Exemplare
1		Tarău, Alina	Randonnées francophones. Minilectures en contexte		Literatură franceză--Istorie și critică	Sala Lectura Seriale (A-Aula)(22/ 0)
2		Stein, Peter	Frankophone Sprachvarietäten : hommage à Daniel Baggioni de la part de ses "dalons"	2000	Limbă franceză--Istorie și critică--Antologie	Sala "M. Iordache" (A103)(1/ 0)
3		Steiciuc, Elena-Brândușa	Horizons et identités francophones	2012	Francofonie	Sala "M. Iordache" (A103)(1/ 0) Sala Imprumut domiciliu (E004)(1/ 0)
4		Steiciuc, Elena-Brândușa	Horizons et identites francophones	2006	Francofonie--Interferențe culturale	Sala "M. Iordache" (A103)(1/ 1) Sala Imprumut domiciliu (E004)(2/ 0)
5		Steiciuc, Elena-Brândușa	La francophonie au féminin	2012	Francofonie	Sala "M. Iordache" (A103)(1/ 0)
6		Steiciuc, Elena-Brândușa	La Francophonie dans les Balkans. Voix des femmes		Francofonie--Balcani	Sala Lectura Seriale (A-Aula)(22/ 0)
7		Șovea, Mariana	La Francophilophonie roumaine - un projet de cœu		Francofonie--Identitate--Alteritate--România	Sala Lectura Seriale (A-Aula)(40/ 0)
8		Șovea, Mariana	L'identité francophone en question. la Francophonie à travers la presse roumaine actuelle		Francofonie	Sala Lectura Seriale (A-Aula)(40/ 0)
9		Sélim, Abou	La diversité linguistique et culturelle et les enjeux du développement : premières Journées	1997	Francofonie--Pluralism cultural--Cultură și civilizație	Sala Imprumut domiciliu (E004)(1/ 0)
10		Sélim, Abou	Universalisation et différenciation des modèles culturels : deuxièmes Journées scientifiques	1999	Lingvistică--Prezentare sociologică	Sala Imprumut domiciliu (E004)(1/ 0)

2. Littérature africaine (le Maroc, La Guinée, le Sénégal, l’Algérie).

Zenou, Gilles (1957-), Les nuits [Text tipărit]: *récit*, Paris, Editura / Éditions L'Harmattan, 1989; (II 51781) Sala Împrumut domiciliu

Sow, Cheikh C. (1946-), Cycle de sécheresse [Text tipărit]: et autres nouvelles, Paris, Editura Hatier, 1983; (I 15663) Sala Împrumut domiciliu

Sassine, Williams (1944-1997), Saint Monsieur Baly [Text tipărit]: roman, Paris, Editura Présence Africaine, 1973; (II 51771) Sala Împrumut domiciliu

Traductologie

3. Littérature suisse.

Rogojan Florin, Les discours provisoires [Text tipărit] = Discursurile provizorii, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții; 2004 (II 47104)

4. Littérature belge.

Wauthier, Jean-Luc, Lăsaţi străinul să intre [Text tipărit], Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, 2008; (II 55493) Sala Împrumut la domiciliu

Verhaeren, Émile (1855-1916), Poeme [Text tipărit], București, Editura Albatros, 1973; (I 5286) Sală Împrumut domiciliu

Agapes francophones [Text tipărit]: 2014: actes du XIe Colloque international d'études francophones: CIEFT 2014: Le texte en contexte (s): tenu à l'Université de L'Ouest de Timişoara, les 13 et 14 mars 2014, Steiciuc, Brândușa Elena, La culture kabyle dans la prose des premiers auteurs algériens d'expression française: Mouloud Feraoun et Mouloud Mammeri, Szeged, Editura Jate Press, (III 23953) Sala Împrumut Domiciliu

Belciug, Briana, Assia Djebar, littérature et transmission, în Revista Meridian Critic: Analele Universităţii „Ştefan cel Mare" Suceava. Seria: Filologie. B. Literatură, n° 1, p. 321-324, vol. 18, 2011; (P II 234). Note generale: [Recenzie la] Wolfgang Asholt, Mireille Calle-Gruber et Dominique Combe (éditeurs), Assia Djebar, littérature et transmission, Presses Sorbonne Nouvelle, 2010

Belciug, Briana, Identité et mémoire dans „Les Nuits de Strasbourg" d'Assia Djebar în Revista Meridian Critic**:** Analele Universităţii „Ștefan cel Mare" Suceava. Seria: Filologie. B. Literatură, n° 2, p. 129-137, 2010

Benaïssa, Slimane, (1943-), Le conseil de discipline [Text tipărit]: Carnières, Éditions Lansman, 1992 ; (II 51735) Sala Împrumut domiciliu

Sarroub, Karim (1969-), Racaille [Text tipărit]: roman, Paris, Editura Mercure de France, 2007; (II 51770) Sala Împrumut la domiciliu

Sefouane, Fatiha (1942-), L'enfant de la haine [Text tipărit]: Paris, Le Harmattan, 1990

Steiciuc, Brândușa-Elena, La culture kabyle dans la prose des premiers auteurs algériens d'expression française: Mouloud Feraoun et Mouloud Mammeri, în Revista Agapes francophones: actes du XIe Colloque international d›études francophones: CIEFT 2014: Le texte en contexte (s) (III 23953), p. 139-147

5. Littérature canadienne.

Steiciuc, Elena-Brândușa (1955-), Pour introduire à la littérature québécoise [Text tipărit]: Suceava, Editura Universităţii din Suceava, 2003; (II 46073)

6. Traductologie.

Zach, Matthias, Traduction littéraire et création poétique [Text tipărit]: Yves Bonnefoy et Paul Celan traduisent Shakespeare, Editura Presses universitaires François-Rabelais, 2013; Sală Mihail Iordache (II 55052/ 81'25/Z13); Lucrare achiziţionată în cadrul proiectului „O istorie a traducerilor în limba română - secolul XX / ITLR - Traducerea domeniilor literare şi nonliterare", prof. Albumiţa Muguraş Constantinescu

Ungurean, Liviu-Marcel*,* La traduction de la terminologie religieuse dans le texte littéraire [Text tipărit], Suceava, Editura Universității „Ştefan cel Mare", 2018; (III 25351); Sala Mihail Iordache (81'25/U25)

Reiss, Katharina (1923-), Problématiques de la traduction [Text tipărit]: Paris, Editura Economica: Anthropos, 2009

Suchet, Myriam, Outils pour une traduction postcoloniale [Text tipărit]: Littératures hétérolingues, Paris, Editura Archives contemporaines,2009; (III 23732/81" 25/S 94)

Procopiuc Andrei, Anca, Traduction et adaption en roumain des nouvelles de Prosper Mérimée [Text tipărit], Suceava, Teză de doctorat, 2014; (Sală Referințe IV 3590)

Oustinoff, Michaël (1956-), La traduction [Text tipărit], Paris, Editura Presses Universitaires de France, 2015; (I 15790 Sala Mihail Iordache) 81’25/O-93

7. Francophonie.

Coulibaly, Adama, Les conditions postmodernes du roman d’Afrique Noire francophone. In: Revista Meridian Critic: Analele Universității ,,Ștefan cel Mare” Suceava. Seria: Filologie. B. Literatură, nr. 1, 2009, p. 63-83; (P II 234)

Sall, El Hadji Abdoulaye, Le discours mémoriel comme lieu de résistance dans le théâtre négro-africain francophone postcolonial (P II 1045) în Revista Anadiss, n° 27, 2019, p. 49-58; Oralité et écriture [Text tipărit]: la littérature écrite face aux défis de la parole traditionnelle, Ouagadougou, Editura DIST (CNRST), 2009, (III 26070) Sala Mihail Iordache

Cheikh Mouhamadou Soumoune DIOP, Mamadou Lamine Baldé, Spiritualité (s) et *écriture* postmoderne dans le roman francophone în Eugeniu Coseriu Centenar XVI, Limbă, creativitate cultură-structuri de rezistență ale ființei umane, în Colocviul Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului ,,Eugeniu Coşeriu» [Text tipărit]: Eugeniu Coşeriu centenar: (ediția a XVI-a) : limbă, creativitate, cultură - structuri de rezistenţă a fiinţei umane: 24-25 septembrie 2021, Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău, 2021, p. 303-311

Şovea, Mariana, La compétence de communication interculturelle en cours de français langue étrangère... In: Eugeniu Coşeriu centenar: limbă, creativitate, cultură - structuri de rezistenţă a fiinţei umane - Colocviul Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului Eugeniu Coşeriu, p. 176-181, (II 43065)

Ardeleanu, Sanda-Maria, Le paratexte médiatique entre l’arbitraire du signe et la réalité langagière, ANADISS, n° 4, p. 12-31, 2007; (P II 1045)

Ardeleanu, Sanda-Maria, 2014, ,,Le modèle français”,, comment devrait-il fonctionner dans le discours roumain?, în Anadiss, n° 17, p. 191-192; (P II 1045)

Note generale: [Recenzie la] René Dosière, L’État au régime. Gaspiller moins pour dépenser mieux, Seuil, Paris, 2012 /René Dosière, Le métier d’élu local, Seuil, Paris, 2014

Ardeleanu, Sanda-Maria, 2015, ,,Notre volonté francophilophone”,, în Anadiss, nr. 19, pp. 201-202; (P II 1045)

Note generale: Allocution au Gala de la Francophonie, Bucarest, le 19 mars 2015

Ardeleanu, Sanda-Maria, 2016, *2016* – L’Année Saussure – un parcours sentimental, în ANADISS, n° 21, p. 21-34

Ardeleanu, Sanda-Maria, 2020, ,,Repensons notre francophonie, aujourd’hui!”, în ANADISS, n° 30, p. 238-240; (P II 1045)

[Recenzie la] Rythmes, couleurs et paroles francophones, ,,Repensons notre francophonie, aujourd’hui!”, Sanda-Maria Ardeleanu şi Mariana Şovea, (responsables du n° 3/2020), Editura Muşatinii, Suceava, 32 p.

Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă: sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea, coautor Andrei, Diana, Arjoca, Ieremia, Eugenia, Balazs, Ilona, Editura Universităţii de West, Timişoara, 2006; (III 19557) Sală de lectură Mihail Iordache

David, Catherine, Classe multi-niveaux et pédagogie différenciée [Text tipărit]: Vanves, Editura Hachette Livre, 2018; (III 26279)Sala Mihail Iordache (limba franceză – didactică)

Argaud, Evelyne, Le fait culturel en classe de FLE [Text tipărit]: Vanves, Editura Hachette Livre, 2021; (III 26278) Sala Mihail Iordache (limba franceză- didactică)

Caddéo, Sandrine, L’intercompréhension [Text tipărit]: une autre approche pour l’enseignement des langues, Vanves, Editura Hachette Livre, 2013; (III 26283) Sala Mihail Iordache

Robert, Jean-Pierre, Faire classe en FLE [Text tipărit]: une approche actionnelle et pragmatique, Vanves, Editura Hachette Livre, 2011; (III 26280) Sala Mihail Iordache

Date despre autor:
***Sanda-Maria ARDELEANU*,** Universitatea ,,Ștefan cel Mare” din Suceava, România
ORCID: 0000-0002-9567-028X

Prezentat la 10 02 2023

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista științifica a Universtității de Stat din Moldova, 2023, nr. 4(174)

CZU: 821.111-31(680).09 **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_16**

UTOPIA … DISTOPICĂ ÎN *COPILĂRIA LUI ISUS* DE J. M. COETZEE

Emilia TARABURCA
Universitatea de Stat din Moldova

Romanul *Copilăria lui Isus* de J. M. Coetzee prezintă un univers metaficțional, o parabolă despre (re)descoperirea sensurilor într-o „lume nouă”, posibil, postapocaliptică. Autorul cercetează/testează o potențială variantă de a lua viața de la început. Localitatea Novilla, la prima vedere o utopie, reprezintă, de fapt, o lume a autosuficienței comune, în care o condiție a vieții noi este uitarea trecutului, o lume care îi croiește pe toți după același tipar, le formează aceleași deprinderi și gusturi, blocându-le orice posibilitate de a se transforma, o lume care oferă tuturor minimul necesar, dar căreia îi lipsesc diversitatea și pasiunea, o lume în care nimic nu se întâmplă și așa va fi mereu.

Printr-un discurs condensat care declanșează artificii intertextuale, Coetzee nu atât oferă răspunsuri, cât formulează întrebări: despre memorie și uitare, despre stagnare și evoluție, despre ordine și haos, despre relațiile dintre generații, despre educație, despre „eu” și „celălalt”, despre comun și deosebit, despre raportul dintre rațiune, simțuri și imaginație ca modalități de cunoaștere, despre hotarele incerte și volatile dintre „bine” și „rău”, despre revoltă și conformare și despre multe altele.

Cuvinte-cheie: *copil, tată, mamă, educație, cunoaștere, alteritate, „viață nouă”, întrebări, memorie, parabolă, intertextualitate.*

THE DYSTOPIAN… UTOPIA IN THE CHILDHOOD OF JESUS BY J.M. COETZEE

The novel *The Childhood of Jesus* by J. M. Coetzee presents a metafictional universe, a parable about the (re) discovery of meanings in a possibly post-apocalyptic „new world”. The author is researching/testing a possible variant to start life from the beginning. The locality Novilla, at first sight being an utopia, represents, in fact, a world of common self-sufficiency, in which as condition of the new life is to forget the past, a world that shapes everyone according to the same pattern, forms the same skills and tastes, blocking any possibility of transformation, a world that offers to everyone the necessary minimum, but which lacks diversity and passion, in which nothing happens and it will always be so.

By means of a condensed discourse that triggers intertextual artifices, Coetzee does not offer answers as much as formulates questions: about memory and oblivion, about stagnation and evolution, about order and chaos, about intergenerational relationships, about education, about „me” and „the other”, about common and special, about the relation between reason, senses and imagination as ways of knowing, about the uncertain and volatile boundaries between „good” and „evil”, about revolt and conformation and about much more.

Keywords: *child, father, mother, education, knowledge, otherness, „new life”, questions, memory, parable, intertextuality.*

Introducere

John Maxwell Coetzee (n. 1940) este considerat astăzi unul dintre cei mai importanți scriitori de limbă engleză. Creația sa, încununată cu Premiul Nobel pentru Literatură (2003), a fost apreciată cu multiple premii literare în lumea întreagă. Astfel, J. M. Coetzee este primul scriitor căruia de două ori i s-a acordat Premiul Booker (în 1983 și în 1999), cea mai prestigioasă distincție literară britanică. Coetzee este și unul dintre cei mai prolifici scriitori contemporani: primul său volum, *Tărâmul de amurg* (*Dusklands*), a fost publicat în anul 1974 și de atunci scoate de sub tipar câte un roman aproximativ o dată la 3 ani; până astăzi sunt peste 15.

Coetzee a extins posibilitățile discursului literar. Opera sa se remarcă prin esențializarea stratificată a problemelor morale, filosofice și existențiale, prin alternarea perspectivelor de receptare, atunci când lectura pare „*un joc de șah unde cititorul este mereu cu o mutare în urma autorului*” [1, p. 298], prin măiestria și onestitatea discursului său analitic, prin tendința spre experimentul care extinde hotarele romanului tradițional, printr-un stil concis și, la prima vedere, simplu și auster, dar, de fapt, condensat și expansiv, care ascunde labirinturi intertextuale, prin arta simbolului și a alegoriei, tehnici care transformă ficțiunea într-o

parabolă. Coetzee nu atât analizează și argumentează, cât enunță, prezentând arhetipuri, fiind deschis față de cititor, pe care îl incită să intre în jocul autorului pentru a participa la procesul de descifrare și/sau de creare a propriilor sensuri, atunci când textul artistic, ca un organism proteic, este construit și deconstruit în funcție de cel care-l abordează. Coetzee este scriitorul care nu atât oferă răspunsuri, cât formulează întrebări. La acordarea Premiului Nobel, Academia Suedeză a remarcat responsabilitatea maestrului, care nu tolerează raționalismul sec și moralitatea aparentă a civilizației occidentale, punând în valoare complexitatea și varietatea tematică a textelor sale, care provoacă lecturi pe mai multe niveluri, prezintă personaje recognoscibile ce călătoresc pe spirala cunoaşterii, punctând că pasivitatea lor nu este una distructivă, ci, mai degrabă, un fel de ultimă opțiune de a se revolta împotriva sistemului opresiv al unei lumi alienate.

Romanul-parabolă *Copilăria lui Isus* (2013) propune o ficțiune ciudată, pe cât de enigmatică, pe atât de confuză, o succesiune de episoade fără conflict potențat, o parte din ele reproducând dialoguri pe diverse teme, de la cele filosofice (despre sensul existenței, memorie, esență și aparență, tradiție și schimbare, valoarea pe care o acordăm lucrurilor, natura duală a omului, conceput din materie și spirit ș.a.) până la cele care țin de activitățile și necesitățile curente ale omului (muncă, bani, condițiile de trai, sistemul de învățământ ș.a.). În această ordine de idei, însuși Coetzee a recunoscut că e sătul de romanul care nu te uimește, de romanul cu o intrigă, un decor și personaje pe măsura aşteptărilor. Autorul a mărturisit că a sperat ca volumul său să apară cu o copertă fără de titlu și abia după lectura ultimei pagini cititorul să-l descopere, dar industria editorială nu i-a permis acest experiment.

***Copilăria lui Isus:* de la ”lumea veche” spre ”viața nouă” (?)**

Linia de subiect poate fi reprodusă în câteva fraze. Simon, un bărbat între două vârste, însoțit de David, un copil de aproximativ 5 ani, la prima vedere – părinte și copil, sosesc într-un centru de plasament, căutând adăpost și hrană. Nu se precizează care e patria lor, nu-și amintesc de ce au părăsit-o (posibil, sunt supraviețuitorii apocalipsei (?)), precum și nici în ce țară se află localitatea unde au ajuns, această „*lume nouă*” cu un nume sugestiv – „Novilla” (din spaniolă, limba care se vorbește aici: „nuevo” = „nou”, „villa” = „oraș”). Aflăm că ei, la fel ca toți acei care vin aici, au fost lipsiți de memorie, sunt oameni fără amintiri, fără trecut, dezrădăcinați. Nu-și cunosc nici vârsta reală, li s-a scris numărul de ani la care arată: 45 pentru bărbat și 5 pentru copil, nici numele de la naștere, Simon și David fiind acelea care le-au fost date în lagărul de refugiați de unde vin. La fel de bine li s-ar fi potrivit și altele, este întâmplător și lipsit de importanță, remarcă Simon. Oare? se întreabă cititorul, conştient de faptul că universul ficțional al lui Coetzee declanșează artificii intertextuale care te pot conecta la nenumărate rețele de interpretare.

Dacă ne referim la copil, centrul de greutate al operei, sensul de la suprafață trimite spre regele David din Biblie, care în tinerețe, cu ajutorul bunăvoinței divine, a reușit să-l învingă pe uriașul și temutul Goliat. În traducere din latină, „*Davidus*” înseamnă „cel iubit”. Totodată, în titlu copilul este numit „Isus”, în timp ce în conținutul propriu-zis al romanului acest nume nu este folosit în niciun context. Cea mai evidentă raportare este la Isus din Nazaret, Salvatorul omenirii. Și David, asemenea Lui, dorește să-i salveze pe toți aceia care au nevoie de ajutor. Sau poate Isus în perioada copilăriei, adică a descoperirii lumii, a începutului, este întreaga omenire? Sau numele din titlu e doar o coincidență prin care autorul dorește să incite gândul și imaginația cititorului?

Cunoaştem și alți *salvatori* (sau care se doresc a fi salvatori) renumiți, care s-ar integra în acest câmp semantic, de exemplu, Don Quijote, cavalerul rătăcitor care privește lumea prin prisma idealului cavaleresc de onoare și de ajutor dezinteresat. Sau Holden Caulfield, personaj al romanului *De veghe în lanul de secară* de J. D. Salinger, un adolescent introvertit, revoltat împotriva ordinii comune, care vede lucrurile altfel decât majoritatea, care ține la propria individualitate, simțind acut lipsa de sinceritate a celor din jur și care, prin metafora salvării copiilor ce se joacă într-un lan de secară, la un pas de prăpastie, dorește să protejeze copilăria ca pe o condiție de a fi, atât a celor din jur, cât și a sa proprie. Prin mai multe trăsături comune, David ar putea fi versiunea copilului la vârsta de 5-6 ani a lui Holden.

David și-a pierdut părinții și a rămas singur într-o lume necunoscută. El și Simon nu sunt rude, s-au întâlnit din întâmplare în timpul călătoriei pe vapor, atunci când băiatul a pierdut-o pe maică-sa. Simon nu a cunoscut-o și nu știe nimic despre ea, dar e convins că, dacă o va vedea, prin revelație, va înțelege imediat că anume aceasta este mama pierdută a copilului. Bărbatul se angajează să-l protejeze și să-l ajute s-o gă-

sească în noua țară. Își găsește un serviciu de docher și într-o bună zi, după câteva luni de viață în Novilla, o vede pe Ines și e convins că anume ea este mama lui David. Exact ca Don Quijote, personaj la care Coetzee revine de mai multe ori pe parcursul operei, cavalerul care este convins de adevărul său, pe care îl impune altora. Cu o precizare: Coetzee nu se referă la romanul *Don Quijote* de M. de Cervantes, ci la *Don Quijote, ediție ilustrată pentru copii* de Benengeli, personaj fictional, un autor căruia Cervantes îi atribuie crearea romanului despre Don Quijote.

Don Quijote, ediție ilustrată pentru copii e cartea care reproduce lumea din două perspective/perechi de ochi, cea a lui Don Quijote și cea a lui Sancho Panza. Bunăoară, acolo unde scutierul vede o moară de vânt, cavalerul rătăcitor vede un uriaș pe care trebuie să-l învingă. Cei mai mulți dintre oameni, aceia fără imaginație și cu un mod de gândire mai pragmatic, vor lua partea lui Sancho. Don Quijote, cu care e solidar David, dimpotrivă, e convins că el este unicul lucid, iar toți ceilalți nu pătrund esența lucrurilor. Majoritatea consideră că există legi universale apriorice pe care toți le urmează, oamenii încă de la naștere fiind racordați la aceste adevăruri. Alții, mai puțini la număr, „ciudații", nu urmează aceiași pași, nu se conformează regulilor și sensului comun, opun rezistență, (re)cunoscându-se în afara ordinii consfințite de mulțime. Aceștia, asemenea lui Don Quijote, își construiesc propria realitate. Simon se întreabă: *„Dar dacă noi greșim și el are dreptate? ... Și dacă noi, care facem câte un pas cu atâta încredere, cădem prin spațiu, doar că nu știm asta pentru că insistăm să stăm legați la ochi? Dacă acest băiat este singurul dintre noi care are ochi să vadă?*" [1, p. 261]. Pornind de la convingerea că sensul totalității existenței a fost pierdut, fiind împrăștiat pe multiple trasee, în universul metaficțional al lui Coetzee sunt acceptate ambele perspective, chiar dacă ele se văd ca fiind opuse. Lumea postmodernă, ca și receptarea acesteia, nu este închisă în scheme rigide, e decentralizată, relativă și depinde de context și interpretare. Realitatea este așa cum o vede/imaginează/inventează fiecare. Omul înzestrează lumea cu propriul său sens și toate variantele (realitățile alternative) sunt adevărate. „*Nu există doi cititori care să fi citit la fel Don Quijote*", remarcă H. Bloom în *Canonul occidental* [2, p. 191]. Spre aceeași comunicare liberă cu cititorul său tinde și Coetzee. Literatura artistică, în variantă ideală, nu are doar o funcție cognitivă, dar și terapeutică, extinzând orizontul de așteptare al cititorului și provocându-l să exploreze lumea în adâncime pentru a descoperi semnificațiile inedite ale lucrurilor care se întâmplă în preajma noastră și chiar pentru a da formă dezordinii [3, p. 164].

Revenind la conținutul romanului: după unele reticențe, Ines acceptă să fie mama lui David. Tustrei formează o familie neobișnuită cu părinți care, de fapt, nu sunt părinți, nici măcar tutori legali, dar care iubesc copilul ca pe al lor propriu. Pe parcurs apar probleme cu școala, deoarece băiatul se răzvrătește împotriva metodelor de învățământ consfințite de tradiție, claustrate, care îi tratează la fel pe toți copiii, fără a le accepta și a le dezvolta individualitatea. Încercând să explice dificultățile de învățare și problemele lui de comunicare, psihologul presupune că acestea izvorăsc dintr-o derută în privința unei lumi din care părinții lui reali au dispărut, a unei lumi în care nu știe cum a ajuns. Probabil, e o parte din explicație. Un astfel de copil ca David s-ar fi simțit special și în condiții de trai mai favorabile.

Ca orice copil, David cercetează lumea din jurul său, începe să se autoidentifice, să caute repere și să se intereseze cine este el. Atunci când se confruntă cu neînțelegerea vârstnicilor, când primește răspunsuri evazive, este frustrat, se revoltă și își creează o lume a sa, unde el este magician, o lume a fanteziei, unde simte că deține controlul. De exemplu, își inventează propria metodă de a citi și propriul scris, formează o relație specială cu lucrurile, mai ales cu cele care pentru ceilalți par vechi și inutile, bune doar pentru a fi aruncate la gunoi, înzestrându-le cu suflet și dorind să le salveze de la uitare/moarte; percepe într-un mod absolut special viața numerelor pe care le simte ca pe niște ființe vii care se comportă ca atare, întotdeauna diferit. Pentru el, numere sunt și stelele, este convins că și ele pot muri: stelele-numere, ființe unice și sacre, pot cădea de pe cer, așa cum a căzut Don Quijote prin crăpătură, în cartea pe care o citește.

Are o minte ageră, prinde imediat ideile noi, dar le interpretează în felul său. Este intransigent și ține la modul propriu de a vedea lucrurile, e diferit de ceilalți și luptă pentru a-și păstra diferența și a rămâne el însuși. Din acest motiv îi este dificil să se adapteze la realitatea comună. Unii îl cred dislexic, alții chiar nebun, însă pentru părinții săi el este un copil excepțional.

Adevărul este că nu doar copiii au nevoie de adulți, dar și adulții, și poate chiar într-o măsură mai mare, de copii, nu doar copiii depind de adulți, dar și adulții depind de copii. Este evidentă și analogia dintre

David, însemn al Copilului, inclusiv al celui din fiecare dintre noi, și Micul Prinț. De fapt, într-un context al operei sale, Coetzee chiar utilizează expresia „*micul prinț*” [1, p. 178]. Ambii copii înzestrează lumea cu propriile sensuri şi, dincolo de aparenţe şi de valorile comune (cele adoptate de adulţi pentru propria comoditate), văd lumea cu ochii sufletului. Maturii cresc mii de roze într-o grădină … și nu găsesc ce caută, în timp ce poți găsi ce cauți într-o singură roză, într-un singur strop de apă, dar ochii nu văd toate acestea, trebuie să cauți cu inima, spune Micul Prinț, și ar putea spune David. La fel ca toți copiii, aceștia pun întrebări, inclusiv incomode, ele făcând parte dintr-un proces normal de descoperire a lumii și a sinelui. Norocul ambilor copii este că au în preajmă câte un adult care dorește să-i înțeleagă. În cazul lui David, întrebarea principală este: „*Cine sunt eu?*”, la care așa și nu descoperă un răspuns complet. Dar nici nu putea fi descoperit, aceasta fiind una din întrebările existențiale la care omul caută răspuns pe tot parcursul vieții.

David e un copil special, care se simte special. De aici și rebeliunea sa. Părinții îi acceptă alteritatea, realizând efortul de a vedea lumea prin ochii lui, fără a-i impune modul lor de a o vedea, fapt pe care îl neagă școala publică unde învață. În momentul când și transferul impus la un Centru special de educare eșuează, mica familie părăsește Novilla pentru a căuta o altă *viață nouă*. David, Simon și Ines condensează figurile arhetipale ale Copilului, Tatălui și Mamei, fără a le idealiza, prezentând posibile variante de conviețuire, de căutare a alternativelor și a esențelor, pornind de la convingerea că acestea din urmă nu sunt absolute și nici imuabile. Fiind liberi de trecut (condiție a lumii noi este curățarea amintirilor), pornesc iarăși, ca niște copii, de la *tabula rasa.*

Tema memoriei, personale și colective, este un punct la care autorul revine constant pe tot parcursul textului. În mod firesc, aceasta interacționează cu cea a *lumii noi.* Chiar dacă este conștient de faptul că o condiție a vieții noi este eliberarea de tot ce a constituit *lumea veche,* pentru a o lua de la început, Simon resimte ecoul trecutului: în senzații, în memoria asociativă involuntară, nu atât prin imagini clare, cât prin umbrele lor. Această particularitate a sa o sesizează și alții, și de aici tot felul de neînțelegeri și frustrări în experiențele lui de comunicare cu ceilalți, până ajunge să se întrebe ce-l face să pară un tip atât de ancorat în vechile deprinderi, un om care nu a uitat.

Acestea nici nu sunt amintiri propriu-zise, ci mai degrabă ceva situat și mai adânc, umbrele amintirilor care continuă să-l bântuie și de care se ține cu dinții. Posibil, sunt ecouri ale modului vechi de a gândi și a simți, care încă nu au murit și se zvârcolesc din ultimele puteri, sau poate aceasta este amintirea faptului că a avut memorie. În același timp, trecutul deja este atât de adumbrit de norii uitării, încât bărbatul nu e sigur dacă amintirile sale sunt cu adevărat amintiri și nu povești pe care, asemenea lui David, singur și le-a inventat. Cert este că sunt momente când își dorește teribil ca trecutul să nu fi murit și ca aceste evenimente să se fi întâmplat într-adevăr. Nu dorește să renunțe la ideea de istorie, de schimbare fără început și sfârșit, adevăr fundamental și evident, însă doar pentru el, persoana care simte necesitatea de a se afla în permanentă acțiune. Într-o astfel de situație e logic să se întrebe dacă nu cumva prețul pe care îl plătesc pentru viața nouă – uitarea, ar fi prea mare. În același timp, pentru toți ceilalți memoria este o povară, o piedică care te ține legat de trecut; atunci când vei arunca această încărcătură, totul va deveni mai simplu, nu vei mai fi privit ca straniu, deoarece, așa cum îi spune Elena, o viață nouă nu înseamnă o viață veche reluată într-un decor nou.

După cum afirmă Paul Ricoeur, existența umană este situată între memorie și uitare [4], ele aflându-se într-o relație permanentă. Cum poți vorbi despre „*viața nouă*”, dacă nu-ți amintești deloc cum a fost cea veche? Nu riști, în acest caz, să repeți același parcurs, să săvârșești aceleași greșeli, să trăiești aceleași căderi care te-au impus să părăsești o lume pentru a o lua de la început? Și așa la nesfârșit… Memoria nu doar ne singularizează și ne identifică, ci ne permite să ne transformăm, să creștem din experiențele propriilor greșeli pentru a nu le repeta.

Pe parcursul depănării narațiunii, sintagma „viața nouă” se utilizează de mai multe ori. În hotarele deschise ale unei ficțiuni care nu se limitează la anumite tipologii și poate fi receptată din mai multe perspective, conținând elemente de roman filosofic, roman de formare a personalității, roman-utopie, dar și distopie în același timp, Coetzee cercetează/testează, pentru a înțelege, împreună cu cititorul său, o variantă de a lua viața de la început. David și Simon, precum și toți cei veniți din diverse localități, trebuie să se adapteze într-un alt organism social și cultural, să adopte mentalitatea și regulile Novillei. „*Noi, David și cu mine,*

am venit aici, la fel ca toată lumea, în căutarea unei vieți noi, a unui nou început" [1, p. 86], îi spune Simon lui Ines, insistând s-o convingă că anume ea este mama copilului și dacă va accepta acest adevăr, va începe revenirea la normalitate, una din condițiile ei fiind și aceea că orice copil are nevoie de mamă. Normalitatea, la rândul său, generează stabilitate, acestea fiind puncte de plecare pentru viața nouă. În același timp, prin extindere dialectică, e clar că un astfel de mod de viață, chiar dacă asigură minimul necesar tuturor, e mult prea steril pentru Simon.

Până la un punct, Novilla pare a fi o adevărată utopie. Într-adevăr, aici se oferă o nouă șansă la viață, iar să trăiești este cel mai extraordinar lucru din toate câte există, îi explică Simon lui David. Doar că pentru modul său de a fi, o astfel de viață e prea liniștită și plictisitoare, îi lipsește pasiunea, urcușurile și coborâșurile, diversitatea și tensiunea; simte că aici lucrurile nu au greutatea pe care o merită, le lipsește substanțialitatea care crește din focul inimii și din agitația sângelui. Din acest motiv, permanent tânjește după *ceva-mai-mult*, ceva îi lipsește și își dorește schimbări.

De fapt, Novilla este o utopie … distopică, lumea oamenilor de treabă, muncitori, împăcați cu viața, care, aparent, oferă toate posibilitățile pentru un trai onest și decent, dar, în realitate, îi croiește pe toți, indiferent de națiunea, istoria, ideologia și cultura lor anterioară, după același calapod, le formează aceleași deprinderi și aceleași gusturi, le oprește orice posibilitate de a se transforma și de a căpăta individualitate. Posibil, Coetzee sugerează o variantă de punct final al unui (ipotetic) proiect transnațional al globalizării, atunci când individualul/particularul este înlăturat pentru „*o nouă ordine internațională și, mai ales, o nouă ordine mentală*" [5, p.30]. Novilla cultivă o existență anodină a autosuficienței raționale, în care nimic nu se întâmplă și așa va fi mereu. Este reprezentativ, în această ordine de idei, un fragment din roman. Simon își întreabă prietenul de ce nu sunt niciodată știri la radio:

„- Știri despre ce? n-a priceput Alvaro.

- Știri despre ce se petrece în lume, a replicat el.

- A, a făcut Alvaro, păi, se-ntâmplă ceva?

Ca și înainte, era să-l suspecteze că ironizează. Dar nu, niciun strop de ironie." [1, p. 71].

Parcă ar fi un dialog din teatrul absurdului. Fără să le invoci, apar analogii cu *„- Atunci ce facem? - Să nu facem nimic. E mai prudent",* sau: *„Nu se întâmplă nimic, nu vine nimeni, nu pleacă nimeni.",* ș.a. din *Așteptându-l pe Godot* de S. Beckett, [6, p. 16; 41] scriitor a cărui operă Coetzee a cercetat-o în teza sa de doctor.

Novilla este o lume care se crede autosuficientă și impune această idee locuitorilor săi. Continuând lanțul conexiunilor intertextuale, care în această operă este interminabil, fiecare personaj, situație, dialog, uneori chiar replică conectându-se la opere cunoscute din filosofia și literatura universală, se poate face aluzie la conceptul lui Leibniz despre *rațiunea suficientă* și/sau despre „*cea mai bună din toate lumile cu putință*", atât de reușit satirizate prin *Candid sau optimismul* de Voltaire. Aceasta se află la suprafață, autorul nici nu o camuflează: într-o discuție, după care fiecare dintre interlocutori rămâne cu opinia sa, Simon constată (auto)ironic, aproape în stilul multpătimitului profesor Pangloss: „*Prin urmare, la urma urmei, e cum nu se poate mai bine să mă aflu aici, la acest chei, în acest port, în acest oraș, în această țară. Totul e cum nu se poate mai bine în această lume care e cea mai bună dintre toate lumile posibile*" [1, p. 49]. Într-o altă discuție cu același oponent, se revine la interpretări din *Candid*, dar, de data aceasta, fără atitudine ironică. Polemizând despre esența și scopul final al muncii lor, mereu aceleași (o rutină neschimbătoare care repetă, parcă la nesfârșit, aceleași mișcări: „*mutăm materie de la punctul A la punctul B, sac după sac, zi după zi*"), foarte anevoioase și fără perspectivă, Simon îi spune că ar simți satisfacție dacă efortul lor ar fi pentru o cauză mai înaltă, dar a munci pentru a trăi și a trăi pentru a munci – asta fac bacteriile [1, p. 116]. Alvaro argumentează cu propriul său adevăr, fiind convins că nu este nevoie de planuri mărețe, fiecare trebuie să-și facă lucrul pe care îl cunoaște bine, și să-l facă bine (concluzie la care, în final, după ce au străbătut jumătate de lume, ajung și personajele lui Voltaire prin renumita frază: „*... să ne lucrăm grădina*") [7, p. 190]. O astfel de muncă, cot la cot cu ceilalți, chiar dacă nu pretinde un progres imediat și evident, testează sprijinul și dragostea camaraderească; chiar dacă e extenuantă și monotonă, asigură pâinea cea de toate zilele. Prietenia este mai puternică dacă are ca fundament munca pe care o împarți cu cineva, observă un alt docher, Eugenio. În acest context se întrevede încă o conexiune literară, și anume ideea muncii în comun pentru binele tuturor, formulată în finalul poemului dramatic *Faust* de Goethe.

Atunci când Simon spune că sunt necesare soluții de optimizare a muncii și nu e nevoie să degradeze până la nivelul de animale de povară, Alvaro, docherul filosof, mândru de munca sa, răspunde că la un loc de muncă mai avansat ar pierde contactul cu lucrul în sine și nu au nevoie de un țel mai înalt pentru a-și justifica faptul că sunt o parte componentă a vieții. Nu se consideră proști și nu doresc să fie salvați. În acest caz, nu doar David, ci și Simon este asemenea idealistului Don Quijote, hotărât să salveze oamenii care, de fapt, nu doresc să fie salvați, deoarece schimbarea doar le-ar da peste cap ordinea lumii. Pentru Simon, însă, lucrurile nu pot rămâne pentru totdeauna nemișcate: „*… ce rost are o viață nouă, dacă nu ne transformă, nu ne transfigurează*?” […] „*Totul curge*”, repetă parcă după Heraclit, nimic nu poate rămâne neschimbat și, curgând, se schimbă, asemenea apelor oceanului pe care l-au trecut ca să ajungă aici. „*Nu poți păși de două ori în aceleași ape*” [1, p. 121], explică Simon; indiferent de faptul cât de categoric ne angajăm să urmăm tradițiile venerabile, schimbarea ne va copleși; ea este ca mareea: poți construi bariere, dar întotdeauna se va infiltra prin crăpături.

Și Simon se consideră omul nou într-o țară nouă, căutând o viață nouă, ca și toți ceilalți care au venit din locuri diferite cu trecut diferit, dar acum sunt în aceeași barcă și ar trebui să se înțeleagă, să formeze un prezent comun, pentru a nu rămâne fiecare în cochilia sa. Ar fi putut fi respins și abandonat, dar a fost primit, adăpostit și ajutat, fapt pentru care este recunoscător. Oricum, în finalul discuției Simon și Alvaro, exponenți ai diferitor filosofii de viață, rămân la propriile convingeri. Se confruntă două concepții filosofice – viața ca râu în permanentă mișcare (Heraclit din Efes) și viața ca existent imobil, considerând schimbarea doar o iluzie (Parmenide); personajele comunică și se despart, fiecare rămânând pe drumul său. S-ar părea că din antagonismul acestora va crește concluzia finală care va concentra opinia autorului, însă nu și la Coetzee, care vorbește doar prin personajele sale, vede lumea prin ochii lor, fără a ierarhiza adevăruri și valori. Autorul doar prezintă, dar nu comentează, doar enunță, dar nu apreciază. Am putea presupune că el caută și confruntă idei, sensibilități, situații, pentru a observa și a înțelege singur.

David este și mai rebel decât Simon. Doar că în cazul său aceasta este o răzvrătire instinctivă, încă iraţională, care vine, probabil, atât dintr-o intransigenţă a copilului faţă de cei mai în vârstă, cât şi din neacceptarea sensului comun impus. Atunci când mai multe proiecte de educaţie eşuează, părinţii decid să evadeze din Novilla, din „lumea nouă” (acum această formulă conţine o evidentă doză de ironie amară) care i-a încolţit, îi limitează şi le impune exigenţe pe care nu le pot respecta. Astfel, pentru aceşti trei (tatăl, mama şi copilul) experimentul „viaţa nouă” în varianta „Novilla” a eşuat. Dar, din considerentul că pentru Simon viaţa este o *Panta rei*, schimbarea fiind şi o constituentă a esenţei copilului care descoperă lumea, aceştia nu vor dispera, ci vor căuta soluţii, o altă „viaţă nouă”.

Încheiere

Finalul istoriei parcă îi repetă începutul, dar la un alt nivel calitativ: s-a parcurs un cerc şi istoria revine pentru a-l relua, însă nu din acelaşi punct, ca să-l repete exact pe cel precedent, ci pe spirala dezvoltării, în sensul dialecticii contradictorii a progresului, explicată de Giambattista Vico. La începutul romanului, un bărbat şi un copil vin dintr-o lume veche pentru a începe o viaţă nouă, găsesc un centru de relocare, se prezintă la recepţie… şi în felul acesta porneşte o nouă etapă din viaţa lor. Ultimele pagini prezintă o situaţie asemănătoare până la detalii: Simon, David, dar acum şi Ines, pornesc spre o lume nouă, care, de data aceasta, se numeşte Estrellita (din spaniolă „estrella” = „stea”, cuvânt cu o promiţătoare încărcătură simbolică, de la călăuză prin întuneric până la aspiraţie spre superior) şi primul lucru pe care îl vor face acolo va fi să se prezinte la un centru de relocare, la recepţie, pentru a cere adăpost. Atunci când David îl întreabă ce vor face, Simon îi reproduce primele fraze pe care le va rosti acolo: „*Bună dimineaţa, suntem nou-veniţi, căutăm un loc unde să stăm.*” Apoi, la insistenţa copilului, continuă: „*Căutăm un loc unde să stăm, să ne începem viaţa cea nouă.*” [1, p. 291] Acestea sunt şi ultimele cuvinte din roman. Este un final deschis, o posibilitate de un nou început, un nou experiment.

Totuşi, în comparaţie cu debutul istoriei, urmărim şi deosebiri: călătorii deja nu mai sunt doi, ci cinci (David, Simon, Ines, Juan, pe care copilul îl „adoptă” ca pe un frate, chiar pe drumul spre viaţa nouă, şi câinele Bolivar); familia, oricât de stranie ar fi, s-a mărit. Nu se menţionează nici faptul că iarăşi vor fi curăţaţi de trecut, că li se vor şterge amintirile. Cu alte cuvinte, experienţa pe care au acumulat-o până acum va rămâne cu ei. În cazul tranziţiei de la lumea veche, care pentru ei deja este Novilla, spre cea nouă – Es-

trellita, e important să-și păstreze spiritul pasionat, în permanentă căutare, deoarece „omul nou", așa cum se consideră cei stabiliți la Novilla, de fapt, este o iluzie, o piesă dintr-o mulțime de piese similare ale unui mecanism rigid, dirijat din exterior.

Simon, ca și David, reprezintă tipul de persoană activă pentru care viața e un proces, și nu o formă fixă; aceștia sunt veșnicii neliniștiți, nonconformiștii, care nu acceptă să se acomodeze, care nu admit supunerea oarbă, care doresc să înțeleagă și caută soluții, care nu se mulțumesc cu ce au și permanent aspiră la ceva „și-mai-mult" [1, p. 70]. Autoanalizându-se, Simon se întreabă de ce își pune mereu întrebări în loc să trăiască pur și simplu, ca toți ceilalți, într-o imitare a utopiei. Posibil, aceasta este o condiție specifică minților deschise în perioadele de tranziție de la vechi și confortabil spre nou și incert. Întrebările sunt necesare pentru etapa de înțelegere, iar mai apoi – de creștere. Din aceleași considerente, *Copilăria lui Isus*, pe care îl calificăm și ca roman de idei, roman inițiatic, nu oferă răspunsuri, ci formulează întrebări fundamentale: despre om și despre viață, despre valori, despre educație, despre relațiile dintre generații, despre memorie și uitare, despre evoluție și stagnare, despre hotarele incerte și volatile dintre bine și rău, despre revoltă și conformare, despre „eu" și „celălalt", despre impregnarea imaginarului în real și despre puterea imaginației, despre comun și deosebit, despre raportul dintre rațiune și simțuri ca modalități de cunoaștere, despre ordine („lege universală", „măsură") și haos, despre vechi și nou și despre multe altele. Acestea sunt întrebări pe care autorul le formulează pentru sine și pe care cititorul le preia ca temă pentru acasă.

Referințe:

1. COETZEE, J. M. *Copilăria lui Isus.* București: Humanitas Fiction, 2014, 298 p. ISBN 978-973-689-717-7..
2. BLOOM, H. *Canonul occidental: cărțile și școala epocilor.* București: Editura Art, 2018, 696 p. ISBN 978-606-710-531-5.
3. PLĂMĂDEALĂ, I. *Opera ca text. O introducere în știința textului*. Chișinău: Prut Internațional, 2002, 204 p. ISBN 9975-69-350-4.
4. RICOEUR, P. *Memoria, istoria, uitarea*. Timișoara: Amarcord, 2001, 643 p. ISBN 973-8208-10-6.
5. MARTIN, M. *Migrații: de la Panta Rhei la Cross the Border*. În: Literatura migrației: deschideri și bariere. Conferință științifică internațională. Redactor-coordonator: Taraburca, E. Chișinău: CEP USM, 2018, 311 p. ISBN 978-9975-71-964-3.
6. BECKETT, S. *Așteptându-l pe Godot. Eleutheria. Sfârșitul jocului*. București: Curtea Veche, 2010, 328 p. ISBN 978-606-588-035-1.
7. VOLTAIRE. *Candid sau optimismul. Dialoguri și anecdote filozofice*. Chișinău: Hyperion, 1993, I742 p. SBN 5-368-01019-2.

Date despre autor:
Emilia TARABURCA, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: emilia_taraburka@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1555-1545

Prezentat la 01.12.2022

CZU: 81`373.2=135.1 https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_17

EVOLUŢIA CERCETĂRILOR ÎN TERMINOLOGIA ONOMASTICĂ

Doina COROBCEAN

Universitatea de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemiţanu”

Onomastica este un domeniu lingvistic complex şi pragmatic, iar numele proprii care apar constant necesită o clasificare tematică. O analiză a termenilor din domeniul onomasticii este necesară pentru a clarifica statutul acestora în cadrul disciplinei, în concordanță cu alte domenii (sociologie, psihologie, filosofie) sau diferit decât sensul dat de DEX. Nomenclatorul clasic al numelor proprii divizate în antroponime, toponime sau zoonime a devenit insuficient de exact în a reda clasa onimică concretă a numelui propriu, de aici a şi apărut necesitatea de a identifica în limba română clasele termenilor onomastici uzuali. Astfel, în baza dicționarelor, a glosarelor tematice, realizate de cercetătorii români, în diferite perioade, dar și a celor alcătuite la nivel internațional, putem îmbogăți terminologia onomastică cu termeni noi, aplicabili sistemului limbii române.

Cuvinte-cheie: *onomastică, antroponimie, toponimie, tipologie, termen onimic, terminologie.*

EVOLUTION OF RESEARCH IN THE ONOMASTIC TERMINOLOGY

Onomastics is a complex and pragmatic linguistic field, and the constantly appearing proper names require a thematic classification. An analysis of the terms in the field of onomastics is necessary to clarify their status within the discipline, in accordance with other fields (sociology, psychology, philosophy) or different than the meaning given by the dictionary. The classic nomenclature of proper names divided into anthroponyms, toponyms or zoonyms has become insufficiently accurate in rendering the concrete onymic class of the proper name, hence the need to identify, in Romanian, the classes of the usual onomastic terms. Thus, according to dictionaries, thematic glossaries made by Romanian researchers, in different periods, but also those compiled by international researchers, we can enrich the onomastic terminology with new terms, applicable to the Romanian language system.

Keywords: *onomastics, anthroponymy, toponymy, typology, onymic terms, terminology.*

Introducere

Terminologia este un domeniu indispensabil oricărei arii de cercetare. Prin intermediul termenilor temele științifice se internaționalizează, depășesc arealul geografic de studiu şi pot fi utilizaţi interdisciplinar. De exemplu, termenul onomastică, care în limba română a intrat prin filiera franceză, are practic aceeași transcriere în diferite limbi, având o temă comună onom, ceea ce facilitează înțelegerea şi utilizarea acestuia.

În context diacronic, terminologia onomastică, care iniţial se referea doar la numele de persoane şi de locuri, treptat s-a completat cu noi termeni uzuali.

Terminologia onomastică este un domeniu complex care, în urma formării de denominaţii noi în diverse domenii, evoluează şi se amplifică.

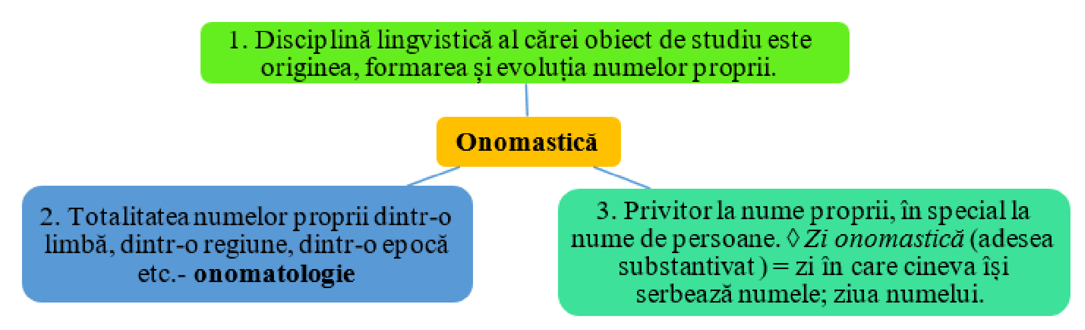
Context istoric

În 1938 s-a desfăşurat primul Congres de Toponimie şi Antroponimie, care s-a petrecut la Paris. Congresul a fost prezidat de Albert Dauzat, care, la acea vreme, avea deja publicate studii de referință în domeniul onomasticii, care au devenit fundamentale pentru domeniul dat. Ulterior, al doilea congres a fost organizat abia în 1947. Aceste două manifestări ştiinţifice de anvergură aveau să pună bazele Consiliului Internațional în Domeniul Onomasticii (ICOS). [1] În 1959, la New York, Consiliul Social-Economic (ECOSOC) în cadrul unei şedinţe cu un grup mic de experţi elaborează primele recomandări privind utilizarea, la nivel internațional, al numelor geografice, iar ulterior s-a format Grupul Experților Națiunilor Unite în Domeniul Numelor Geografice (UNGEGN), care reglementează utilizarea, incidenţa, transliterarea şi echivalarea toponimelor la nivel internaţional [2].

Arii terminologice

Pornind de la termenul onomastică constatăm că în diferite perioade explicația acestuia a evoluat, extinzându-se şi nomenclatorul termenilor aplicabili în această sferă. Conform dicţionarului de ştiinţe ale limbajului termenul onomastică are trei sensuri [3, p. 337]:

Schema 1. Sensuri ale termenului onomastică:

Este relevant de menţionat că aceste definiţii punctează că onomastica:

- este o disciplină lingvistică;
- cuprinde totalitatea numelor proprii.

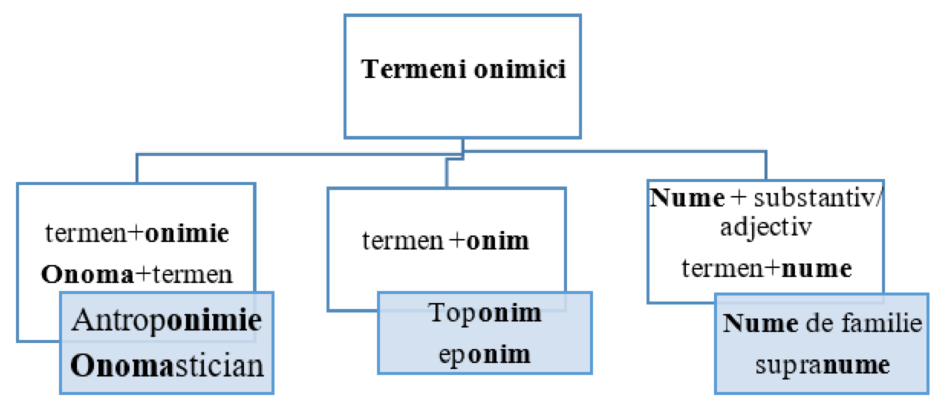
În încercarea de a identifica/ de a categoriza termenii onomastici cercetătorul polonez Artur Gałkowski [4, p. 62] operează cu termenul onomaterm (onomastic terminology), pe care îl consideră un termen din domeniul lingvisticii, subdomeniul - onomastică. Onomaterm este un termen adoptat şi de ICOS, în cadrul grupului de lucru al cercetătorilor preocupaţi de reglementarea terminologiei onomastice. Astfel, el descrie patru direcţii de cercetare ale onomaterm-ului modern:

1. tratarea terminologică tradiţională a termenilor onimici, ca o direcţie a studiilor onomastice din anii `60-`80 ai secolului trecut;
2. un domeniu care suplimentează sau modifică vechii termeni onimici;
3. o direcţie nouă care ignoră tradiţiile istorice în formarea termenilor onimici;
4. renegarea tradiţiilor ştiinţifice şi crearea unei noi baze de termeni onimici [4, p. 63].

Grupul de cercetători din cadrul ICOS subliniază că cea mai mare parte a termenilor utilizaţi în domeniul onomasticii se formează cu ajutorul lexemului-bază *onom*, element care indică apartenenţa lexemelor respective la domeniul onomasticii. Această regulă nu este aplicabilă sistemului limbii române, dat fiind faptul că termeni ca: *antonim, sinonim, paronim, astronom* nu se pretează acestei reguli generale. Totuşi, e de menţionat că nomenclatorul internaţional al termenilor onomastici este elaborat în limba engleză, aceasta acceptând două formaţiuni: cu *onym* (clasa de termeni)- *anthroponym, toponym, eponym* şi *onymy* (subdomeniu al onomasticii) - *anthroponymy, toponymy, eponymy*, şi nu este aplicabil formanţilor onimici în limba română.

În funcţie de categorie şi caracterul uzual al termenului, domeniu al onomasticii sau clasă a numelui propriu, putem identifica următoarele căi de formare a termenilor onimici în limba română:

Schema 2. Formarea termenilor onimici.

Această tipologie, însă poate fi dezvoltată în altă clasificare, care ar enumera toţi termenii în funcţie de clasa onimică din care fac parte, cum ar fi antroponimele sau toponimele.

În încercarea de a propune o clasificare logică a numelor proprii, contrar celei clasice: antroponime, toponime, zoonime, cercetătorii cehi Svoboda în 1960 [4, p. 65] şi, ulterior, Šmilauer, în 1973 [4, p. 65] clasifică numele proprii în patru categorii:

- în prima clasă sunt incluşi termenii generali, care definesc domeniile de cercetare în cadrul onomasticii;
- în a doua sunt incluse numele de obiecte cu specificarea clasei numelor de locuri;
- a treia grupă cuprinde numele de obiecte în general;
- a patra grupă este dedicată numelor de persoane.

La fel, cercetătorii cehi mai propun o clasificare din perspectiva numelor animate/ inanimate, o clasificare mai restrânsă şi mai relevantă decât cea precedentă, astfel toate numele proprii sunt divizate în două clase:

- bionime: antroponime şi toponime;
- abionime: toponime şi nume de obiecte.

În onomastica finlandeză găsim o altă clasificare, care păstrează practic acelaşi principiu animat/ inanimat, cu adăugarea unei categorii, oarecum relevante, numele culturale:

1. Nume de persoană (prenume, supranume, patronim etc.).
2. Nume de animale.
3. Nume de locuri (nume geografice, hidronime, nume cerești).
4. Nume culturale:

4.1. Nume de așezări
4.2. Nume de landșaft
4.3. Nume de transporturi
4.4. Nume de construcții
4.5. Nume de operă de artă
4.6. Nume de organizații
4.7. Nume de produse. [5, p. 26]

Această clasificare conform criteriului cultural este contradictorie din considerentul că numele de aşezări şi cele de landşaft le considerăm valabile pentru categoria numelor de locuri.

Nomenclatorul termenilor în onomastica românească

Terminologia onomastică românească nu are o clasificare generală clară a termenilor, de aceea propunem ca aceştia să fie divizaţi în patru clase, conform principiului atribuirii ariei onimice de utilizare: domenii onimice, bionime, abionime şi nume culturale.

Domenii onimice: Antroponimie, antropotoponimie, deonomastică, eponimie, etnonimie, fitonimie, oronimie, socio-onomastică, toponimie, urbanonimie, zoonimie.

Bionime:

Antroponim: Nicolai (33344), Andrei (72409), Chetruş(249), Barbăroşie (169); acronim: USM, PAS; adelfonim; alonim; andronim; antroponim colectiv/ nume de grup; aptonim: Olar (44)/ Olaru (2495), Genciar (132)/ Goncear (2877); asteronim/ ateronim: O****G****** - Olaru Grigore; autonim:Oleg Serebrian, Tatiana Ţîbuleac; etnonim/ Socionim/ Etnografonim: Moldovean, român, german; endonim/ autonim: găgăuzi; exonim: Ardeleni, munteni, dobrogeni gamonim; geonim: Iaz (93); hagionim: Eusebiu (43), Augustin (733), Maria (115539); hipocoristic: Anuţa, Măriuca, Lenuţa, Ionel; hiponim; matronim: Aanei (2), Amarii (206);nume androgin/ unisex: Gabi (39) [Gabriel, Gabriela], Nico (12) [Nicolai, Nicoleta], Alex (2548) [Alexandru, Alexandra]; nume anodin; nume laic: Robert (2641), Luminiţa (1818), Bianca (2670); nume mitologic: Diana(21576), Artemis (11); nume veterotestamentar/ nume biblice: David (14315), Aron (171); ortonim; Patronim: Daniel (6), Mircea (353), Bogdan (3181), David (2330), Iov (42); Orhei (109), Trinca (236); prenume/ nume individual/nume de botez/ nume mic:Radu, Alina, Victor, Cristina; pseudonim/ criptonim/ nume de cod: Tudor Arghezi (Ion Nae Theodorescu), George Bacovia (George Andone Vasiliu), Veronica Micle (Ana Câmpeanu); scenonim: Anatol Durbală - Românaşu, Emilian Creţu – Dora, Ion Jitari – Vania Băţ; supranume/ agnomen/ poreclă: Prim-ministrul Bombonel; teonim/ nume teoforic: Christós (27); Ozana (3).

Zoonim: Toto, Dodo; ihtionim.

Abionime:

Toponim: Moldova, Chişinău, Ţînţăreni; antropotoponim: Ştefan Vodă, Cantemir, Alexandru Ioan Cuza; astronim: Sirius, Canopus, Arcturus; coronim/ macrotoponim: Republica Moldova, Bugeac, Muntenia; dendronim: Dendrarium, Stejarul lui Ştefan cel Mare; hagiotoponim: Constantinești; microtoponim/ano-

iconim: Boireasca, Cămătăriţa, Cnezoaia; neotoponim: Satul German, Cartierul Cluj, Complexul Torocenter; nume extraterestru: bazin Polul Sud–Aitken - cel mai mare bazin de pe suprafaţa Lunii; Olympus Mons, (cel mai mare munte cunoscut din Sistemul Solar) situat pe planeta Marte; speleonim; Peştera Emil Racoviţă.

Hidronim: Ciulucul Mare, Botna, Ialpug, Caplani; helohim: Mlaştina Togai, limnonim: Lacul Beleu, Lacul Stânca; pelagonim: Marea Neagră; potamonim: Prut, Nistru, Bâc.

Urbanonim: Strada Grigore Vieru, Bulevardul Renaşterii; agoronim: Piaţa Marii Adunări Naţionale (Chişinău), Piaţa Vasile Alecsandri (Bălţi); astionim: Soroca, Briceni, Hânceşti; dromonim/ hodonim: bd. Dacia, str. Calea Bucovinei; horonim: Botanica, Buiucani.

Nume culturale

Crononim/heortonim: Crăciunul, Înălțarea Domnului; eclezionim: Parohia „Sfinților Împărați Constantin şi Elena"; hagionim: Sfântul Nicolai, Sfântul Gheorghe; nume hieratic: Isus Hristos, Dumnezeu; sociodeonim: Gustar, DescOperă; fitonim: dalie, eponim: boala Lyme, testul Papa-Nicolau transonim: Bălţi – oraş (toponim)→Bălţi divin.

Termenii prezentaţi au fost selectaţi din glosarul de termeni alcătuit de V. Răileanu [6, p. 188], în ordine alfabetică, dar şi din glosarele internaționale, cel propus de ICOS [7], dar şi de UNGEGN [2]. Glosarul ICOS a fost elaborat în 2019, cu echivalarea acestuia în 19 limbi, cu excepţia limbii române. E de menţionat că nu toţi termenii prezentaţi se regăsesc în dicţionarul explicativ sau cele specializate ale limbii române, fiind identificaţi în alte limbi, cum ar fi engleză, franceză, rusă.

Concluzii

În concluzie, în terminologia onomastică românească ar fi necesar de a face ajustări, în special în cazul claselor onomastice interdisciplinare, pentru a oferi fiecărui domeniu un minimum terminologic cu referire la categoriile de nume proprii utilizate în acest areal, astfel încât cercetătorii să nu recurgă la terminologiile specifice din alte limbi.

Referințe:

1. The International Council of Onomastic Sciences (ICOS). https://icosweb.net/about-icos/brief-history/ (accesat la 27.04.2023).
2. United Nations Group of Experts on Geographical Name. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/ (accesat la 15.04.2023).
3. Bidu-Vrânceanu A., Călărușu C., Ionescu-Ruxăndoiu L., Mancaș G., Pană Dindelegan G., Dicționar General de Științe ale Limbii.București, Editura Științifică, 1997, 573 p.
4. Gałkowski A. Development of International Works on Onomastic Terminology: Review of Slavic Approaches. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio FF – Philologiae, nr. 1, 2019, p. 61-81.
5. Ainiala T, Saarelma M., Sjöblom P.. Names in focus. An introduction in Finnish onomastics. Finnish Literature Society, 2016, 287 p.
6. Răileanu V. Tipologia numelui de familie: semantică și structură, Chişinău: UNU, 2022, 200 p.
7. The International Council of Onomastic Sciences (ICOS). https://icosweb.net/wp/wp-content/uploads/2019/05/ICOS-Terms-en.pdf (accesat la 27.04.2023).

Date despre autor:

Doina COROBCEAN, asistent universitar, Centrul de Studii Preuniversitare și Educație Lingvistică, USMF „Nicolae Testemițanu".

E-mail: doina.corobcean@usmf.md

Tel: 078728949

ORCID: 0000-0002-8166-4874

Prezentat la 14.02.2023

CZU: 81`373.49 **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_18**

EXPLORAREA PRINCIPALILOR DECLANȘATORI AI EUFEMISMULUI: O PERSPECTIVĂ CRITICĂ ASUPRA MODULUI ÎN CARE CULTURA ȘI SOCIETATEA INFLUENȚEAZĂ LIMBAJUL

Galina BOBEICĂ
Universitatea de Stat din Moldova

În contextul limbajului diplomatic, eufemismele joacă un rol important în comunicarea internațională și interculturală. Utilizarea unui limbaj delicat și politicos este crucială în menținerea relațiilor diplomatice amiabile între două sau mai multe state. Eufemismele sunt cuvinte sau expresii utilizate în locul termenilor considerați jignitori, ofensivi sau prea duri într-un anumit context. Deși utilizarea lor poate părea o modalitate de a fi politicos sau de a evita confruntările, acestea sunt declanșate de diferiți factori care influențează comunicarea umană. Printre principalii declanșatori ai eufemismelor se numără corectitudinea politică, politețea, tabuurile culturale și disfemismele. Acest articol explorează minuțios modul în care triadele eufemism – corectitudinea politică – politețe (perspectiva pragmatică) și eufemism – tabu – disfemism (perspectiva semantică) influențează utilizarea eufemismelor în contextul diplomatic și cum acestea pot ajuta la menținerea relațiilor diplomatice pozitive.

Cuvinte-cheie: *comunicare, limbaj diplomatic, eufemism, corectitudine politică, politețe, disfemism, tabu.*

EXPLORING THE KEY TRIGGERS OF EUPHEMISM: A CRITICAL OUTLOOK AT HOW CULTURE AND SOCIETY INFLUENCE LANGUAGE

In the context of diplomatic language, euphemisms play an important role in international and intercultural communication. The use of polite and courteous language is crucial in maintaining amiable diplomatic relations between two or more countries. Euphemisms are words or expressions used instead of terms considered to be offensive, insulting or too harsh in a certain context. Although their use may seem a way of being polite or avoiding confrontation, they are triggered by different factors and influence human communication. The main triggers of euphemisms are considered to be political correctness, politeness, cultural taboos and dysphemisms. This article thoroughly explores the way in which the triads euphemism – political correctness – politeness (pragmatic perspective) and euphemism – taboo – dysphemism (semantic perspective) influence the use of euphemisms in the diplomatic context and the way they can help maintain positive diplomatic relations.

Keywords: *communication, diplomatic language, euphemism, political correctness, politeness, dysphemism, tabu.*

Interferența dintre eufemism, corectitudine politică și politețe

Dezvoltarea fulminantă a tehnologiilor informaționale, difuzarea și circulația informației, influența surselor media, dar și migrarea globală a oamenilor au favorizat apariția unui astfel de fenomen precum comunicarea interculturală, care presupune în mod implicit respectarea codurilor de vorbire. Fenomenul comunicării interculturale pătrunde profund în toate sferele societății. Mai mult, se dezvoltă un tip structural nou de procese comunicative, inclusiv categoria corectitudinii politice. Prin corectitudine politică ne referim la evitarea utilizării anumitor expresii în legătură cu destinatarul, care le poate considera jignitoare pentru sine. Această categorie lingvistică a cunoscut un impact semnificativ asupra limbajului diplomatic și reprezintă un subiect extrem de captivant, a cărui ignorare ar însemna neglijarea unui aspect esențial în cercetarea limbajului diplomatic.

În lucrarea dedicată problemelor limbajului și comunicării interculturale „Язык и межкультурная коммуникация”, lingvista Svetlana Ter-Minasova susține că „corectitudinea politică a limbajului se exprimă în dorința de a găsi noi modalități de exprimare lingvistică care să le înlocuiască pe cele care afectează sentimentele și demnitatea individului, care încalcă drepturile omului prin lipsă de tact și/sau simplitatea lingvistică obișnuită în raport cu rasa, sexul, vârsta, starea de sănătate, statutul social, aspectul etc.” [1, p. 135]. Corectitudinea politică pledează pentru eliminarea din limbă a tuturor acelor unități lingvistice care pot fi considerate ca fiind nepoliticoase și deliberat ofensive și înlocuirea lor cu eufemisme neutre și po-

zitive. Corectitudinea politică este o formă robustă de manipulare a limbajului printr-un joc de cuvinte și expresii care au o putere incontestabilă în modificarea anumitor situații reale și în redirecționarea ideologiilor oamenilor. Eufemismele politic corecte sunt expresii indirecte, politicoase, folosite în locul cuvintelor aspre sau care încalcă decența. Astfel, eufemismul ***adecvat*** înlocuiește calificativele de ***bine*** sau ***rău***, ***o problemă cumplită*** devine ***un subiect controversat*** sau ***provocator***, ***cheltuielile*** sunt ***investiții***, ***reducerile*** devin ***economii***, iar ***afectat de eroare materială*** înseamnă ***bani furați din buget***. Se poate remarca ușor că aceste eufemisme sunt caracterizate de o atitudine pragmatică și urmăresc scopul de a deghiza și a acoperi asocierile neplăcute ale anumitor cuvinte. Cu toate acestea, eufemismele au și scopuri benefice de atenuare inofensivă, cum ar fi eufemismul ***copii cu nevoi speciale*** sau ***comportament controversat*** pentru ***copii cu activități mintale reduse*** sau ***hiperactivi***. Folosirea acestor eufemisme nu ușurează deloc lucrul cu această categorie de copii, dar cel puțin îi protejează de tachinare sau demoralizare din partea semenilor lor. Astfel, eufemismele politic corecte nu sunt foarte diferite și nu își propun să deghizeze/mascheze sau să ascundă realitatea neplăcută, ci ajută la eliminarea stigmatizării stereotipurilor sociale negative prin obligarea publicului să depășească conținutul simplu al mesajului și să provoace prejudecăți întruchipate în limbaj.

Corectitudinea politică lingvistică se bazează pe ipoteza relativității lingvistice a lui Sapir-Whorf privind legătura directă între formele de limbă, cultură și gândire. Conștientizând faptul că anumite cuvinte și construcții verbale corespund cu comportamentul anumitor oameni, susținătorii acestei ipoteze au concluzionat că determinismul lingvistic al lui Sapir-Whorf favorizează crearea unui singur câmp de comunicare și programează un comportament lingvistic tolerant pentru toți participanții la comunicare, prin introducerea unor norme speciale de etichetă în timpul acestei comunicări. Ipoteza a stat la baza doctrinei corectitudinii politice și sugerează utilizarea unor înlocuitori neutri sau pur și simplu pozitivi (eufemisme), înlăturând expresiile jignitoare sau tabu care afectează negativ sentimentele și demnitatea individului: ***greutate excesivă*** în loc de ***gras***; ***neadevăr*** în loc de ***minciună***. Eufemismele, ca și alte unități lingvistice, nu implică o manipulare obligatorie *sine qua non*: ele pot fi folosite în scopuri de corectitudine politică – doar ca unități lexicale „blânde" – și deloc pentru a-l direcționa pe destinatar către gânduri și acțiuni care îi contrazic convingerile și interesele. Cu toate acestea, de obicei în condiții moderne de comunicare, o utilizare a acestor eufemisme în scopuri manipulative este, la fel, posibilă. Comunicarea manipulativă nu este corelată cu categoria clarității și nu intenționează să soluționeze esența problemei.

În cazul în care admitem faptul că eufemismele sunt expresii ce respectă normele corectitudinii politice și sunt folosite în locul unor apelative inacceptabile sau a cuvintelor tabu, devine implicită aserțiunea conform căreia eufemismele funcționează în baza principiului fundamental al pragmaticii: principul politeții. Acesta ține cont de relația dintre emițător și receptor, codul și contextul acesteia, dar și de imaginea de sine a ambilor interlocutori. Comportamentul care este corect atât din punct de vedere politic, cât și social, și care manifestă înțelegere și grijă pentru starea de bine a altor persoane este considerat un comportament politicos. Politețea este considerată o strategie universală unanim acceptată în timpul relației comunicative. Potrivit lui Geoffrey N. Leech, principiul politeții cuprinde șase maxime principale (tact, generozitate, aprobare, modestie, acord, simpatie) care controlează comportamentul cotidian și sunt determinate să evite o eventuală înțelegere greșită și să diminueze orice fel de amenințare potențială care ar putea afecta imaginea interlocutorului în timpul comunicării [2, p. 131]. Astfel, putem deduce că politețea controlează comportamentul lingvistic, deoarece limbajul este produs în conformitate cu acest principiu.

Penelope Brown și Stephen Levinson, la rândul lor, postulează că politețea este un semn al unui comportament respectuos, care menține principiul cooperării în comunicare și este considerat un motiv puternic pentru utilizarea eufemismului. Utilizarea eufemismelor este încurajată într-o societate în care politețea este înalt apreciată și în care adresarea indirectă este considerată un semn al bunului-simț, în timp ce cea directă poate fi jenantă. Conform acestei teorii pragmatice utilizate pe scară largă în studierea eufemismului, se constată că indiferent de ambiguitatea implicită, eufemismul este considerat o strategie eficientă în minimizarea nemulțumirii la adresa socială și a imaginii de sine atât a emițătorului, cât și a receptorului. În această ordine de idei, Robin T. Lakoff constată că politețea ocupă un rol primordial deoarece se consideră că este mai important să se evite ofensarea decât să se obțină claritate în timpul unei conversații: „Claritatea intră în conflict cu politețea, însă deseori politețea înlocuiește/suprimă claritatea" [1, p. 298]. Acest concept este argumentat în mod explicit în colecția de lucrări științifice coordonată de Robin Lakoff și Sachiko Ide *Broadening the Hori-*

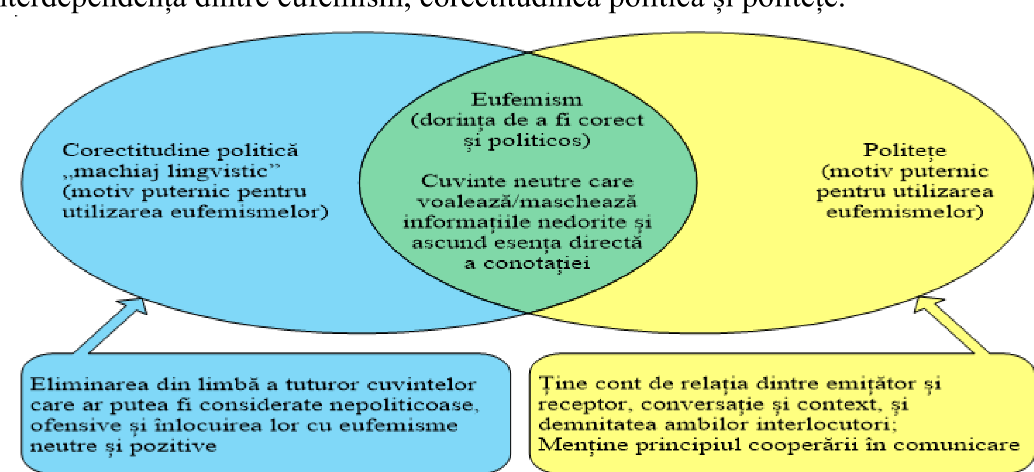
zon of Linguistic Politeness, în care autoarele susțin că „în multe tipuri de discurs, politețea înlocuiește claritatea; adică, în relațiile zilnice, atunci când se confruntă cu o alegere între claritate și politețe, oamenii optează în mod normal în favoarea acesteia din urmă” [3, p. 8]. Totodată, se propun trei reguli de politețe: a nu impune, a oferi opțiuni și a-l face pe destinatar să se simtă bine, fiind prietenos. Fiecare dintre aceste reguli se validează prin definiții și strategii de implementare: prima regulă (a nu impune) încurajează abordarea subiectelor prin strategii de distanțare a emițătorului de destinatar, cum ar fi utilizarea formei pasive de exprimare; a doua regulă (a oferi opțiuni) presupune utilizarea eufemismelor urmărind scopul de a se asigura împotriva eventualelor riscuri; a treia regulă (cea de a fi prietenos) are prioritate față de celelalte reguli din percepția autoarelor.

Analizând caracteristicile specifice de exprimare ale emițătorului și receptorului, Penelope Brown și Stephen Levinson disting „politețea pozitivă” (asociată cu expresia lingvistică a solidarității, includerea interlocutorului în același grup de comunicare cu vorbitorul) și „politețea negativă” (dependentă de relațiile ierarhice din societate și de distanța socială, asociată cu autoreținerea emițătorului și dorința de a evita conflictele) [4, p.70]. Politețea negativă poate fi deci calificată ca etichetă a vorbirii. Iar respectarea politeții, atât pozitive, cât și negative, favorizează utilizarea eufemismelor, a căror natură, la fel ca natura politeții, este determinată de contextul comunicativ.

Prin urmare, putem afirma că eufemismele care au apărut în cadrul ideologiei corectitudinii politice au fost create în conformitate cu principiile politeții pozitive. Dar, ținând cont de faptul că multe eufemisme politic corecte se transformă într-un fel de formule de etichetă, a căror ignorare în societatea modernă ar echivala cu lipsa de tact, se dovedește că, în cadrul respectării corectitudinii politice, tipurile pozitive și negative de politețe se intersectează. Astfel, în lumina teoriei lui Penelope Brown și Stephen Levinson, putem argumenta că utilizarea lor în prezent este o manifestare a politeții negative, deoarece aceasta ilustrează cunoașterea regulilor de etichetă care sunt relevante în această etapă.

Din cele relatate *supra*, se poate remarca fără dificultate că există o interdependență imanentă între eufemism, corectitudine politică și politețe, întrucât dorința de a fi politicos și corect (eufemismul) decide în mod semnificativ gradul de utilizare a expresiilor eufemistice în timpul interacțiunii. Aceste concepte sunt atât de interdependente, încât devin inseparabile și reciproc corelate, împărtășind un obiectiv comun în ceea ce privește normele sociale. Modalitatea indirectă de exprimare prin uzul eufemismelor servește în general pentru evitarea afrontului și asigurarea corectitudinii politice în toate dimensiunile. Necesitatea de a respecta standardele unei conduite adecvate din punct de vedere social propulsează angajarea eufemistică, în care scopul său principal este de a evita ignoranța în relațiile sociale și a salva demnitatea interlocutorilor în cadrul evenimentului comunicativ (politețea). Astfel, atunci când se constată că subiectul comunicării este neplăcut sau ofensator, se recurge în mod deliberat la eufemism, fără a afecta sensul a ceea ce se spune. Această strategie servește la ștergerea sau atenuarea oricărui limbaj jignitor care se află sub umbrela politeții și corectitudinii politice, totodată îngăduind sacrificarea clarității în numele politeții și al respectului.

Fig. 1. Interdependența dintre eufemism, corectitudinea politică și politețe.

Sursa: elaborată de autor

Corelația dintre eufemism, tabu și disfemism

Eufemismul se referă la utilizarea modalităților deliberat indirecte, convențional imprecise sau social „confortabile” de a se referi la subiecte jenante, neplăcute sau chiar tabu. Toate comunitățile, de la cele mai „primitive” până la cele mai „avansate”, au subiecte tabu și astfel utilizează eufemisme [5, p. 151]. Așadar, referirea la tabu, considerat principalul declanșator al eufemismelor, devine imperioasă atunci când vorbim despre eufemisme.

Pentru societatea contemporană, conotația termenului *tabu* se ramifică în două direcții opuse: pe de o parte, tabuul reprezintă ceva sacru, consacrat, iar, pe de altă parte, se referă la ceva supranatural, periculos, interzis sau neobișnuit. În lucrarea *Totem and Taboo* de Sigmund Freud găsim o analiză interesantă a expresivității eufemismelor care se datorează substanțial originii lor de interzicere (tabu) și legăturii inevitabile dintre sentimente, emoții și stări antagoniste [6]. Datorită încărcăturii semantice pe care o posedă, tabuul este deseori abandonat, iar golul creat este substituit cu un eufemism inofensiv. Ulterior, acest termen a ajuns să se refere la experiențe, cuvinte sau fapte care nu ar trebui niciodată pronunțate. Totodată, utilizarea tabuurilor este considerată o modalitate dezagreabilă de exprimare, nu atât din cauza că ar provoca daune fizice sau metafizice, ci mai degrabă deoarece ar afecta negativ emițătorul prin ofensarea sensibilității receptorului. Lucrarea *The Routldge Dictionary of Language and Linguistics* definește tabuul drept „un termen care este evitat din motive religioase, politice sau sexuale și este de obicei înlocuit cu un eufemism” [7, p. 173]. Prin urmare, subiectele constrânse sunt evitate și menționate în moduri indirecte, bazându-se pe strategiile de politețe, utilizate de obicei prin eufemism. Deci absența cuvintelor și expresiilor tabu din conversație se manifestă ca o cerință *sine qua non* a utilizării eufemismului ca un mod mai blând, plăcut și agreabil pentru abordarea subiectelor jignitoare și nerespectuoase. Potrivit lui Keith Allan și Kate Burridge, tabuurile apar din constrângerile sociale asupra comportamentului individului care pot provoca disconfort sau rănire. Freud subliniază faptul că tabuul este o interzicere sau o constrângere care trăiește în subconștientul nostru și dorința inconștientă de a o depăși.

În funcție de motivația psihologică pe care o evocă, Stephen Ullman încadrează tabuul în trei grupuri mai mult sau mai puțin distincte: al fricii, al delicateței și al curtoaziei sau decenței [8, p. 206]. *Frica* de a pronunța numele unor forțe supranaturale impune adesea interdicții. De exemplu, religia iudaică nu permite adresarea directă către Dumnezeu, din motive că nici chiar cu privire la om, numele nu indică ceea ce este persoana în sine, deoarece „numele restrânge și stăpânește, iar Dumnezeu este incognoscibil în ființa Sa” (niciun nume nu poate să cuprindă bogăția și adâncimea Ființei Dumnezeiești) [9], de aceea a fost înlocuit cu eufemismul *Stăpân*, iar această modalitate se atestă și în limbile engleză (*Lord*) și franceză (*Seigneur*). Grupul de tabuuri care se referă la *delicatețe* denotă o tendință generală a omului de a evita referirea directă la subiecte neplăcute. Numeroase eufemisme sunt legate anume de aceste situații de delicatețe: boală, moarte, defecte fizice sau mentale. De exemplu, în lagărele de concentrare naziste, verbul ***a organiza*** a ajuns să fie folosit în multe limbi ca eufemism pentru ***procurarea prin mijloace ilicite*** și astfel pentru ***furt***. Grupul de tabuuri ce se referă la ***curtoazie*** sau ***decență*** cuprinde termeni care implică anumite părți ale corpului, sex și înjurături. Standardele de curtoazie diferă foarte mult în funcție de perioada în care sunt folosite. De exemplu, în secolul trecut era obișnuit ca doamnele să vorbească despre ***membrele*** pianului în loc să menționeze cuvântul ***picioare*** sau era des utilizat cuvântul ***talie*** în loc de cuvântul ***corp***.

Tema războiului poate crea subiecte tabu care se manifestă prin dezumanizarea limbajului. Astfel, în anumite situații și contexte se observă tabuizarea lexemului ***război***, utilizându-se eufemismul ***operațiune militară specială***, ***conflict*** sau ***criză***. În referirile la războiul din Transnistria, Crimeea și Georgia, deseori eufemismul ***conflict*** este însoțit de calificativele **înghețat**, ***prelungit***, ***blocat***, ***nerezolvat***, ***cu temperatură variabilă***. În aceste exemple se poate observa dubla omitere a denotatului negativ: în primul rând, din cauza omiterii cuvântului ***război***, iar în al doilea rând, din cauza că receptorul se concentrează asupra teritoriului. În general, evenimentele istorice de mare anvergură, cum ar fi războaiele, au tendința de a lăsa o amprentă asupra limbajului. S-a constatat că războaiele furnizează un limbaj eufemistic particular pentru a exprima caracterul malefic al războaielor propriu-zise. Mai întâi de toate, trebuie să constatăm faptul că orice război este un conflict ideologic, iar limbajul folosit în comentarea faptelor de război are un mesaj dublu: de manipulare a adversarului prin propagandă și de dezinformare a propriului popor pentru a ascunde realitatea

dură a războiului, cum ar fi pierderile umane sau eșecurile, care sunt numite prin eufemismul ***pierderi colaterale/collateral damage*** sau cum ar fi expresia ***we deleted fifteen units of liveware***. Această încercare de a abstractiza și de a depersonaliza servește pentru a evita termenul explicit tabu ***to kill/a omorî***. Prin urmare, atât timp cât există tabuul, se impune necesitatea de a crea și a reînnoi limbajul cu scopul de a vorbi fără a ofensa. Totodată, considerăm că unul dintre cele mai fundamentale eufemisme din istoria lumii politice a fost pronunțat în 1945, de către împăratul Japoniei, Hirishito, când și-a informat poporul despre predarea necondiționată a țării lor, ca urmare a bombardamentului atomic, pierderea a trei milioane de oameni și o invazie iminentă, cu următoarele cuvinte: „Situația războiului s-a dezvoltat nu neapărat în avantajul Japoniei”. ,,The war situation has develped not necessarily to Japan's advantage”. Pe de altă parte, imperiul estic furnizează suficiente exemple de eufemisme sau expresii manipulatoare, șocante prin cinismul și neadevărul lor flagrant. În timp ce liderul rus declara că Rusia are un rol istoric de pacificator și stabilizator în Caucaz, aviația rusească bombarda întregul teritoriu al Georgiei. Similar este și cazul războiului din Ucraina și Transnistria, în care Rusia joacă un rol decisiv. Este cunoscut rolul de ***pacificator/peacekeeping forces*** al unor trupe străine pe teritoriul altei țări, termenul ***pacificare*** fiind decodat, în funcție de contextul geopolitic, ca ***intervenție***, ***confruntare armată***, ***represiune sau eșec/eroare diplomatică*** (***diplomatic failure***). Totodată, textul politic, din perspectiva coşeriană, are funcţii specifice, precum „ascundere a gândirii”, „falsificare intenționată a lucrurilor” sau „nerespectarea adevărului”, însă cu aparența de a-l spune fie fără posibilitatea de verificare a celor spuse, fie folosindu-se de posibilitatea ca cele spuse să fie interpretate și în alt mod, într-un sens „inocent”, ceea ce îi este propriu insinuării [10, p. 15].

În urma pozițiilor științifice analizate *supra*, putem conchide că eufemismul se caracterizează printr-un limbaj de evitare și expresii evazive, cu alte cuvinte, emițătorul folosește cuvintele în calitate de scut protector împotriva mâniei sau dezaprobării receptorului, înfățișându-se sub forma unei „expresii care încearcă să evite să fie ofensatoare” [11, p. 21]. În opoziție cu eufemismul se află *disfemismul*, care face apel la resursele verbale urmărind scopul de a fi ofensator sau, pur și simplu, abuziv fie față de semnificat sau receptor, fie față de ambii. Disfemismele, în mod antitetic, folosesc cuvintele în calitate de arme pentru a-l ataca pe celălalt, servind ca modalitate de exprimare a furiei, frustrării sau angoasei. Din punct de vedere lingvistic, eufemismele și disfemismele nu sunt doar un răspuns la tabu, ci funcționează inclusiv acolo unde emițătorul evită să utilizeze sau, dimpotrivă, decide în mod deliberat să folosească o expresie dură și/sau un stil nepotrivit de adresare. Atât eufemismele, cât și disfemismele comunică o atitudine față de receptor și față de semnificat. Așadar, în spatele fiecărui semn lingvistic, fie eufemistic, fie disfemistic, stă o atitudine pozitivă sau negativă, a cărei decodare devine imperioasă. Emițătorul, în acest caz, alege vocabularul, sintaxa și prozodia exprimării în funcție de mediu, context și audiență, iar aceste alegeri reflectă în mod direct formule de politețe și aspecte ale eufemismelor și disfemismelor.

Eufemismul şi disfemismul reprezintă două procese cognitive de conceptualizare a unei anumite realități interzise, având baze și resurse comune, dar scopuri și intenții diferite. Atât eufemismul, cât și disfemismul sunt determinate prin alegerea expresiei potrivite într-un anumit context. Capacitatea imanentă a acestor două fenomene este atât de inerentă, încât scoate în evidentă faptul că interdependența acestora este deseori neclară. Tocmai această capacitate expresivă de natură eufemistică și disfemistică demonstrează că linia de hotar dintre tabu si disfemism este destul de estompată, astfel încât un termen tabu nu este ușor disponibil și hotarul dintre eufemism și disfemism nu este în întregime clar.

Eufemismele folosesc expresii favorabile în locul celor inacceptabile din punct de vedere social. Disfemismele, pe de altă parte, folosesc expresii inacceptabile din punct de vedere social. Distincția dintre eufemism și disfemism, bazată pe funcțiile și originea acestora, corespunde naturii duale a omului: ființa rațională versus ființa irațională. Astfel, eufemismul și disfemismul reflectă dualitatea minte versus trup sau conflictul permanent dintre intelect și absurditate. Eufemismul reflectă latura intelectuală, identificată cu controlul emoțional, cenzura, toleranța și rațiunea. Efectul descătușării furiei împotriva unei persoane sau insultarea cuiva dezvăluie latura irațională a ființei umane, latură pe care eufemismul încearcă s-o ascundă.

Atât eufemismul, cât și disfemismul generează figuri de stil și sunt motivate de interzicere, frică, dezgust, ură. Distincția dintre eufemism și disfemism rezidă în faptul că primul este bine cunoscut și utilizat pe scară largă, pe când cel din urmă este mai puțin cunoscut și este folosit în contexte diametral opuse contex-

telor eufemizate. Scopul primordial al eufemismului este de a prezenta o situație, o persoană sau un concept într-un mod cât mai agreabil, pe când disfemismul folosește un limbaj emoțional și psihologic încărcat, lipsit în totalitate de valoare argumentativă. Contrar eufemismelor, disfemismele sunt utilizate în mod intenționat și sunt motivate de dorința de a demonstra în mod ofensiv astfel de sentimente. Prin urmare, atât eufemismul, cât și disfemismul pot funcționa ca marcatori de identitate într-un grup social. Respectiv interdependența dintre eufemism și disfemism este de o importanță majoră. Eufemismele se evidențiază ca instrumente lingvistice foarte utile în strategiile verbale indirecte în vederea obținerii unui discurs de calitate. Disfemismele reprezintă expresii cu conotații ofensive, îndreptate, de obicei, spre oponent și exprimă dezaprobarea sau denigrarea.

Sintetizând cele expuse *supra*, putem evidenția faptul că eufemismul este un proces sociolingvistic important care este folosit în diverse contexte sociale și culturale. Din perspectiva pragmatică, eufemismul este utilizat pentru a menține politețea și buna-cuviință, dar și pentru a evita conflictele sau jignirile. Din perspectiva semantică, eufemismul poate fi utilizat pentru a evita cuvinte sau expresii considerate tabu sau ofensatoare, dar și pentru a amplifica sensurile negative ale acestora, creând astfel disfemisme. Prin urmare, necesitatea utilizării eufemismelor se manifestă prin invocarea unei substituții lexicale a termenului nedorit aflânduse în corelație cu corectitudinea politică și politețea, urmărind scopul de a atenua, a evita sau a spori expresiv o anumită realitate interzisă fiind astfel în legătură cu tabuul și disfemismul.

Referințe:

1. LAKOFF, Robin, T. *The logic of politeness: Or, minding your p's and q's*. Papers from the 9th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society: 1973, pagina 292-305. Bridge University Press. https://linguistlinguine.tumblr.com/post/138002695542/lakoff-1973-papers-from-the-ninth-regional#notes (accesat la 20.11.2020).
2. LEECH, Geoffrey N. *Principles of Pragmatics*. Longman, London and New York, 1983, 250 p. ISBN 0-582-55110-2.
3. LAKOFF, Robin T. *The Language of War*, Berkeley: University of California Press, 2000, 323 p. ISBN 9780520216662. 9780520232075.
4. BROWN, Penelope, LEVINSON, Stephen C. *Politeness. Some Universal in Language Usage*. New York, Cambridge University Press 1987, 360 p. ISBN 0 521 30863 2.
5. HUGHES, Geoffrey. *An Encyclopedia of Swearing, the Social History of Oaths, Profanity, Foul Language, and Ethnic Slurs in the English-Speaking World*. New York, Routledge: 2006, 601 p. ISBN 9780765612311. 9780765621122.
6. FREUD, Sigmund. *Totem and Taboo*. Traducere în engleză de A. A. Brill. Londra: 1919. https://www.gutenberg.org/files/41214/41214-h/41214-h.htm (accesat la 12.02.2021).
7. BUSSMANN, Hadumod. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. Traducere de Trauth Gregory and Kazzazi Kerstin. London/New York: 2006, 1335 p. ISBN 0-415-02225-8.
8. ULLMANN, Stephen. *Semantics: an introduction to the science of meaning*. Oxford, Basil Blackwell: 1962, 278 p. ISBN 0631071202, 9780631071204.
9. Despre religia iudaică. https://www.crestinortodox.ro/religie/despre-religia-iudaica-cadrul-monoteist-perioadei-profetului-moise-124110.html (accesat la 15.02.2021).
10. COȘERIU, Eugen. *Limbaj și Politică.* În *Revista de Lingvistică și știință literară*, nr. 5. Chișinău: 1996, p. 10-28.
11. ALLAN, Keith, BURRIDGE, Kate. *Euphemism and Dysphemism. Language Use as Shield and Weapon.* Oxford University Press, New York, 1991, 263 p. ISBN 0195066227, 9780195066227.

Date despre autor:
Galina BOBEICĂ, doctorandă, Școala doctorală *Științe* Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: galina.bobeica@yahoo.com
ORCHID: 0000-0002-7235-3281

Prezentat la 15.05.2023

CZU: 37(498)(091)(092) https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_19

NICOLAE IORGA: CUGETĂRI DESPRE ÎNVĂȚĂMÂNT ȘI EDUCAȚIE

Svetlana COANDĂ
Universitatea de Stat din Moldova

În articol sunt analizate cugetările despre învățământ și educație ale lui Nicolae Iorga (1871-1940) – mare istoric, publicist, om politic, scriitor, profesor.

Una dintre cele mai importante lucrări ale lui Nicolae Iorga este Istoria învățământului românesc, publicată în anul 1928 și reeditată în anul 1971. În această lucrare, Nicolae Iorga a făcut aprecieri critice asupra diverselor sisteme și proiecte de modernizare a învățământului din România, susținând și promovând viziuni reformatoare și novatoare. Nicolae Iorga menționa rolul decisiv în educație și învățământ al limbii materne, accentua insistent impactul școlii naționale în lupta cu ceea ce el numea „tendințele de deznaționalizare”. În viziunea acestui mare gânditor, principalul scop al învățământului și educației este „pregătirea omului complect, care să nu se încurce în viaţă, ci s-o înţeleagă, s-o domine şi s-o sporească”, aportul profesorilor fiind unul decisiv în atingerea acestui scop.

Cuvinte-cheie: *învățământ, educație, dezvoltare culturală, integrare umană, școală națională, reformă școlară, metode de predare, spirit național, educaţie morală, activitate practică.*

NICOLAE IORGA: THOUGHTS ON TEACHING AND EDUCATION

The article analyzes the thoughts on education of Nicolae Iorga (1871-1940) - great historian, publicist, politician, writer, teacher.

One of Nicolae Iorga's most important works is the History of Romanian Education, published in 1928 and re-edited in 1971. In this work, Nicolae Iorga made critical assessments of the various systems and projects to modernize education in Romania, supporting and promoting reforming and innovative visions. Nicolae Iorga mentioned the decisive role of the mother tongue in education and training, he insisted on the impact of the national school in the fight against what he called ,,denationalization tendencies”. In the vision of this great thinker, the main goal of education is ,,the preparation of the complete person, who does not get confused in life, but understands it, dominates it and increases it”, the contribution of teachers being a decisive one in achieving this goal.

Keywords: *education, cultural development, human integration, national school, school reform, teaching methods, national spirit, moral education, practical activity.*

Introducere

Nicolae Iorga (1871-1940) a fost un mare istoric, publicist, om politic, un scriitor total, după cum îl caracteriza George Călinescu și, de asemenea, un remarcabil pedagog. El este considerat „un adevărat fenomen”, calificativ primit încă din timpul studenției, când a absolvit, într-un singur an, Facultatea de Litere din Iași (1888-1889), cu „magna cum laude”. După aceasta și-a continuat studiile la Ecole Pratique des Hautes Etudes din Paris până în 1892, apoi la Universitățile din Berlin și Leipzig, unde, în 1893, a susținut teza de doctorat cu tema: „Thomas III Marquis de Saluces, etude historique et literaire” (Thomas III marchiz de Saluces. Studiu istoric şi literar.) În multiaspectuala sa activitate, Nicolae Iorga a scris peste 1.000 de volume, 12.755 articole și studii, 4.963 recenzii.

Asumându-şi, pentru epoca sa, „rolul lui Voltaire”, N. Iorga și-a pus amprenta geniului său și în cugetările despre învățământ și educație, având o vastă activitate pedagogică: profesor de limba latină la Școala de băieți din Ploiești (1890), profesor suplinitor la Catedra de Istorie Medie din cadrul Universității din București (1894), profesor titular al Catedrei de Istorie Medie, Modernă și Contemporană de la Universitatea din București (1895). La 1 noiembrie 1928, Nicolae Iorga este ales decan al Facultăţii de Litere şi Filosofie, iar în anul 1929 devine rector al Universităţii din Bucureşti. În anii 1931-1932 Nicolae Iorga a fost ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor. Din a. 1897 Nicolae Iorga a devenit membru corespondent al Academiei Române (9 aprilie 1897), iar apoi (26 mai 1910) – membru al Academiei Române. În perioada 1924-1927 el este ales preşedinte al Secţiunii de Istorie a Academiei Române.

Activând în vederea ridicării nivelului cultural al poporului român, Nicolae Iorga ținea conferințe la Ateneul Român, în cadrul Ligii Culturale, al cărui președinte a devenit în 1919, și, de asemenea, în cadrul cursurilor de vară de la Universitatea Populară de la Vălenii de Munte, universitate pe care el a fondat-o în 1908. Urmărind același scop. N. Iorga a înființat un șir de instituții importante de cercetare: Institutul de Studii Sud - Est Europene (1914), Institutul de Istorie Universală (1937), precum și numeroase instituţii româneşti în străinătate, cum ar fi Şcoala Română de la Paris, Casa Română de la Fontenay-aux-Rosses, Casa Română din Veneţia şi altele.

La 10 martie 1929, Nicolae Iorga debuta în programele postului naţional de Radiodifuziune. La „Universitatea Radio", o emisiune radiofonică zilnică de conferinţe pe teme variate, la care personalităţile vremii prezentau prelegeri, Nicolae Iorga s-a manifestat, având un impact puternic asupra auditoriului, deoarece conferinţele sale erau deosebit de valoroase şi actuale. De exemplu, unele dintre temele pe care N. Iorga le-a abordat erau: „Ce este o naţiune?", „Adevărata civilizaţie", „Drept şi morală la români", „Noi hotare" etc.

Toată această vastă activitate i-a determinat și viziunile asupra învățământului și educației, expuse de Nicolae Iorga într-un șir de lucrări și luări de cuvânt. Printre acestea, vom remarca, în primul rând, lucrarea *Istoria învățământului românesc*, publicată în anul 1928, lucrare pe care cercetătorii operei lui N. Iorga o consideră, pe bună dreptate, ca una dintre cele mai importante cărți ale savantului, una pe care orice profesor, orice pedagog ar trebui să o citească. Această lucrare a fost înalt apreciată, a avut o circulație largă, prima ediție epuizându-se foarte repede, devenind o carte rară chiar din timpul vieții autorului. N. Iorga a avut intenția de a o reedita, dar acest lucru nu s-a mai întâmplat, el fiind asasinat în anul 1940. S-a reuşit, totuși, ulterior, în anul 1944, să fie publicată *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, unde atenția savantului se centrează pe studierea consistentă a învățământului din această regiune a României, iar lucrarea *Istoria învățământului românesc* a fost reeditată în 1971, în ediția îngrijită, studiu introductiv și note de Ilie Popescu Teiușan.

Condiții ce au determinat dezvoltarea învățământului în România

La lucrarea sa *Istoria învățământului românesc*, carte fundamentală pentru înțelegerea concepțiilor despre învățământ și educație ale autorului, Nicolae Iorga a luat epigraful: „Școala este însuși viitorul țării"(Carol I). Pornind de la convingerea că e necesară o înțelegere integrală a fenomenelor care să permită evidențierea esenței lor, că epocile, cum susținea el, „se lămuresc nu în ele ci prin ele de la una la alta. Și e cu neputință de a vorbi de una fără a gândi la alta și de a întreprinde explicația uneia fără a le ști pe toate" [1], N. Iorga accentua că evoluția învățământului în România este într-o strânsă interdependență cu istoria dezvoltării societății. Marele gânditor român atrăgea atenția asupra condițiilor sociale, economice și politice care constituie baza, fundamentul ce favorizează sau împiedică, frânează dezvoltarea învățământului, a conţinutului său. „Dar un învățământ există fără îndoială, nu în legătură cu urmărirea pe căi teoretice a adevărului, ci cu nevoile adânci, neapărate ale societății care, în vremuri normale, creează școala și-i determină caracterul" – menționa el [2, p. 2].

În această ordine de idei, Nicolae Iorga evidenția anumite condiții concrete care au determinat apariția învățământului în România, a învățământului românesc. Astfel, în lucrarea *Istoria învățământului românesc*, el scria: „În ce privește propriul nostru învățământ, legat de limba slavonă a Statului și de pravoslavnicia bisericii, el este desigur o foarte veche realitate. Necesitatea lui era impusă de creşterea clerului înalt, de producerea unor călugări învățați, caligrafi și pictori, de inițierea domnilor și boierilor și de deprinderea profesională a scriitorilor de diplome" [2, p. 2].

Referindu-se la învățământul din secolele al XIV-XVII- lea, înfăptuit de călugări, dieci, scriitori de cărți domnești (în slavonă), Nicolae Iorga apreciază această perioadă ca fiind de mare însemnătate pentru începutul dezvoltării învățământului și, în ansamblu, a culturii românești. În special, el subliniază dezvoltarea caligrafiei, a picturii și muzicii în această perioadă. Descrie pe scurt și indică rolul important al lui Grigore Țamblac, Chiril Lukaris („viitorul patriarh al Romei celei noi"), Teoctist, Nicodim („a Tismanei învățatului ctitor.") şi a altor înaintați, manifestat în acest proces [2, p. 3]. Referindu-se la secolul al XVII-lea, Nicolae Iorga vorbește despre aportul lui Udriște Năsturel – „traducătorul din latinește în slavonește a Imitației lui Isus Hristos, acela care pomenește cel dintâi de înrudirea limbii noastre cu latina…", a mitropoliților Var-

laam și Dosoftei, angajați „pentru scopuri culturale, poate chiar și școlare”, care au contribuit la dezvoltarea învățământului în România. De asemenea, îl remarcă pe „învățatul postelnic” Constantin Cantacuzino [2, p. 14,15,17].

În lucrarea sa *Istoria învățământului românesc*, Nicolae Iorga se prezintă ca un continuator al predecesorilor săi în cercetarea acestei probleme: George Missail, Theodor Codrescu și, mai ales, Vasile Alexandrescu-Urechia și Alexandru Dimitrie Xenopol, care, de asemenea, au studiat istoria învățământului românesc și au publicat lucrări importante [3]. El face un șir de referiri la lucrările acestor savanți, manifestând în ansamblu, o documentare solidă, temeinică asupra problemelor cercetate. Ca și predecesorii săi, Nicolae Iorga înțelegea și explica învățământul ca fiind latura, dimensiunea, componenta cea mai importantă a culturii, idee exprimată și de motto-ul lucrării sale: „Școala este însuși viitorul țării.”

De asemenea, proeminentul gânditor român menționa că la începerea dezvoltării culturale a poporului român a contribuit și colaborarea cu alte popoare. Acest fapt e numit de Nicolae Iorga fenomen de integrare umană, căci, scria el în studiul *Două concepții istorice* din lucrarea *Generalități cu privire la studiile istorice*, „ viața unui popor e necontenit amestecată cu viețile celorlalte, fiind în funcțiune de dânsele și înrâurind necontenit viața acestora” [4, p. 102]. Ideea că cultura unui popor, inclusiv învățământul, se dezvoltă și datorită influenței altor popoare, cum zicea Nicolae Iorga, „în mediul firesc de universalitate umană”, este una definitorie pentru marele nostru gânditor și, după cum bine înțelegem, deosebit de actuală.

În special, el menționa influența exercitată asupra învățământului românesc de școlile iezuite din Polonia (în care învățau în sec. al XVII-lea feciorii de boieri moldoveni, de ex., Miron Costin), influență ce o caracteriza ca fiind „sub forma culturală internațională a Renașterii” [2, p. 44]. Nicolae Iorga descrie această influență în felul următor: „Dinspre Polonia venea glasul armonios al antichității pe care îl auzeau școlarii români la studii acolo… de aici rezulta pentru ai noștri gustul citirii, îndemnul la scris, întrevederea de orizonturi nouă, setea de adevăr și presimțirea frumosului, lucru care nu putea rezulta din studierea literaturii religioase în slavonește: literatură seacă, moartă, de tâlc și de exegeză” [5. p. 23].

De asemenea, N. Iorga vorbește și de influența italiană, deoarece în a doua jumătate a sec. al XVII-lea au studiat în Italia (în special, în Padova) tineri români, fapt argumentat temeinic de marele nostru savant. La sfârșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea se manifestă mai pronunțat influența greacă, datorită patriarhilor Dosoftei și Hrisant Notara, inspiratorii înaltelor școli grecești de la București și Iași. Este vorba de Academia Domnească de la București – o școală de învățământ superior având ca limbă de predare greaca veche, întemeiată în 1694 de către domnul Constantin Brâncoveanu (1688-1714) și Academia Domnească din Iași – de asemenea, instituție de învățământ superior, fondată de către Antioh Cantemir în 1707, care a activat în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea și la care, în 1813, Gheorghe Asachi a predat pentru prima dată în limba română un curs de inginerie și hotărnicie, formând o clasă de ingineri, aceasta durând până în 1819. Nicolae Iorga considera că aceste două școli au creat în Principatele Române un larg curent de cultură elenă, care a dat un anumit impuls dezvoltării spiritualității românești. Totuși, făcând o comparație, marele istoric și gânditor român considera mai rodnică influența polonă și italiană decât cea greacă, însă totodată menționa: cultura grecească ne-a dat material, cunoștințe și forme, iar cultura polonă ne-a dat ceva din ideile mari ale Apusului.

Nicolae Iorga descrie și apreciază mult faptul că la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, în rezultatul transformărilor social-economice, se intensifică tendințele în favoarea învățământului în limba românească, promotori activi ai acestor tendințe fiind Gh.Asachi, Gh.Lazăr, Heliade Rădulescu. Marele istoric român accentua în permanență că un rol decisiv în educație aparține limbii materne. În special, Nicolae Iorga scrie despre acest proces în capitolul „Școala națională grecească în luptă cu școala națională a românilor” din lucrarea sa *Istoria învățământului românesc*.

Cerințe, realizări și perspective ale învățământului românesc

În lucrările sale, Nicolae Iorga, descriind și analizând detaliat dezvoltarea învățământului românesc în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, menționează însemnătatea reformelor școlare din a.1766 în Moldova, din a. 1774 în Transilvania și din a. 1776 în Țara Românească. Drept principale realizări ale acestor reforme N. Iorga menționează introducerea obligativității învățământului (1774), faptul că la școli au acces copii din toate grupurile sociale, nu doar din cele privilegiate și că se trece de la programele de învățământ bazate

pe trivium şi quadrivium la programe ce prevăd, de rând cu studierea limbilor clasice și studierea limbilor moderne, de asemenea – studierea științelor laice („epistimiilor”) şi îmbunătățirea metodelor de predare. Marele istoric şi pedagog califica reforma din a.1776 în Ţara Românească ca „un act de cea mai mare importanță, care face onoare concepției școlare în țările noastre la această dată.” Îndeosebi, el aprecia faptul că în rezultatul reformei „greceasca tradițională face loc larg limbilor de aceeaşi origine cu a noastră, care deschid calea către învățătura laică și către noua cugetare modernă, permițând lecturi în vastul domeniu al „filozofiei” secolului al XVIII-lea…” De asemenea, Nicolae Iorga menționează umanismul, caracterul moral al noilor legi ale învățământului – „bunătatea, cruțătoare pentru sufletul copiilor, care reiese din fiecare prescripție a unei ordini interioare… respectul care se poartă tinerelor inteligențe, grija de o demnitate omenească încă așa de fragedă.” Gânditorul român compară programul de învățământ acceptat în a. 1776 în Țara Românească cu planul de educație polon, inspirat de J. J. Rousseau și care era profund reformator pentru acea perioadă [2, p. 54].

În continuare, N. Iorga vorbește despre activitatea, chiar lupta desfășurată pentru dezvoltarea învățământului în limba națională – limba română. În special, Nicolae Iorga îi elogiază pe doi corifei ai învățământului național – Gheorghe Lazăr (la București) și Gheorghe Asachi (la Iași). Pe Gh. Lazăr îl aprecia înalt pentru că de pe catedra de la Sf. Sava, punea temeliile „înaltei școli naționale” și că avea „calități capabile de a duce la bun capăt nu numai o schimbare didactică, ajunsă necesară, dar și revoluția în spirite de care de mult era atât de mare nevoie”. Pe Gh. Asachi îl aprecia mai ales pentru „simțul adânc al marilor noastre origini, pe care le-a cântat ca „român al Daciei … și pentru că la Iași, „biruitor”, Asachi va cânta în 1820 în versuri biruința învățământului științelor în limba românească – menționa Iorga [2, p. 84-85]. Marele istoric salută această importantă realizare, victorie, izbândă că românii au școala lor, că limba patriei e apreciată la cel mai înalt nivel, accentuând că introducerea limbii române în școlile de toate treptele a fost consfințită de Regulamentul Organic – lege constituțională pusă în aplicare în Moldova în 1832. Este, în mare măsură, aportul lui Gh. Asachi, care în acel timp a fost secretar al comitetului la secția moldovenească pentru elaborarea Regulamentului Organic. După cum se știe, Gh. Asachi are merite deosebite în organizarea unui sistem de învățământ nou, de tip european, în Moldova. El a înființat cursurile de ingineri hotarnici pe lângă Academia domnească (1813), a contribuit la reorganizarea Seminarului de la Socola (1820), a întemeiat pe lângă mănăstirea Trei Ierarhi o școală normală (1828) și Gimnaziul Vasilian [6], a deschis școli ținutale (1832), a înființat prima școală de fete din Moldova (1834), școli de arte și meșteșuguri, precum și Academia Mihaileană de la Iași.

Însă, după cum accentua Nicolae Iorga în lucrarea sa *Istoria învățământului românesc*, lupta pentru limba română nu se terminase. În sec. al XIX-lea limba română în învățământ era amenințată de primejdia de a fi înlocuită cu limba franceză, în special, în clasele superioare ale Academiilor de la Iași și București. În această privință, N. Iorga scria, menționând „concurența atât de neegală între două civilizații”:„Învățământul național, înjghebat cu atâta greutate și ținut cu atâtea sacrificii, se întâlni îndată după organizarea lui cu o puternică rezistență a unei părți din clasa boierească, pe care o fermecase splendida civilizație franceză și care n-avea nici o considerație pentru începuturile nedesăvârşite și adesea neîndestulătoare de la noi…” [2, p. 120,121]. În această ordine de idei, N. Iorga, vorbind despre Gimnaziul Vasilian, accentua și saluta „frumoasa tradiție” care se sprijină pe „cultura limbii vorbirii neamului, în care se fac sfintele rugăciuni, se tractarisesc toate pricinile şi care este cea mai puternică legătură spre păstrarea şi îmbunătățirea neamului, şi însuflețirea de dragoste către patrie”. De asemenea, este menționat rolul și însemnătatea limbii latine, pe care N. Iorga o numește, „maica limbii noastre”.

După cum am mai menționat, marele nostru savant s-a manifestat întotdeauna ca susținător și promotor al viziunilor unor notorii predecesori ai săi în vederea limbii române ca limbă de predare, cum ar fi, de exemplu, Gheorghe Asachi, care se pronunța ferm împotriva alungării „limbii naționale” din „templul învățăturilor publice”, Veniamin Costache, Gheorghe Lazăr, Heliade Rădulescu ș.a., care au demonstrat că limba română e capabilă și demnă să fie instrument de exprimare în domeniul tuturor științelor [7]. Nicolae Iorga, cu toate ocaziile, insistent accentua rolul școlii naționale în lupta cu ceea ce el numea „tendințele de deznaționalizare”. Acest pericol Nicolae Iorga îl atribuia, în primul rând, „asaltului” limbii franceze asupra limbii române, limba franceză devenind în sec. al XIX-lea mijlocul de comunicare al înaltei societăți

românești și al presei de elită. Astfel, în lucrarea *Lupta pentru limba românească* (1908), el avertizează cu privire la pericolul influenței limbii franceze asupra limbii române și închină o adevărată odă limbii române și rolului ei în întreținerea spiritului național. Iar în 1906, profesorul N. Iorga chiar îşi scoate studenţii în stradă pentru a manifesta împotriva unui spectacol în limba franceză, organizat la Teatrul Naţional de către elita privilegiată bucureşteană. Totuși, Nicolae Iorga nu nega totalmente, ci chiar aprecia înalt aportul profesorilor francezi, menționând că dascălilor francezi „le datorim așa de mult în ce privește dezvoltarea învățământului nostru superior” [8].

Reieșind din profunde motive patriotice, N. Iorga menționa că învățământul în limbă română a avut un rol și o influență decisivă în teritoriile românești aflate sub stăpânire străină, cum erau Transilvania, Bucovina, Basarabia, Banatul. Aceste teritorii, anume prin învățământ în limbă română și prin credință ortodoxă, și-au putut păstra ființa identitară în condițiile în care se aflau într-o insulă românească dintr-o mare neromână. Pentru aceasta, accentua N. Iorga, școala de limbă română din aceste provincii vitregite istoric, precum și modeștii învățători de aici merită întreaga recunoștință a neamului.

După revoluția din 1848, și, îndeosebi, după Unirea Principatelor, orientarea de idei care susținea necesitatea școlii naționale, promovată, în special, de reprezentanții Școlii Ardelene: Ion Budai Deleanu, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, de Gheorghe Asachi, August Treboniu Laurian (redactorul revistei „Instrucțiunea publică”), de Mihail Kogălniceanu ș.a., se întărește, se fortifică. Are loc Reforma învățământului, promulgată la 25 noiembrie 1864, fiind adoptată „Legea instrucțiunii publice”. Nicolae Iorga, desigur, menționează importanța reformelor promovate de „Legea instrucțiunii publice”, care prevedea: deschiderea de școli în toate satele și orașele, echivalarea învățământului primar rural cu cel urban, înființarea de școli medii și superioare, școli speciale, școli pentru ambele sexe, învățământ gratuit și obligatoriu.

Este necesar de menționat că, o deosebită atenţie a acordat Nicolae Iorga problemelor învățământului în perioada anilor 1931-1932, când a fost ministru al Educației naționale. Ne referim la cuvântările rostite, la conferințele ținute la radio și la articolele publicate în această perioadă, cum ar fi: *Noua direcție a învățământului românesc*; (4 conferințe la radio, Vălenii de Munte, 1931); *Credința mea* ș.a., iar mai devreme – Școala care ne trebuie, publicat în „Neamul românesc”, nr. 20 din 27 februarie 1927. În postură de ministru, venind cu considerații importante cu referire la structura generală a învățământului, Nicolae Iorga se pronunța ferm și în vederea conținuturilor, menționând că își dorește o școală începătoare al cărei scop să fie satisfacerea nevoilor imediate ale vieții, gimnaziul să fie o școală de pregătire completă, care să dea cultură generală deosebită atât pentru băieți, cât și pentru fete, iar învățământul liceal, cu două direcții de studii: literară și științifică, să fie, mai ales ultimul an din cei patru – o pregătire pentru Universitate [9].

Nicolae Iorga se pronunța deosebit de ferm împotriva unui învățământ „mecanizator, zdrobitor al oricăror avânturi, de o totală neîncredere în forțele proprii și de stingere a bucuriei de a ști”. Un astfel de învățământ, susținea N. Iorga în discursul său în fața Camerei deputaților, alungă „tot ce e bun în orice învățământ.” Rezultatul final, scopul principal urmărit al învățământului, pe care elevii trebuie să-l demonstreze la examenul de bacalaureat, constă nu doar în „cunoștințele dobândite de elevi la materiile cele mai importante ”, dar, mai ales, „de a dovedi influența studiilor făcute asupra formării cugetării lor” – accentua savantul în cadrul Dezbaterilor Adunării deputaților din 1931 [10].

Nicolae Iorga era împotriva teoretizării excesive a învățământului și se pronunța hotărât pentru îmbinarea cunoștințelor teoretice cu activități practice. El a propus ca pentru învățământul mediu, în prima jumătate a zilei să fie realizat programul teoretic, iar în a doua jumătate – să se desfășoare activități practice, elevii să învețe unele meserii („meșteșuguri”); de exemplu, elevele, în școlile de fete, să învețe lucrul de mână – arta națională, prepararea produselor casnice. Aceste idei, enunțate de Nicolae Iorga ca ministru al Educației naționale în cadrul întâlnirii cu profesorii Universității din Cluj (1931), sunt destul de actuale și azi, când este promovat învățământul dual.

Fiind un promotor activ al educaţiei morale, politice şi culturale a poporului român, Nicolae Iorga accentua că oricum, în toate cazurile, şi când se predau ştiinţele exacte – „ştiinţele”, şi când se predau cele umanistice – „literare”, învăţământul, şcoala trebuie să-şi îndeplinească funcţia educaţională, formativă. Marele nostru gânditor accentua că „Orice materie de învățământ să fie, înainte de toate, un element de

educație națională, să poarte, deci, o sarcină pedagogică, să nu rămână în compartimentul său strâmt de specialitate". Aceste gânduri el le evoca într-un discurs public în care vorbea despre „Introducerea științelor în învățământul românesc"(1919) și atenționa că toate tipurile de studii trebuie „să contribuie la formarea minții tânărului".

În ansamblu, vorbind despre reforma învățământului și formulând scopul învățământului primar și secundar, Nicolae Iorga accentua că aceste etape ale învățământului sunt complementare, formează, cum zicea el, „un bloc" și au un scop dublu și anume:

În primul rând – „pregătirea omului complect, care să nu se încurce în viaţă, ci s-o înţeleagă, s-o domine şi s-o sporească";

În al doilea rând – „pregătirea omului nobil, bun, energic, dar drept, luptător, dar milos, în locul fiarei pe care o crea vechiul învăţământ pur ştiinţific şi numai real, şi care a dat, pe rând, bestia de câştig, bestia de război şi bestia de sport" [2, p. 169].

Vom menționa că ideile și „inovațiile" sale, cum le numea chiar el, cu privire la învățământ au fost introduse în legile cu privire la învățământ din iunie-iulie 1931, când Nicolae Iorga era ministru al Educației naționale și păstrate ulterior, unele din ele, în *Legea învățământului superior* din 1937.

Cu referire la învățământul superior, universitar, vom menționa că Nicolae Iorga critica și respingea lipsa autonomiei învățământului superior, anarhia, implicarea politicului în învățământul universitar. În lucrarea **Începuturile învățământului superior la ro**mâni (1926), Nicolae Iorga își expune doleanțele sale cum ar trebui să fie învățământul superior. În primul rând, convingerea sa era că învățământul superior, universitar trebuie să aibă un caracter armonios („armonic"), „să deschidă perspective și orizonturi tinerilor ce îl urmează". În viziunea acestui mare gânditor, învățământul superior se aseamănă cu filosofia, cu dragostea de înțelepciune. „El e vechea filosofie (iubire de înțelepciune)" – scria Nicolae Iorga cu referire la învățământul superior, deoarece „El pune probleme, le discută, dă (trage) concluzii totdeauna provizorii și mai ales… el revizuiește, schimbă, propune, profetizează…" Învățământul superior, în concepția lui Iorga, „este o arenă de luptă pentru convingeri, care trebuie rostite cu elocință de oameni anume chemați pentru această misiune, cu ceva providențial în ei". Marele gânditor român era ferm convins că „aureola universității" este „locul unde se adună idealitatea unei societăți".

Concluzii

În încheiere dorim să menționăm importanța și actualitatea ideilor lui Nicolae Iorga despre învățământ și educație. Nu încape nici o îndoială că educația tinerilor constituie un indicator al nivelului de civilizație la care a ajuns o comunitate, iar accesul acestora la sistemul de învățământ reprezintă, poate cel mai clar, mai evident, imaginea unei societăți, indiferent de epocă.

Sunt deosebit de prețioase și astăzi considerațiile și îndrumările lui Nicolae Iorga precum că școala trebuie să cultive gustul citirii, îndemnul la scris, întrevederea de noi orizonturi, setea de adevăr și presimțirea frumosului. De mare importanță și actualitate au fost și rămân accentuarea necesității introducerii obligativității învățământului și a accesibilității copiilor din toate grupurile sociale la studii, îmbunătățirea metodelor de predare, rolul major al limbii materne în învățământ.

Își păstrează actualitatea ideile lui Nicolae Iorga despre faptul că programele de studii nu pot fi rigide, ele trebuie să fie adaptate noilor cerințe, noilor perspective practice; că studiile teoretice trebuie corelate cu activități practice, iar învățământul superior trebuie să fie unul de prestigiu, un adevărat laborator de creație științifică.

De asemenea, este de mare valoare cerința lui Nicolae Iorga ca învățământul să se bazeze pe principiile unui profund și veritabil umanism, pe bunătate și respect în relația cu discipolii, în atitudinea față de elevi, pe educarea demnității acestor „tinere inteligențe". Să ne ghideze mereu convingerea proeminentului nostru înaintaș Nicolae Iorga – „Școala este însuși viitorul țării."

Referințe:

1. IORGA, Nicolae. *Neamul românesc*, lecţie de deschidere a cursului de istorie la Academia de comerț, 10 noiembrie 1932.
2. IORGA, Nicolae. *Istoria învățământului românesc*. Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.

3. MISAIL, George. **Școalele și învățătura la români** – 9 articole despre istoria învățământului la români în sec. al XVII-lea și primele decenii ale sec. al XIX-lea, publicate în revista „Buletinul Instrucțiunii Publice” între anii 1865-1866, aceasta fiind prima lucrare de istorie a învățământului românesc; Theodor Codrescu. *Uricarul*, 25 de volume, apărute la Iași în anii 1852-1894, care cuprindea acte din sec. XVIII-XIX, printre acestea și acte privind istoria învățământului național, inclusiv primele date despre organizarea învățământului din Moldova; V. A. Urechia. *Istoria școalelor de la 1800-1864*, 4 volume publicate în aa. 1892-1901; A. D. Xenopol. *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I-IV, publicate în aa.1888-1093, în care mai multe capitole erau consacrate istoriei învățământului.
4. IORGA, Nicolae. *Generalități cu privire la studiile istorice*, Ediția a IV-a, Polirom, Iași, 1999.
5. IORGA, Nicolae. *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, București, 1969, vol. 1.
6. Gimnaziul Vasilian (1828-1835) a fost prima „școală înaltă” cu predare în limba româna din Moldova, adică instituție de învățământ care cuprindea cursurile echivalente învățământului secundar si superior din zilele noastre.
7. Gh. Asachi. *Chestia învățăturii publice în Principatul Moldovei*, Iași, 1858, p. 7-9.
8. *Personalităţi franceze văzute de N. Iorga*. Ediţie îngrijită de Sanda-Maria Ardeleanu şi Alexandrina Ioniţă, vol. II, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2019, p. 211.
9. A se vedea: Nicolae Iorga. *Credința mea* (Cuvântări), București, 1931, p. 195-196.
10. Monitorul Oficial, Dezbaterile Adunării deputaților din 1931, ședința din 10 iulie 1931; Monitorul Oficial, nr. 147 din 29 iunie 1931.

Date despre autor:
Svetlana COANDĂ, doctor habilitat, conferențiar universitar, Facultatea Istorie și Filosofie, Departamentul Filosofie si Antropologie, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: svcoanda@gmail.com
Telefon: 069542514
ORCID: 0000-0002-1269-8085

Notă: *Articolul a fost realizat în cadrul proiectului științific:„Abordarea epistemologică a dezvoltării personale și a educației pentru societate: de la strategiile trans disciplinare la finalitățile pragmatice ale societății actuale din Republica Moldova”. Nr. de înregistrare: 196/23.10.19 F USM, 2020-2023***.**

Prezentat la 01.02.2023

RECENZIE

Marian Bolum, *Circulația monetară în Basarabia. I. Monede (1812-1944)*, Iași, Editura PIM, 2021, 364 p. ISBN 978-606-48-0765-6

După încetarea activităţii aşa-ziselor monetării naționale, în ambele ţări române au pătruns în continuare şi au circulat monede ale unor popoare cu care românii au venit în contact nemijlocit şi succesiv în veacurile XIV-XIX: unguri, polonezi, austrieci, ruşi şi, permanent, otomani. Numeroase şi diverse, aceste semne băneşti rămân un nesecat izvor pentru alcătuirea de *Repertorii numismatice* pe epoci şi regiuni istorice, dar şi de cunoaştere a terminologiei monetare din limba română, alcătuită în majoritate din împrumuturi provenite din vocabularul diferitelor neamuri. Ţinând seama de profilul pregătirii mele profesionale, apreciez că întocmirea unor lucrări referitoare la emisiunile provenite din alte „spaţii monetare", printr-o abordare tematică pe autorităţi emitente, nominaluri şi ateliere, poate susţine un program coerent de editare a instrumentelor de lucru absolut necesare în domeniul numismaticii. În această ordine de idei, ca un prim şi sumar bilanţ, trebuie amintite rezultatele cercetărilor finalizate ca teze de doctorat ale colegilor Eugen Nicolae, Aurel Vîlcu şi Ana Boldoreanu privind moneda otomană din ţările române pentru perioada 1451-1807.

Domnul Marian Bolum, profesor la Şcoala Gimnazială „Manolache Costache Epureanu" din Bârlad, a publicat în anii din urmă câteva remarcabile volume de numismatică, dedicate pe rând sistemului monetar naţional românesc şi circulaţiei monetare din provinciile istorice româneşti Transilvania şi Bucovina. Astăzi, autorul ne prezintă o nouă şi frumoasă iniţiativă, despre *Circulaţia monetară în Basarabia*, în care evenimentele de ordin politic, militar şi administrativ, petrecute aici pe o perioadă de 132 de ani, sunt evidenţiate în mod clar şi inedit şi în planul circulaţiei monetare.

Trebuie să remarcăm interesul autorului pentru înţelegerea circulaţiei monetare ca măsură a cantităţii de bani într-o zonă economică sau o ţară care, în cazul de faţă, nu dispune de un sistem monetar propriu. În mod firesc, circulaţia monetară în orice regiune sau provincie nou anexată este determinată de legislaţia în vigoare a statului emitent. Pentru Imperiul Otoman şi Sfântul Imperiu Roman, în care au funcţionat simultan şi paralel mai multe sisteme monetare prin respectarea obiceiurilor şi practicilor locale, întâlnim o masă monetară diversă, alcătuită din emisiuni locale şi străine a căror circulaţie este controlată de stat. În alte cazuri, precum Imperiul Rusiei, Imperiul Austriei şi cel Austro-Ungar, circulaţia monetară este evidenţiată prin semnele monetare proprii care asigură necesarul de numerar şi, totodată, elimină din circulaţie emisiunile străine anterioare anexării.

Autorul îşi exprimă convingerea că punerea în circulaţie a unor noi tipuri de monede în Basarabia a fost determinată de schimbările de regim politic, aniversări/comemorări de evenimente importante, circulaţia pe piaţa internă a unui număr mare de falsuri, situaţii speciale, precum crize sau războaie. În prezentarea surselor numismatice ruseşti, româneşti şi sovietice care fac obiectul lucrării, sunt folosite constant şi în mod inedit o serie de site-uri specializate de numismatică pentru a oferi o ilustraţie de bună calitate însoţită de un veritabil repertoriu de date tehnice (metal, titlu, descrierea muchiei, diametru, greutate, monetărie, gravori) şi o prezentare sobră pentru aversul şi reversul fiecărei piese, elemente care pun la îndemâna numismaţilor date utile în vederea abordării cercetărilor comparate.

Pentru a realiza o analiză de detaliu a circulaţiei monetare în Basarabia, autorul a urmărit evoluţia statutului juridic al provinciei, a pus în evidenţă acele evenimente politico-militare majorare care au modificat temporar statutul regiunilor situate în sudul provinciei şi a avut în vedere ucazurile prin care au fost reglementate baza metrologică şi modalităţile de schimb ale monedelor ruseşti cu cele străine. Cu rigurozitate, autorul distinge mai multe etape departajate cronologic şi analizate fiecare ca stadiu într-un proces dinamic de dezvoltare în condiţiile economice, sociale şi politice ale vremii pe care le trece în revistă în mod pertinent.

Anii 1806-1812: războiul ruso-turc (p. 14-34)

Evenimentele din anii 1806-1812 rămân un episod tragic dintr-o epocă ce anunţa instaurarea unei noi ordini pe continent. În economia lucrării, sunt prezentate într-un capitol introductiv extrem de interesant

ținând seama că încleștarea de forțe dintre cei doi adversari seculari, a cărui epilog a fost stabilirea noii frontiere pe Prut, s-a petrecut într-o vreme de transformări de structură pe care le traversau ambele imperii, prin continuarea procesului de reformă Nizam-i Cedid („Noua Ordine”) lansat de sultanul Selim III, concomitent cu denunţarea sistemului monetar ruso-olandez adoptat de Pavel I și revenirea la valoarea rublelor emise de Ecaterina a II-a. Dar, cu deosebire de anii 1769-1774 când administrația rusă a recurs la asanarea monedei otomane de argint din principatele române prin emiterea monedelor de bronz la Sadagura, după 1806 era prima dată când, în același teritoriu redevenit „teatru de război”, sistemul monetar otoman aflat în declin a fost contestat de adversar până la eliminare. Din setul de măsuri aplicate pentru susținerea noii politici monetare este de reținut **§** stoparea exportului de ruble bune care, în vreme de război, erau tezaurizate de public și utilizate la plăți în străinătate, prin înlocuirea cu „lei” fraudați la Sankt-Petersburg (imitații după kuruși emiși de Selim III și Mustafa IV); **§** introducerea asignatelor, bani de hârtie cu valoare nominală obligatorie, dar fără acoperire legală emise în 1786, cu valori nominale mici; **§** manifestul imperial din 10 iunie 1810 care preciza că titlul la argint rămânea constant, dar era modificat sistemul de calcul.

Anii 1812-1828: autonomia limitată (p. 35-70)

În primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, sistemul monetar rus a funcționat prin circulația în paralel a monedei metalice și a banilor de hârtie (asignate) care reprezentau banii metalici și, potrivit legii din 1812, dobândeau calitatea de monedă independentă.

În acești ani, Basarabia a deţinut statutul de autonomie limitată în componenţa Imperiului Rus prin păstrarea unor particularităţi în sistemul economic, politic, administrativ și domeniul financiar-monetar. Asanarea pieței locale de emisiunile străine, în special a celor otomane, a rămas o sarcină majoră greu de îndeplinit de către autorități în condițiile când legislația nu a ținut pasul cu noile realități: **§** comerţul în Basarabia se efectua în baza Regulamentului comercial din 19 decembrie 1810, care promova politica din vreme de război de a nu scoate din ţară monedele de aur şi argint; **§** după 1812, circulația mărfurilor și a monedelor trebuia supravegheată de cordonul sanitar-vamal la Prut și Dunăre care a fost instituit abia în 1817; **§** modalitățile de schimb a monedelor de aur și argint turcești, până la introducerea banilor rusești în circulaţie pe întreaga Basarabie, au fost stabilite abia prin Dispoziția din 12 ianuarie 1823; **§** interzicerea primirii banilor de aur turceşti la vistieria statului, indiferent de cursul lor oficial, a fost anunțată de guvernatorul general al Novorosiei şi rezidentul plenipotenţiar al Basarabiei, M.S. Voronţov prin Dispoziția din 22 decembrie 1824 adresată Consiliului Suprem al Basarabiei; **§** în 1827 Administraţia regională a emis o dispoziţie specială, potrivit căreia, taxele la produse urmau să fie fixate în ruble; **§** oficial, scoaterea paralelor de pe piața din Bsarabia a început după 1 ianuarie 1828, în baza dispoziţiei contelui Feodor P. Palin, guvernatorul general interimar al Novorosiei şi Basarabiei.

După adoptarea Regulamentului din 29 februarie 1828, când autonomia limitată acordată regiunii a fost lichidată, iar provincia a fost inclusă în sistemul economic şi politic imperial, moneda rusească a fost introdusă în mod oficial ca mijloc de circulaţie bănească pe întreag teritoriu în care monedele turceşti erau interzise.

Anii 1828-1855: de la lichidarea autonomiei la războiul Crimeei (p. 72-114)

Perioada a stat sub semnul evenimentelor militare din anii 1828-1829, urmate de tratatele ruso-otomane semnate la Adrianopol.

Folosind drept pretext expulzarea ortodocşilor din Constantinopol, în 1828 țarul a declanșat operațiunile militare care s-au încheiat cu instalarea trupelor rusești în cazărmile orașului Adrianopol unde, la 14 septembrie 1829, plenipotențiarii ruși și otomani au semnat Tratatul de pace în 16 articole, Actul separat relativ la principatele Moldova și Țara Românească (parte integrantă a tratatului de pace) și Actul referitor la indemnizațiile de comerț și război și la evacuarea principatelor în 4 articole. Reține atenția, în mod special, cel din urmă document în care se făcea referire la prejudiciile aduse Imperiului rus, calcutate la 1.500.000 ducați olandezi pentru anii 1806-1828 și 10.000.000 ducați olandezi drept despăgubiri pentru războiul din 1828-1829. Astfel, retragerea armatei țariste din principate era condiționată de achitarea sumei de 400 milioane kuruși (cca 150% din veniturile anuale ale statului) pe care Poarta s-a angajat formal să o plătească în 10 ani.

Dacă restabilirea păcii între cele două imperii a oferit principatelor române posibilitatea să se bucure de o administrație internă cvasiindependentă sub un regim de ocupație militară instituit temporar, lichidarea autonomiei limitate a Basarabiei a dus la intensificarea procesului de schimbare a structurii etnice în regiune

odată cu rusificarea prin administrație, școală și biserică, factori la care s-au adăugat serviciul militar și strămutarea românilor în alte zone.

În pofida interzicerii importului și folosirii de monedă măruntă străină, potrivit deciziei Consiliului de Stat din 13 mai 1828, au fost acordate privilegii și înlesniri către coloniști cărora le era permisă folosirea monedelor străine cu valoare mare în în tranzacțiile externe, îndeosebi ducații austrieci și olandezi.

După introducerea nominalului de 3 copeici din cupru, la 1 ianuarie 1840 este impus sistemul monometalist bazat pe rubla de argint drept unitate de bază a sistemului monetar și echivalent general al valorii. Au fost introduse prețuri fixe pentru toate unitățile monetare și emise bilete de credit garantate de moneda de argint, ceea ce a făcut inutilă folosirea asignatelor și a biletelor de depozit.

Între anii 1829 și 1845, la inițiativa ministrului de finanțe E. F. Kankrin, au fost emise primele monede de platină din lume, cu valori de 3, 6 și 12 ruble, totalizând 14,7 tone, despre circulația cărora în Basarabia nu avem informații.

Autorul ne atrage atenția și asupra modificărilor survenite în designul stemei de pe aversul monedelor, precum acvila cu aripile coborâte la emisiunile de cupru din anii 1826-1839 și imprimarea pe aripile ridicate ale acvilei bicefale, cu sceptrul și globul cruciger, a stemelor pentru Kazan, Astrahan, Siberia, Polonia, Taurica și Finlanda între anii 1832 și 1858 la argint, pentru care este prezentată o ilustrație clară însoțită de o descriere amănunțită la fiecare tip.

A urmat Războiul Crimeei (1853-1855), ani în care au fost emiși bani de hârtie care au provocat dezechilibre severe în circulația monetară din Imperiu.

Anii 1856-1878: între Congresele de la Paris și Berlin

● Basarabia în vremea domniei lui Alexandru al II-lea (p. 115-169)

Prevederile Congresului de pace de la Paris (1856) au reașezat relațiile de pe continent pe baza statu-quo-ului stabilit la Viena în 1815 și au impus Rusiei să renunțe la calitatea dobândită la Kuciuk-Kainargi, de protector al creștinilor otodocși din Imperiul Otoman. Fără îndoială, momentul a însemnat o catastrofă diplomatică pentru Rusia care, nevoită de retrocedeze către Moldova regiunile din sudul Basarabiei, s-a văzut îndepărtată de la Gurile Dunării și izolată diplomatic.

În vederea redresării economiei bănești ruinate de război, s-a considerat prioritară refacerea fondului monetar prin micșorarea titlului la moneda divizionară de argint, la 750 ‰ în 1860, apoi, până la 500 ‰, în 1867. Cu acest prilej a fost lansată o altă variantă a stemei imperiale pe care sunt imprimate opt scuturi cu stemele pentru Kazan, Astrahan, Siberia, Polonia,Taurica, Georgia, Kiev și Finlanda. Se mai precizează că, începând cu acest an și până în 1917, titlul și tipul monedelor de argint rămâne neschimbat.

Până în 1867, Imperiul Rus produce červoneți (lobanciki) care imită ducatul cu cavaler (3,494 g; 986‰) lansat de Provinciile Unite în 1586, fapt ce a provocat protestul oficial al Olandei. Pentru un timp, scandalul nu depășeste corespondența diplomatică. Secretul rămâne păstrat până în 1888, când în lucrarea „Cazul monedelor rusești" se amintește de imitațiile de ducați bătute în monetăria de la Sankt Petersburg. Se estimează că au fost bătuți 28.051.250 lobanciki - de trei ori mai multe exemplare decât originalele -, neincluzând astfel de emisiuni în valoare de 79.637.000 ruble retopite de țarul Pavel I. Odată cu încetarea baterii de imitații ale ducatului olandez în 1867, din 1869 a fost lansată emisiunea de 3 ruble aur.

Concomitent, au fost adoptate reforme pentru modernizarea și adaptarea Imperiului la noile realități, prin eliberarea din șerbie și împropietărirea țăranilor, înființarea zemstvei guberniale, a instanțelor judecătorești unice și a primelor instituții financiare de credit, desființarea pedepselor corporale, reorganizarea serviciului militar după model german. După 1870, asemenea măsuri au fost aplicate simultan în toate provinciile, contribuind la eficientizarea funcționării unui sistem centalizat în care circulația banilor de hârtie a atins apogeul. În această ordine de idei, este subliniată măsura inițiată de „autocratul reformator" Alexandru al II-lea care, în 1877, a suspendat toate monetăriile cu excepția celei de la Sankt-Petersburg, singura care a mai bătut monedă în următoarele patru decenii.

● Județele Cahul, Ismail și Bolgrad în componența principatelor române, apoi a României (p. 170-186)

După 1856, circulația monetară din județele din sudul Basarabiei a fost aliniată celei din principatele române care, rămase în Imperiul Otoman, depun eforturi pentru crearea unui sistem monetar propriu.

Un prim succes a fost adoptarea Regulamentului Organic care recunoaștea în ambele principate sistemul

 ISSN 1811-2668

consuetudinar (nescris, dar consacrat prin uz) existent. Se statuta legală existenţa leului ca un ban de cont egal cu 40 parale și se recunoştea bimetalismul în care etalonul aur era asigurat de ducatul olandez („galbenul”: 3,49 g; 900‰) şi etalonul argint era piesa de 20 Creițari (zwanziger, „sfanțul”, „sorocovăţul”, „zgripțor”: 6,68 g; 583‰).

Unificarea cursurilor monetare din Moldova, în 1852, a fost urmată între anii 1860 și 1864 de elaborarea de proiecte pentru emiterea monedei naționale unice, *romånat*. După aducerea prințului străin în țară, în aprilie 1867 a fost dată *Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monedelor naționale*, intrată în vigoare la 1 ianuarie 1868, odată cu punerea în circulație a primelor monede românești de bronz. Sistemul monetar de la 1867 avea la bază sistemul consuetu-ordinar sancţionat legal la 1831 şi cunoscut sub numele de sistemul leului ca ban de calcul prin care a fost introdus sistemul zecimal.

Fabricarea monedelor de argint și de aur a fost amânată din rațiuni strategice, pretextând lipsa resurselor, în realitate pentru a se evita introducerea însemnelor care certificau suzeranitatea otomană. Primele monede de argint, cu valoarea nominală de 1 leu și efigia domnitorului, au fost emise la Monetăria Statului din București abia în 1870, fără să poarte semnul distinctiv cerut de Poartă și care, în pofida protestelor repetate, nu au fost retrase din circulație. Seria acestora a fost continuată în anii 1872-1876 cu piese de 50 bani, 1 leu și 2 lei pe care efigia lui Carol I era înlocuită cu o coroană princiară.

Politica faptului împlinit dusă de România în acești ani s-a încheiat în 1877 odată cu proclamarea independeței de stat și angajarea militară în rezolvarea Crizei Balcanice. Înfrântă pe câmpul de luptă și izolată diplomatic, Poarta a consimțit semnarea convenției militare la San Stefano, moment ce a provocat protestul României care pierdea sudul Basarabiei și o puternică reacție diplomatică din partea Marilor Puteri care au acționat solidar impunând Rusiei să accepte prevederile „păcii europene” încheiate la Berlin. Momentul a semnificat pentru Rusia o nouă „catastrofă diplomatică” ce a determinat-o să renunțe temporar la planurile sale balcanice și să-și orienteze eforturile în Asia, spre a lovi Marea Britanie în India, și spre Extremul Orient unde va intra în conflict cu Japonia.

Anii 1881-1894: domnia țarului Alexandru al III-lea (p. 187-220)

Prin legea din 17 decembrie 1885, rubla de argint de 100 copeici a devenit unitatea monetară în Imperiu, în vreme ce raportul dintre aur și argint a fost stabilit la 15-½. Autorul ne prezintă seria monedelor bătute în acești ani, cele din cupru de 5 (până în 1882), 3, 2 Copeici, Copeica, ½ și ¼ de Copeica, rubla cu diviziunile 50, 25, 20, 15, 10 și 5 Copeici de argint, apoi emisiunile de 10 și 5 ruble de aur, cele de 3 ruble rămânând pe piață până în 1885.

Anii 1895-1917: monometalismul aur și disoluția imperiului (p. 221-260)

Creşterea pe piața mondială a valorii aurului, concomitent cu scăderea prețului argintului, a impus măsuri radicale în vederea stabilizării sistemului monetar rus. În acest scop, ministrul Serghei Vitte a propus acceptarea liberă în circulație a aurului. Odată cu stabilirea cursului imperialului la 15 ruble, la 14 noiembrie 1897 a fost semnat decretul conform căruia sistemul monetar rus avea la bază rubla de aur, biletele de credit deveneau mijloc legal de plată paralel cu aurul, și a fost ridicat raportul dintre aur și argint la 23-¼. Fără a aduce modificări la titlul, greutatea sau modulul emisiunilor de aur, imperialul valora 15 ruble, jumătate de imperial valora 10 ruble și o treime de imperial, creat acum, valora 5 ruble.

După declanșarea Primului Război Mondial sistemul monometalist aur nu mai poate fi susținut datorită creșterii galopante a deficitul bugetar, biletele de credit nu mai pot fi schimbate în aur, garantarea lor fiind făcută cu obligațiuni ale statului pe termen scurt. Din toamna anului 1915 dispar de pe piață moneda de argint, de bancă și cea divizionară, situație în care guvernul introduce în circulație unități bănești de tipul timbrelor cu valoare nominală de 10, 15 și 20 de copeici tipărite din carton subțire.

Anii 1918-1940: administrația românească din perioada interbelică (p. 261-302)

Odată cu intrarea provinciei în componența statului român întregit, aici au circulat toate monedele emise în Vechiul Regat și s-au făcut simțite efectele schimărilor produse la început în justiție și administrație. Perioada rămâne dominată de eforturile pentru reorganizarea sistemului monetar național, asanarea pieței de bani străini, revalorizarea și stabilizarea concomitentă a monedei proprii prin deflație, combaterea falsificării monedelor divizionare și măsuri menite să mențină convertibilitatea leului.

După unirea Basarabiei cu România, leul devine monedă oficială și în această parte a țării. Banca

Naţională trebuie să facă apel la emisiuni masive de bancnote pentru acoperirea deficitului bugetar şi pentru înlocuirea banilor străini rămaşi în circulaţie pe teritoriul României.

La 15 septembrie 1920 începe preschimbarea rublelor, apoi stabilirea cursului de schimb la 1 leu pentru o rublă Romanov şi 0,30 lei pentru o rublă Liov.

După ce s-a constatat eșecul revalorizării leului, s-a încercat o operație de devalorizare și stabilizare concomitentă a leului prin Legea de stabilizare monetară, inițiată de liberali la 7 februarie 1929 și a fost pusă în practică de un guvern țărănist prin intermediul capitalului străin.

Bazat pe monometalismul aur, sistemul a funcționat prin circulația bancnotelor și a emisiunilor divizionare a căror fabricare a fost reglementată printr-un set de legi pe care autorul le amintește odată cu prezentarea fiecărui nominal. Circulația acestora și în Basarabia face dovada integrării într-un timp relativ scurt a provinciei la viața economică din România.

Anii 1940-1941: administrația sovietică (p. 303-318)

În urma presiunilor diplomatice exercitate de guvernul sovietic, prin notele ultimative din 26 și 28 iunie 1940 adresate ambasadorului român la Moscova, administrația și armata română au fost nevoite să părăsească Basarabia și partea de nord a Bucovinei. În aceste regiuni, reorganizate la 2 august 1940 în cadrul URSS, a fost reintrodus sistemul monetar sovietic. Rubla sovietică, devenită monedă oficială de la data de 1 septembrie 1940, a circulat în paralel cu leul românesc, însă cursul este stabilit la 40 de lei pentru o rublă sau 1 leu pentru 2,5 copeici. După introducerea sistemului monetar sovietic, vor pătrunde în Basarabia toate monedele aflate în circulație și în celelalte zone componente ale URSS.

Anii 1941-1944: administrația românească (p. 319-334)

Reistalată aici, odată cu intrarea României în război, administrația românească a permis normalizarea circulației monetare prin reintroducerea rapidă a leului care redevine monedă oficială, astfel că și în Basarabia vor avea putere circulatorie toate monedele aflate în circulație în Vechiul Regat.

Pentru a putea acoperi necesarul de monedă în Basarabia și Bucovina de Nord, guvernul României a pus în circulație biletele de război cu valori nominale de 1, 2, 5, 20, și 100 de lei. Aceste emisiuni, pregătite în anii 1936-1937 în cadrul programului de mobilizare economică și financiară a țării, nu făceau parte din emisiunile oficiale ale BNR și urmau să fie înlocuite cu monede, până atunci circulând în paralel. Retragerea acestor bilete s-a finalizat la sfârșitul anului 1943.

Anii 1944-1945: revenirea administrației sovietice (p. 335-346)

Revenirea administrației sovietice a permis reintroducerea sistemul monetar sovietic, iar rubla devine monedă oficială. Până în 1947, când anexarea Basarabiei și Bucovinei de Nord a fost recunoscută de Marile Puteri la Congresul de Pace de la Paris, în regiune au circulat tipurile monetare specifice perioadei 1940-1941, cu aceași design, metal folosit, greutate și dimensiuni.

În sfârşit, de o mare atracţie se bucură şi capitolul **Anexe (p. 347-356)** din care putem afla şi alte surse de bază utilizate de autor. Avem în vedere, în mod explicit, tabele alcătuite cronologic şi pe nominaluri care oferă cititorului date utile despre evoluţia sistemelor monetare rus (1802-1917), sovietic (1924-1944) şi românesc (1867-1944) şi întregesc cadrul istoric în care au apărut şi circulat monedele.

Ultimul capitol este rezervat listei de lucrări ce evidențiază **Activitatea științifică și publicistică a profesorului Marian Bolum** (p. 357-364) care, în ultimii 15 ani, ne-a dovedit pe deplin calitățile avute de „omul cetății" ce a investit în această carte, ca şi în precedentele, mult timp, bani şi, foarte, foarte multă pasiune şi suflet.

La capătul strădaniei de a prezenta cum se cuvine acest minunat volum, ceea ce nu știm dacă am reușit în măsură suficientă, credem că avem datoria să ne manifestăm și unele puncte de vedere diferite.

Remarca noastră are în vedere maniera de descriere a materialului numismatic, întrucât autorul începe prezentarea, la toate emisiunile epigrafe, cu descrierea reprezentărilor din câmpul monedei și apoi continuă cu legenda. Considerăm că acest aspect este și rămâne închis pentru cercetările viitoare.

Totodată, suntem în asentimentul domnului profesor Marian Bolum gândindu-ne la pregătirea unei noi ediții în care să fie menționată punctual și contribuția Marelui Duce Gheorghi Mikhaylovich în ce privește reglementările monetare adoptate în epocă. Dedicat de mic numismaticii, prințul rus a acumulat în colecția personală de monede și medalii rusești cel puțin un exemplar din aproape toate monedele folosite vreodată

în țară. Rămâne autorul a zece monografii pe această temă, printre care se numără și *Catalogul monedelor imperiale rusești, 1725-1891*, lucrare retipărită în Statele Unite în 1976 și rămasă cea mai importantă referință pe această temă. Astăzi, o parte din colecția personală, pe care Marele Duce a donat-o Muzeului Alexandru al III-lea din Sankt-Petersburg în 1909, se păstrează la Institutul Smithsonian din Washington.

Desigur, opiniile diferite pe care le-am exprimat mai sus în legătură cu unele din informațiile comunicate de domnul Marian Bolum nu scad cu nimic din valoarea științifică a lucrării, concepută pe o bază documentară riguroasă care o face cu adevărat valoroasă și îi asigură o consultare cu folos. Totodată, nutrim convingerea că aceste discuții se înscriu pe linia unor completări utile, menite să slujească unei mai bune înțelegeri a problemelor încă insuficient abordate în literatura de specialitate din România.

Viorel M. BUTNARIU,
dr., Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”
al Academiei Române - Filiala Iași, România
E_mail: viorel_butnariu54@yahoo.com

RECENZIE

Purgatoriul sovietic în Basarabia. Directive, ordine și indicații ale NKGB-MGB[1]. Instituționalizarea puterii sovietice în RSS Moldovenească în anii 1944-1946. Contribuția organelor NKGB-MGB[2]

Recenzia de față are în vedere două apariții editoriale recente ce se încadrează în istoriografia problemei Moldovei de Est la sfîrșitul celui de al Doilea Război Mondial. Mai precis, lucrările prezentate aici studiază ocupația sovietică a Moldovei de la est de Prut și crearea pe teritoriul acesteia a unei structuri cvasistatale - așa-numita RSSM - în centrul atenției cercetătorului ce le-a publicat aflîndu-se rolul organelor sovietice de represiune în impunerea și consolidarea regimului de ocupație.

Există o legătură esențială între lucrările vizate, ele completându-se și explicându-se reciproc. Ambele lucrări au fost publicate ca urmare a unei cercetări pe care autorul și alcătuitorul lor - Alexandru Malacenco, a întreprins-o în vederea susținerii tezei de doctor la Universitatea de Stat din Moldova, sub îndrumarea doamnei Liliana Rotaru, doctor în istorie, conferențiar universitar. Astfel, prima dintre cele două lucrări la care mă refer este o colecție de documente ce reprezintă baza documentară a cercetării efectuate de Al. Malacenco și care cuprinde o serie de documente ale organelor represive sovietice, colecția fiind îngrijită de cei doi cercetători menționați. Documentele publicate în această colecție au fost baza documentară a tezei susținute de Al. Malacenco, teză care, la rândul ei, a fost publicată în cea de-a doua lucrare ce face obiectul prezentei recenzii - „Instituționalizarea puterii sovietice în RSS Moldovenească în anii 1944-1946. Contribuția organelor NKGB-MGB”. Ambele lucrări au apărut în anul 2022, la Chișinău, la editura „Bons Offices”.

Întrucât baza documentară a întregului demers se regăsește în documentele publicate, probabil că ar trebui să începem anume de la colecția de documente coordonată de Al. Malacenco și L. Rotaru. Aceasta conține un număr de 270 de documente inedite - ordine, directive și indicații ale organelor sovietice ce îndeplineau funcțiile poliției politice, studierea cărora contribuie într-o manieră semnificativă la înțelegerea modului în care regimul de ocupație s-a instalat și, după cum se exprimă foarte nimerit editorii volumului, „înrădăcinat” pe teritoriul Basarabiei, desemnat de acel regim drept RSSM. Toate aceste documente au fost descoperite, cercetate și, finalmente, desecretizate spre a fi publicate, de către Al. Malacenco în acest volum de 520 de pagini. Aceste izvoare au fost descoperite de către cercetător în Arhiva Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova care cuprinde de fapt arhiva fostului KGB local din așa-numita RSSM. Cadrul cronologic vizat în aceste documente este mai 1944 - noiembrie 1946, iar activitatea poliției secrete sovietice, dar și metodele acesteia, surprinse în aceste surse, țin de identificarea și înlăturarea celor ce erau sau puteau a fi considerați că ar fi fost opozanți ai regimului de ocupație, din motive de ordin național, ideologic, social, politic, economic sau religios. Documentele analizate scot în evidență faptul că organele de represiune sovietică - Comisariatul Poporului pentru Securitatea de Stat (NKGB) și metamorfoza sa ulterioară - Ministerul Securității de Stat (MGB) aplicau aceste filtre politico-ideologice pentru a identifica izola și distruge acele elemente locale - grupuri, comunități și indivizi - considerate periculoase de către regim și, pe această cale, de a netezi calea în fața proceselor de consolidare a puterii regimului de ocupație și a controlului acestuia asupra Moldovei de est. Astfel, din documentele publicate poate fi reconstituit felul în care erau identificați, urmăriți și vânați cei considerați a fi antisovietici pe criterii socio-economice, de pildă țăranii mai răsăriți („chiaburii”) sau reprezentanții feluritelor îndeletniciri și profesii „burgheze” (de pildă notari, avocați, patroni de localuri de consum etc.) sau de-ai artelor (directori de teatre, dirijori, regizori ș.a.); în aceeași ordine de idei, documentele publicate aduc o contribuție importantă în privința cunoașterii modului în care a fost gândită și aplicată represiunea pe criteriile național, etnic sau religi-

[1] Al. Malacenco, L. Rotaru (coord.), Purgatoriul sovietic în Basarabia. Directive, ordine și indicații ale NKGB-MGB, Chișinău, 2022.

[2] Idem, Instituționalizarea puterii sovietice în RSS Moldovenească în anii 1944-1946. Contribuția organelor NKGB-MGB, Chișinău, 2022.

os contra unor numeroase grupuri sau comunități locale - de pildă, basarabenii repatriați în U.R.S.S. de autoritățile colaboraționiste ale României, polonezii, evreii, germanii locali sau cei desemnați de ocupanți drept „sectanți”, adică reprezentanții diverselor culte creștine - baptiști, evangheliști, iehoviști, adventiști etc.; în sfârșit, sursele reproduse de Al. Malacenco contribuie într-o manieră binevenită și la lărgirea câmpului cunoașterii represiunilor contra celor vizați de regimul de ocupație pe criterii politice - familiile celor reprimați în 1940-1941, foști funcționari publici români - șefi de județe, jandarmi, primari, polițiști, judecători, membri ai fostelor partide politice de mai toate orientările, dar și emigranți și refugiați ruși etc.

Documentele publicate în colecția discutată ne oferă, prin urmare, posibilitatea unei priviri „din interior” asupra modului de acțiune a poliției politice sovietice într-o perioadă foarte complicată, sursele reliefînd activitatea acelor structuri ale regimului, începând cu cele mai incipiente etape ale acestui proces din timpul pătrunderii armatei sovietice pe teritoriul Moldovei de est. Ele ne ajută să înțelegem, totodată, care era rolul și locul NKGB-MGB în tabloul general al sistemului represiv sovietic și, în acest context, care era relația acelei poliții politice cu alte organe sovietice de represiune SMERȘ, NKVD-MVD, și care au jucat și ele un rol proeminent în procesul de impunere și consolidare a regimului de ocupație, mai ales în contextul războiului.

Pornind de la aceste documente, Al. Malacenco a cercetat rolul NKGB-MGB în procesul de instituționalizare a puterii sovietice pe teritoriul Moldovei de est. Sursele respective au fost, de fapt, baza documentară a celei de-a doua cărți la care mă refer în această recenzie - *Instituționalizarea puterii sovietice în RSS Moldovenească în anii 1944-1946. Contribuția organelor NKGB-MGB* și care reprezintă teza de doctor a domnului Malacenco. Lucrarea are 204 pagini, fiind împărțită în trei capitole principale, cu introducere, concluzie, o listă bibliografică și anexe, rezumat în limba engleză, precum și o prefață scrisă de cercetătorul Silviu Moldovan de la Consiliul Național (al României) pentru Studierea Arhivelor Securității (C.N.S.A.S.). Deși, spuneam, baza documentară principală a acestei cărți au fost documentele cercetate și desecretizate de la Arhiva S.I.S. al Republicii Moldova, totuși trebuie să menționez că autorul a utilizat o gamă largă de surse primare și de la alte arhive, de pildă Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității din România (ACNSAS), Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), Arhiva Organizațiilor Social-Politice ale Republicii Moldova (AOSPRM), precum și o serie de alte documente publicate, ceea ce a permis realizarea unor analize comparative între procesele vizate și care s-au desfășurat în RSSM - pe de o parte, și cele analoge lor, desfășurate, de pildă, în Letonia - de cealaltă parte. În capitolul introductiv, cartea lui Al. Malacenco conține de asemenea și un studiu foarte instructiv al istoriografiei problemei, precum și o radiografie a surselor disponibile pentru cercetarea acesteia.

Cadrul cronologic al cercetării procesului de instituționalizare a puterii sovietice ca parte a procesului mai larg de sovietizare este același – 1944 - 1946, adică de la pătrunderea trupelor de ocupație pe teritoriul Moldovei de răsărit, și până la reforma instituțională sovietică, în urma căreia comisariatele sovietice au devenit ministere.

În al doilea capitol al lucrării sale, Al. Malacenco cercetează modul în care NKGB s-a instalat în Basarabia în lunile martie-august în contextul desfășurării ostilităților în acea provincie, precum și felul în care acel „organ de securitate al statului” a evoluat din punct de vedere al structurii sale organizatorice și a politicilor de cadre până în noiembrie 1946. În cel de-al treilea capitol, autorul își concentrează atenția asupra contextului exercitării atribuțiilor, și executării sarcinilor poliției politice sovietice în Moldova anexată, și a măsurilor și mijloacelor de acțiune ale acestor structuri represive, în vederea realizării obiectivului de consolidare a puterii sovietice în calitate de componentă esențială a procesului de sovietizare a teritoriilor cucerite; tot aici, autorul acordă o atenție deosebită definirii și explicării contextului, mai întâi militar, iar apoi socio-politic, în care aceste evoluții se petreceau.

Baza documentară variată și bogată a cercetării, precum și analiza comparată și minuțioasă a surselor, i-a permis autorului să ajungă la o serie de concluzii originale, interesante și importante pentru istoria noastră. Aceste concluzii vizează mai ales modul în care NKGB-MGB acționa în vederea prevenirii sau reprimării rezistenței; modelul organizatoric în întregime copiat de la nivel unional și, în general, caracterul aproape exclusiv alogen al acelei structuri nu doar în ce privește funcțiile cu putere de decizie, dar și orice funcții de tip neauxiliar; rolul acestei structuri în activitatea de contraspionaj; metodele de infiltrare și supraveghere a

comunităților și formelor de organizare nonformală (de pildă, comunitățile religioase „sectante") considerate a fi periculoase etc. Analiza surselor descoperite i-a permis, totodată, autorului să întărească consensul istoriografiei românești asupra faptului că regimul sovietic a fost întâmpinat cu ostilitate și violență de cea mai mare parte a populației locale - în special de țăranii proprietari de pământ și că cei care i-au primit cu bucurie pe „eliberatori" au fost excepția de la această regulă, fiind vorba în special de cei „mai făr-de nici un căpătâi" și incapabili indivizi ce sperau că noua putere îi va căpătui pe socoteala celor care munceau.

În concluzie, aceste două apariții editoriale reprezintă o importantă adiție la istoriografia dedicată cercetării perioadei regimului sovietic de ocupație în Moldova de est, precum și a consecințelor și problemelor care, după cum remarcă și autorul, persistă și astăzi în viața social-politică a Republicii Moldova. Al. Malacenco are dreptate să sugereze că fără înțelegerea cauzelor și rădăcinilor acestor probleme, ele nu vor putea fi niciodată pe deplin elucidate și rezolvate în prezent, iar cărțile de față reprezintă un aport foarte prețios în acest sens. Din acest punct de vedere, cărțile de față reprezintă nu doar, așa cum se exprimă (de altfel foarte potrivit) autorul și coordonatorul lor, „un act de reparație morală dedicat victimelor represiunii organelor sovietice de securitate din RSS Moldovenească în anii epocii regimului totalitar sovietic", ci ele reprezintă, totodată, un pas cât se poate de concret și, poate, cel mai dificil de făcut, în direcția eliminării consecințelor și tămăduirii rănilor produse de regimul totalitar sovietic, prin înțelegerea și explicarea corespunzătoare a naturii, specificului, aspectelor, dimensiunii și semnificației acelor crime comise de acel regim.

Mihai ȚURCANU,
dr., cercet. șt. coord. la Institutul de istorie
al Universității de Stat din Moldova

CUPRINS		**SUMMARY**
Istorie		***History***
Alina FELEA DIN ISTORIA ALIMENTAȚIEI POPULAȚIEI DIN ȚARA MOLDOVEI (SFÂRȘITUL SEC. AL XVI-LEA - ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA): LACTATELE	3	FROM THE HISTORY OF THE FOOD OF THE POPULATION IN THE PRINCIPALITY OF MOLDOVA (THE END OF THE 16TH CENTURY - BEGINNING OF THE 19TH CENTURY): DAIRY PRODUCTS
Fabian DOBOȘ CERCETĂRILE LUI NICOLAE IORGA PRIVITOARE LA BISERICA ROMANO-CATOLICĂ DIN VECHIUL REGAT AL ROMÂNIEI	9	THE RESEARCHES OF NICOLAE IORGA ON THE ROMAN-CATHOLIC CHURCH IN THE OLD KINGDOM OF ROMANIA
Lidia PRISAC DE LA MEMORIE LA IDENTITATE. TOPONIMIA CHIȘINĂULUI INTERBELIC	15	FROM MEMORY TO IDENTITY. THE TOPONYMY OF THE INTERWAR CHIȘINĂU
Ion Valer XENOFONTOV SISTEMUL DE APROVIZIONARE CU APĂ AL CHIȘINĂULUI INTERBELIC	24	WATER SUPPLY SYSTEM OF INTERWAR CHISINAU
Adrian Nicolae PETCU ORTODOXIA BASARABEANĂ ÎN TIMPUL GUVERNĂRII ANTONESCIENE (1941-1944)	32	BESSARABIAN ORTHODOXY DURING ANTONESCU'S RULE (1941-1944)
Liliana ROTARU PRIMA CAMPANIE IDEOLOGICĂ ÎN RSSM: LUPTA REGIMUL COMUNIST CU „...DEFICIENȚELE ÎN PREDAREA MARXISM-LENINISMULUI"	45	THE FIRST IDEOLOGICAL CAMPAIGN IN RSSM: FIGHT THE COMMUNIST REGIME WITH „...DEFICIENCIES IN THE TEACHING OF MARXISM-LENINISM"
Nelea CHIHAI DRAMA PERSECUȚIEI MARTORILOR LUI IEHOVA DIN RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN MEMORIA VICTIMELOR DEPORTĂRII	59	THE DRAMA OF THE PERSECUTION OF JEHOVAH'S WITNESSES FROM THE MOLDAVIAN SSR IN MEMORY OF THE DEPORTATION VICTIMS
Natalia MOROI SEMNIFICAȚIA „DEZGHEȚULUI HRUȘCIOVIST" PENTRU ISTORIA ȘTIINȚEI ETNOLOGICE DIN RSSM	66	SIGNIFICANCE OF THE „KHRUSHCHEV THAW" FOR THE HISTORY OF ETHNOLOGICAL SCIENCE IN THE MSSR
Oleg URSAN PROBLEMA MIGRAȚIEI FORȚEI DE MUNCĂ ÎN AGENDA EXECUTIVELOR DIN REPUBLICA MOLDOVA	81	THE ISSUE OF LABOUR MIGRATION ON THE AGENDA OF THE EXECUTIVES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
Vladimir PUICA CONȚINUTUL LATURII SUBIECTIVE A INFRACȚIUNII DE EXCES DE PUTERE SAUDEPĂȘIRE A ATRIBUȚIILOR DE SERVICIU ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA	88	THE CONTENT OF THE SUBJECTIVE SIDE OF THE CRIME OF EXCESS OF POWER OR OVERRIDING OF THE DUTIES IN THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Mihai ȚURCANU
Purgatoriul sovietic în Basarabia.
Directive, ordine și indicații ale NKGB-MGB.
Instituționalizarea puterii sovietice în
RSS Moldovenească în anii 1944-1946.
Contribuția organelor NKGB-MGB

158

Soviet purgatory in Bessarabia.
Directives, orders and instructions of the NKGB-MGB.
Institutionalization of Soviet power in the
Moldovan SSR in 1944-1946.
Contribution of the NKGB-MGB organs

Adresa redacţiei:
str. A.Mateevici, 60
MD 2009, Chişinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 24 22 53;
e-mail: studia.universitatis@usm.md
web: https://studiamsu.md/

Formatul 60x84 1/8.
Coli de tipar 26,3. Coli editoriale 21,0.
Comanda 170. Tirajul 100 ex.
Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60. Chişinău, MD 2009